

PANNON INKÓB

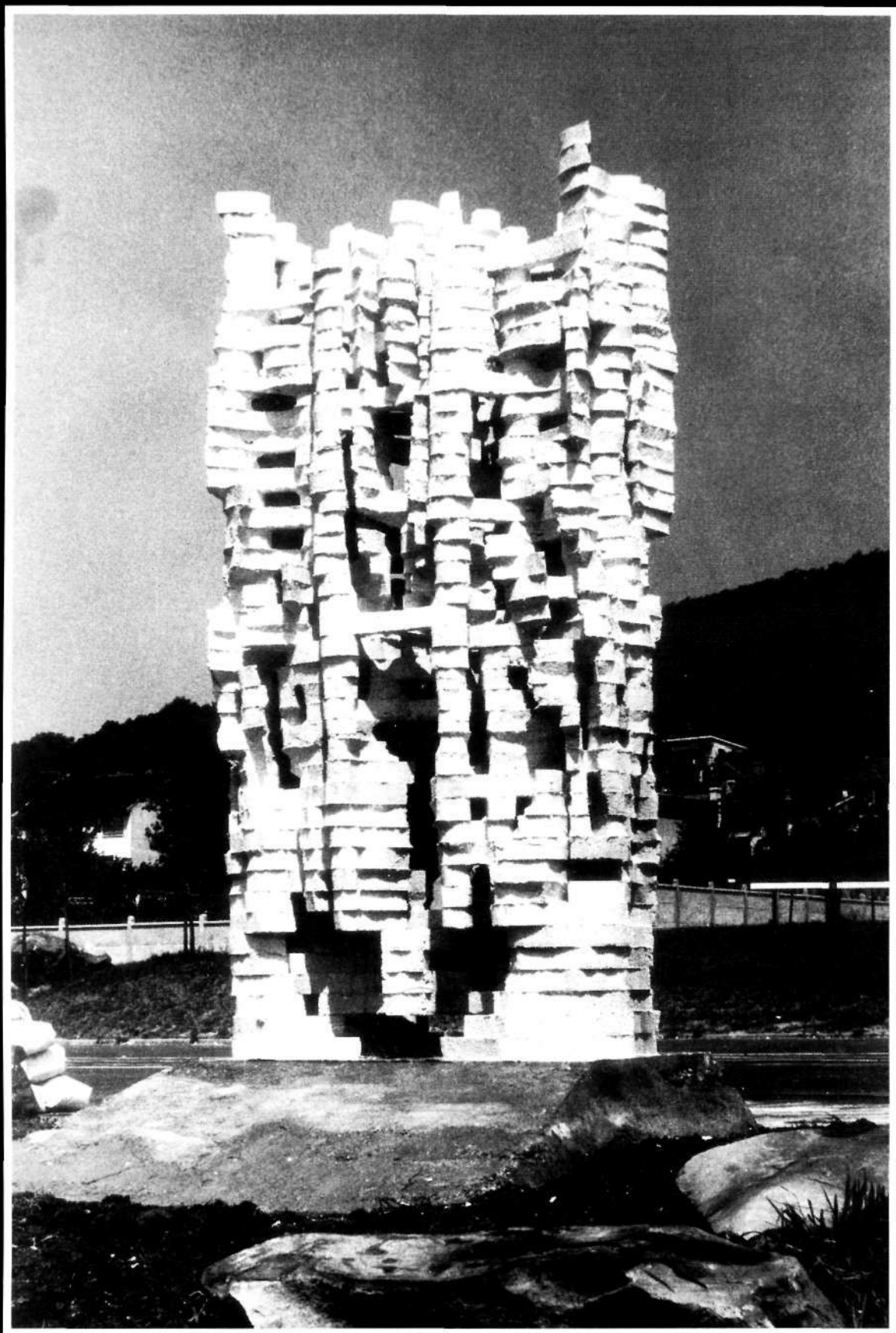
Kulturális folyóirat

1998

6.

NOVEMBER
DECEMBER

Pátkai Ervin szobra (1973) • Zaránd Gyula fotója

PANNON LŰKÖK

Kulturális folyóirat

3. évfolyam, 6. szám. 1998. NOVEMBER-DECEMBER

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG: Bogár Imre (Zalaegerszeg),
Kiss Gábor (Zalaegerszeg), dr. Müller Róbert (Keszthely),
Papp Ferenc (Nagykanizsa), dr. Szántó Endre (Hévíz), Vajda László (elnök)

*

SZERKESZTŐSÉG

PÉK PÁL

főszerkesztő

*

BORBÁS GYÖRGY

HORVÁTH KRISZTINA

TAR FERENC

szerkesztők

MUNKATÁRSÁK

Bence Lajos (Lendva), Cserba Júlia (Párizs), Heitler László (Pápa), Kardos Ferenc (Nagykanizsa)

PÉNTEK IMRE

főmunkatárs

*

TÁNCZOS KATALIN

kiadói titkár

Folyóiratunkat Egy József, és Pátkai Ervin műveivel illusztráltuk. A borító belső oldalain
Pátkai Ervin műveit közöljük, Zaránd Gyula fotóival.

A címlapon Egy József, karácsonyi üdvözlőnkön Bedő Sándor grafikája látható.

Készült a Nemzeti Kulturális Alap, Zala megye, Hévíz,

Keszthely, Nagykanizsa és Zalaegerszeg önkormányzatának támogatásával.

ISSN 1219-6886

Megjelenik kéthavonta.

Kiadja a Zalai Írók Egyesülete. Elnök: Orsós Jakab • Felelős kiadó: Lackner László • Gazdasági vezető: Puplics Gézáné

Szerkesztőségi levélcím: Pék Pál 8800 Nagykanizsa, Ady Endre u. 12/B. Telefon: 93/314-460

Előfizethető csekkkel a Zalavölgye Takarékszövetkezet, Zalaegerszeg, 755-00258-10809415 sz. számláján.

A lap megrendelhető a ZALATOUR címen: 8900 Zalaegerszeg, Kovács Károly tér 1. Tel./fax: 92/311-469

Az egyes számok ára 120,-Ft. Előfizetési díj egy évre: 420,-Ft.

Címlapterv: Euromanager Kft. Zalaegerszeg

Nyomdai előkészítés és tördelés: Szárny grafika Nagykanizsa

Nyomdai munkák:

TARTALOM

SZÉPIRODALOM

Bűnbe nőszül a sátán, Arra ment három pogány.

Három véres könnyem kiejtöttem (Polner Zoltán gyűjtése).....	3
Fábián László: Köd a ködben (novella).....	6
Vasadi Péter: Kancsal szózat, Jegyzet Izajához (versek).....	10
Sárándi József: Származástan, A mester és remeke (versek).....	11
Makay Ida: Kérdezem a kérdezhetetlent, Árnyékba rejtező, Miféle szó? (versek).....	12
Németh István Péter: A Gyorsfényképek-ből (versek).....	13
Barna T. Attila: Sziszegve meglapul (vers).....	14
Csernák Árpád: Verések (regényrészlet).....	15
Kelemen Zoltán: A halál mint a lélek átváltozása Arany János balladáiban (tanulmány).....	16
Laczkó András: Nagy Gáspár iskolái.....	18
Nagy Gáspár: Hol tanítják, Kvartett, A grund porába (versek).....	22
Büky László: Az ördög és az angyal Nagy László költészetében (tanulmány).....	24
Körmendi Lajos: Dátumversek.....	27
Váczy Jépoint Tamás: Egy idegenvezető magánélete (regényrészlet).....	28
Tarnai László: Hófüggönyön túl (vers).....	31
Tar Sándor: Elvisz a szél (novella).....	32
Géczi János: Ezer veszprémi naplemente (versciklus).....	34
Ébert Tibor: Hanggá sűrűsödött kiáltás (dráma, 2. rész).....	41

TESTVÉRMÚZSÁK

Cserba Júlia: A városépítő szobrász. Pátkai Ervin (Parancs János verse).....	47
--	----

MELLÉKLET • EGRY JÓZSEF KÉPEI

Heitler László: Egrý József képeiről.....	50
Sándor János: A színházépítő Zala vármegye.....	52

HONISMERET

N. László Endre: A regélő Csalló- és Szigetköz.....	55
---	----

A vasminiszter. Mikszáth Kálmán: Baross Gábor • Szulovszky János: Három bő esztendő •

Urbán Gyöngyi: Baross Gábor hatása a magyar művelődésre.....	59
--	----

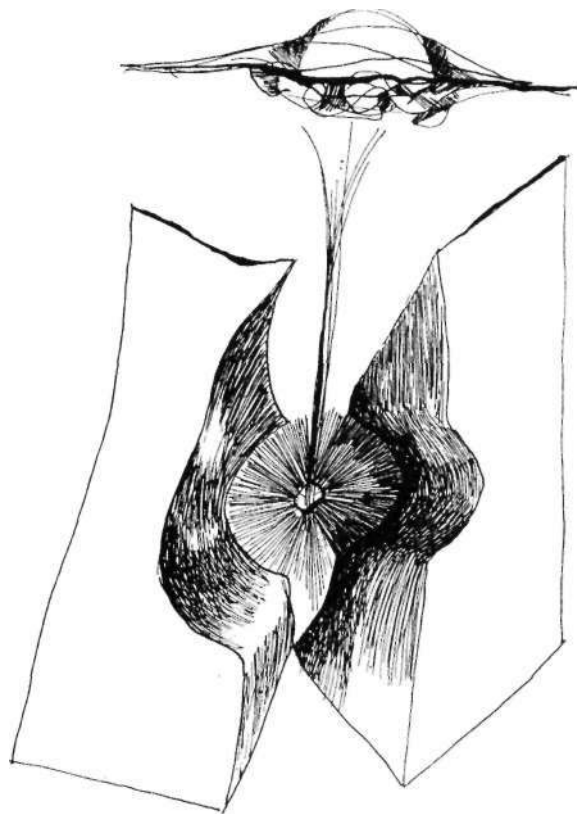
SZEMLE

Lehota János: A nemzeti tudat drámája (Tarján Tamás).....	66
Tar Sándor: Lassú teher (Vasy Géza).....	68
Vasadi Péter: Kinéz tengerre ablakon (Ács József).....	69
Kemenes Géfin László - Jolanta Jartrzebska: Erotika a huszadik századi magyar regényben (Balogh Róbert).....	70
Szokolcsay Lajos: A csavargó esztétikája (Kakonyi István).....	72
Köznapi kirajzás (Koppány Zsolt).....	73
Csernák Árpád: Fagyosszentek (Gerencsér Zsolt).....	76
Gébárt szobrai (Wehner Tibor).....	77

BŰNBE NŐSÜL A SÁTÁN

Már megvirradván éj után
kérjük Istent leborulván,
hogy ez mai nap fáradván,
bűnbe nősül a sátán.
Úszó nyelvünk szólása
ne hallassék dül-fúlásra,
szemeinknek nyargalása
világ hívságát ne lássa.
Engöm az angyal őrizzön,
szent köröszttel möggyözzön,
Jézus pedig velünk légyön.
Mária malasztnak anyja,
légy lelkünk oltalmazója,
végóránk befogadója,
hogy Krisztusra vigyázzunk
és békében nyugodjunk. Ámen.

(Csanytelek, 1981. október 27.)

Pátkai Ervin tusrajza

ARRA MENT HÁROM POGÁNY

Fehér rózsza Mária,
gyönggyel gyökeredzik,
arannyal virágzik.
A mi házunk négyszögletes,
négy szép angyal őrizzetek,
keresztek forogjatok,
hadd nyugodjon Boldogasszony az ágyába!
Föld szülte világát,
világ szülte Szent Annát,
Mária szülte szent fiát,
világ megváltóját.
Kinézek napkeletre,
ott látok egy szép templomot.
Kívül aranyos,
belül kegyelmes.
Abba vagyok a mi Urunk Jézus Krisztus
térdig vérbe,
könnyéig könnybe.
Arra ment három pogány.
Vasvesszővel ostromozták,
tövissel koronázták.
Három csepp vére lecseppent,
az angyalok felvették,
glorétomba felvitték,
a jó Isten elé tették.
Aki ezt az imádságot este-reggel
elmondja,
annak hét halálos bűne megbocsáttatik.

(Szeged, 1982. július 31.)

HÁROM VÉRES KÖNNYEM KIEJTÖTTEM

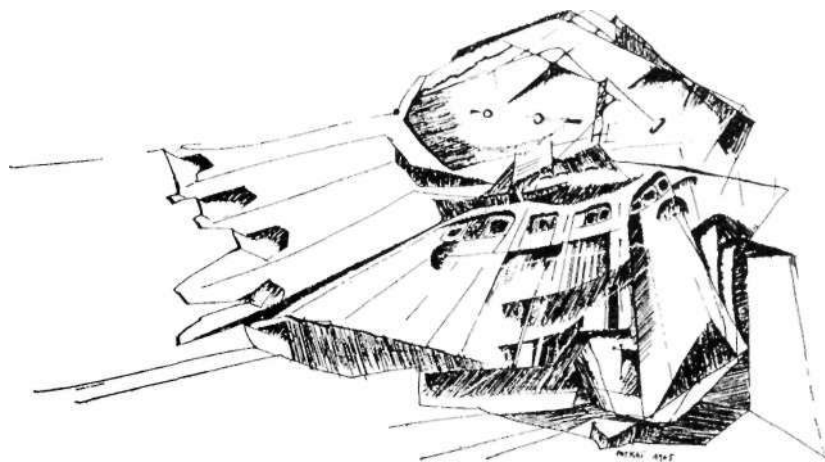
Én lefekszök én ágyamban,
mint Úr Jézus koporsóba.
Három angyal fejem fölött.
Egyik őriz,
másik vigyáz,
harmadik a bűnös lelköm várja.
Kelj föl, Mária,
szól a kakas,
mert megfogták az ártatlan Jézust.
Keresztfára feszítették,
egy csöpp vérit csöppentették,
az angyalok színtányérba szödték,
Krisztus színe eleibe vitték.
Én kimönök ajtóm eleibe,
látom a mennyország kapuját.
Kívül aranyos,
belül irgalmas.

Benne térbetyül a szép Szűz Mária.
 Szent térgyin térbetyül,
 szent könyökin könyököl,
 szent oltárokat olvassa,
 szentmiséket hallgatja.
 Háromat léptem,
 három véres könnyem kiejtettem.
 Ó, édös Szent Pétöröm,
 fogd föl,
 vidd el az Ádám fiainak és a
 leányainak.
 Aki ezt az imádságot este lefektibe,
 röggel fölkeltibe elmondja,
 hét halálos büntül mögmenekszik.

Ó, édös mennyei vezéröm!
 Keserves könnyeim tekintsed,
 panaszim,
 hogy vétkem nem tagadom,
 bűnöm sem titkolom.
 Leborulván sírok előtted,
 könyörgök,
 edditő bűnömrül bocsánatot kérök,
 hogy meg nem utáltad a bűnös Magdolnát,
 elédbed bocsátja a szent édös fiát.
 Én is kérlek tégöd, ó, Uram, meg ne utálj!
 Mert ha te megutálsz, ki lösz kegyes hozzám?
 De nyújtsd ki mennyből szent kezeidet,
 hadd láthassam a te szent színedet.

(Szeged, 1979. augusztus 5.)

Polner Zoltán gyűjtései

Pátkai Ervin tusrajza

Fábián László

KÖD A KÖDBEN

Minden a ködből kavart elő...

- Mul - nyöszörögte és alaposan meglepte, ha ebben az állapotában egyáltalán képes volt még bármin meglepődni, hogy a szó eszébe jutott, hogy tudott ezen a nyelven vízért könyörögni, azt képzelte, fölül, azt képzelte, poharat tartanak elé, azt képzelte, mohón szürcsöli a vizet, mint a filmekben, azt képzelte, két oldalt csorog le a szája sarkából, folyik végig a nyakán, a mellére...

Kában álltak a víz fölött a hosszú lábú madarak; olykor csőrüket szürke tollaik közé fúrták, hogy szokásuk szerint megborzolják, szemmel láthatólag unták azonban a műveletet, ahogyan a vízben is inkább tükörképüket keresték, semmint táplálékot, hiszen nem voltak éhesek, a folyó ellátta őket termékeivel, a sziget kavicsai még kellemesen melengették úszhártyás talpukat...

A világban rend volt, pontosan úgy, ahogyan a rendnek ennie kell...

Hozta a pincér a sört, aztán egy hatalmas tálban a gyümölcsöket, középütt az üvegkelyhet a száraz jég gőzölte körbe, mandaringerezdek hültek benne; a halvány sárga-fekete kockás zakóban serénykedő pincér gondosan megmutatta, hogyan szűrhatja hegyes hurkapálcikára fölszelt darabjait és egyáltalán: minden fölöttébb praktikus volt ezen a tálon, a hámozott alma- és körteszeletek, a fölkarikázott paradicsom, a szemelgethető szőlő, amely fodros petrezselymágyon pihent, de még a banán vagy a kaki is, és szívesebben gyönyörködött benne, semmint étvágját csillapítsa; a sört szürcsölte, a kis tálkából mogyorót rágott hozzá, hallotta a zenét, az egymást váltó énekeseket, megszámolta a fehér szmokingos zenekart - kilencen voltak -, szeme azonban a hosszú fa! mentén kivilágított akváriumokon pihent meg, nagytestű halak habzsolták bennük a pezsgő oxigént, az egyik fejfelé állt függőlegesen, nem emlékezett, hogy ilyet valaha látott volna...

Kam sa hamnida...

A pincér egymás mögé helyezte tenyereit, mosolyogva hajlongott...

Mielőtt bejött a városba, komolyan hitte, ez a dzsungel, ez majd igen; aztán ahogy közeledett, mind bizonytalanabbá vált, az írásjeleket silabizálta, mintha kiolvashatott volna belőlük valamit azon a két-három jelen kívül, amit fölismerni vélt, és ami még így is kevés volt, hogy megnyugtassa hideg-lelős idegességét, fantáziája viszont a körül a szürke limuzin körül bolyongott, amit többször látott a vonatablakból, s ami egyszer le is lassított, mikor a vonat egy lámpa miatt vesztegelni kényszerült; akkor fogadta meg, nem kockáztat semmit, leszáll Karibongban, majd csak talál valami alkalmatosságot a továbbjutásra, hiszen itt ez nem lehet probléma, látta, hogy a sínek mellett szemetet égetnek, két ember sündörgött a füstben, hallucinálta a krakogásukat, távolabbra azonban nemigen futathott tekintete, alacsony hegylanc takarta ki a láthatárt, a hegynek ölében pedig színes lakótelepek, az ablakokból rizsmezőkre látni, helyenként kévék felállogatva, másutt meg sem kezdődött az aratás, egy dűlőúton teherkocsi dőcög, a vasút közvetlen közelében - ötletszerűen - nyírott örökzöldek, azon pedig majdnem elnevette magát, hogy a mező közepén itt-ott filagóriák díszeltek az eső elől menekülők örömeire...

A létezésnek megvannak a maga szigorú törvényei, rajtuk alig-alig módosíthat bármi, egy táj kiváltképpen keveset...

Váratlanul érte, de a vonat nem állt meg, még csak nem is lassított Karibongban, csattogott tovább a házak és a szomorúfüzek mentén, elhagyta a peronon várakozó unott embereket, a

biztonság csalóka reményét, de még nem érezte magát üzött vadnak, noha ennek lehetősége sem volt túlságosan távoli...

Kissé meglepte a paradicsom ötlete a gyümölcsöstálon, aztán egészen helyénvalónak találta, és főleg a kaki igazolta vissza, az közelítette a többi gyümölcsökhöz, akár az ananászhoz is, elfogadta köztük - inkább azonban csak látványként, továbbra is a sört hörpintgette, idegesítette a lézerefények vibrálása, cikázása, az énekesek mögötti vetítőlámpán megjelenő ugráló alakzatok és a zene harsánysága; minduntalan visszarángatták gondolati pályájáról, megtörték lendületét, a föltoluló emlékek elfoszlányosodtak, nem tudtak összeállni történéssé, vággyá vagy nosztalgivá, mert ehhez meg kellett volna feledkezni erről a tolakodó és hangos világról, a parketton izzadó táncospárokról, a bokszokban enyelgő kettősökről, a szemfüles pincéerekről, akik tapsokkal, kézi jelekkel irányították a forgatagot, lányokat parancsoltak a magános férfiakhoz és hordták, rendületlenül cipelték hatalmas fémtálcáikat a mesterien elrendezett gyümölcsökkel...

Héon tiltuá így fa gyimilsitül...

Eszébe ötlött - itt és most, és volt ebben valami kegyetlenül nevetsége -, van olyan nyelv, amelyik a kakit paradicsomi almának nevezi-, vagyis tehát Éva őszanya ezzel vitte bűnbe életét párját és hozta az emberiségre mindennapi nyomorúságát...

Hát, ahhoz képest...

A vonat ablakán az esőcsöppök riogathatták volna, ha Pusanból nem indul akkora felhőszakadásban, viharban, amely aztán a távolság fogytával egyre csöndesedett, látott olyan mezőt is, ahol a rizsföld szélén valaki a földön fekvő pihente fáradalmait, onnét tartotta szemmel társa tevékenységét, ebből pedig jogosan vonta le a következtetést: arrafelé nem is csöpörgött, de most fordult az idő szeszélye, gyöngyözték ritkás nyomai az ablaküvegen, jöllehet, a felhők nem ígértek különösen rosszat, nála nem is volt semmi, amivel akárcsak a fejét védhette volna, viszont kiszolgáltatottnak érezte magát amúgy is, ennek az esőnek már volt jelentősége...

A félelem megfertőzi a telket és utat talál az agyhoz...

Ha végiggondolta, természetesen belátta mindig, hogy ami megtörtént, azt nem lehet ott felejtani valahol az idő rejtekében, ahol történt, hurcolnia kell magával, ahogyan a rá kimért időt cipeli az ember, azt az egyre könnyebbédő terhet, amelynek levetésétől, elhajításától majd" mindenki ödzkodik, ugyanakkor vigyázni sem lehet rá: fogy és fogyatkozik a kimerülésig...

Az írás szavai lebonthatók az egyénre: I am Alpha and Omega, the beginning and the end...

Pusani szállodájában angol nyelvű Biblia volt, hajnalban, mielőtt útnak indult, olvasgatta, talán azért a Jelenéseket, mivel hátulról forgatta előre és rögvest beleakadt, azonban képtelen volt elmélyedni az igében, azon kapta magát, hogy a szavakat nyomban a saját megoldatlan helyzetére érti, mert addig az igazságig sosem jutott el, hogy az írásban benne van ez a lehetőség is, lapozta a könyvet össze-vissza, belekapott egy-egy fejezetbe, versbe, aztán otthagya, bámulta a mennyezetet, akárha a betűkön rágódott volna, a vigaszt nem találta, holott jó irányba indult keresésére, azonban érzékelése nem akart ráhangolódni...

Érzékelése ezúttal a lányokra sem hangolódott rá; egyszerűen nem is érzékelte a jelenlétüket abban a csillogó-villogó zenétől ajzott teremben...

- Mul - könyörgött újra és azt hitte, hangosabban, mint korábban, holott a hangok alig voltak megkülönböztethetők nyögéseitől, amelyek a legcsekélyebb mozdulásra is kiszakadtak belőle, annyira hasogatta mindenütt a fájdalom, próbálta száját a nyelvvel megnedvesíteni, de nem sikerült az sem, akárha két reszelő csúszkált volna egymáson, sőt, jelentkezett a fájdalom is: nyelvében, ajkaiban egyaránt, és figyelmeztette, jó lesz ezzel is fölthagyni, ha nem akarja mindenáron saját kínjait szaporítani...

Hosszú történések, régmúlt események hasadoztak föl emlékezetében szilánkokra; mégis, örült, hogy ezt-azt képes volt fölidézni, hogy kőhette magát valamihez, ami térben és időben egyaránt távol esett innét, és már a fölidézése is könnyed lebegést sejtetett, a nehézkedés tökéletes eltűnését, a szabadság féktelen káprázatát, mintha a múlt, a megtörtént egyszeriben jövővé, ígértté változhatott volna; egyik múltforgács alig emlékeztette a másikra, mivel azonban mindegyikben ott találta önmagát, mindegyiket magáénak érezhette, formálhatta és gördíthette tovább agyának lokomtívja segítségével, az pedig nem volt felületes és haszontalan metafora, a valóság kényszerítette megszületésre, az a lankadatlan zakatolás, ami a legnagyobb erőfeszítés árán sem akarta koponyáját elhagyni, s amit olykor egyértelműen a szív veréseként leplezett le, de menten mozdult is tovább az ismeretlen eredet felé, ami háborzongató egyértelműséget kölcsönzött neki...

- Kye-san-so-rul ha-jyo-o-sip-ssi-o

Ezt már a pincérnek mondta, korábban intette magához, amikor az elrohant a szomszéd asztal irányába...

Nem volt egészen bizonyos benne, hogy távozni szeretne, csupán valami cselekvést kívánt belevinni az eseménytelenségbe, amikor a számlát kérte, hiszen tudta, a pincér még kimegy, hogy a papírt elkészítse...

Yongdunp'o-ban természetesen megállt a vonat, semmi kétsége nem volt afelől, hogy itt a legjobb alkalom, megszabadulni a bizonytalanságtól, tehát fölkapta kis motyóját és kipenderült ő is a peronra a többi leszállóval egyetemben, akiknek többsége nyomban határozott irányba indult el, ő pedig úgy érezte, nyugodtan rábízhatja magát erre az útmutatásra, legföljebb olykor majd ellenőrizi döntése komolyságát a föliratokból; erre azonban nemigen kerülhetett sor, mivel pillanatok alatt lent találta magát a földalatti folyosójában, megkönnyebbülve észlelte, hogy a piros vonal állomásán áll, amelyen a tétovázás legcsekélyebb veszélye nélkül juthat el a város szívébe, föl egészen a kereskedő utcáig, az emeletes bazárig, a csalogató éttermekig, amelyek félreérthetetlenül adják tudomására egy-egy erotikus szoborral vagy festménnyel a látogatónak, hogy hova érkezett, nem különben a boksok, amelyek egyébként szokatlanok a közönséges étkező helyeken, és azt is gondolta, egy ilyen hely lesz a legbiztonságosabb csomagja megőrzésére, itt lesz a legkevésbé föltűnő a jelenléte...

A gyümölcstál romjai fölött az elveszett édenre látott...

Ezen a vidéken föltűnően nagyok hatott a lány melle, aki éppen most tette le kötött kabátját a szomszéd asztalnál, és akit ő már attól a pillanattól kísért szemével, hogy a pincér az ajtótól ideig vezette, az asztalig, a két kiélt arcú férfifhoz, egyikük nyomban kezelésbe is vette az ajándékot, a lány pedig szenvtelenül tűrte, hogy az idegen kezek ismerkedjenek testének némely pontjaival...

Létezik irigység, amely indokolatlan, azonban erős, akár a súlyos méreg...

Amikor a metrószerelevény ajtaja becsukódott, egy sporttáskás férfi tolazkodott középre, kivett a táskából egy zöldszínű könyvet, és szigorú hangon citálni kezdte a benne található gondolatokat, és nem lehetett másra figyelni; ő is a szónok fe-

lé fordult, igyekezett a lehető legpontosabban megérteni a szavait, nem is esett különösebben nehezére, mert a szónok jól formálta a beszédet, igyekezett az egésznek az értelmét felfogni, de leragadt az ostorozó szavak fenyegetésénél, mintha azok nem is a hittérítők szokványos általánosságáiból származtak volna...

Nagyon nehezen és csak fájdalom árán fölnyitotta a szemét, pár méternyire a padlón ismeretlen bogarat látott, lassan közeledett feléje, de valóban csak alig észrevehetően, és úgy látta, közben a bogár növekszik, sőt, hallotta a kitinpáncél recsegését, ahogy a test helyet követel magának benne...

Leküzdhetetlen vágyat érzett, hogy a lányt valahogy megszerezze magának, de nem tudta elképzelni sem a módját, annyira érzékenyek itt a férfiak - tapasztalata szerint - az efféle birtokháborításra, remélte azonban, hogy ezek a hétpróbás pincérek, akik jórészt éppen a lányokból élnek, megtalálják a lehetőséget, miként játszhatnak kezére át a már máshová föl kínált árut, és kellőképpen kártalanítani tudják, kiengesztelik hátrányt szenvedett ügyfelüket, emiatt hát magához intette a pincért, azt a mosolygósat, amelyik a hatalmas gyümölcstálat föl szolgálta neki, kissé körülményesen elmagyarázta óhaját, amit az most is mosolyogva hallgatott, mindössze akkor futott át egy alig észrevehető árny az arcán, mikor megjelölte kiszemeltjét, de már mosolygott is tovább, és biztosította: minden rendben lesz...

Fogalma sem volt, mi lehet itt még rendben, visszafajthatatlan nevetelnéjé támadt...

Nevetés és sírás mindig egy töről...

Élt benne egy kép, egészen más tájról származó, lehetetlenül hosszú hídon kell átmennie, alatta iszonytató mélységben a víz, valami elszűkült tengeröböl-féle; soha ilyen elesetnek nem érezte magát, mint azon a hídon; nézhetett előre, nem látta a szerkezet végét, foroghatott hátra, ugyanaz volt a helyzet, bámulhatott az égre, messzebb volt, mint valaha, lefelé pedig csak loppal pillogott, hogy iszonyatát távlatartsa...

Vonszolódott a bogár, ropogott a kitin...

Mellette ült a lány, képtelen volt kideríteni, vajon örül-e, hogy átkerült hozzá, egyetlen jellel sem árulta el, játszódk-e benne valamiféle érzelme, megfagyott mosollyal turkált a gyümölcstál maradékai közt, ő meg kötelességének érezte, hogy cirógassa, hogy beszéljen hozzá, mintha a helyzet megfordult volna...

- Tto-man-nap-ssi-da - szisztegték az arcába; az a fickó állt fölötte, aki néhány perce még a lányt birtokolta, de már rohan is ki a kijáraton...

Kicsit tanakodott magában, merre induljon a metróalagútban, miután leszállt, aztán döntött, és pár perc múlva a felszínen volt, két széles utca kereszteződésében, az észak-déli irányú járdáját árusbódék foglalták el, nagy halomban gyümölcsösök: kaki, mandarin, meg az a körtével megkevert alma, másutt cipők, ruhák gazdag kínálata, órák, gyerekjátékok, a széles útról benyúló utcákban is árusok tömege, őt egy asztal állította meg, amelyen albumokon, berakókban bélyegek halmozódtak, de a mögötte ülő kereskedő ügyet sem vetett esetleges vevőjére, tovább kártyázott két társával, ami őt rettentően bosszantotta, hiszen vásárlói minőségében érezte magát sértve, emiatt kérdezett valamit, holott dehogy állt szándékában venni bármit is, a válasz azonban szintén egykedvű fejrázás volt.

A lány arcán leplezhetetlen rémületet vett észre, amikor kívül kísérte a lokálon, nem csinálhatott úgy, mintha nem vette volna észre a változást, de nem szólt, csak megcirógatta, és már biztos volt benne, a lány mindent megadna, csakhogy bántatlanul kiszabaduljon ebből a helyzetéből...

Bántatlanul? Amikor más nincs az életben, csupán bántás...

A lábait látta borzongatónak a növekedve és komótosan feléje közelgő bogárnak; akárha horgok nőttek volna a készséggel megtörő ízekre...

Egy gyerekkori nyár úszott be emlékezetébe, meleg nyár volt, de rendkívül csapadékos, szinte mindennapos felhőszakadásokkal; hatalmas tócsák keletkeztek mezőkön, réteken, az útmenti árkok nem bírták elvezetni a vizet, megállt az egyik földön is, és a nap melegétől meglángyosodott, nap-hosszat, éjszakán át szóltak a békák azon a jellegzetes ugató hangon, amit akkor adnak ki, ha a víz felszínén terpeszkedve lüktet a nyakuk, akkori barátjával taposták a vizet, fölötörték aljáról az iszapossá vált földet, és szigeteket építettek, azután támadt csak az az ötletük, hogy a szigeteket benépesítsék: kemény fűszálakat téptek, sorra fogdosták össze az unkákat, és húzták fűszálkaróba szerencsétleneket, ezeket a karókat pedig a szigetek iszapjába tűzték; hosszú óráig szenvedtek még a kivégzett állatok a karókon, mászni próbáltak, de karmocskáik csupán a levegőt kotorták, parázsszínű hasuk messzire világolt koszos víz fölött...

Helyet keresett, ahová meghúzódhatott volna, a legtöbb helyről azonban már a bejáratnál kiderült, hogy bordély: egyértelmű szobor vagy kép jelezte funkcióját, és bokszok voltak, de még üresek, ebben az órában alig akadt érdeklődő, eképpen még azt sem tudta volna meghatározni, melyikben miféle társaság alkotja a közönséget, és csupán hosszas keresgélés után akadt rá arra, amelyhez bizodalma volt, ahol - úgy érezte - megpihenhet, magához vehet valamiféle táplálékot, elgondolkozhat, elemezheti az elmúlt időszak fölgyorsult eseményeit és ahol - szándékában állt ez is - szem elől veszhet, mivel egyáltalán nem volt meggyőződve róla, hogy ez már a metrora való átszállással tökéletesen sikerült, túlságosan is aggasztotta az a vonatablakból rendre fölbukkanó kocsi...

A félelem a legtöbb kárt valóban az agyban teheti, és teszi is...

Szeretett volna jobban hinni a saját esélyeiben, de képtelen volt rá, annyira pontosan tudta, az iratlan törvények szigorúbbak, mint a paragrafusokba szedettek, fölmentést nemigen ismernek, kegyelmet pedig végképp nem, akkor sem, ha csak gyanúba keveredett, mivel itt nincsen mód a hosszadalmas bizonyítási eljárásokra - a vádlaton kívül - nem is igen igényli senki...

A lány szép volt, valóban szép, kezes volt, mondhatni szeretetre méltó, valahogy azonban mégis idegen, minden mozdulatától, a pillantásától, bőrének illatából is kisejlett ez az idegenség, netán riadalom, képtelen volt oldani benne a feszültséget, holott olyan makacsul kívánta megtenni, hogy önmagát is meglepte vele, miért ilyen fontos számára ez a lány, és csak nagyon lassan értette meg, nem a lány a fontos, a hangsúly azon van, hogy megosztja vele ezeket a nehéz órákat, mert valahol a lelke mélyén pontosan tudta ő is, mindössze órákról lehet szó, ám azt nem sejtette, hogy a lány is tudja...

Mászott az a rohadék állat, fénylő kitinteste duzzadozott, és rettenetesen zörgött, kopogott a hajópadló deszkáin, mi több, valami szag is áradt belőle, amely nem volt igazán kellemetlen, ámbár a kőrisbogáréra emlékeztetett...

Az életről a félelem deríti föl a legtöbbet: a veszteség ugyanis mindig számvetéssel jár, nélküle a lehetséges hiányok érzelhetetlenek volnának, még a valóságos kételyek sem környékeznék meg az embert, nemhogy a pótolhatatlanság, a visszavehetetlenség riogatná...

- Mul -; mennyi sóvárgás, mennyi alázat jelentkezhet egyetlen rövidke szóban...

Váratlanul, ő maga is meglepődött tőle, eszébe jutottak azok az évek, amelyeket az agyagműhelyben töltött, az

ülepített sár szaga, a róla leeresztett víz zavaros színe, eszébe jutottak a lábbal hajtott korongok, amelyeknek a kellős közepére kellett rávágni az agyagot, és folyamatosan rugdosni alul a nagy kereket, hogy az kellő gyorsasággal forgassa körbe a formázó ujjai között a növekedő formát, mázak, festékek jutottak eszébe, a türelmetlen kíváncsisággal várt égetések, de mindenekelőtt mégis és újra a nedves földszag...

Órrát csiklandozta ez a földszag...

A szálloda portása cinkosan mosolygott, amint elvezette előtte a kissé félénken engedelmeskedő lányt, figyelmesen kerülgették a folyókban csiszolódott fából készült szobrokat a hallban, most nem érdekelte, milyen alakzatokat tudna fölfedezni bennük, szeme az órákon akadt meg, a négy közül már három állt, különböző időpontokban dermedtek meg a mutatók, csupán a helyi időt jelző ment még tovább, és ök ketten, ebben a kissé szokatlan épületben, ahol a lépcsőn lefelé közelethette meg szobáját...

Talán valóban rend van a világban, esetleg mégsem...

A tudás nem föltétlenül bizonyosság...

Még a vonaton zötykölődve eszébe jutott: a dzsungelok dzsungelja felé tart... Ez a hatalmas város követhetetlen logikájával, olykor rögtönzött utcáival az őserdőt idézte...

Benyomult, beszívargott a köd a város minden zugába, Bnyirkossága az emberi bőrök alá hatolt, ingerlékenységet, indokolatlan hisztériát ébresztve azokban is, akik általában bírják fegyelemmel, de azokban kiváltképpen, akik mindig hajlamosak az erőszakoskodásra, másokat pedig lever, tehetlenné, erőtlenné gyöngített, ezáltal őket még inkább kiszolgáltatatta az előbbieknél, akik -- természetesen - megérezték, előlött az ő idejük, az ő idejük jött el, maradék gátlásaiktól is megszabadultak, és már hajszolták az alkalmat a kegyetlenkedésre, és a pára leple alatt úgyszólván kettéesett a világ akaratos vadakra és mindent alázattal viselő szelídekre, és úgy látzott, ezt sugallta minden: így van ez rendjén - az elemek küzdelmében is az ember marad alul...

Bizony por és hamu vagyunk, leszünk és maradunk ..

Körülbelül olyan recsegést, ropogóást hallott, mint amikor hatalmas faépítmény omlik össze, azonban már tudta, hogy az a rút állat tett meg újabb araszokat feléje, nem pocsékolta tehát erejét, hogy megint fölpillantson, így van-e...

Képtelen volt megszokni ezeket a szállodákat, jóllehet, Kcsaknem minden úgy volt megoldva bennük, mint bárhol a világon, ám de milyen sok volt ez a csaknem, mennyi apró különbség rejtett benne, olyasmi, ami alig-alig volt észlelhető, aztán ha észreveszi az ember, nyomban hangsúlyosan idegenné válik; például egy lámpa a maga lampionos emlékezetével, egy kép azzal a fölfoghatatlan könnyedséggel és tartalmas ürességgel, ami ezeket a festményeket jellemzi...

A gond az gond marad, nem nő belőle gondolat...

Később, ha módja lett volna rá áttekinteni ezt az egész rohanását, maga sem hitte volna, mekkora utat tett meg, mennyi minden fért bele ebbe a szorongató időbe...

És mennyi minden nem tért bele...

Elérkezik a hét szűk esztendő, amelyik végtelenül és szinte kibíratatlanul telik, olyannyira, hogy azt lehetne hinni, bőségben az idő, holott éppenséggel az idő nyomasztó hiánya jelentkezik benne: a korrigálás esélytelensége, lehetetlensége...

Az az ocsmány rovar bebújhatott valahova, mert most nem látta, azt meg kínjai közepette igencsak nehezen érzékelhette volna, hogy ebben a mocskos és bizonytalan funkciójú helyiségben nemigen akadt rejtőzködésre alkalmas hely még egy

ilyen lény számára sem, de hogy itt lehetett, arra utalt a visszamaradt szag, a körisbogáréhoz hasonlatos, amelyet korábban már összefüggésbe hozott a rovar jelenlétével...

Végezetül ebben a szállodában kötött ki, itt vett ki szobát magának, ahová most a lányt is hozta, ahol udvarra néző szobát kért, és kapta ezt, amely valamilyen pincehelyiség tetejére nézett; megvizsgálta, az ablakot akár kívülről is el lehetett tolni, recés üvegén még a körmét is végighúzta, amikor visszacsukta és belezuhant abba a tejszerű szürkéségbé, amihez ezen a vidéken a szállodákban már régen hozzászokott, és valahogyan most jólesőnek könyvelte el a kontúrталanságot, szinte lebegni érezte csillapíthatatlan testét...

A legszörnyűbb attól tartani, ami biztosan bekövetkezik és nem hagy más esélyt...

Joggal tartott tőle, hogy valakik valahol, és nem is belátatlan időn belül számon kérik családságát: ez üzlet, ez harc a pénzért, küzdelem a hatóságokkal - itt nincs kegyelem azok számára, akik árulás gyanújába keverednek...

Csak a lehetetlen megkísérettése maradt: próbálkozni a mekküléssel...

De ismerni kellene legalább az üldözőket; vagy talán mindenki az?...

- Na-ga - ez az ordítás csöngött a távolból fülébe...

Valami ajtószersőség dördülhetett hatalmasat, emlékezett, akkor is így szólt, amikor idehozták, aztán számára érthetelenül elhadart kiáltozások hallatszottak, egyetlen pillanatra megcsillant előtte a remény, hogy hátha vizet hoztak, valahonnét, érthetetlen milyen tartalékokból, még erőt gyűjtött, hogy föltá-

maszkodjék a könyökére és széjjelnezzzen, egy súlyos gumitalpú bakancs azonban egyetlen lendülettel visszarúgta a padlóra...

Magára húzta a lányt, szerette volna fölmelegíteni vacogó testét, betakargatta a hátát és szenvedő arcába bámult, de az apró neszre az ablak felé kapta a fejét, egy matató kezét látott fölnyúlni, amely szép lassan, alig hallhatóan húzta félre az ablakot; előbb föl akart ugrani, de ráébredt, hogy késő, így inkább feszülten leste, mit történik, a lány arcán a legfélelmetesebb rémület jelent meg, az ő tekintete pedig egy másik tekintettel akadt össze, amely óvakodva kúszott föl az ablak alól, és abban a pillanatban, ahogy pillantásuk összeért, az ott kinn nemcsak fölugrott, de előretartott pisztollyal bevettette magát a szobába, és indokolatlanul hangosat rikoltott: - na-ga, a kiáltásra a bejárati ajtó is kivágódott, benyomult onnét is egy pisztolyos, a lány már az egyik sarokban guggolt, karjait feje fölé emelte, mintha így védelmezni tudná, de kikecmergett az ágyból ő is, egy pillanatra fölremlített neki, hogy az ablakon behatoló, talán éppen az, akitől a bárban a lányt elvette, gyanakvását erősítette az is, hogy a lány ettől az alaktól kapott egy hatalmas pofont, a másik viszont őt vágta gyomorszájon pisztolyával...

A nyugodt és csöndes tájak emlékezete futó békét kölcsönzött háborgó lelkének: olyan tájakról volt szó, amelyeket talán ebben a formában nem is láthatott soha, valahogy azonban úgy gondolta, nem is túlságosan régen ott még otthon volt, az ismeretlen is ismerősnek mutatta magát, mintha hízelegni akarna, le szeretné venni a lábáról...

Ahogy visszazuhant a padlóra, fejét bevágta és azt éles csattanásként hallotta, akkor azonban már pontosan tudta, hamarosan következik egy újabb csattanás is, abban azonban nem lehetett biztos, vajon azt még meghallja-e?

Egry József • Krisztus pribékek között

Vasadi Péter
KANCSAL SZÓZAT

de unom már, hogy mindent
jobban tudnak
esti mérgecskét kanalizva
városoknak, faluknak

szakad a test, lobog a tűz a képen
halottaktól kusza az árok;
előbb-utóbb te jössz
sugalmazzák a sarlatánok

fénnyel fröccsentett arcukon
se gond, se ránc, se lélek;
ismerlek, országló sötétség
anélkül, hogy megértenélek

micsoda szomjúság ez
és micsoda ihlet;
bújázkodás a kétségbeeséssel
min isten sem segíthet

a fékevesztett tánc ropog
csillog, darál, túlkiabálja
amit földni akar: íme
a trónvesztők hisztériája

alkonyodik; fenyőim közt
a madármocorgás elül;
a négyszögletes fénymezőben
hazudnak rendületlenül

JEGYZET IZAJÁSHOZ

Jönnék-mennek a királyok,
én angyallal cimborálok.
Hírét-hangját hozom-viszem.
noha olykor úgy érzem is
ördög lófrál, elment Isten.
Egyik látszik, másik rejtve
szétsugárzó Naplemente.
Ajak nélkül mond ki szókat:
igát törj el, rabszíjt oldjad.

Ne lengess te zászlót nékem,
amíg tántorog a népem.
Gazdagnál áll a tivornya,
szegénynek kövül a torka.
Elesége farhát, sült tök,
lélek nélkül megőrültök.
Parancsolok ősidóktól,
kivettetik, aki dőzsöl.
Szegény Lázárt ölbe vettem,
arany sámlin ül mellettem.
Minden úgy lesz, amint mondtam,
kit megverek, mást megáldok
hamis, igaz hatalomban.
Enyém a mag, én aratok,
tenyeremben él a halott.
(Jönnek-mennek a királyok,
én anygallal cimborálok.)

Sárándi József
SZÁRMAZÁSTAN

Szűznemzéssel jöttem a világra,
noha anyám szemrevaló
bővérű leányzóként
virult hajdanán.
Cseléd s „fineszes kurva” volt -,
állíthatom az elsőszülött jogán.
Zabigyereknek egyszerre szabad
mindent és semmit mondania;
oly gyökértelen
mint a vízbe fúlt fűzfapoétika.
Muttim, ha nem is twistelt,
de privátin gruppenszexelt.
Apám, akár Jézus Krisztus is lehetett
ősöm később
párosával szült féltestvéreket.

Egyedül állok,
feszesen hajlongva
a történelmi szellentésben,
mint a nádszál.
Töröm magam körül a jeget,
miközben vizadozom
a jég hátán.

A MESTER ÉS REMEKE

A remekmű megtagadja mesterét,
 mert a mester változik,
 miközben a remekmű az marad: ami.
 A mester is megtagadja remekét,
 egy készülő másik kedvéért természetesen.
 Régi és új bár egymásra is...
 de a foganó jövődre
 igazán féltékenyek.

A jövődöt pedig a bosszú szüli.
 A folyamat bővítetten újratermelődik,
 mester és remeke végezetéig.

Makay Ida

KÉRDEZEM A KÉRDEZHETETLENT

Émelyítő körforgás. Miért?
 Megállíthatatlan, szédítő hinta.
 A reggel, este. A fény meg sötét,
 Értelmetlenül ismételt sorminta
 Bölcső, temető, születés, halál.
 A hajnalokra törvényül az alkony
 Kérdezem a Kérdezhetetlent.
 Az Arctalanhoz fordítom arcom.

ÁRNYÉKBA REJTŐZŐ

Árnyékban leng a hinta mór.
 Árnyékban és magányosan.

Nem ring senki. Senki se rajta.
 Árnyékban, ami volt, a múlt.
 Árnyékban bűvő szerelem.
 Nem emlékszik már rá a nyár.
 Homályba tűnik, elmerül
 fényben fürdött fedetlen arca.

MIFÉLE SZÓ?

Mi az még, ami visszahívna?
Milyen varázslat?
Miféle szó?

Isten? A Sátán? (hány neve van még?)
Szirénének? Mélybe hívó?
Égő hús? Kőcsipkék? Tornyok?
A végsóhaj? Az elhaló?
Lakatlan, puszták halott csöndje?
Mindig és soha.
Mindenütt. Seholsem.
Fordul az év. - Szakad a hó.

Németh István Péter A GYORSFÉNYKÉPEKBŐL

Kamasz szerelmünk lánggal égett,
és ég felé vadul úgy
szökdeltünk, mint bozóttűzben
a kerge kis kenguruk.

∴

Nevetséges, milyen magam vagyok.
És az is, hogy úgy rogyok térdre már,
ahogy terhével csak a földre,
Ura előtt egy vén dromedár.

∴

(Egy bordaloskönyv záróverse)

tolvajt a kertből el nem ijeszt már
úrleányt sem pirongat priápuszi ékem
részeg röhinccsel döntöttek ide
le a gazba egy szüreten még régen

így mered mennynek azóta is dárdám
de álmod gyakorta belébotolhatott
mivel hajnalonként merő lucsok a búbja
zuzmarát lelsz rajta meg hűvös harmatot

∴

vitte szép titkát vitte a szívem
városod utcáin menve
és terhétől volt boldog mint Jézus
virágvasárnapi vemhe

(Vadgesztenye)

hóban s fagyban egész télen ablakom
előtt ácsorogtál eddig
bütykös nagylábujjad szétrojtolta
a fűből való deres fuszeklit

Barna T. Attila

SZISZEGVE MEGLAPUL

Sziszegve meglapul a táj,
a tó sebzett madár,
verdesnek véres szárnyai,
nézd birodalmadat,
a gyermekkor végtelen, szabad
birodalmát, ahol
vívta sok győztes, nagy csatát,
az árnyak gyűlő csapatát,
buzgó szél lohol,
jajgatva dől a fű,
az alkonyat rabol,
távol füstökként borzonganak
a hegyek, s eloszlanak,
villogó pengéit elejtve
nenekül a sás.

Add meg magad!

Pátkai Ervin tusrajza

Csernák Árpád VERÉSEK*

Második elemista voltam, és szerettem kerülő úton hazamenni, a parkon át, utamat megszakítva egy kis hintázással, faramászással, verekedéssel. Ezek voltak a - viszonylagos - szabadság percei. Az iskolai feszültségek oldása, a hazai feszültségek késleltetése. Mert az iskolában is, otthon is „rettenthetetlen” felnőttek fennhatósága alatt álltam, akik bármit megtehettek velem, mint ahogy velük is bármit megtehettek... Ezekkel a kitérőkkel kissé később értem haza, mintha egyenesen a legrövidebb úton mentem volna. Egyszer aztán anyám azt mondta: „Ha még egyszer elcsavarogsz iskola után, huszonötöt verek a meztelen fenekedre.” Ezt sem tudtam komolyan venni. Gondoltam: az udvari bolondokat nem verik. Így aztán másnap sem siettem haza. Igaz: kitérőt nem kívántam tenni, nem indultam a park felé, de egyik osztálytársammal lassan bandukoltunk, meg-megálltunk, beszélgettünk, vitakoztunk, és úgy alakult, hogy hajbakaptunk. Arra már nem emlékszem, hogy min, csak arra, hogy egymásnak estünk, téptük-martuk egymást, és táskáinkat egymás fejéhez csapkodtuk. Jó volt. Eközben még láttam is Béla bátyámat a túlsó oldalon, de nem tulajdonítottam neki semmi jelentőséget... Hazaérve: anyám azonnal közölte, hogy ezért a késésért megkapom a huszonötöt a meztelen fenekemre. Ő is mosolygott, én is mosolyogtam; mondom: egy pillanatig nem tudtam komolyan venni a dolgot. Hogy késtem, erre könnyen rájöhett, hiszen ismerte az órarendemet, de azt is hozzátette: különösen kijár nekem a verés, mert nemcsak késtem, de verekedtem is, méghozzá az utcán. Ezt pedig - azonnal rájöttem - csak a bátyámtól tudhatja, hiszen a verekedésnek nem voltak nyomai... Másnap, az amúgy is pocsék, hideg és szürke reggelek egyikén, amikor iskolába kellett mennem, arra ébredtem, hogy anyám lehúzza rólam a takarót, aztán lehúzza a gatyámat és szépen rámeri a fenekemre egy főzőkanállal a huszonötöt. Akár a mesében. Felnéztem - a hirtelen deressé vált agyamról, és anyám mosolygó arcát láttam. Mellette két bátyám állt vigyorgó képpel. Nem a verés fájt, hanem - először is - a „hideg fejfel kiterveltség”, az indulatnélküliség, másodsor pedig - és ez igazán - bátyáim röhögése, és hogy anyám tűri, hogy végignézzék és röhögjenek a megalázotton.

Eszembe jut egy másik verés, amit apámtól kaptam. Micsoda „minőségbeli” különbség! Karácsony volt. Ilyenkor mindig nagy szeretet, békesség ömlött szét a családban, sütés-főzés, ének... tudtam, hogy egy nagy erőlködés az egész: karácsonykor legalább „illik”... de azért így is jó volt, mert ez volt AZ ÜNNEP, és ezeken a napokon mindenki igyekezett, hogy valóban békesség legyen, jó meleg volt és nem kellett iskolába menni... Én ott tüsténkedtem anyám mellett a konyhában, ahol ilyenkor befutótötünk a nagy, zöld cserépkályhába, ő díszítette - egyedül - a karácsonyfát, nem volt szabad bemenni, csak amikor „csilingelni kezdtek az angyalok”... Anyám valami fontos megbízatással - már nem emlékszem pontosan, hogy mi volt az: hozzak rumot vagy sót - apámhoz küldött. Én a magasztos feladattól és az ünnepi hangulattól megmámorosodva elfeledkeztem „a törvényről”, és beszaladtam a nagyszobába. Szerettem volna betölteni hírnöki tisztemet, de meg sem tudtam szólalni, mert apám - attól a tényről,

hogy az angyalok szava előtt át mertem lépni a szoba küszöbét - elborult elmével elkezdett agyba-főbe verni, de úgy, hogy a falnak, a bútoroknak estem. Nem szeretném ecsetelni, hogy ilyenkor mit érez és mire gondol egy gyerek, és azt sem tudom pontosan lemérni, hogy a későbbiekben ez az eset mennyire befolyásolta további életemet, de azt hiszem, nem csoda, ha ezek után nemigen tudtam hinni a szeretetről szóló prédikációkban. Ezzel együtt: ezt a verést valóban „többre értékelem”, mint anyám kimért botütéseit, mert ez spontán indulatból fakadt, és ma már azt is jobban értem, sőt megértem, hogy apámban miért tudott ennyi indulat fölhalmozódni, hogy aztán pont rajtam csattanjon az ostor, akit pedig valóban szeretett...

Ez a karácsony - egyébként - nemcsak ezért volt emlékezetes, hanem mert ezen a karácsonyon - a verésen kívül - még kaptam valamit. Egy kis állatkeretet, hat agyagállattal. Ha nem ilyen csodálatos az ajándék - talán -, el sem fogadom. Egész gyermekkorom legszebb ajándéka volt ez. Pontosán emlékszem, mert ezen kívül - összesen - kaptam: egy rém unalmas postai játékot, pecsétekkel, csekkekkel és utalványokkal, amiket felnőtt koromban is mindig utáltam kitöltögetni, egy szép sárga favillamost, később agyagkatonákat, amiket (vagy akiket) állandóan rongyokkal kibélelt dobozban tartottam, mert úgy gondoltam: szegények, harcoltak már eleget, ideje lenne pihenniük... Egyedül ültem a fa alatt, és rakosgattam gyönyörű állataimat. Remekül éreztem magam. Kinyitottam ketreceiket: szabadon engedtem őket, és ezzel együtt - egy kicsit - én is szabadabb váltam. Teljesen azonosultam velük, és hallani véltem, hogy miről beszélgetnek... Külső szemlélődő számára ez úgy tűnhetett: nem tudok magammal mit kezdeni, és rettentően unatkozom. Pedig hát, ha valamikor, hát akkor nagyon jól éreztem magam. Mint azóta is mindig, ha sikerül kilépnem a reáliákból, és átkerülhetek egy sokkal valóságosabb világba az álmok világába. Anyám - merő jóindulatból - szolt bátyáimnak (akik épp vad háborúba vezényelték agyagindianjait), hogy velem is játsszanak. Holott én nagyon jól játszottam állataimmal. Nyilván azt gondolhatta: a veréstől vagyok olyan szótlan és magamba zárkózott. Ebben volt logika, de én már túl voltam az egészen... Béla bátyám szót fogadott, odajött hozzám, „meg akarta mozgatni a fantáziámat”: állataimmal együtt kiment a fürdőszobába, mentem utána, mint az alvajáró; kis vizet engedett a kádba, és azt mondta, hogy ez egy tó, és hogy az állatok elmennek a tóba inni és fürödni, és szépen beletette az állatokat a vízbe. Tetszett is az ötlet, vihorásztam, és mondtam, hogy: jaj, de jó, mennek fürödni az állatok. Fürödtek, fürödtek... Közben mi bejglit ettünk, csillagszórókat gyújtogattunk, nézegettük a karácsonyfát... Kicsit később visszatértem a „tóhoz”... Azt persze teljesen kifelejtettük a számításainkból (pontosabban: nem voltak számításaink), hogy ezek az állatok, bár szépen meg vannak mintázva, meg ki vannak festve, de nincsenek kiégetve. Így mindegyik állatnak leáztak a lábai. Ott heverték a nyomorék roncsok az agyagos, koszos lében. Leírhatatlan, hogy akkor mit éreztem. Nem, nem is éreztem semmit: csak egyetlen formátlan igazságtalansággá és fájdalomná vált körülöttem minden, és bögttem, bögttem... sehogyan sem akart vége szakadni, bögttem, hogy még most is idehallatszlik.

* Részlet a Kések a párna alatt című regényből

Kelemen Zoltán

A HALÁL MINT A LÉLEK ÁTVÁLTOZÁSA ARANY JÁNOS BALLADÁIBAN

A következőkben Arany Jánosnak azon balladáiról lesz szó, melyekben a halál mint a lélek átváltozásának kiváltó oka figyelhető meg, vagy éppen a lélek átváltozásának a folyamataként. Azaz: a másik ember halála változtatja meg a balladai „én” lelkiállapotát (például az örülés), vagy maga a személyes halál változtatja meg a lelket: élő ember lelkéből halott ember lelkévé. A témaválasztásból következően nem teszek említést olyan jelentős balladákról, mint az *V. László*, a *Zách Klára*, a *Szondi két apródja*, vagy a *walesi bárdok*. A dolgozat tárgya tizenegy Arany-ballada: az *Ágnes asszony*, az *Árva fiú*, a *Bor vitéz*, a *Tengeri-hántás*, a *hamis-tanú*, az *ünneprontók*, az *Éjféli párbaj*, a *Híd-avatás*, a *Vörös Rébék*, a *Jetemre hívás* és a *kép-mutogató*.

A balladai én, a szubjektum halála változtatja át lelkét a *Bor vitéz*, a *hamis-tanú*, az *ünneprontók* és a *Híd-avatás* című versekben, míg a másik, a „más” halála kergeti örületbe vagy halálba az „én”-t, ezzel változtatván át, illetve meg a lelkét az *Ágnes asszony*, a *Tengeri hántás*, az *Éjféli párbaj*, a *Vörös Rébék*, a *Tetemre hívás* és a *kép-mutogató* című szövegekben. Átmenetet képez a két csoport között, az *Árva fiú* című ballada. Az apa kísértetének jelentkezése először az örülésig megfélemlíti a fiút, aki később maga is meghal, halott apjával egy „házba” költözik, s immár közös sorsuk rettentí és őrjiti a hűtlen hitvest és anyát. Talán azzal magyarázható ez a kettősség, hogy a balladai én szerepét a fiú és az anya egy ideig együtt látja el, majd a fiú az *énből* átkerül az apa mellé a más szerepkörébe. Egyszerűen úgy is megfogalmazható ez a kapcsolat, hogy az énekek történi a balladai cselekmény, míg a mások hatásal vannak a balladai cselekményre, ők történetik azt. *Én* Ágnes asszony, Bor vitéz kedvese, Márkus, az *ünneprontók* kocsmázói, a *Híd-avatás* keretében szereplő legény, Tuba Ferkó, Bende vitéz, Pörge Dani, valószínűleg Kund Abigél, az öreg gróf a *kép-mutogatóból* és a szép özvegyasszony, valamint annak fia az *Árva fiúból*. Más Ágnes férje, Bor vitéz, a *Híd-avatás* öngyilkos kavalkádja, Dalos Eszti, Robogány, Vörös Rébék, Bárczi Benő, a grófkisasszony a *kép-mutogatóból*. A *hamis-tanúban* és az *ünneprontókban* nem személyesül meg ez a más, akivel tulajdonképpen konfrontálódik az én, bár az utóbbiban mintha az ördögi dudás lépne fel ezzel az igénnyel. A találkozás konfrontáció, sokszor nyílt szembeütközés, párviadal, akár szellemi-lelki (*Vörös Rébék*, *Árva fiú*), akár testi (*Éjféli párbaj*) értelembe. A *hamis tanúban* Márkus saját esküjével kerül konfliktusba, bár Ladányi földet tesz a csizmájába, talpa alá, az esküszegés akkor is az marad, ami, s tetteire saját maga mondja ki a büntetést. Ebben a műben is, mint a vizsgált Arany-balladák többségében vétek okozza a konfliktust, mely aztán az én lelkének átváltozását vonja magával. A többi vizsgált szövegben (*Bor vitéz*, *Híd-avatás*, *Vörös Rébék*, *Tetemre hívás*) a kísértés, megkísérttetetés fordít az én sorsán. Mindkét esetben csak egy győztese lehet az összeütközésnek: a *másik*, nemritkán sötét oldal, világ. Hírnökei, lelkei eljönnek az ének világára, a mi világunkra, hogy magukkal ragadják az éneket. Ha a mű végére az én halála tesz pontot, úgy testestől-lelkéstől megváltoztatták, azaz elragadták azt a túlvilági létezők. Az örüléssel végződő történetekben a lelkétől rabolják meg az ént, mint ahogy az *Éjféli párbajban* ez tételesen el is hangzik:

„Mert ha nem ölsz, én megöllek,
Lelkedet ám, én mint lélek;”

A vétek, vagy a kísértés szinte sohasem a társadalmi konvenciók szférájába tartozik. Ha azokat a törvényeket keressük, melyeknek megsértését büntetik a túlvilági erők, akkor az Ószövetség kőtábláin kell kereskednünk. Ágnes asszony bűnrészes férje meggyilkolásában, az özvegyasszony férje után fiát is sírba teszi, Márkus az eskü szentségét sérti meg, az ünneprontók az ünnep, az Úr ünnepeinek szentségét, a Pünkösödöt. Tuba Ferkó a szerelem, a szeretet szentségét töri meg, Bende vitéz álnok módon, orvul ő embert, nem dicső tusában, mint ahogy az vitéz lovaghoz illene, végül az öreg gróf vétke a *kép-mutogatóból* igazi klasszikus hübrisz. Az elvakultság, a gőg viszi olyan beteges ösvényre lelkét, melyről nincsen visszaút.

Az Arany-életműből kiválasztott művekben azonban nincsen bocsánat ezekre a bűnökre. Az elkövetőt könyörtelenül megbünteti az (isteni) igazságszolgáltatás. (Nem így például a *Zách Klárában*.) A *kép-mutogató* öreg grófjának hübrisze valójában nem keresztényi bűn, inkább régi görög vétek. Az európai kereszténység szellemiségébe-erkölcsiségébe inkább a szeretet-szerelem meggyalázása miatt illeszthető ez a „vétek-ballada”. Az én belső világa egy olyan külső világba helyeződik (bele van vetve), melynek az *éntől* független (isteni?) törvényei vannak, s ezek kötelezőek a szubjektum számára is. Egyúttal arra is fény derül ebből a tizenegy Arany-balladából, hogy az ének, a szubjektumok ugyanolyan létezők, mint azok, akik ellen vétkeiket elkövetik. A balladai konfliktus az első szinten, a bűnbeesés-bűnelkövetés szintjén talán éppen abból fakad, hogy az elkövető én elfelejtkezik arról: tetteinek alanya éppolyan én, mint ő. Létező. Az isteni teremtésből ő is éppúgy részes, az élethez éppúgy joga van. Az életet elvevőkre (Ágnes asszony, Bende vitéz) és az életet megnyomorítókra (Márkus, Tuba Ferkó, az árva fiú anyja) éppúgy lesújt az élet szentségét védő isteni-természeti törvény, mint az Isten ellen vétkezőkre (az *ünneprontók*). A bűnhődés figyelmezteti tévedésére, de bocsánatot nem ismer. A *kép-mutogató* grófkisasszonya is megbocsátana, de nem teheti:

„„Nem mondom, hogy „megbocsátok”
Mert nem tőlem függ az átok;
Míg szívemben élet égett,
Sem táplált az gyűlölséget,
Megtöré csak fájdalom;
Kérjed Istent: *bűnbocsátni*
Nála több az irgalom.””

Úgy tűnhet ebből a néhány sorból: a bűnt a teremtett világ ellen, az isteni mű ellen követték el, az ellen a létező ellen, mely csak megtorolni tud - igazságosan - megbocsátani nem. Az Úr, az „irgalom atyja” képes csak a bűnbocsánatra, de a bűnösnek életében vezekelnie kell, lehet, azért, hogy földi életének bűneitől még itt, a „hús völgyében” megtisztulva, „ártatlanul”, tisztán léphessen teremtője elé? Egy lelket átváltoztató eljárásnak veti alá a büntető a balladai ént? Könnyen meglehet, hogy ez az átváltozás még javukra is válik a szubjektumoknak. A balladairól mindenestre együttérez a bűnhődőkkel, ha nem is

minden esetben. Ágnes asszonyt vagy az árva fiú anyját például szánja, Tuba Ferkó alakját sem a gyűlölet színeivel festi. Az öreg gróf életének utolsó éveiről, a vezeklés idejéről pedig a balladai töredékesség ellenére is pontos képet fest *A kép-mutogató*. Egy szánandó, fájdalomtól megtört vétkezőt, agg, bűnös lelket tár elénk. Még az ünneprontók iránt is szánalmat ébreszt azzal, hogy az olvasó tudomására hozza: az Úr szent napját a kocsmában megsűfolóknak is van otthona, hitvese, anyja, gyermeke, ők is szeretnek és szerettetnek valahol, ezért ők is kiérdemelhetnék az isteni bocsánatot, konkrétan: lelkük megmentését a pokoli kárhozattól.

Az átváltozásnak az énré gyakorolt hasznos hatása erősen vitatható az olyan művekben, mint az *Éjféli pártáj*, vagy éppen *Az ünneprontók*. Bende vitéz lelkétől megrabolt pusztá testté változik, nem lelke változik át. Az ünneprontókkal is valami hasonló történik: élve táncolnak alá a poklokra Mintha minőségileg és mennyiségileg is változna a büntetés, ezzel párhuzamosan a halál, a lélek átváltozásának minősége, értéke és értelme. Arany balladáinak világa egyáltalán nem nevezhető sematikusnak, egysíkúnak. Azzal, hogy a szövegek gondolati tartalmainak bizonyos főbb irányait kijelölhetjük a versekben felismerhető etikai értékrendszerek nyomán, még nem formálhatunk jogot Arany balladairól munkásságára általánosan érvényes egzakt kijelentések megfogalmazására. Már csak azért sem, mert az ehelyt vizsgált, alkalmilag „vétek balladák”-nak elnevezett művek mellett a vizsgált tizenegy vers másik részét, a „kísértés balladák” névvel illetetteket nem érintik ezek az észrevételek. Ezen kívül számos kiváló Arany-ballada elemzése nem is tárgya a jelen dolgozatnak, mivel nem sorolható ebbe az irányba.

A négy „kísértés ballada” kapcsán nem beszélhetünk olyan világos következtetés etikai rendszerről, mint a „vétek balladák” esetében. Vétkes és áldozat, bűnös és bűnhődő szerepe nem egy végtelenül igazságos, szigorúan osztatlan szellemiség törvényei alapján oszlik meg. A kivédhetetlen vak sors, végzet és az értelmetlen, lélektelen gonoszság uralja a világot, a *Bor vitéz*, a *Híd-avatás*, a *Vörös Rébék* és a *Jetemre hívás* világát. Bor vitéz és szerelme történetében talán nincs is bűnös. A vitéz kedvesének atyja az, aki másnak szánja a lányát? Vagy Bor szelleme-kísértete? A szerelmesek boldogságukat lelik meg a halálban, a síron túl, vagy förtelmes és pokoli színjátéknak ad teret az öreg kápolnarom? A kárhozatot, vagy az örök gyönyört nyeri-e el a lány, aki „Eskü elől szökik”? Egy biztos csak: a szerelmes lány megkísértetik elesett kedvese szelleme által és reggelre „Halva lették a romok közt.” Arany itt véletlenül sem utal olyan fogalmakra, mint jó vagy rossz, helyes vagy helytelen, hasznos vagy káros, mindössze elmond egy történetet, mely *megtörtént*. Megtörtént és ennél többet nem mondhatunk róla. Vagyis sem etikailag, sem esztétikailag, de a megismerés szempontjából sem jellemezhetjük, pusztán a történés, a létben való kibontakozás (esetünkben kioldódás) szemszögéből.

A *Híd-avatás* világában már megjelenik az erkölcs, de mint az a tulajdonság, értékhorozó, melynek a ballada összes szereplője híjával van, vagy mint olyan létező, mellyel mindnyájan konfliktusba kerültek és elbuktak. Bűnös azonban, a szónak abban az értelmében, ahogy azt a „vétek balladák” hőseivel-énjeivel kapcsolatban használtuk, nincs köztük. Lehetséges, hogy nem is az isteni-természeti törvényekkel, illetve az azok teljesítésével kapcsolatban támasztott követelményekkel szemben maradtak alul ezek a félresiklott életek, hanem a társadalom kényes divatok alapján változó morális ízlésének nem tudtak megfelelni. Még pontosabban: könnyen meglehet, hogy éppen ez a

két etikai rend, illetve rendszer került konfliktusba az egyes szubjektumok belső világában.

„... Ha megszökött minden adósom:
Így szökni tisztesebb nekem!”

„Hordozta ez, míg bírta vállal,
A léte: mégis nyomorog!”

„Lábszíjra várt a mesterem:
No, várjon, míg megkérelem!”

„Én hű valék a kézfogásig
S elvette Alfréd a húgom!”

Ha az örökkévaló törvény helyett a társadalom a maga kreálta erkölcsöt követi, az egyén önpusztítása szinte karneváli, báli fogataként tombol. Ez a forgatag kísérti meg és ragadja magával a szerencsétlen szerencsejátékos, aki bár joggal nevezhető a balladai ének, sorsa mégis feloldódik az öngyilkosok közösségének (vagy az öngyilkos közösségnek?) a sorsában. Léte, egyénisége eltűnik egyetlen lételesen, szennyes örvényben.

Pörge Dani balladájában egyetlen etikai rend kerül önellentmondásba. Dani drámai jellemű balladai én, aki betyárként a halálos bűnök és az életnél drágább becsület erejében bűjoszik, míg halálát nem leli benne. Bár Vörös Rébék megszegi a törvényt, elősegítve a házasság szentségének megsértését, halála mégsem maradhat megtorlatlanul sem az isteni sem az emberi ítélőszék előtt. Pörge Dani lelke úgy változik, hogy halála felé haladva nemhogy tisztábban látná a drámai folyamatot, hanem egyre jobban belezavarodik, míg végül elbukik, bár éppen Vörös Rébék az a bűnös, akinek bűnhődnie kellene, mint a tragédia kiváltójának.

„Bujdosónak kín az élte” - írja Arany. Dani halálával talán nyugovást talált, talán megpihen a lelke végre, nem rémíti az iszonyú gyilkosságok sora. Rebi néne lelke viszont örök földi létre kárhóztattatott, varjúnemzedékek során változik át „vég ne'kül;”. A mű a *Híd-avatással* párhuzamba állítva úgy is fel fogható, mint az isteni-természeti törvényeken alapuló, következetesen szigorú faluközösségi etikai rend önmagával való szembefordulásának balladája. S mindez a konfliktus egyetlen ében összpontosul, Pörge Daniéban, aki teljesen hiábavalóan próbál megfelelni a becsület törvényének. Végezetül (a közösség szemében) elveszti azt is (hiszen madarak martalékául hagyják a testét) és életét is.

A vak szenvedélyként tomboló szerelem kísértésének esnek áldozatul a fiatalok a Tetemre hívás véres történetében. Bárczi Benő életét, Kund Abigél ép eszét veszi a szenvedély. Az egyetlen gyilkosság, amely történik: öngyilkosság, Benő megölője mégis Kund Abigél, pontosabban kettejük szerelme. Az örök rendtől eltérő szerelem kísértésének engedni vétek, mely büntetesként halált és örülést von maga után. Nem pusztán Abigél „játszott a legénnyel,” hanem az is játszott szerelmükkel. A ballada háttérben idilli élet körvonalai sejlenek (földesurat szerető falu, hatalom, biztonság, családi teljesség). Éppen ezt az idillt kísérti meg és zúzza szét a szenvedély. Benő halála változtatja át Abigél lelkét, vagy a szenvedély változtatja meg kettejüket még a tragédia bekövetkezése előtt?

A halál hol jótékony nyugovásként, hol bosszúerőként, csábítóként, kísértőként vonul végig a tizenegy Arany János balladán, segítségével azonban mindegyikben egyként metamorfózison esnek át a balladai ének, példaképpen arra, hogy létezésüknek, pontosabban lelkük létezésének nem a normális földi lét az egyetlen formája.

„... az új elevensége tartja meg a régieket is élőnek.”

Laczkó András

NAGY GÁSPÁR ISKOLÁI

Nagy Gáspár neve szinte mindig napirenden volt a hajdani főszerkesztői értekezleteken. Az „illetékestől” szigorú tekintettel szóbeli figyelemzetést kaptak azok a lapok, ahol verse olvasható volt. Személyesen kétszer beszéltem vele. Másodszor a Tokaji Íróklubban. Azt azonban csak később tudtam meg, hogy iskoláiban sokirányú felkészítést kapott.

- *Szüleid felkészítettek a rendszeres iskolába járásra? Családod milyen véleményrel volt az iskoláról?*

- Hagyományos és mélyen vallásos paraszti családba születtem, ami egyaránt hozomány volt anyai és apai részről. Ez a természetesnek is nevezhető tény bizony az ötvenes években, amikor eszmélődtem és iskolás lettem (1955-ben), még faluhelyen sem volt bocsánatos bűn. A családban az iskolát és az iskolázott embert nagyon respektálták, függetlenül a kor ideológiai megfeleléseitől, amelyről azért volt kritikai észrevétel is. Óvodás talán egy esztendeig ha voltam, néhány blőd szocialista csasztuskát sikerült is lelkesen megtanulnom a szép Zsuzsi óvónéni kedvéért, de anyai nagyanyám a Bibliából és a kalendáriumokból meg a saját képzeletéből és a faluban megesett történetekből sokkal fantasztikusabb törtériákat varrt össze és mesélt órákon át szórakoztatásomra. S ezek teljesen elhalványították az óvodai sületlenségeket. (Visszagondolva nagyanyám alkotói módszerére, bizony a posztmodernitást eminensen képviselte... csak éppen nem tudott róla, csupán engem akart valami csinytevéstől távol tartani, szavaival lekötni, ha már gondjaira bíztak, s ez többnyire sikerült is neki.)

- *Ki tanított meg a betűvetésre? Könnyen ment az írás-olvasás?*

- Csuda Jánosné volt az első tanítóm. Még a háború elől menekült családjával Erdélyből egészen a nyugati végéig, így került a mi kis Vas megyei falunkba, Bérbaltavárra. Sokat tapasztalt, nagy tiszteletben álló tanító volt, akinek a szigorúságát a szülők nagyon helyeselték. Az első év végén csak írásból kaptam jó osztályzatot, a többi jegyem fényesebb volt, de tudom, az írást vette legszigorúbban (most a keresztnevet akartam mondani első tanítómnak, s lám szégyenszemre nem jut eszembe, mert csak családnevem emlegettük otthon is...!), így aztán sohasem nehezelttem rá. Olvasásban és fogalmazásban mindig a legjobbba közé sorolt, s mivel osztatlan iskolába jártam, sokszor előfordult, hogy másodikos létemre mondjuk a harmadikosok vagy a negyedikeseik könyvéből velem olvastatott, vagy fogalmazásomat a nagyobbaknak például állította... Ennek persze lehetnek volna kínos következményei is, de a stréberség vádjá szerencsésen elkerült, mert azt hiszem, mindenki szerette a kedves tanító nénit.

- *Amikor felső tagozatos lettél, akkor egyáltalán nem volt politikamentes az iskola, sőt erősítették az úttörő mozgalmat, a világnézetit képzést. Mit éltél át mindebből?*

- Igen tevékeny, jó szellemű, az ideológiát csak csinájával erőltetett gyülekezetként emlékezem a 4442. számú Hunyadi János Úttörőcsapatra, amelynek mindenki tagja lett, aki csak felső tagozatba lépett. Én az úttörőcsapat - járás- sőt megyeszerte is ismert és elismert fűvös-zenekarában fejttem ki a magam „kulturális tevékenységét”: előbb fúvolyáztam (és léptem a lányokkal egy sorban, ha felvonultunk, s ezt persze szégyelltem, ezért hangszert váltottam), aztán a kisdobot pergettem/rezegtettem, de inkább püföltem. Gyulay Lajos iskolaigazgató úr állt a zenekar élén. Mindig gitárját pengetve vezényelte kis csapatunkat, ami - utólag visszagondolva - azért elég groteszk látvány lehetett. De így jutottam el még Csillebércre is, mondom, kisdobosi minőségben voltam úttörő. S így emlékszem egy-két felejthetetlen balatoni táborozásra is. Ha arra visz utam, Alsó-Bélatelepeknél, Fonyódligetnél mindig hevesebben ver a szívem: elgondolom, itt álltam valahol éjszakai nagy viharban őrseget, itt tetszett meg először egy tolna megyei kislány a szomszéd táborból, itt volt olyan nehéz eltüntetni a különösen utált zöldbab főzeléket a sátrak köré ázott „vizesárokban”, s éjszakánként itt hallottam rengeteg olyan új (persze akkor csak részben megértett) politikai viccet Hruscsovról meg Kádárról, melyek egyáltalán nem az öntudatos úttörőt erősítették bennem a hatvanas évek legelején.

- *Általános iskolában voltak nagy hatású tanáraid (netalán a magyartanárod) ?*

- Egyetlen tanárnőt említenék csak, aki felső tagozatban a jó tanító nénik után a magyartanárom lett, és az irodalom iránti vonzalmamat tovább erősítette. Ő volt Gyulai Lajosné, Edit néni. Egyszerre szigorú és jóságos. Hetedikes koromban ő látta először azt a két versszerű irományomat, melyeket annyi teljesnek ítélt magyar fogalmazás után nagy félelemmel asztalára tettem. Mindkét „vers” ősi ihletettségu volt. Az egyiket legeltetés közben írtam a búcsúzkodó természetéről, valószínű, Petőfi nemrég tanult verse nyomán. A másik lobogó halottak-napi gyertyákat, dércsípte krizantémokat, öreg temetőket idézett, ahová ilyenkor emlékezni járunk. Úgy éreztem, mindkét vers illik Edit néni szép szomorúságához. Azzal biztattott: írjak majd vidámabb témákról is. De aztán nem írtam, pedig többször is tudakolta, hol vannak az újabb költemények. Egyszer még azt is mondta: „a szép versek legtöbbször szomorúak. Szomorúak, mint az élet...”, és megsimította a fejem.

- *Gimnáziumi tanulmányaid helyszínül miért választottad Pannonhalmát?*

- Pannonhalmát keresztanyám gondolta ki számomra, s a családom is támogatta az ötletet, hiszen csak jót hallottak a derék bencésekről, s ráadásul még a plébános úr is javasolt, hiszen ministráltam vagy nyolc esztendeig és kitűnő volt a bizonyítványom. Az általános iskolában kissé megrökönyödtek szokatlan választásomon, s csupán „példás úttörő” múltamat említették föl ajánlásként. Gondolván az odakerült új, mozgalmár igazgató, hogy ezzel aztán föladjá a leckét a sokat tapasztalt bencés atyáknak..., de mivel a felvételi vizsgán is megfeleltem, felvettek. Szeptemberben már ott voltam Szent Márton hegyén, életemben először távol a családtól... Nem kis szorongással hallgattam a Veni Sanctét..., s bizony elfogódottan léptem be az internátusba, ahol magabiztosabb, termetre is nagyobb fiúk méregettek, amikor kopottas bőrröndömet letettem a negyedik emeleti hálónk közepére.

- *A bencések - ismereteim szerint - szigorú rend szerint dolgoznak. Könnyen beilleszkedtél vagy voltak konfliktusaid?*

- Pannonhalmáról, az ottani életről, tanárimról, a „kupaci” szellemiségről elég sokat valloztam. (Legutóbb 1994 áprilisában a Vigiliában.) Most csak annyit: az Ora et labora! nemcsak a bencés atyák regulájának szép és pontos jelmondata, de az odakerülő kisdíákot is megérinti, ha diák akar maradni, azon a helyen, ahol magasak a követelmények. Főleg azoknak, akik kis falusi iskolákból jöttek. Én például az orosz nyelvet Pannonhalmán kezdtem tanulni, éppen az osztályfőnököm, Forray Botond lett a tanárom. Rend volt, az ésszerűség határáig szigorúság is, ami egy internátusban feltétlenül szükséges. De a szellemben rendkívüli nyitottság. Nem azt nézték, honnan jöttél, hanem azt, hogy mit tudsz és a képességeid teljes kibontásához van-e megfelelő szorgalmad. Ott tanultam meg a rendet, s azt is, miképp kell gazdaságosan tanulni, az időt beosztani. Nem egy olyan osztálytársam volt, aki ragyogó (városi) háttérrel startolt, könyvtárszobával, nyelvi különörákkal, zeneműveltséggel stb., s a felvételin maximális pontszámot ért el, de ha eme képességeihez nem társult kellő akarat, szorgalom, akkor az első vagy a második év végén szépen eltanácsolták, holott lehetett éppen jó is a bizonyítványa. A tanárok tudták: ez a fiú kitűnőre lenne képes, ha egy kicsit tanulna. Lett is, csak máshol. Azt hiszem, ezzel mindent elmondtam. Aki ezt elfogadta, az hamar beilleszkedett. Évente mindössze háromszor volt olyan szünet, amikor ki-rajzoltunk az ország szinte minden szögletébe (osztálytársaim voltak Borsodból, Szatmárból is), tehát hazamehettünk a családunkhoz. Néhányszor minket is látogathattak a szüleink vagy rokonaink. De nem volt ez börtön... Sok vidámság, sportolási lehetőség volt, igazi tánciskola a mindenkor II. osztályosoknak, szép győri gimnazista lányok vendégszereplésével, aztán bálók, nagy bakonyi kirándulások, filmvetítések, eleven diákélet, de mindenek előtt kemény tanulás volt a jellemzője ottlétünknek. Szó szerint és jelképesen is mondom: varázshegy volt ez pannóniai löszdomb, amelynek legtetetjén immár ezer eszten-

deje keresztény magyar iskola működik Szent Benedek fiainak hitéből és tanítói buzgalmából.

- *Gimnáziumi tanáraid között voltak-e, akikről azt mondhatod, hogy meghatározták további pályádat?*

- A hatvanas években olyan tanáraink voltak, főleg az idősebb korosztályokhoz tartozó, félreállított, valahai professzorok, akik - köztük még a reáliákat oktató tudós atyák is - a történelmi folyamatosságot képviselték. Pannonhalmán a kövekből is a történelem, egy-egy stíluskorszak, egy-egy nagy építő főpapát szellemisége (és akár keze munkája) is beszél. Szóval: volt mit tanulnom, s volt kitől. Sorolhatnám szinte az egész tanári kart. Érdekes módon a humán tárgyak oktatói nem voltak rám akkora és olyan pozitív hatással, mint a reáliákat tanító tudós, kísértető atyák. Fizikából például Kelemen Szulpic, vagy a nagy humorú Jáki Zénó, a három híres Jáki bencés atyák közül. Kémiából főleg a szerves kémiát tanultam meg Esztergályos Tibor jóvoltából, akinek szinte minden tanítványa azonnal felvételre nyert a megfelelő vegyipari egyetemre. A leghumánusabb matektanárt Molnár Marciánnak hívták, akinél egyszerűen nem illett puskázni, akkor sem, ha kiment az osztályból dolgoztatás idején. Két tanárt emelnék ki mégis a sok nagyszerűből. Legelebb is a fiatalon elhunyt Faggyas Edvint, aki nekünk biológiát okított és igazgatóhelyettesként vitte a gimnázium ügyeit. Ő dolgozta ki a sajátos pannonhalmi felvételi rendszert is. Ritka képességű, szigorú, ám roppant következetes és humánus tanár volt. Őt tartottam az ideális, modern bencés tanár „prototípusának”, nemcsak oktatott, de nevelt is, s az iskola ügye, színvonalas működése érdekében minden személyes ambícióit háttérbe szorította. A másik kedves tanárom, a már akkor is diák-legendákban élő, de szerencsére kilencven fölött valóságosan ma is élő földrajztanárom, Vanyó Tihamér úr volt, aki persze inkább történéssé, egyháztudor, magas akadémiai kitüntetések és megszívlegetések méltó birtokosa. Ennek ellenére jól tűrte, sőt bátorította a mi ficánkoló kedvünket, csínytevéseinket. De történeteivel, és aztán kellő szigorúságával mégis mindig ő lett a bámulat és félt tudós atya. Ugyan hivatalos tankönyvet nem, vagy csak elvétve vett a kezébe, de mindent tudott, és nem csak a földrajz tudományából, hanem afféle polihisztoros tempóval átfogta nekünk a kerek világot. Szórakoztatóan tanított. Még a szerelemről is voltak megszívlelendő nézetei. S ezen kívül jógázott, grafológiával foglalkozott, és fölüeny nagyvonalúsággal mosolygott, ha az ő kontó[ra] loptuk is az időt egy-egy idétlen tréfával. Szinte ma is hallom, amint éles hangon, kissé raccsolva kezdi a tettetett - és mindig teatrális - megütközés után a [d] bevált nagymonológot: „No de fivük, fivük...!”

- *Mi vonzott a Szombathelyi Tanárképző Főiskolára?*

- Bevallom, semmi. Előfelvétellel és különös szerencsével ide irányítottak, mert egyszerűbb volt bejutnom, mint valamelyik egyetemen mondjuk latin-történelem szakra. Így is egy évet dolgoznom kellett és okvetlenül a „termelő munkából” hoznom a jó ajánlást, mert az egyházi gimnáziumot nem vették komolyan, sem a jeles érettségit, sem a felvételin elért pontszámot. Így Savariában lettem segédmunkás, ágyrájáró albérlő, továbbá itt ismertem meg a nagybetűs életet, s közel voltam leendő iskolámhoz, ahová néha-néha bekukkantottam, s bizony nem sok jót reméltem. Ekkor kezdtem el újból verseket írni, veszendő életem legkilátástalanabb hónapjaiban. Az emlékezetes '68-as esztendő reményeivel és nagy csalódásaival sokat segített, szinte lökött az írásbeli tisztázás fele.

- *Úgy érezted-e akkor és most úgy látod-e, hogy a főiskola fölkészített az életre?*

- Akkor Szombathelyen sokan voltunk olyanok, akik máshova, valamilyen okból, nem kellettünk, s nem éppen a tanulmányi eredményünk vagy a felvételi pontszámaink miatt. Volt olyan is közülünk, aki már próbálta az egyetemet vagy a főiskolát, de nagyot csalódott. S a népművelés-könyvtár szaknak volt valami körülhatárolatlan, nagy szabadságot is biztosító híre. Főleg a népművelés szak ígérkezett ilyennek. S ilyen is volt, sok átgondolatlansággal, sok fölösleges tantárggyal, idétlen gyakorlati foglalkozásokkal. Fájdalom: jó néhány közepes vagy győnge képességű oktatóval is, akik közül némelyeknek csupán a párttagsági könyvük meg a megyei, elvtársi kapcsolatrendszerük tette lehetővé, hogy a katedrára álljanak. Szóval, kicsiben és élesen ott volt a mi kritikuss szemünk előtt az akkori magyar társadalom egy tipikus szelete, ráadásul '68-cal „feldíszítve”. Meg aztán voltak egészen kiváló, nagyformátumú tanáraink is. Annál jobban látszott a „többségi

silányság”. S ezért lett az iskolai élet nemcsak egy szokásos népművelési gyakorlat, de valódi terepgyakorlat is, igazi ütközések, drámák színhelye. Volt ott egy remek diák-periodika, a *Jelentkezünk*, amely a rendszerváltásig szinte folyamatosan megjelent. Ebben már 1968 őszén-telén versekkel „jelentkeztem”. Ezután publikáltam csak az *Életünkben* és a *Jelenkorban*. Verseinket az idősebb költő-szerkesztők Szokolay Tamás, Botár Áttila, Patka Laci válogatták, meg szuperlektorként az ott tanító Cs. Nagy István és néha-néha Káldi János is. Minden gyötrelmeinkkel együtt a Jelentkezünk körüli műhelymunka, a filmklubban zajló filmviták B. Nagy László, Vörös Éva, Kósa Ferenc gyakori szereplésével vagy az akkor fénykorát élő községi filmszemle az elsőfilmes Gyarmathy Lívia, Sára Sándor, Gazdag Gyula, Jankura Péter és a lengyel Zanussi részvételével, s egyéb szellemi izgalmak tartottak meg engem szombathelyi diáknak. És néhány kitűnő tanár. Első helyesen említem Nagyné Paksy Ágnes-t, aki az esztétikát adta elő, s különösen a görög drámákról tudott újszerűen, nagy empátiával, egyetemi szinten (ha jelent ez valamit) beszélni. Az ő ottani sorsában, küzdelmeiben Antigonét és Elektrát is láttuk, ezért volt rendkívül hiteles tanár, de egyben és elválaszthatatlanul nagyszerű ember is. Az új törekvéseket bátran vállalta, a főiskola akkori és későbbi vezetésével szemben mindig a tehetséges, lázadó diákokat pártfogolta, ezért aztán idő előtt távozni kényszerült. Dr. Kiss Gyula tanár úr pedig már jó tíz éve a felelges mögüli figyeli, mire is vitték vagy mit tékoztaltak el kedves tanítványai. Azt hiszem a szombathelyi népművelés szaknak ő volt s maradt a legendás garabonciás-tanár alakja, immár mindörökre. Tárgya szerint művelődéstörténetet tanított, de igazából széles merítésű magyarságtudományt. Ez annyit tesz, hogy a diák ismerjen legalább 300 autentikus népdalt, ismerje táncainkat, a magyar történelmet, beleértve a fehér foltokat is! Ismerje a Kárpát-medence minden műemlékét: templomostul, temetőstül, várostul, kastélyostul és emléktáblástul. S azokat a helyeket is, ahol gyalázat, de nincs semmilyen mementó, holott lehetne! Ezekre Gyuszi bácsi hívta föl a figyelmet. Vele kellett felfedezni minden gólyának, kemény gyalogtúrával az Őrséget, majd később a szatmárberegi tájat is, ahol Szatmárcsekén, lehetőleg holdvilágkor, Kőlcsey sírjánál a Himnusz éneklendő. Máskor és máshol, hajnalban például a velemi Szent Vid tövében egy kis szilvapálinkás rásegítéssel és friss patakviz kíséretében már ölmot űző gregoriánus is elképzélhető. Ezt kaptam, kaptuk sokan Kiss tanár úrtól, akinél még a várost akkor végigkanyargó villamoson is lehetett vizsgázni, de csak hajnalban. A Kálváriától indult a szegény delikvens s a vasúttállomásig három kérdésre kellett megfelelnie, majd miután a tanár urat fölsegélte a pesti gyorsra, az induló vonat ablakából visszakapta az indexét, melyet csak - erős fogadalom után - a kollégiumban nézhetett meg..., mert Gyula bátyánk éppen Nékosz találkozóra igyekezett, visszatértek a halászevéről is híres Kispityerben adta elő népes diákgyülekezet karéjában, milyen gyönyörűséget is tanult tegnapi Béres Ferenc jó cimborájától. Egy-egy népdalnál az jut eszembe, ezt is tőle hallottam először...

- *Hogyan alkalmazkodtál a főiskola rendjéhez? Mi minden tanultál (és feleltél el)?*

- Igen jó hatással voltunk egymásra néhány évfolyamtársammal is. Többen próbálkoztak írással, filmezéssel, képzőművészettel. Ez minden különösebb erőltetés, direkt tanulás nélkül is állandó stúdiumot jelentett. Például Pörös Géza, Wehner Tibor nevét a filmes, illetve a képzőművész céhben elismeréssel emlegetik.

- *Voltál népművelő és könyvtáros, nyilván az így végzett munkának is megvolt a tanulsága számodra.*

- Rövid ideig voltam népművelő, de aztán dezertáltam. Legjobb népművelői periódusom talán az az egy esztendő volt, amikor Kőbányán szakreferensként filmklubokat és az ügynevezett szálláshelyi kör-műsorokat látogattam. Majd tapasztalataimról, te|esen szabadon vídám jelentéseket írhattam egy nagyvonalú osztályvezető jóvoltából (később tudtam meg, hogy a kerületi tanács művelődési osztályán szép sikerük volt ezeknek a beszámolóknak). A „szálláshelyek” a munkásszállókat jelentették, ahová a szocialista magas kultúra terjesztése ürügyén beszabadult az alpári harki. Félelmetes átdolgozásoknak voltam szem-s fültanúja, kiérdemesült ripacsok és hangjukat vesztett öreg dizőzök bővölték a holtfáradt, hetente ingázó szabolcsi férfiakat. Egyik kedven-cem volt például Donizetti A csengő című vígoperájának feldolgozása, melyet a plakátokon nagy empátiával, városzerte így híresztelték: A patikus nászjezsakája. A frenetikus sikert, azt hiszem hamarosan

szokkultúrára váltották az átdolgozókat, de még a szereplők is. Könyvtárosként kezdtem a pályát, de pár hónap után elküldtek a Zrínyi Katonai Műszaki Főiskoláról. Az igazi ok homályba veszett akkor, de aztán megtudtam később: állítólag veszedelmes szépirodalmat (többek között Musil: Törless iskolaéveit) adtam a leendő tisztek kezébe. Többen és szívesen jártak a könyvtárba, s egyik-másik aztán erősen ingadozott, hogy a tisztí hivatást válassza-e. Szóval egy töltényt lehet, hogy már akkor elcsentem a Varsói Szerződés arzenáljából. Aztán több kerületi Szabó Ervin fiókkönyvtárban is dolgoztam, de nem sokáig, mert akkor már az írás sokkal jobban érdekelt. Szabadúszó lettem, albérlétem laktam. A könyvtárral Nagy László szigorú tanácsára (mert óvta a céltalan kóborlástól a fiatal költőket!), és ajánlásával még egyszer megpróbálkoztam. Az írószövetség könyvtárában, az egyik leggazdagabb és legkülönlegesebb állományú bibliotékában két kerek évig igen nagy lelkesedéssel dolgoztam. Fölfoghattam ezt afféle (két vagy több) egyetemi szemeszternek is. Egyrészt a megismert és olvasott könyvek és ritka folyóiratok miatt, másrészt pedig azért, mert igen sok, főleg idősebb írót találkozhattam, akik arra érdemesítettek, hogy elbeszélgessenek velem, beavassanak új, születő művük titkaiba, amelyhez éppen itt keresték a forrásokat. Nagy olvasó írókkal is találkoztam (többek közt Imecs Béla, Rába György, Tamkó Sirató Károly, Vajda Endre kritikus, Nagy László, igaz ő főleg néprajzi és építészeti műveket búvárolt), akik őszintén kíváncsiak voltak arra, mit írnak a pályatársak, mi jelent meg éppen külföldi szerzőktől. Csupán egyetlen nevet emelnék ki, aki talán a legtöbbet olvasott akkoriban a könyvtárból, s aztán a véleményét is elmondta nekem, sőt, kérte az enyémet is. Így biztatott a mohó olvasásra. Galgóczi Erzsébet volt, ezért is mindig nagyon becsültem, túl emlékezetes művein, melyekről ma alig-alig beszélnek. Valamikor 1975 végén a könyvtárosi pályáról is dezertáltam. Abban az évben jelent meg első verseskönyvem, s a költő-szerkesztő Kormos István meghívott a Móra Kiadóhoz, hogy lennék mellette afféle szerkesztő-bojtár. Így aztán beiratkoztam, ahogy mondani szoktuk a „Kormos-egyetemre”. Eletelem legszebb hónapjai következtek Kormos Pista haláláig...

- *Kik voltak „mestereid” az irodalomban, s mi mindent tanultál tőlük?*

- Budapestre kerülve először Nagy László látta verseimet, majd egy véletlen folytán éppen Nagy Lászlót keresve Kormos Istvánba botlottam az ÉS régi (Alpári Gyula utcai) szerkesztőségének zezugos folyosóján. 1973 októberében ő mutatott be ugyanitt az Új Hang rovatban, majd szerződést ajánlott mindössze 20-25 versem ismeretében az általa kitárlt és szerkesztett Kosmosz sorozatban. Ebből lett a versek számát megháromszorozva 1975-ben a Koronátú című kötetem. Ők voltak első értő kritikussaim és segítők. Fájdalmasan korai halálukig, aztán azóta is mindig vállalt nagybetűs MESTEREIM. Szeretném és figyelemben az ő haláluk után Jékelytől kaptam még életre szóló útravalót. Mindhárom verses életműve az mert csak a műből bontható ki minden lényeges igazán! -, amely a költőt és az embert is egyforma fényben látatja, s igazán sohasem engedi szétválasztani. Persze sok kedves költőm van, akikről bizonyára tanultam is, akik öntudatlanul is hatottak rám, akiknek egy-egy művét megkerülhetetlen hegyoromnak látom a magyar költészet térképén, öregebbek, fiatalabbak, korán elment pálya és kortársak. S nem is beszélve a magyar irodalom régi nagy vonulatától Ballassitól, Csokonain át Vörösmartyig, majd közelebb jöve, e századi hűrokat pengelve Adytól József Attilán át Sinkáig, Szabó Lőrincig, Illyésig és Weöresig, hogy a szétfutó szálakat egy marokba szorítsam, és mondjuk Piilinszkyvel és az erdélyi Szilágyi Domokossal szép záró keresztet rajzoljak rájuk. Ilyen hatalmas a kínálat, ilyen szertefutó az érdemes érték, s még ezen kívül is mennyi. De akire figyelnem adatott igazán, (amikor eldől bennem valami még romlatlan ifjú emberként, s a költői irányít is megszabták annak minden erkölcsi és emberi ódiával együtt!), azok a szent háromság és a három a magyar igazság jegyében is Jékely, Kormos és Nagy László, hogy betűrendben is, és koruk szerint is illendően soroltassanak a megszabott időben.

- *Belső készletét éreztél arra, hogy alaposabb és szervezett oktatásban megismerd a marxista esztétikát? Kik tanítottak?*

Mosolygok csöppet, ez hát a babonás számú kérdés. Ezért is illő rá komolyan válaszolnom, mint ahogy sohasem tagadtam, minden lelkemben szerepel, hogy 1972-75 között elvégeztem az esztétika szakosítót, amely nevében a marxista jelzőt viselte. Tagja lettem még „kötetlenül”, néhány megjelent versem alapján a legelső fiatal irodalmi

szerveződésnek, szegény Rózsa Endre volt az első elnökünk rövid ideig. Ez akkor még a Fiai Irodalmi József Attila Kör (FIJAK) névre hallgatott, valaha nevében a fiatalságot is. Akkoriban erős KISZ-es felügyelettel csak antológiaszerűen jelenhetett meg lapunk, a szép illyési verscímet kölcsönző Mozgó Világ. Igazából 1975 karácsonyán, Veress Miklós főszerkesztésével és autonóm szerkesztőséggel indulhatott rendszeresen. Májig büszke vagyok arra, hogy ebben a számban ott voltam már, igaz címváltoztatási hercehurcák után Olga Korbut-os hosszú-versemmel, melyhez Várnagy Enikő készített remek illusztrációkat. - Először kéthavi periodikaként jelent meg, s ezt nyiták ki legelőbb, 1983 őszén! Azt már nem tudom kicsoda, de nyilván az írószövetség vezetősége javasolta, hogy ezeknek a kócos gondolatú, lázadó ifjaknak nem ártana egy kis képzés, és lehetőleg ott bent a szövetség klubjában, hát ez a „népszerű” forma találtatott ki. Egyáltalán nem volt kötelező. Szombathelyen már elég komoly esztétikai stúdiókat végeztem, s tudtam, hogy kicsoda Tőkei Ferenc és Zoltai Dénes, akiket tanáraink emlégettek. Kifejezetten kíváncsiságból kezdtem eljárni az előadásaikra, aztán ott ragadtam s szabályosan vizsgáztam is. Azt hiszem, ez a fajta tanítás, beszélgetés egész más lehetett, mint a „fox-maxi”-nak becézett oktatás. Szabad, baráti, vitatkozó volt, ahogy ez íróféle emberek között lenni szokott. Tőkei egy-két könyvét ismertem, illetve ez túlzás, már forgattam az Ázsiai termelési módot, meg a kínai költőket bemutató antológiáját, később pedig nagy hatással volt rám *A szépség szíve* című kínai esztétikai szöveggyűjteménye. Első évben kizárólag Arisztotelész Esztétikájával foglalkoztunk, másodikban csak Hegellel. Végül Lukácstól *Az esztétikum sajátossága* volt az emésztendő, vitatandó tananyag. Éppen Lukács György halála után voltunk, és az ún. Lukács-iskola körüli mindevesebb viták közepén. Zoltai Dénes ritkábban, főleg zeneesztétikai kérdésekről adott elő, főleg Bartókról beszélt nagy lelkesedéssel. Tőkei őszintén érdekelt, mi van a fiatal írók fejében, mit tudnak a korról. S valóban időtálló esztétikai ismereteket akart átadni nekünk, ugyanis meggyőződéssel vallotta: elődeink művészeti ismereteit mi sem nélkülözhetjük, ha majd teremteni akarunk valami igazán újat. Hamar kiderült, hogy Weörest és Nagy Lászlót igen kedveli. Weörest sok kínai fordításra rávette, s Nagy László hosszú verseit pedig előttünk elemzte egészen újszerűen. Nagy László költészetéről (halála után is) mindig igen elismerően nyilatkozott. Mondhatom: kedves tanáraink voltak s igen szívesen emlékszem vissza rájuk. Teljesen lényegtelennek tűnik számomra az a keret, melyben a véletlen folytán találkoztunk. Se párt, se KISZ-tag nem voltam, senki nem kényszerített arra, hogy tanuljak ezen az idézőjelbe tett, általában a napi ideológiát is közvetítő egyetemen. Szerencsém volt: ami őszintén érdekelt, arról hallhattam remek tanároktól kitűnő előadásokat.

- *A nyolcvanas évek „tanító évtized” volt, ha nem is szervezett keretek között - úgy vélem - Te ugyancsak sokat tanultál akkor. Miket?*

- 1981 decemberében egy viharos (mert bizony 1956 után végre szokimondó és a felsőbb kívánalmakat bátran negligáló ülés volt!) írószövetségi közgyűlésen lettem, valóban titkos szavazás következtében a választmány legfiatalabb tagja. Bátorságunkat, mint annyiszor a lengyel események most is segítették. S ha már bekerültem a választmányba, a jelölőbizottság a „nagy győzelmi” mámorban fölkiért az egyik titkári posztra. Vállaltam, s a választmány meg is szavazta. De mintha csak érezték volna a Pártközpontban, hogy ez nagyon nem lesz jó számukra, kecsegtető ajánlattal, egy nappal korábban a Kortárshoz hívtak szerkesztőnek. Nem vállaltam, bár a főszerkesztő hívása akár őszintének is tetszhetett volna.... Így lettem az új vidéki titkár (szegény jó Fábrián Zoltán volt az elődöm, aki hamarosan bekövetkezett tragikus haláláig sokat segített nekem), s még a József Attila Kör ügyei is hozzám tartoztak, lévén magam is e korosztály tagja, s JAK tag is még néhány évig. E fölindulásszerű írószövetségi változásokról, ahol a választmány nagyobb része kicserélődött és minden tekintetben fölött feladatához, már sokszor beszéltem, írtam. Nyugodtan mondhatjuk: 1981-86 között az irodalom és az irodalmi élet e szövetségi keretben a rendszerváltás kísérleti műhelye lett. Bár titkárként a ciklus lejártá előtt egy évvel korábban „leléptem a szövetség hajójának hidjáról”, kényszerűségből, az Új Forrásban megjelent és soha meg nem bocsátott Nagy Imre-versem miatt. De ez a négy esztendő életem legizgalmasabb, legtevékenyebb periódusa volt, Amikor együtt feszültünk neki, izlésbeli és emberi különbségeket felretéve, annak a vállalt munkának, melyet ránk bízott az 1981-es közgyűlés. Megvívott csatákat, köztük jó néhány veszteset is kéne sorolnom, mely-

ket a már gyöngülő, de még minden álnokságra képes aczéli kultúrpolitikával, s annak kisebb-nagyobb hivatalnokával, kiszolgálójával folytatunk. Ha majd egyszer valaki végignézi a szövetség remélhetőleg meglevő jegyzőkönyveit (a pártközpont és a művelődési tárca megfelelő osztályainak irataival egyetemben), akkor láthatja: ki mit képviselt, hogyan vizsgálott akkor demokráciából, szolidaritásból, emberségből. Azt hiszem, volt szerencsém bőven megtanulni a leckét, látva nagy emberi drámákat, silányságokat... Példaadó bátorságot is tapasztaltam meg percnyi taktikákat, morzsolódást, nyúzó gyávaságot (irtam is egy 1986-os, szintén bűnjellé vált versemben, a Tiszatájban), amely például engem is körülvelt. Amikor az egész szövetséget kezdték zsarolni a „rebellis” titkárral, aki Kádár János és az MSZMP legitimitását kérdőjelezte meg, aki csupán „egy szál virágot akart letenni a nem létező sirra”, ahogyan akkor Csoóri Sándor egyik viharos válaszmányi ülésen fogalmazta. Akitől mégis muszáj megválni, hogy béke és nyugalom legyen. Amikor a válaszmány ügyemben úgy döntöttem, hogy igazából nem döntött, de az elnök és a főtákar már beadták felmondásukat, akkor nekem is lépnem kellett. A hivatal egyáltalán nem volt fontos, csak a versem igazsága, ha ennyi felől félik... Általában a félenek 1989 után (a nagy temetés után vagy körül) már egészen (tipikus kompenzáció, a hangerő nagyságával arányosan) bátrak lettek, s megtudtam tőlük, hogy akkor is velem voltak... csak hát éppen valami díjra áhítoztak, külföldre mentek volna, könyvük jött volna. Kaptak, mentek -, és kijött a könyvük is. Amikor a titkári posztról leköszöntem, egy érdemes német filozófustól idéztem a konkrét helyzetre való, személyesnek is mondható krédómat, ha tetszik megtanult leckémet, miszerint: „Nem fogadható el az az általános elterjedt vélekedés, hogy a felelőre való hajlam a cselekvés egyetlen lehetséges módja”

- *Miről oktattak ki a kilencvenes évek?*

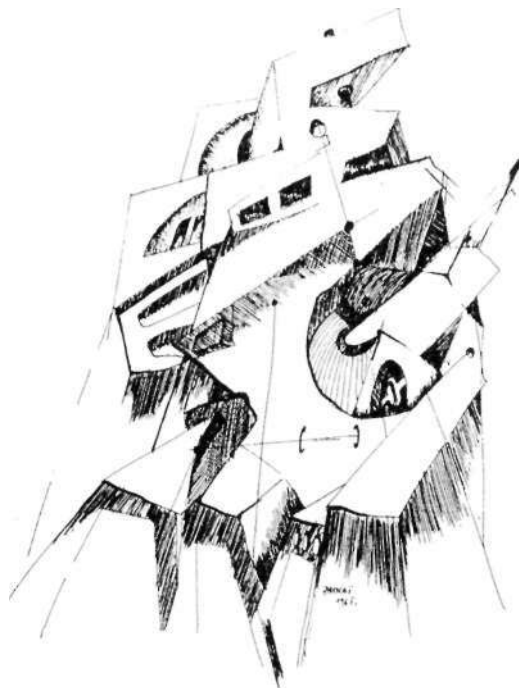
Néha rossz, elkeseredett hangulataimban arra gondoltam, inkább éltük volna le életünket a szocializmusnak nevezett tákolmányban, s akkor nem tudok meg a „szabadság bajnokairól”, sok esetben barátainknak is vélt emberekről annyi rosszat, gyarlóságot, jellembeli ficamot és sorolhatnám. Amit a diktatúra éveiben velük együtt tanultam (éppen a diktatúra ellenében), azt mintha a szabadság kereti között elfelejtették volna. Aki akkor példásan szolidáris volt, az most önző lett, aki akkor a toleranciát tökélyre vitte a közös jó ügy érdekében, az most hitvitákat folytat egyetlen kis árnyalatbeli különbség kizárólagossága érdekében. Aki akkor az ördögökkel csatázott, most az ördögöknél is jobban tudja az igazat, mely csak az övé. Aki akkor a legvadabb helyzetekben is képes volt stratégiai kérdésekről figyelmesen és odaadóan tárgyalni, az most naponkénti kis taktikákat csörget és harsonáz. A legfájdalma-

sabb, most kiderül némelyekről, akik legbensőbb köreinkben, bizalmunkban jártak, azok méltatlanok voltak erre, hiszen... kimondani is szörnyű: ez a csalárdság volt és lett a küldetésük. Színlelt és jelentett, még akkor is, ha biztosan el tudta volna mondani nyomorúságos, szármalmas indokait. De többnyire nem mondja, hozzá se kezd. S én megszólíthatom-e ebben a helyzetben? Micsoda lecke! Mégis talán így a jó, ha nincs változós, akkor ezzel a keserű tudással nem lehetünk gazdagabbak, s végső soron szabadabbak is. Hiszen már csaknem színről színre birtokoljuk ennyi tanulás után a látást.

- *Milyen iskolát szeretnél az ezredforduló után?*

- Gyerekeim lassan befejezik tanulmányaikat (ketten egyetemisták, a harmadik középiskolás, de meglehet nem lesz majd kedve egyetemre járni, legfőképpen elsajátít egy nyugati nyelvet, s azzal jobban érvényesül). Ez kifejezi azt a szépséget is, mellyel a legfelsőbb iskolákra tekintenek a mai tizenévesek. Mire lehet használni, s pláne humán végzettséggel meg tud-e élni, aki ilyen passzióra adta a fejét, a botor szülői elközeléseknek is engedelmessé... Az iskola, azt gondolom a megfelelő ismeretek átadásával csak feladatának egyik felét teljesíti. A szükséges és szükségtelen ismeretek mód feletti gyarapításával, jegyek, pontok hajszolásával idegbeteg gyerekeket ad át az egyetemeknek, főiskoláknak. A feladat másik, szerintem fontosabb része az elsikkasztott nevelés (erkölcsi, emocionális és sorolhatnám a komponenseket) lenne. Ehhez pedig igen határozott terv kell, s olyan pedagógusok, akik ezt képesek lesznek megvalósítani, mégpedig hivatásszerűen. Ilyen pedagógus most kevés van, kevés maradt. Intézmény is alig, ahol ilyen képzést magas szinten tanítanak. Ha a nevelés színvonalán nem változtattunk, akkor minden tudást (tantárgyi tudást) csaknem főlöseges iskolában átadni. Félek, hogy efelé megyünk a nagy internetes, számítógépes forradalom sztrádján.

Örülnek, ha akár egy osztatlan iskolából elem gyalogolna egy ősz hajú tanító vagy tanító néni, és megkérdeznék: fiam, mit olvastál tegnap, s mit mondtak a szüleid, mire figyelj ma az iskolában, s a szünetben megkínáld-e otthon sült pogácsával a szomszédodat? Ha ilyenre nem lesz figyelem, akkor iskoláink csupán rezervátumi érdekességként, történelmi kőütleként maradnak fenn a mi emlékezetünkben, s aztán majd onnan is kikopnak. Mert csak az új élevesége tartja meg a régiéket is élőnek, ahogy ez a jó irodalmi korszakokban természetesen történik. Elő, elsősorban nevelő iskolákra lesz szükség, amelyhez a legegységesebb képességű, emocionálisan is alkalmas fiatalokat a pedagógusi pályára irányító erkölcsi - és anyagikat is bőven áldozó! - akarat lenne kívánatos. Remélem, lesz, és van is már ilyen akarat, hiszen nyakunkon az ezredforduló. Szó szerint: becsöngették.

Pátkai Ervin tusrajza

Nagy Gáspár

HOL TANÍTJÁK?

Válasz egy körkérdésre

Hol tanítják a gyávaságot?
Hol és milyen iskolákban?
Hogy a félelem-higany naponta
kúszik ről a kisdiaokban.

S ott van lehajtott fejében.
Kérdésre szaporán botló nyelvében.
A rémült szempár lobogó lázában.
Ott tanyáz nyugtalan álmában.

A gyávaságot ha számonkérik?
A hitet is naponta cserélik?
Az iskola sunyít és hallgat:
némán féli a birodalmat!

(1985)

Nagy Gáspár

KVARTETT

Fiúk!
E rohanó kor pumpál
belénk annyi vérrögöt
s vígan korrumpál
angyalt és ördögöt.

Fiúk!
Ha megérjük
miénk a holnapután!
Fejünk leszegve
megyünk a holtak után.

Fiúk!
Csakhogy előttünk
félelmes holnapelőtt
még azt számolgatjuk
(sötétben) ki kire lőtt.

Fiúk!
Ráérős délutánjainkban
hírekre szabdalt világ
zuhanó ködökben vivát!
aki legmesszebbre lát...

(1982)

A GRUND PORÁBA

Boka János
 a nagy BOKA
 értette-e
 hogy érte is...
 történt minden
 miatta is
 amikor nemecek e.
 a GRUND porába írta
 bizonyos
 vörösingeseknek:
 „kéz
 kezet
 mos

kézfogást mos el
 mi már
 nem fogunk kezét
 sosem”
 majd szálkás
 farakásokat
 számolt szabad
 ujjain s aztán
 fűrész fejsze járt[
 és micsoda füst
 a csupa kisbetűs
 közlegény után

(1985)

Egry József • Napfelkelte

Büky László

AZ ÖRDÖG ÉS AZ ANGYAL NAGY LÁSZLÓ KÖLTÉSZELETÉBEN

Nagy László költői életművét jócskán feldolgozta már az irodalomtudomány. MARÓTI ISTVÁN - PESTI ERNŐ - REGULI ERNŐ NAGY LÁSZLÓ bibliográfiája (Budapest, 1995.) 758 tételből áll. Az *angyal* és az *ördög* szavaknak a költő nyelvhasználatában meglévő előfordulási jellemzőivel, azzal, hogy e két szó hordoz-e valaminő kiténtetett használatot, amely esetleg összefüggésben lehet a költő lírájának belső alakításmódjával, világlátásának rendjével, különösebben nem foglalkozott senki. TUSKÉS TIBOR egyik legkiválóbb költőnknek tartja monográfiájában Nagy Lászlót, akinél „kiteljesedik a Németh László megfogalmazta igény, irodalmunk »bartóki vonala«: a nemzetet át az emberiséghez szólni” (Nagy László. Budapest, 1983. 5). A nemzetet át való szólásnak természetesen számos tulajdonsága van, talán ezek közé tartozik a költői kifejezésmód némely oly stilisztikai jellemzője, amely valamilyen módon hordozza a magyarság világlátásának, - fölfogásának egyedi vonásait. Ezekben belül a magyar népeletnek több, már a költő életében (1925-1978) kiveszőben lévő eleme jelenik meg lírájában téma gyanánt, költői nyelvben szövegépítő elemként, stílusában hangulatot keltőként vagy szóképet alkotó egységként.

Az *ördög* eredete ismeretlen, finnugor és iráni származtatásai bizonytalanok, ld. TESz., MSzFgrE. Az *angyal* szó latin eredetű, első előfordulása a HB.-ben van, a keresztény terminológia szavaként került a magyarba, ld. TESz.

A kereszténység fölvételével a magyar nép képzetében meglévő „... rosszindulatú hiedelemleányok részben az ördögre cserélődtek fel” - tartja a magyar néprajz (PÓCS ÉVA: Néphit. In: DÖMÖTÖR TEKLA főszerk., Népszokás, néphit, népi vallásosság. Magyar néprajz VII. Budapest, 1990. 545, vö. BÜKY BÉLA, A pszichikumra vonatkozó szókinccs korai rétege a magyarban. Budapest, 1986. 15-6, 32, 74 (ördög)). A keresztény demonológia által ördögösített változatokban többnyire a mondai vagy a valóságos varázslók torz tükörképei jelennek meg. Az ördög minden lehetséges rossz megszemélyesítője, gyűjtőfogalma pszeudomitikus lény gyanánt, ld. PÓCS i.m. 600, 572; IPOLYI ARNOLD, Magyar mythologia. Pest, 1854. 36-56.

A magyar nyelv értelmező szótára nyolc jelentéscsoportban írja le az ördög szó jelentéseit és mellékjelentéseit. Ezekből Nagy László szóhasználatában két csoport van meg. - Az alább idézendő adatok NAGY LÁSZLÓ, Összegyűjtött versei. Budapest, 1988. kötetből valók. A szövegmegegyezéseket két pont jelzi. - Az egyik ÉrtSz.-beli jelentés: „1. (Vall[ásügy]) Gonosz szellem, a rossz oka, az embert bűnre csábító hatalom.” Az ehhez sorolható példák a következők:

Karikáznak az *ördögök* (44; cím)

Karikáznak az *ördögök* / az úton fölrepül a por... (uo.)

Az *ördögökkel* elmegek, / lesznek garabonciás... (45)

Ezekben a népi magyarázatú természetijelenség-értelmezés és az ördögnek meg a garabonciásnak a keresztény határból fakadó egybeépülése van meg, ld. PÓCS i.m. 597.

.. látszanak a macskák oroszlanak / üstökösre ezek vadásznak / *ördögei* tetőnek, dombnak ... (443)

Itt is népi látásmód munkál, a (főleg fekete) macskát szokás ördöghöz hasonlítani.

Ördög koholta, ő nyüstölte / főlének ezt az éjt, / hol az ármány / bullái fekete zsinóron / függenek... (584)

Az éjszaka mint a rossz hatalmának létideje az ördögnek a műve, e felfogás is népi gondolkodásra vall.

Most bekerítik *ördögei* / hát Kormos a körmösei / körében a blattot veri. (628)

.. de fújja az *ördög* a gözt / meg a kint, vakarássz a szört... (628)

Az első szövegmetsetben a Kormos István költő kártyázó társai ráértéssel ördögök, s bizonyára az *ördög bibliája* 'kártya' állandó szókapcsolat alapján (is), ld. ÉrtSz. Biblia 4. A második idézetben az általános ördöggépzet van meg (továbbra is a kártya partnerek kapcsán).

.. vigyázat nem löködni sinre, // soha sínre, soha kereskes cselédül / *ördög* tomporának tempós kerekéül.. (638-9)

A *bűn útjára tér* állandó szókapcsolat (ÉrtSz. bűn 3.) teljes képpé alakítása ismerhető föl a bűn és az ördög mint a tulajdonság/fogalom és a hordozója összefüggéséből származó metonímia alapján. A képalakítás menete és magyarázata: a *bűn útja* - az *ördög útja* X *az *ördög* # *mozdony* (metafora), s amiként egy *mozdony* előre meghatározott úton, sínen halad, az „ördög tomporának tempós kerekéül” is kijelölt útra, a bűn útjára kell térni. A "*tomporekere* képzavarba hajló megoldás.

.. Út, mit ember ad el, mit *ördög* megvesz .. (639)

Az előző képzettársítási körbe tartozó kép: *az *ördög megveszi az utat*, s az út 'életút' (vö. ÉrtSz. út **Ö**: 2.) A vmit megvesz az ördög szókapcsolat általános használatú, az ÉrtSz. József Attilától idézi (*megvesz* 1.)

Ég bennem gyertyaként a hit, se füstje, se korma. Nem rajzol karakülbundás *ördögöket* legbelső falaimra (647).

A tágabb szöveggörnyezet (hely hiányában nem részletezhető módon) megengedi, hogy a *karakülbundás* összetételnek az első szavát ne csupán szinnekdochésan - 'szőr(me)' - értelmezzük, hanem a *karakül-nek* az 'ázsiai pusztákon tenyészett juh' alapjelentésében mutatkozó 'ázsiai' jelentésjegyre is figyelmezzünk... amely esetleg (eléggő) burkolt célzás lehet a hazánkban akkortájt állomásozó katonákra... - Az összetett szó morfémainak számottevő jelentéspulzusa van, s így minden ebből eredő hatása is, ezért lehet az előbbi következtetésre jutni, vö. KÁROLY SÁNDOR: RMGI. 23 (Alárendelő összetételek).

.. látom tükörben összevert arcom.. - Emlék a pokolból, emlék - kiáltja az ördög... (692)

A kéményben *ördögök* muzsikáltak [ti. télen, fűteskor] (701)

Az első szövegdarabban bizonyos szürreális látomások közt, a másodikban a népi magyarázatnak megfelelően jelenik meg a szó.

„7. - 7₂ <Bosszús kívánságban, felszólításban.> Vigye(n) el az ~! [Stb.] „. Ez a csoport voltaképpen a szónak többféle használatát írja le. Ide tehető az a Nagy Lászlói példa, amely mintegy megfordítása az *Isten veletek* köznyelvi frazémának.

Ördög már veletek, ti álszent hivatalok.. (555)

Ördög már veletek, oltottmész-ruhám dörög.. (556)

Használ még Nagy László két összetett szót: *ördögbőr* 'düftin' (565), *kanördög* (493), utóbbit az ÉrtSz. nem tartalmazza. *Van* három *ördögi* melléknév: „ördögi (kések)” (1 93) 'az emberre veszedelmet hozó', „ördögi (kör)” (627) 'ördögökből álló (társaság)', „(egy mélységes kálha) *eördögi* (pofájába)” (653) „veszedelmes”, vö. ÉrtSz. *ördögi* 5. - Az 'ördög' jelentésű egyéb kifejezéseket - pl. „Kormos a körmösei körében...”, ld. fentebb - nem tárgyalom.

Az angyal főnév előfordulása bő kétszerese az ördögének. Valamennyi megfelel az ÉrtSz.-ban leírt jelentésnek: „1. (*Vall*) (Némely egyistenhívő vallás tanítása szerint) Isten közvetlen környezetéhez tartozó, jóságos, hallhatatlan szellemi lény, az erkölcsi tisztaság megszemélyesítője, akit rendsz[erint] hosszúszárnnyú ifjúként képzeltek el.” Természetesen ez az angyalértelmezés (és az ördögről szóló is) csupán részleteiben egyezik a kereszténység angyalaival (és ördögeivel), vö. DR. HERBERT HAAG, Bibliai lexikon. Budapest, 1989. A kereszténységhez kapcsolható leginkább a következő idézetbeliek:

.. Jákob se verte így földhöz hajdan az Úr *angyalát*.. (232)

.. zárókövet eltörölje / síromhoz *angyal* nem jön.. (269)

.. ó busa isteni *angyal* ! (312)

.. nem óvtad meg *angyal*.. (437; NB. Halál az őrangyala-ra a vers címe.)

A tenger küszöbe fölé egy új monumentum / készül, ami új ura terve, oda sietett / betonozás *angyalaként*. (569)

S druszája Mihályka *angyal* / őrzi önt piros fakarddal.. (630)

.. akár az Úrnak / *angyalai* Szodoma-Gomorra mellett. (691)

.. fújja, hogy: Mennyből az *angyal*. (718)

Az „1.||a. *V[ala]kinek a jó, védő* -a: vkinek az őrangyala” jelentésárnyalat van a betonozás angyala metaforában, a betonozás cselekvésnév szerepel a cselekvést végző(k) helyett. Másutt lazább a vallási képzeletből eredő szóhasználat, némelykor látomások szereplője az *angyal*:

A hajló meggyfán megkötözve / egy fehér *angyal* reng.. (22)

.. a meggyfa táncol és az *angyal* / megszabadulva elröpül (uo.)

Az *angyal* és a kutyák (75; cím)

.. láttam egy *angyalt* fönt a dombon / tüskés akácosban megkötözve. (75)

Átlátszó volt az *angyal* torka, / benne a lélek föl s alá járt., (uo.)

.. *angyal*-vezette / leány rámtalál [D: rám talál]. (94)

.. keze is lefagyott miként lefagyott cimertartó / szomorú *angyaloké* (681)

A látomásosságnak figyelemreméltó és valószínűleg alkotás lélektani eredetű jegye, hogy kétszer is megkötözve je-

lenik meg az angyal A meggyfa alatt című versben (22) és Az angyal és a kutyákban. Ez utóbbiban voltaképp álomról van szó, sárga kutyák tépik az angyalt, másnap a lírai én angyaltollat ment keresni, de azt látta, hogy „...hó ragyogott az egész világon.” Úgy lehet, gyermekkori élmény munkál itt. - Az *angyal-vezette* leány szerkezet *angyal*-a az 'őrangyal' jelentéshez húz. Az utolsó szövegdarabban a heraldikai képet a szövegelőzménynek (egyébként metaforikus) előzménye adja: **verssoraim* # *katonák*; „Idegen fagyban a zászlótartó / keze is lefagyott..” Némelykor a szó metaforaként szerepel, s ha teljes képben van, az értelmezhetőség még tágabb:

Égen vak *angyal* / botolva lépett, / ellökte a holdat, / sötét lett. (38)

Angyalom, a fejedet ne rázd, /gyöngy a nyakadon, szétpereg.. / leütő gyöngyei ménkövek. (40)

.. a lányok vörös *angyalok*.. (81)

.. birkózol velem Remény, /gyopárszemű *angyal*.. (232)

..[a versmondó] torkából megszüli nékem az *angyalt*, / a végzetes szenvedély angyalát.. (32)

.. átdöfik bennem az *angyalt*.. (660)

.. a szellő *angyalt* emel / parti párából.. (669)

Az ÉrtSz. a most tárgyalt jelentéscsoportban megad állandó kapcsolatokat is, így ezt: „(*vál[asztékos]*) *öldöklő* - v. a *halál* _a: a megszemélyesített halál”, ehhez vehető példák:

Most vastüdejű gonosz *angyalok* / szárnyától az ég sa-jog, ragyog, / borulj a földre, ne less repülő.. (34)

Dér *angyali* szállodágnak.. / oltott rózsák arca elbágyad, / retteg a sok paradicsom. (65) Alkonyatkor *öldöklő* angyalok / táncolnak tűzfalon.. (37)

Hányszor az *öldöklő* angyal - nemcsak a képzeleti - / elszállt halántéknál.. (591)

.. orrcimpámra a szellő mit ültet? / szédítő vérillatot / csimpaszkodó piros szirmot / a *halál* kis *angyalát* (337-8) Látomásba ott rögzül a látnok / s nemcsak látja gyilkos angyalát, / bőre érzi, láng-inda bekússza.. (580)

Az utolsó idézetben a *gyilkos* szinonimája az *öldöklő*-nek, ld. SzinSz. A 'halál'-nak *romlás-ként* való említésével alkotott szerkezet is idetartozik, vö. SzinSz. *romlás*, *pusztulás*, *halál*.

Emeld kezed a romlás *angyalára*. (610)

Egyszer a végzetes *szenvedély* írja körül a 'halál'-t, a szöveggörnyezetben a túlzásnak is tartható körülírás előtt a „költők öngyilkos tüze” készíti elő az értelmezést:

.. költők öngyilkos tüze virúl, / torkából [ti. az énekesnő] megszüli nékem az angyalt, / a végzetes szenvedély angyalát.. (329)

Az *öldöklő angyal* köznyelvi szókapcsolatnak más metonimikus átfarmálása is van, az *öldöklés*, a harc eszközének megnevezése szerepel bennük:

Pártom te kardos *angyalom*.. (108)

Fehér anyám s a fészült szülőleányok / asztalhoz állnak, képes *angyalok*. (189)

E csoporthoz vehető volna a már említett „... Mihályka *angyal* / őrzi önt piros fakarddal / én meg verssel, s ami ritka: / itt vagyok meghumorítva” versrészlet, amelynek tréfás

hangneme oldja a 'harci eszköz' félelmetességét. - Némelykor az angyal főnév jelzői olyan szavak, amelyek képesek konnotatív fölidézni az 'öldöklő, pusztító' jelentést:

.. szél: szilaj angyal, a dögöt is kikaparod.. (393)

tűz ahogy a nád-mezőn / átropog a háztetőn / gyere piros angyal (491)

törj be angyal az akolba (uo.)

Ez utóbbi *angyal* a ráértés, az izotópia folytán ugyancsak piros 'égető, pusztító'. A főntebb *lányok vörös angyalok* szerkezetben és a *Mihályka angyal .. piros fakarddal* szerkezetben szintén érvényesül piros - vörös virtuémának a 'veszély'-t fölidéző jellege. Az előbbi kifejezésnek esetleg szexuálpaszichológiai vonatkozása is lehet: „a lányok vörös angyalok, / ölelném őket friss havon!”

A már idézett szótári jelentéshez tartozik az a kilenc angyal-előfordulás, amely mind az A Zöld Angyal című versből való.

A Zöld Angyal (351 ;cím)

.. zúdulva jött a Zöld Angyal a házra, ahol születtem.. (353)

.. jött a Zöld Angyal tomboló zöld paripákkal.. (uo.)

.. az Angyal vihog.. (uo.)

..az Angyal röhög..(uo.)

Jön a Zöld Angyal, elfoglal engem orcátlanul.. (355)

.. s jön a Zöld Angyal, ideviharzik.. (uo.)

.. mert itt a Zöld Angyal, zöld martalóc.. (355)

.. [fenn suhogó zöld versem] már a záporoké, a csillagoké, a Zöld Angyalé, / aki orcátlanul eljött.. / megrontani jelenemet! (356)

.. a föloldozást a Zöld Angyal hozza.. (359)

A szóban forgó költeményt „a természetelvűség hatalmas látomásá”-nak mondja VASY GÉZA (Nagy László. Budapest, 1995. 122), aki egyébként fölfigyelt monográfiájában az *angyal* szó szerepére a Nagy László-i lírában, így a csoda, a játék, a szerelem, a gyönyörű és az angyal - mint írja - „édeni fogalmak” (i.m.76), másutt. „Az angyal pozitív jelentéskör szerepére a Nagy László-i lírában, így a csoda, a játék a szerelem, a gyönyörű és az angyal - mint írja - „édeni fogalmak” (i.m. 76), másutt: „Az angyal pozitív jelentéskörű mitologikus fogalom..” (i.m. 85.) Nos: a versben az *angyal* jelképnek tartható (vö. VASY i.m. 124), a *zöld* jelző összefüggést teremt a természetelvűséggel mint virtuéma. Mindemellett a versbeli *angyal* társulási valenciája (ld. KAROLY SÁNDOR, Általános és magyar jelentéstan. Budapest, 1970. 62-3) rokonságot mutat az *öldöklő angyal* szerkezettel és ennek Nagy László-i újrairásaiéval. Ugyanis rendre fenyegető képzeteket kelt: *zúdulva jött, tomboló paripákkal (jött), bikákkal döfteti a falakat, elfoglal engem, *a Zöld Angyal # zöld martalóc, arcátlanul eljött.. / megrontani.* Az összes *angyal-előfordulásnak* (45) csaknem fele egyébként is fenyegető képzetet hordoz, így a 34, 38 40, 63, 81, 108, 189, 232, 317, 329, 338, 393, 461 (2x), 580, 591 , ól 0 és a 630 lapszámról idézettek ilyenek. Esetleg ide sorolható az *Úr angyala* (232), amellyel Jákob birkózik, és a busa *angyal* (302), hiszen a busa 'komor, haragos' (ÉrtSz. busa 3.). A Zöld Angyal című versben érezhető az *angyal* használatában ez a kettősség, a hagyományosan kedvező angyalképzet mellett annak ellenkezője is megvan.

Az ÉrtSz. „4. (biz[almas, familiáris vagy bizalmaskodó beszédben], tré[ás(an)]) Az _ ' t l : <melepetés, önbizalom,

jókedv kifejezésére v. nyomatékostó felkiáltásként>-” leírás-hoz egy adat van:

- Az angyalát! - Ielkendezik Bácsim. (680)

Használja továbbá a költő az arkangyal összetett szót (négyyszer: 373, 505, 718), ld. ÉrtSz. angyal Ö: 2.; az *őrangyal-t* (kétszer: 437, 660), továbbá a *halálangyal* (286), ld. ÉrtSz. - az *arany-angyal* (252), a *mentőangyal* (552), az *angyaltoll* (75), az *angyalarc* (423) és az *angyal-hulla* (289) szavakat. - Az 'angyal' jelentésű egyéb kifejezéseket - pl. *kerubin* (668), ama bizánci szárnyas (329) - nem tárgyalom.

Petőfi Sándor nyelvében 106 *angyal* szó fordul elő és 135 *ördög*. (NB. A legtöbbször előforduló szavak jegyzéke 134 *ördög-öt* vesz számításba, bár a címszónál eggyel több van.) Különösebb vizsgálat nélkül is rosszat keltő képzet tehát a többség. - Juhász Gyula költői nyelvében az *ördög hét*, az *angyal* harminchárom előfordulása ellenkező képzetkeltésre utal, vö. JuSz. - A Katona József-dramából készült írói szótár tizenöt *ördög-ről* és kilenc *angyal-ról* tud, ld. BbSz. - Radnóti Miklós „Érett verseiben mindössze kilenc alkalommal szól az angyalról -a korábbiakban .. alig-alig..” - állapítja meg BENEY ZSUZSA (Radnóti angyalai. It. XXVII [1996.], 184). A szerző szerint Radnóti lírájában „Az angyal mint kép és mint metafora.. a köztességnek megjelenítése: benne a transzcendencia van-nincs létezése őlt formát. Ez a köztesség a világtól eltávolodásnak és a halál közelségének meghatározhatatlan helyzete..” (i.m. 204.). - A Pilinszky János költészetében előforduló angyalokkal EISEMANN GYÖRGY foglalkozott (Angyalok a Pilinszky-lírában. Pannon Szemle III, [1995], 102-5), aki nem említi, hány szóelőfordulásra alapozza következtetését, és BENEYhez hasonlóan ő sem foglalkozik a szó jelentésével, miszerint az angyalok „Nem rendelkeznek itt [ti. a szövegben] létesülő sajátos értelmezéstöbblettel; a vers nem magyarázza, nem sejteti, hogy poézisének milyen különleges módjára látja őket a lírai alany” (i.m. 102). „... Isten, az angyalok nevének említése voltaképpen arra a nyelvíleg üres helyre utal, mely semmit sem mond Isten és az angyalok misztériumáról, de nagyon sokat tud mondani az emberéről” - tartja a szerző (i.m. 103), és hermeneutikai alapon úgy véli, „... a szöveg hiátusa maga válik olyan elhallgatott kérdésfeltevésé, mely nem mást, mint a megválaszolhatatlanság »előzetes érzését« demonstrálja” (i.h.)

Az *ördögnek* és az *angyalnak* a megléte mindezek szerint még ha szinte a véletlen kínálta az elmondott adatokat - vizsgálatra érdemes kérdés. Az írói szótárak azt sejtetik, s csatlakoztatható hozzájuk a Nagy László-i használat is, hogy az egyéni stíluson kívül bizonyára a korstílus is befolyásolja a két szó használatát a nyilvánvaló tematikus függéssel együttesen. Az 1965 és 1975 közti évek anyagából készített magyar szép-prózai gyakorisági szótár az *ördög-öt* 32 abszolút előfordulással tartalmazza (módosított gyakorisági értéke 17,11), ld. SzGySz. 375, az angyal viszont nincsen a leggyakoribb 3410 szótári címszó között, amit akár a szocializmusnak nevezett korszak (irodalmi) viszonyai is eredményezhettek...

Nagy László jobbára a keresztény demonológia népnyelvi (-népéleti) keretei közt él e szavakkal. Az angyal-ok viszonylagos többsége egyéni eredetű lehet, az pedig föltehetően a Nagy László-i költői látásmód jellemzője, hogy az angyal-előfordulásoknak mintegy fele a természetnek, a társadalomnak és a gondolkodásnak kedvezőtlen jelenségeit motiválja, s hogy ezt nem az *ördög* főnév alkalmazásának gyakoriságával éri el, nos: ez arra vall: „... a végső sujtás után a föloldozást a Zöld Angyal hozza, / s magasan játszon szívem: a fényből kitéphetetlen levél!

Körmendi Lajos
DÁTUMVERSEK

1984.03.28.

(midőn megérezte Noé hálóját)

Hasad duzzadó halma:
Ararát.

1984.07.04.

(a neve: Julianna)

Minden megtörtént mór,
ami
fontos.
Megszületett.

1985 karácsonya

(felesége hasát nézve)

December,
a csontig.
Néha
ragyog a
havon a
nap.
Ma már
elgondoltalak.

1986.04.20.

(párja már kórházban, veszélyeztetett)

Végigszagolok mindent,
a mosóport, a kilincset,
a párnát, mint a kutyák.
Megnyalom a grízt,
tapogatom a ruhádat,
ízlelgetem a kenyeret,
amit még te vettél.
Téged kereslek.

1986.05.10.

(fia születésekor)

Vártalak. Örömmel.
Most is rólad beszélek.
A falnak. Körömmel.

1986.05.11.

(midőn fiát a klinikára vitték)

Világomból az áldott szél
tegnap elszelelt.

Mosoly nem fénylik arcomon.
Csak barázdákra telt.

1986.06.04.

(fia műtétékor)

Szakáll rejt - félelem bokra.
Álmodom magam habosra.

1986.06.06.

(Születésnapj évszakváltás)

Ősz van
a fákról már hullanak az álmok
a sudár jegenyeleány
elhullatja lenge ruháit

Ősz van

in flagranti testemet
az elmúlással

1987.10.26.

(fia újabb műtétékor)

Én már csak darazsat eszem.
Poklosodom.

1987.11.20.

(midőn fia majdnem meghalt)

Csak állok ott,
tagló előtt megkövült barom.

Nem akarom.

Nem akarom.

1990.10.10.

(fia újabb operációjakor)

Odakint, már a hűlő gangon,
felsír a fal gyermeki hangon.
Mély sebbel a vályog fölhasad.

1990.10.11.

(midőn megőszült szakállja)

Fekszem. Még hat óra.
Nem vártál, Megváltóm,
a megválthatóra.

Váczy Jépont Tamás

EGY IDEGENVEZETŐ MAGÁNÉLETE

utcakönyv *

XI. A MARI

a Dokternénibe (mert kötelezően, mint minden gyermekbetegségbe - úgy kanyaró, orra földugott bab, kályhaölés és skarlát) rögtön belestem. Amikor éppen a szamárköhögésből penderített ki, és az oltástól való félelemben összeszart gatyóm mosta nagymamám, mikor elhatároztam, hogy most már végképp orvos leszek és nem tűzoltó! (mily eredeti!). Megvallom, a doktor néni velem egykorú lánya egy kicsit jobban tetszett, de Őfehérége röpke szerelmünket felledve, valóban orvos lett, és ma már örvend, hogy nem hozzám kötötte a sarkát.

Na jó, mondtam magamban, és vártam tizen-évet.

Ha nem ő, jó lesz egy postás kisasszony!

(Emlékiratok, I. 263. 117.)

A ZLATEV HÁZ (8) ARRÓL HÍRES, hogy itt született meg Almácska. A Szőnyi strand pedig arról, hogy 1966 nyarán itt ismerem meg lébe ereszkedett kedvesem. Egy csokor lányfej himbálódzott a víz színén. Aranyos pofija komoly formákat sejtetett a víz alatt. Hát ez így is volt! Mi hárman a bösz, főúti fiúk különböző és fergeteges bravúrokkal kápráztattuk el ezt a vízen himbálódzó káposztagyülekezetet. Egy jól sikerült fejessel meg a kistrambulín szélebe bevett fejemmel, odafuldokoltam a kiválasztott mellé. Szivasztok (úgy látszik, időközben ketten lettek.) Most a fejemem lett hasas, vagy a bürém döccent nagyot, mert csak egyen válaszoltak...

Szasz. Hú, kezdetnek nem rossz. Ha csak az nem feszélyezne, hogy produkcióm eredményeképp a sztereólatás mellé nem párosult volna fürdőgatyám (akkor még fecske, két úttörőnyakkendőből kötve!) ketté hasadása, majd a víz által való elúszása. De azért csak lőköm.

Szia! Szép vagy!

És az is volt.

Azt mondja: - Újat!

Igazának igaza volt, ám levegő és gyatya híján nem tellett juhászgyulára.

- Beléd vagyok esve!

- Csak a vízikébe, kisfiú, és abba is elég natúr.

A vízcsozor kuncogott és rögtön megutáltam a többi ötöt.

- Szoktalak látni a Cukorban. Jó a zenétek. A bátyámmal mindig elmegyünk. És jó piros a csajod! (Na, most buktam!)

Azután szép delfinesen otthagytott. Bassza meg, ez sem jött be! (visszajön. Húha!)

- Hé, dobkirály!

Egy kicsit megcsodált a kabinos, amikor férfigatyót béreltem, na búj] bele! - röhög. Rajtam röhög! és bedobja a nadrágot. Fejbe talál, még megjegyzi:

- Három pontos!

És valami hihetetlen gömbölyű feneket von maga után. Mint egy friss és egészséges gyümölcs. Kítör belőlem (már hanyadszor) a költő.

- Hé, Almácska! (flegmán, de!!!... visszafordul!!!)

- Honnan tudod, hogy kertész az apukám? A bulikon észre sem veszel.

- Na ja, ha sötétben vagy és nagykabátban...

- És legközelebb kevesebb vizet pazarolj a hajamra és több gatyót az alfeledre!

Az istenit, megint elmegy! Alma-mosolyával, őszibarack bőrével

és azokkal az apró, de csodálatos dinnyékkel. Micsoda szerencse, hogy a faterja szakított a hagyományokkal. Hogy nézne kis karórépa figurával, krumpliorral, céklaszínben, fokhagymaillattal övezve? Éljen Micsurin!

- Héka... Kisbulgár! Várj...!

Nem vár, nem tudja, hogy nekünk veszettül találkozunk kell! Találkozunk is, a csöpögő, három számmal nagyobb fürdőncit visszaadtam a kabinosnak, cserébe kezembe nyomott villamosbérlet miatt találkozunk. MUSZÁLY! Na, nézzük csak! A hátlapon: Zlatev Mária tanuló. És egy bájos arcika elől + beledugva két ebédjegy és egy másik csaj fényképe.

- Na, kiolvastad?

- Kétszer. És köszönöm. Jössz kifelé?

- Nem. Randim van. Szia, Weissmüller!

Hohó! az nem lehet, hogy pasija legyen, de ha van, le lesz varkva! (még nyomozó is lehetnék?)

Valóban randija volt. Azzal a fényképpel, amiről (mint kiderült) csak egy barátnő kancsalított. Meg vagyok mentve!

- Sziasztok! (mire ő)

- Bemutatom Sanjdajandát. Azt hitte, nem látom, hogy követ.

Én? Csak tiszta véletlen, hogy DIREKT erre jártam. De ha már így összefutottunk, megihatnánk egy fagyialtot.

- Eredeti ötlet.

Pici kezét a kezembe csúsztatta.

És megtörtént a jegyesség. Amikor először megcsókoltam, értetem meg, hogy NŐ is van a világon. A csajok tapadós-ragadós smárjai után egy drága test, finoman remegő és odaadó, de nem tolakodó közelsége. Fiúk! Beköszöntött a felnőtt kor! tizenhét lehettem akkor. Beindult a LAMUR. Már másnap megvártam a Postaformalmi előtt, Ő végigülte veszekedéssel állandó (nem Kinder) próbáinkat. Ő megvárta a Rózsakertben, a szabópáiban, a jakóban és adanuviában, és mindenhol, ahol játszottunk. Végigücsörögte, táncmentesen a Hulla nevezetű művelődési világiállítást. Az Ifiparkot. Ott kucorgott a cukorban, az iskolabútorban, a Csokonaiban. Nem ment el táncolni senkivel, pedig a nagy évek akkor dörömböltek fölöttünk. Ha nem próbáltunk, nem volt játszás és rendszeresen bedöglött szerkó, a másik klubok sem üzemeltek. Ott-hon, náluk rokkizunk, délelőtt, amikor a szülei kimentek a MEZŐRE, mi fogtunk egy zenét és közösen mulasztottunk a tanulmányainkra ítelt intézményekből.

Hajrá kossaistván! hajrá, radnóti! Szóval gátlástalanul, hősiezen keveset voltunk együtt.

Az érettségít megszerzendő valutámat fölajánlva megkértem a kezét. Nem Miklós bátya jött a családba, fehér lovon, de... behajózott egy hosszú hajú "mást gondoltunk neked, lányom" című figura. Loboncos, kiesik az iskolából, zenél, olyan sikerrel, hogy gázsija javarészt a Medvecki dobgár és a Dubán művek emésztik föl. És örök-ké nőkkel sétálgat! Vagy egy jó bőr, vagy egy új doberő!

NANA! A Rolling, meg a Honeycombs meglehetősen sok botot emésztett föl.

- Maga még a gyűrűt sem tudja pokupátyi!...

Persze, megpokupátyoltam a karikát és meggyűrűztem Marikát (de okos)

Ügyetlen próbálkozásuk után, fogmosás közben, egy lopott dél-előtt a fürdőszobájukban töröltem le Almácskáról a hamvat. Hátulról. Azután még malackodtunk egy kicsit, és azt sottogta: Klári szerint ez jobban fáj. (Klári a fénykép és barátnő volt a villamosbérlet hátfelén.) Azért nézett föl ró, mert A marika százötven centis volt, minden

szuperszereléssel együtt, a Klári meg egy mór régen bejáratott gép. Rám meg azért, mert százhetvenhat vagyok. Huszonhat centi. Maga az élet.

NYÚJTÓZKODJATOK, BEAVATOTTJAIM!

Fogkrém, egy pici vér és mindenféle fehérje. Ha a Kinder Állandóhoz adnám, még egy újabb Nobel-díjat is kaszálhatnánk. Zene, plusz szerelem, egyenlő MI.

- Maga nem doktornő... maga csak van!

Hát ez jó!

A lányánál is kisebb apuka, kertész és moralista hajnalig tartó eszmecserenk közepette, kinyilatkozik, belehugyozik egy bambis üvegbe, és velem viteti ki a hátsó udvarba, mert az asszony fölébred.

- Marit elviszem, ha kapom, ha nem!

- Na, ez már nyet úgy van... elvégzitek a skolát és akkor beszélünkhet... meg lenyírjuk hajt...

- Marika gyereket vár...

- Dobre... addig kitaposom belüle...

- És én is gyereket varok.

- Ez te hülye vagy? Bolbán!... Durak!... férfinak nem van...

- Tőle. Tőle várok gyereket.

Zlatev Vladimir csak azért nem tudott nagyot nyelni, mert a méreteit meghaladta volna.

- Majd azt elcsináljuk, te meg nem jöhet be még ebbe az utcába se... nemhogy a házunkba! A fiam meg, majd egy kicsit nobibáty... azt még várd meg... hulián...! Nobibáty elverni magát!

(A fia mint kiderült, régi ivópajtásom volt, zenekarunk régi tisztelője.) Úgyhogy a „bajom” három napos ivással lett ellátva... és a legénybúcsú a közben megvásárolt jeggyűrű elnyelésével tetőzött. Ennek receptje végtelenül egyszerű Végy egy vélt bánatot, három-négy tanácsadót. Egy kis irigységgel fűszerezett gyengeség és egy csipet jellemtelenség elég. Tedd a nyelved alá és a két olasz-arany gyűrűt és jól hátra bólintott fejjel, kevés sörrrel nyeld le. Ez jópofa is, és várható másnap a klotyón. Aztán be lehet adni a záciba, és az elszállt ováció, mint a savanyú másnap, ott lengedez fejed fölött, akár a húsvéthétfő.

Az érte kapott valutából újabb üzenet lehet nyitni az értelemre. Eég sok szépet vágtam akkor pofán. A szép velencei-tavi heccek. A hegedűtökbá vitt almát, a félbetört karddal szelt zsíros kenyeret, a baltával felezett diót. Hajóteraszos kis félkedéseket.

Ez volt a szerelem!

Egymás szájából ittunk, egymás testével takaróztunk, és még sok más kommersz dolgot elkövettünk, mert avantgardok voltunk.

Szerettük egymást, mint a múlt századi képregényekben a rézlola és porázra kötött néprádiót sétáltattunk a Moszkva téren. Sprágából font cipőben mászkáltunk vagy mezítáb a Körúton. Színes lakkal kifestett fogakkal vigyorogtunk a fölborzolódtott világba. Olyanok voltunk, mint két ropogós cseresznye, amit örömmel akaszt föl bármelyik gyerek a fülére. Aszalatlan szilva, bocskormentes gomba. Úgy szerettük egymást, hogy leszakadt a csillár, összekent a tej és a hatos villamos 1977. május 3-án kiugrott a számára kijelölt pályájáról.

Aztán kiittam magam a tájból.

Hegyhógó Pistám, a Szalóczi mondta - a Vörös velem, Almácskád meg egy szőkével jár! Így megy ez, hogy Kurt Vonneguthot idézzem.

Almácskát azóta három gyerek övezi, meg egy kis enyhe bánat... ha elmegyek a ház előtt, nemcsak kölyökkutyakorom, hanem valami tisztaságérzet is elmarad.

Híd omlott össze egy zavaros folyó fölött. Hej, SIMON... jaj, ART! Szart ér az egész!

Marika, neveld fel a gyerkőceid vidáman, ne nézz hátra! A házatok előtt kunkorodó villamossal sikítottál együtt, amikor az enyém lettél. Én most a gazzal benőtt síneken téblábolok. Most vesztettem el a szüzességemet igazából. A mi járatunk nem éled újra. Lehet, fölveti fejed egy-egy fűcsomó. A félig föltépett sínek között kérdés, amit a szél sodor: Most autóparkoló lesz vagy bontó? És válasz sehol! Szia, Fő utca huszonöt!

XII. A MOZI

Feneketlen szakadék választ el az engem magyarázóktól.

(Bergman)

„Gyűlölök mindent, ami az embert akár a legcsekélyebb kiváltságától is megfosztja, elutasítom az embertelenséget és megvetem azt, aki az emberi skálán akár csak egy hangot is el akar pusztítani.”

(ORSON WELLES, színész, szül.: 1915. május 6.)

A MOZI (10) nekem a szotyolás első sor és nem a punciszagú hátsó. Nem Mándy Iván, nem a Huszárík és nem karádylámpa. A MOZI nekem a „másik” Nagymamám, aki az ötvenes években moziüzemi igazgató volt, egy Maros parti városban. Nyaranta ott nyaraltam mindig!

Ott: ahol egy József Attila tartozott a nagyapámnak tizenöt pengővel. Babits úr bóklászott egy rongyoskifivel. A még általam is ismert Joó bácsi pedig tavaszi öltönyöket szomorított Juhász Gyulának.

Ebben a városkában mindig olvadt egy hős és mindig faragatott egy másik.

Az őslakosoknak szarkofágot, az odatetszeteknek baldahint ácsoltak.

Egy Goga nevű ácssegéd (milyen kicsi a világ) itt esett le, és lábát törte a szovjet emlékmű föllállításánál. A csordajáráson, engem jóval megelőzve, az újságírók álma lépdekel. És őt is lekörözte egy nagy illuzionista. Hogy ne sokat eszeljete: Pulitzer az egyik és Hudoni a mási. Látjátok, milyen Nagy Magyar Faluban vagyunk!

Hát ITT mozi a nagy!

És nehogy már HOL! Vöröscsillag a neve. Mennyi álmatlant okozhatott, amíg kiokumuláltak! Az itteni mozi, meg az ottani között csak az a közös, hogy elmesélem.

Vezetettjeim! Figyelünk... Jó?

A Vöröscsillag Moziban mindig lengedezett valami. Bambiszag, nápolyi, fertőtlenítő, celluloidillat, futkosások és andalgások.

Kardos néni, a jegyszédő (neki nem szaga volt, őt valami kámför övezte).

Én meg a Kisherceg. A nagyhatalmú moziüzemi unoka! Savanyúcukor és pereg ropogósan feszítettem föl a vetítőházba és nézhettem egyötvenmentesen a Rendőrök és tolvajok vagy a Potyemkin cirkláló akkor még érthetetlen humorát. Hol kellett akkor még Rítus vagy Nyolc és fél? Micsoda aroma, amikor Imre bácsi, a gépész kezembe nyom egy darab vetítést és azt harsogja...

Nesze, Kisherceg, itt a fő téma!

A Fő utcáról éppen forduló, melasztól és vágyaktól ragacsos mozikám már idegenebb volt, de nagyszerű! Bambi helyett kedvetlenül odalökött Utas üdítő ... stolverk helyett, sportszélet... és Kardos néni... sehol.

Egy gonosz boszorka lámpázott állandóan. Ráadásul jegyet is illet venni. Amerikában már behívócédulák égtek, túl voltak Matuska Szilveszteren, föltört az ugar, tankok jöttek vendégségbe, vízbe fulladt a padtársam és temetése után még a tisztórület is elharapódzott.

Szöcsi jött meg Bébe. Fejreállt James a Din. Elvist katonának viték és jött valami Beatles. Farmer, trikó, Marcuse, Mao. Csak úgy kapkodtuk a bozontost. És lányok. Sok LÁNYOK. Ismeretlen szeretetben összeüttött hábék. Mint a tojást, úgy vettünk igénybe egy-egy víkendházat. Nem törtünk be!

Vártak. (Hát most ki volt előbb? A tyúk?) MINDIG Elszórt üvegek, zsíros serpenyők, ondóval keményített takarók... és telebőgött lepedők. Ment a MOZI. Pörgött az az Átkos. Nem kell, ahol az első sorban magozni, a hátsóban meg tapizni ke!?!?! Nem KELL!

Hát ilyen MOZIT hagyatok ránk?! Nevetséges Híradók után utálatos szünetek!? Seggfejbej után Báj máj. Tele van a televanunk! Hortyán-partizán-parmezán! A főfilmet majd inkább kitaláljuk! MI! Milyen mozi volt, ahol nem akasztottak az első sorban és nem fogantak meg hátul? Hogyhogy nem eresztettek beléd egy sorozatot? Miért nem kaptál Heine -Medik kórt, lábizzadást vagy káliszappant? Tudod, mi az a káliszappan? Teltetlen edény vagy! A káliszappan... á... tehetetlen gödény vagy...

még a káliszappan ügyében sem mérvadó! A Hosszútávfitó... az kéne, meg a Ha! Zabrálni lenne kellemes lengyel lányok ölében.. Pont ez jut eszembe, meg a MOZI. Megyünk a ködbe, mert küldenek, de nem tehénbe botlunk, nem tejfehér mihasznákba, hanem a halottainkba: Hol vagy Ortutay? Hol vagy Ács Feri, Gömbös és nemecek! Hol van a szunyogmentes ölelés. Ki verte fejbe Elenát. Mitől ment el a tejem egy álló napon át? És hol van Róka Gyuri, a tanonc?

Aki éjjel-nappal filmeket nézett és csak a Budafoki Likőripari Vállalat a megmondhatója, mikor volt ideje berúgni. Ha|na!onta üvegrészen tépkedte az esőcsatornákat és min--n nálánál józabb támolygót hazakísérésre kényszerített, természetesen kapualjaztunk, bujkáltunk. Ha nem sikerült, meg kellett beszélni az esedékes film összes vélt problémáit. Térdet csapkodva: Az emékszel?... című műsorral:... te, amikor a Brancaleonéba kijött a Gaszman és elkezdte csókolgatni az addig elhessegetett herceget?! .. és tudod, amikor az a hogyishívják ... (térde csap, üvegtörés, fejfel a betonba)... na, amikor a Mastroianni kiszáll a kocsiából ... és szeretkeznek a domboldalon... mennyivel repül egy partifecske... és akkor durr (megint eltanyáz. Ezt Józsi bácsival kéne keresztelni!)

Hol van az a pár (milyen banális), akik gyógyíthatatlan csókolózásuk közben kézitükörből nézték a filmet? De én is hol vagyok, és hol az a borzongás? Amikor a demagóghangú alámondó megbizsergette az ágyékom, és megteltem örömmel, mert élmunkások és fáradt szövőlányok rohángásztak. Mai zajban, múlt századbéli gépek között. Vagy amikor a jól kiválasztott paraszt (mű) beleszagolt az idei szántásba! (rozsba, kenafba)

Valóban, hol vagyok én? Aki alig várta az ötven fillérrel drágább szüneteket (ne feledjük, egy kanyimba se került, tekintve protekciomat!)

Ám vedlett artisták között, a jó emlékű *Laty—paty* elsütötte nem egészen olcsó (fél forint!) bölcselményeit. Igazi artistaműsor volt, félkötélen hál nélkül. És utána Holécci Ákos majszolt egy félméteres szájharmónikát, a három Vidámfiúk elkeserítették az utána jövő filmet, DE AZ Kocsubej volt, az Ő földhöz teremtett kucsmájával. És

úgy tapadtunk a vedlett kárpitú ülőkékre, mint évek múltán Disneylandban Én egy paradicsomszösszal átitatott karosszékre.

Csak a dollár és a pengőforint közötti tizenhatezer mérföld választ el a józanságtól.

Most a Patikaház pincéjében Peep-show, a kispiacon meg videotéka virít. Ehhez mit szólsz, Kedves Idegen? Estéknént lila az utca, mert kicsurog mindenféle tévéhíradó, meg Dallas-mállasztotta trágya! A Zöldségboltból a rothadt káposzta illata és puha patkányok gördülnek elő, és talpunkra tapad a rágógumi erőszakosságú vetélkedés. Kossuth Lajos mellszobra elindul a szomszédba, mert kezdődik az áztatás. Reklámnyalon taknyolódik keresztül. Hús perccel olcsóbb a mákgubó. Kanadában, valahol Fort Vermillon környékén elütnek egy kismedvét.

Hajrá, Fradi!

Nagy szerint az Imrének önkritikát kell gyakorolnia, mert (így!) FÖLVITT EGY CAFKÁT! a vetítőbe CICERÉZNI (sic!) közben kifutott a film.

A Gyöngyvirágról... ment (már hatszor láttam) és csak azért nem lett SZABOTÁZS (ezt is így!) a „dologból”, mert hogy politikailag, nem élesen követett a film. Az Imre mindig kivág egy csomót és odaadja. Megtanított füstbombát csinálni. Holnap egyet beviszek az oviba. Anya szerint:

- Azt adja meg az isten!

Szerintem hiába kobozta el, újat fogunk szabotálni és jól eldugom. Igaz, ma meghalt Sztálin bácsi és sokan sírtak az utcán. Egyik nagyit azt mondta - Be leszel íratva hittanra, de senkinek egy szót se!

Nahát, ezt tudja meg az Isten!

Anya és Másiknagyi azt mondja (kivételesen egy követ fújnak)

- Nem lesz ennek jó vége!

Hát nem is lett!

Másiknagyi szerint hozzájuk kell költözni, mert veszélyben van a neveltetésem. Pedig nagyapa most tanított meg ollóval kolbászt vágni. A ház a sziklán megy ma, és artistaműsoros a szünet.

Hajrá, púpos!

(Folytatjuk)

Egy József • Balatoni halászok

Tarnai László
HÓFÜGGÖNYÖN TÚL

Ágh Istvánnak

Vad vihar
himbálja hófüggönyöm
Félrerántom
Tárom csikorgásig
szilánkoktól vérző
hideghívó ablakom
Piszkos párkányomon
gubbasztó álmos jégmadarakat
kínálok üres csontmarkomból
Pislognak
elhessenek riadtan
Recsegő faágon
lóg lódenakasztóján
Oroszlánszívű Richárd
Bebámul
átharapni készül metszett gégémet
Vigyorog
odvas fekete fogát
gennyes karmával élesíti
Körbeszimatol kajánul
Állkapcsát rúgom
taposom tarkóját
véres szemét kiszúrom
Röhögéstől könnyezik
leszédül
Fagyban fetreng
lehányja öntudatlan jégtükrét
Fekélyes hordóhasa gyötri
nyög hörög vért köp
Megrázza tébolyult sörényfejét
káromkodik mormol imát
rámront
tépi nyakszirtemet
bitófát teker torkomra
Szívja agyam vérem
zabál iszik
nyelvét nyújtja rám
a kondulatlan vészharangban
Elhájasodott
oroszlánszíve kihagy
szélhúdás tereli rozzant hordágyra
elgurul végre
vad vihar
himbálta hófüggönyön
túl

Tar Sándor
ELVISZ A SZÉL

Birizgáld már egy kicsit a hajam, mondta az öreg gépkezelő a társának, aki szintén gépmunkás volt, de vagy harminc évvel fiatalabb. Birizgálja magának majd a boncmester, válaszolt a fiú azonnal, mint aki ezerszer elmondta már, nem akar az öreg gyér hajában turkálni. Négy gépet kezeltek ketten, ha betöltötték az automatákat, le lehetett ülni négy-öt percre, Csányi, az öreg egy majdnem kényelmes székbe, a fiú mögötte a vasasztalon, más lehetőség nem volt, viszont állni egész nap unalmas és fárasztó, mindezt persze csak a délutáni, éjszakai műszakokban, mikor hajnal felé már sem ébren lenni, sem aludni nem tud az ember. A végében lehetne valamicskét, de mit ér az, ha öt perc múlva verik rád az ajtót, jöjjön gyorsan, lement az anyag. Márpedig Pali, a fiú azonnal ébresztett, ha újra kellett tölteni a gépeket, és tudta is pontosan melyik ajtón kell dörmöbölni, jóllehet, a többiben is hunytak, mintha megérezte volna, melyikben van társa, a vén lókötő, ahogyan magában nevezte. Csak megyek a szaga után, magyarázta Csányinak, maga a legbüdösebb.

Pali, ha nagyon akarja, egyedül is ellátta volna a gépeket, erős volt, mint a bivaly, és akkor az öreg alhatott volna akár egy órát is háborítatlanul, de nem akarta, úgy volt vele, ha ő dolgozik, dolgozzon más is. Ezen az elhatározásán az az esemény sem tudott változtatni mikor Csányi egyszer térdre esett a kimerültségtől, majd eldőlt az olajos betonon. Pali akkor ijedten felrángatta az egyetlen székre, ölelve tartotta, míg magához tért, masszírozta a mellét, nyakát, fejbőrét, valahol olvasta vagy hallotta, hogy ott vérbőséget kell előidézni, mármint a fejben, később jött rá, hogy az öreg rég magához tért, csak lehunytt szemmel élvezkedik a masszírozásból kifolyólag abban az ölelésben, vén gané, mondta neki akkor kimerülten, még jó, hogy nem lélegeztettem szájon át, hát van magának viselkedése? A roppant csarnokban alig dolgoztak néhányan, ők viszont megállás nélkül, nem volt se reggeli-, sem ebédszünet, a gépek falták az anyagot, ezekkel nem szabad megállni, magyarázta az új tulajdonos, ha a gép lehül, elveszti precizitását, az csak üzemlelegen pontos, enni közben is lehet értik? És hol, kérdezte Csányi, és mit? Az öreg nyugodtan beszélhetett vissza, vitatkozhatott, a veje nagyfőnök volt a cég vezérkarában, nagy pénzzel. Az a pénz az enyém, magyarázta Palinak az öreg egyszer, az enyém volt. Azért tőrnek meg itt vénségemre, te pedig azért kellesz, hogy vigyázz rám, úgyhogy tessék birizgálni a fejem.

Fülvédőt kellett volna használni a műhelyben, de szinte senki nem tette a fejére, ott lógott a nyakukban, úgy álltak az automaták mellett, amiket a kezelők kintornának becéztek a dübörgő, recsegő, olykor szinte jajgatva bögő, szikrákkal, olajfüsttel és

büzzel kísért, alig elviselhető zajuk miatt. Mert kín volt hallgatni és torna volt az újabb anyagszálak betöltése, amikből a mohón lecsapó vidia-kések csapágy-gyűrűt vájtak, valamint temérdek forgácsot. Az ilyen helyen az ember megtanul valamiféle szelektív hallással kiszűrni minden zajt, ha a társával közölni akar valamit, így aztán nem okozott gondot, ha beszélgetni szándékoztak. Csányi pedig lépten-nyomon beszélgetett volna, amúgy a fiú is, csak nem az öreggel. Ő Marinkával, a Romániából áttelepült, felíró-lánnyal akart minden formában érintkezni, aki viszont alig tudott magyarul, de kétóránként végiglejtett a gépek között, és felírta a darabszámokat.

Pali Oroszlán volt, ezt büszkén hangoztatta azon kevesek előtt, akik erre kíváncsiak voltak, úgy tudta, az augusztusban született fiúkból árad a férfiasság, általában szépek, kissé szertelenek, felelőtlenek, csapodárok, nem igazán hűséges fajták, ha megtörténik a dolog, vége, mennek vadászni, de hát ezek mind igazi férfi-tulajdonságok, és ő büszke volt ezekre az adottságaira. Utánajárt, Marinka Kos jegyű, azokról ugyan keveset tudott, tulajdonképpen nem is érdekelte igazán, csak az, hogy ők az Oroszlán ideális partnerei, és Pali már régóta egy ideális partnerre vágyott. Vagy egy akármilyen jegyű partnerre, Sáránról járt be dolgozni, a műszakozás, utazás mellett nemigen maradt ideje ismerkedni, a falujában pedig nem is akart már megragadni valami eldohosodott parasztlánynál, pedig lett volna rá lehetősége. Maga milyen jegyű, kérdezte egyszer az öreget váratlanul, Csányi nem tudta pontosan, a fiú derítette ki, hogy Hal, na, mondta neki, maga aztán elmehet a horoszkópjával, Csányi pedig nevette. Van egy másik akarat, magyarázta a szokott, kissé fanyar modorában, van másik akarat is az Istené után, de nem a csillagoké. Éspedig? Ami benned van. Az agyadban. A testedben, de nem rajtad kívül. Ha majd meglátsz valakit, akitől elgyengül a lábad, dadogsz, és nem tudsz rágyújtani, akit nem akarsz azonnal magad alá gyűrni, csak nézni, sokáig, az lesz az igazi. Az Oroszlánoknak nem gyengül el a lábuk, mondta a fiú magabiztosan, mi nem játszunk alárendelt szerepet, győztesek vagyunk. Rendben van, mondta az öreg, de azért birizgálhatnád a hajamat.

Mi az Istent akar állandóan ezzel a birizgálással, fakadt ki egyszer a fiú, szeretet, vágta rá az öreg, és tőlem, hüledezett méltatlankodva Pali, hát ki vagyok én magának? Viccel? Az asztalon ült, előtte a széken Csányi, feje a fiú térdénél, most lehajtva, sír maga vagy mi az Istent csinál? Én sem tudom, válaszolt az öreg, majd gondolkodom rajta. De az biztos, hogy nem viccelek. Ez akkor volt, mikor megkérte Palit, vasárnap segítsen neki elhordani valami betontörmelékét az udvarról, egyedül nem bír-

ja. Jó, egyezett bele a fiú, de túlóra pótlékkal, ünneppel! Menjen már, tette hozzá, mikor látta, hogy az öreg beleegyezően bólint, ne vegye komolyan, segíték, mert segíték. Elvégre maga miatt hagynak itt dolgozni. Meg amúgy is. De komolyan. Csak hagyjon engem ezzel a birizgálással, mert a feje után a melle szőrét kell majd vakargatnom, utána még lejjebb. Marinka jött, Pali fűgén leugrott az asztalról, na, gondolkodtál a dolgon, kérdezte a csinos, kissé kreolbőrű, feketehajú lánytól. Ném, ném, mondta Marinka, ném szabád! A fiú csak az egyik kezét tette a lány vállára, a másikkal nyíltan az ágyékát markolta meg mocskos nadrágján át. Nem tudod, mit veszítesz, mutatta a lánynak, de ami késik, nem múlik, érted? Ném, ném, mondta a lány piros arccal, de mosolygott, az öreg pedig kiismerhetetlen pofával csóválta a fejét a szikraháló mögött a melle szőrét vakarászva.

Szép idő volt vasárnap, a fiú nagyjából pontosan érkezett, Csányi nem messze lakott a buszpályaudvartól, a Csap utcai kis ház, az öreg birodalma kívülről alig mutatott valamit, olyan volt, mint a többi, kicsi, földszintes, falusias, két utcára nyíló régi fuvaros-ház, belülről viszont meghitt kis erődítmény, parányi kerttel, szalonnasütő állvánnyal a betonozott udvaron, létra a padlásra, fadézsákban még mindig viruló dália, a szomszédot takaró szőlőlugas és egy vidor, mosolygós kis asszony, Csányi felesége. Meg lehetne éppen dugni, gondolta Pali az első féldecit után, amit nyomban a megérkezés öröme töltöttek neki, a második után eszébe jutott, hogy őt valamikor, még a régi gyárban a nők egymás közt makk-mesternek hívták, ami nem semmi. Aztán ettek valamit, az egész törmelékügy nem volt valami nagy villanás, a fiú hamar átlátta, hogy húzni kell az időt, mert különben túl hamar végez, ő pedig ha már itt volt, ebédelni is akart, meg amit lehet, mindent. Délre végeztek is, Csányi alig segített valamit, viszont buzgón itta a féldeciket, néha azt is, amit a fiúnak töltött. Az ebéd finom volt és hangulatos, Gizike mosolyával színesítve, aki újra és újra telepszede a fiú tányérját húsvesssel, finom, hagymás, borsos törkrumplival, nem fogyott ki a tálból a hús sem, combja, mellehúsa, zöld paradicsomból savanyúság és persze italok. Csányi nagyokat böfönt evett, zsíros szájjal, gusztustalan volt, így aztán a fiú inkább Gizikét nézte, apró, hűvös kis mosolyát, rámosolygott ő is, észrevette, a nő sokkal fiatalabb a férjénél, és bizonyára elhanyagolt. Gizike közben szárnyát evett, nyakát, zúját, kis kortyokban likőrt ivott hozzá, csak azért, hogy ő is igyon valamit a fiúkkal, ahogy magyarázta. Ebéd után az öreg ledől egy kicsit a konyhai heverőre, és szinte azonnal elaludt, a süteményt meg sem várta. Rákja van, mondta az asszony komoly, majdnem sértődött arccal, mikor a fiút a szobába invitálta, nem vette észre, hogy bűdös minden? Hogy rohad? A lehelete is, tette hozzá, mikor elhelyezkedett a heverőn, undorodom tőle, de nem hagyhatom el. Igen, kérdezte Pali, anélkül,

hogy érdekelték volna az ügy orvosi vonatkozásai, tudta, mit akar, Gizike mellé telepedett, átölelte a derekát, a száját kereste, majd a mellét, combját a könnyen felhúzható ruhanemű alatt, miközben Gizike a fiú haját birizgálta, majd a mellét is, lent, mindenütt, Pali úgy vélte, gyakorlott keze van, és a dolgok állása szerint most meg kell dugnia Gizikét, csak hogy az nem ment. Gizike nem engedte.

Nem, nem, mondta határozottan, a férjemmel is így csináltuk, már ne haragudjon, csak szerettük egymást, mint két bolond, én simogattam őt, ő meg engem, hogy összeforrjon a lelkünk a szeretet tüzében, nekünk elég volt ennyi is, hívők vagyunk, tudja. A fiúnak erről más volt a véleménye, de miután többszöri próbálkozás után sem jutott célba, izzadtan lihegve adta fel. Akkor hogy csináltak gyereket, kérdezte kissé ingerülten, mert most ő, az Oroszlán, a makk-mester nem győzött. Véletlen volt, mondta a nő, kezeivel még mindig a fiú felajzott testén matatva, de nem bántuk meg. Szép, okos lány. Mint én, tette hozzá, és buja nyíltsággal tolta melleit Pali arcához, akinek immár ennyi is elég volt. A férjem odavolt a cirógatásért, tudja, állami gondozott gyerek, anya nélküli, és ezt soha nem heverte ki, csak hogy most már nincs hozzá gusztusom. Inkább a halálról beszélgetünk, elmúlásról, hogy készüljön. Mert tudja. Megmondtam neki. Szemérmetlen őszinteség és mégis valami hamis volt ebben a vallomásban, a fiú döglött csirkék lerágott szárnyainak ízét, a befalt zúza, nyak páráját kezdte érezni a nő leheletén, és nem is próbálkozott tovább. A konyhában szódát ivott a szifonból, a maradékot Csányira spriccelte, aki erre sem ébredt fel.

Mert nem akartam, mondta a fiúnak másnap délután, van, amikor nem akarok felébredni. Úgy értem, soha, tette hozzá savanyún, már biztosan tudod, beteg vagyok. Megtörölte a kezét az olajtól és leült szokott helyére, Pali akkor már az asztalon, feje a falnak támasztva, karjai szanaszét. Megkérte a feleségem, kérdezte aztán felnézve a fiúra. Pali nem válaszolt, a férfi hallgatott sokig, majd azt mondta, ha így volt, bevallhatod, nem bánom. A fiú arcán gondok és gyötrellem, tartsa ide a fejét, szólalt meg később. Én semmitől sem undorodom, tette hozzá nevetve, miközben eltűnődve vakarászni kezdte azt a csepűt, ami az öreg fején volt. Ha érdeklí, mondta később, a feleségén nem volt bugyi. Más nem történt. Igen, kérdezte az öreg, nem is figyelt, bizarr gyönyörrel tolt a fejét a fiú vaskos kezei alá. Tudod, ha az embert már nem szereti senki, akkor elviszi a szél. Mint a port. Mint a lehullott falevelet. Menjen már, vitatkozott a fiú, hová? A semmibe. A halálba. Én csak tudom. Füst volt a csarnokban, meleg olajgőz, kint még nappal, itt már sötétedett. Halálba, ugyan már, mondta Pali meggyőződés nélkül, miket beszél Hol a melle-szőre? De ha a nadrágját is kigombolja, leköpöm. Marinka jött felírni, valamit mondani akart a fiúnak kiveresedett arccal, sürgősen, de észrevette, hogy most nem szabad.

Géczi János
(EZER VESZPRÉMI NAPLEMENTE)

változat
FÉLNEHÉZ E

167.

látom egy veszprémet teremtettél ide
hozta magával félnehéz egét
háttérhegyet gyöngyvirágos tölgyesével
tavaszi nyári őszi aszpektusával
a horizontot is hozta
mint ernyedte madzagot
ami kilóg belőle és az elárulja
hiába emberpofájú a helyzet
szuszoghatsz aludhatsz eladdig ha jól esik
eljön az idő amikor kihajítom a kellékeidet
pofányit ihatsz aztán húzd el hamar a csikot
egy-két napra máshol szétterjedhetsz
de nem mented meg az irhád

248.

nem tudtam hogy lehet a tér
fehér kartonpapírdoboz
alján olyan egéalomnyi
egérrel és darás szarral

nem tudtam hogy ez
ez a csupa csósz s vak hely
szinig telt mocsok
a doboz bendőjébe pír
ral tér meg mindig sok lakója

nem tudtam hogy a tér
mint tanár bármit tesz
pálcaujjával bárhonnán reád
visszamatathat

32.

ez egy locus
nincs obeliszkje
amely árnyékában szőlőt
borostyánsúlyos gömböket
szemelhetne goethe
a piaristák templomtornyába
a nyíl alakú ablakseben át
galambok járnak
ez egy locus

goethe se hinne a galamboknak
nincs obeliszkje
a galambok a toronyba járnak
ott érik a festményen egy szőlőfürt

272.

összerakom kőből rongyból fűből
megnevezem mint akit szeretnek
csöpp ön csöpp félelem
odaállítom ahol elestek azok
kiket már megteremtettem

minden bazaltkocka és szenvedély
bezúzza az időt s ablakán átzuhan
a forma magát a semmiből kihúzza
átsüt a tényen a hasonlat egén
múltjába magát visszanyújtja

a helyszín üregében simogatás lakik
mást amely tapintható nem tart
nincs mit érint gyöngye bokra
félek mint aki vért lát

55.

Sibmacher Joham rézkarca (1603) alá

nézzük meg a várost
amely e rézmetszeten látható
kicsit fakó
csöppet megghatott ódás
mint régi költő mondatjában az ige
a helye is megtapasztalható

egy visszatérő vándor egy polgár
a vállán batyu esetleg kapa
beleivódik mint festék a papírba
a vándorbotba a mozdulata

- éppen leszáll az este
ahogy a hegyen kaptat felfele
de ha választhatna mást akkor is
vihar előtti alkonyat lenne

- megy és a léptekbe beledől
mindene a lépkedés
talpnyom elé talpnyom
nehézkedésben a nehézkedés
úgy belenőtt a kijelentő módba
mintha azzal azonos
mintha önmaga a város
vagy a városhoz a minta volna

- a tornyok a nyeregvetők fölött
kóbor felhők és kölyökködők
s akár a királyi palásban a vetőfonal
hogyan a horizontot adja
a falakra kihasal
egy kemény és vízszintes vonal

átlós kerítés
falra könyöklő bástya
kevés utcájú tömör forma
amelybe a város magát berajzolta

e városnyi testű teret
lombok ablakrácsok lánynevek
lassú ujjakkal fényesítik
nagytermészetű bakonyi szelek
mert mint könyvben egy ének
(amelyben felgyúlnak kihúnyanak
a rézkarc alatt a papírfehérek
s betűkkel a hangok rendre összeérnek)
tökéletesnek rendeltetett

innen csak néhány mozdulat volt
mielőtt elkészült a rajz
kelet felől nézve
a balsaroknyi dombra
gyors savval odamarva
(így lett a város
a mindenséggel határos)
egy szépen metszett vad törzsű alma

(a fa alá a kép előterébe
hogyan a látványt megértse
ki más is ülhetne veszprémet nézve
mint aki a képet metszette
mint aki itt él ezer éve)

92.

palágyi sylvia régész balácai villagazdaságának
salve a megmaradottaknak
salve az ittmaradónak

a régi villának
üdvözet
a galagonyafának vadkörteinek
az atrium falának

üdvözet annak is
akit félig
vagy talán jobban a mondat eltakar

a kékszajkónak
hogyan ezerhétszáz évet átszárnyalt
kibiceg a falból
elválasztja magát a festett kerttől
a fajszi tájba átrepül
csőrében a gránátalma
érzékeny zöldarany gallya
szemében a latin ragyogás

salve a régi villának
amelybe mint a testbe a lázak
történetbe szelíd cselekmény
régie emberek visszajárnak
annak ki ház lett pannóniában
mi a sorsa
eldönteni két évezred kevés

rom lesz repcemező
futóárok
amelyben hol katonák
hol régészek járnak
nikkelkalapácsok kopogtatják
szétverik a bombavetőket

fürdőjének vizét
a bólogató kutak sziszegve kilopják

a mediterrán dél alvadt árnyékkékjét
nyaranta egyszer
ha szárazvillámos a reggel
a déli fal lassú zugában kikeverheti
s mire megragyogtathatja
a távoli dombról társzekerek
fekete lovak dobogását hallja

hát salve a megmaradottaknak
salve az ittmaradónak
salve

27.

baljós alak
a bakony szívében
sebszagú tompa
árnyéka is agresszív
ahogy október 2-án
már okt. 31 - et is
magába szívja
értekezik
az időmértékről
a folyékony lelkű pokolban
nem fontos

mégis az lesz az ősz
amit s ahogy ő akar

193.

kilóg belőle a hasonlat
vagy a gyilkosságtól a téboly
hiába véti sorra
hogyan átnevezze mássá a dolgokat
írógépe magánhangzóit
magára húzza a tevékenységek bármelyikét
nem képes egybetartani
akár a napló
a szöveget és a szövegíró

talán az epika segít
a tömött történet s a stílusfogások
átkarolja
magává szereti
az igen

a vers ott van fölöttük
lebeg mindenek (vizek) felett
átmegy lélekbe s visszajár
nagy léptei fölöttem (fölöttem fölöttem)
a borzongó vizet érinti talpa
eszébe se jut a babot nem babnak
a cserepet palává átnevezni
hogyan enmagát megtölti elég
(de hogy rámutat egy fűszálra
az deres lesz és a futásban megáll)

194.

kígyóhéj

- akkor innen indul kanyarodni

állapodik meg
nyakába dobja kabátját a*
máris oldalaz üreget hagyva

a * túlment rajta
vissza se int se lő
nem halott
nem győztes terep
hogyan tánc lap vagy csuhénak
nevezze magáévá szólja
úgy tegye a súlypontját belé
ne hőköljön

elkanyarodik innen
ahol belefér a vidék
hetvener-fejű város
várral sétáló utca enyhe lejtős
de mit tegyen
ha ahonnan indul ugyanaz

madárforma mézskőfehér
amit elér

a pontról többet nem beszél
legyen az a * dolga
ha vele haladt el
szétlebbennek együtt avagy
eggyé forrnak előbb - utóbb

pedig
ha vagyok
akkor legyek
nem ez a lécekkal támogatott forma
üreg körbenőve bőrrel
kockás kígyóhéj amelyben szél suhog
látható bármi sarkon kockaélen
bástyára magával viszi föl a hold

akkor legyek
ismétlődöm s bekarcolódom
atlasszá vállok
bárki átolvas használ elhagy
feltölt kiüresít
ennyi vagyok mire egésszé írom magam
nem több

2.

e hivatalnoknőnek
annyi az érdeme
mint a pelyva
négy évtizedet
átgregoriánosított
szégyellte megfogni
az árpádházi hernyót
nem látta milyen
meztelen az angyal
de mindig sejtette
ki a legnagyobb helyi érdekű
kit utaztasson a pelyvaszínű
pullmanon skandináviába

94.

belső fényében napozik
jó szerző hasznossá értesült
széthízta mondatait
kapaszkodik a névelőibe
hasonlító a hasonlítottba
a mondott szóba az írott betűk
helyi érték strandpapucsban
szónokol világvált izzad
szétforgolódja az estet
helye van a sorfényképben
naptári tikok átvilágítják

249.

sugárzó lélek
az elnöki hivatal fogalmazója

176.

távolról jött vagy a pincéből
aludni a lugasba járt
mert unta
ahogy kívül—belől sötétedik

a nyirkot unta
amiben otthon érzik magukat az árnyak
eltart amíg kilábal belőle a reggel
holott hűvös a halántéka

por sem legenda sem
tény: nem több helylénynél
a helyzetek eltalálják
fúrják a bőrét
ha visszalépne akkor is csupa tizes

7.

széles sorokat dúdol mint
aki fel s alá sétál az íliászbán
karon fogva homéért
a nyár utolsó napjához
nekikészül
nehogy úgy menjen el
ahogy
közönyösen soványan vakon
a hexameteres végső napok
megismételhetetlenek
pedig bennük huszonnégy
lándzsafényes vas
hatvan tandori

49.

rézszalagok miatt négy év
megérte
a csikász-ház lakója
a füst- és szeszködben
azóta limonádét iszik
hajókat húz a palackokba
nézi a lomha lementéket
a rézveres lányok hasát
a hajóárbc vaskos tövét
a laktanyák telefondrótjaiban
a cigányszagú várfal alatt
a telepzőld börtönrácsnál

meztelenül jöttek
a nyurga kodaklányok
a fosos könyvek

268.

tűzfalt ígértem neked
vagy legalább ereszt
a házból marad-e ennyi
vagy nem kell

ír költő áll elé
és ír költő jár kel
a rom a rom rom
amelyben rózsák védekeznek

a váratlan másolat
kemény és kötényt visel
ráhagyom a falat
az üregben a lábnyi fényt

222.

aki kinőtt az érzelmekből
kreppé válik rajzszöggé ollóvá
- hasonlattal
dúvad szófajokkal kezdve
a szóközökben terem készül
végül látogatóval telítődik
(-hetne)

hiába nyelvhűhó
távolítás közelebb vonás
erősen rajzolt ajtó intarziámintával
a rajongás egyéb tárgyai
sárga kreppszalag és nikkelolló
ennyi

a 13 sor amelyben igyekszem
amelyben elmegyek

202.

rátalál felemeli
a tetemet a hátán
cipeli a (1995. november 6.)
tehát (1995. november 6.) tombol

hétfő ezért a ez is hétfő
mint az írógép nehéz
eléje guggol a grammatikalépcső
fellépdelni rá a levegő kevés

hétfő tél szél hideg
lépcsőházban eláll a hulla
ahogy a (1995. november 6.)
vagy csupán a (1995. november 6.) húsa

a helyzetre rámászik egy ige
körbefogja a hely kontúrja

16.

lebontja magát s felépül
nem múlik el a titoktalan város
belengi az akasztódomb mentafűszaga
beborítja a palástfa
mennyre leszünk ellenségek
száz év múlva
valaki bátor olvasmányában
amelyben amúgy csak
a klorofill -b leheletű házak
a macskafojtó füvek
a könyvtárbűzű nyitott könyvek
egy kimarjult vonalú
12 pontos ant. kur. times T

38.

az óváros téri levendulásban
karcsú és lisztfehér gomba -
celofánhártyás lemezei
halovány szemhéjszínéből
kigurul szétterül a trópusi ég
pasztelltavakkal
selyem flamingókkal
olyan egyszerű a levendulák
közt olyan bonyolult
a gyapjas tintagomba
lemezein feketével
kontúrozott naplemente
mikor sétádban ötkor megállsz

43.

az egykori gyakorló téren
ahol felnőtt közép-európa
szikrák közt elhalt valamennyi
skarlátpálma
tölténymagok hüvelyek
lánctalpszemek sisakok között
az évfordulón
miközben a hétvégi kertekből
furgonokkal hozták a sített
izgulékony városlakók
mint pompás metonímiákat
négy kiló nyákos tehénvargányát
két hullafoltos rizikét szedtem

90.

lógesztenyerügyben a tavasz
készenlétben a futás
itt kezd a könyv szívdobogni
a légszomjkék táj elé odaáll
élőképnek szorongásnak
piros kalapban mint tihanyban
a szószékre szent jeromos
kezdi sorsa felezését
indul a könyv szívdobogni
itt kezd a könyv szívdobogni
piros kalapban légszomjkék tájban
lógesztenyerügyben a tavasz
készenlétben a futás

98.

egyik oldalon repceföld
a repceföldben az olaj
napszárnyú angyala kigyúl
a másik oldala a másik oldal
mint a főnevek szájszélén a bűz

kigyúl

az árvalányhajason a hamuezüst

99.

mit kezdjek vele
kétszer is kicsúszott
kezemből
kétszer kaptam el
nem író kezemmel
nem képes a(z) (ny)elvben élni
saját ideje van
másfél perccel később ébred
annyival hamarabb lebukik
csöppet élénkebb fortyogó magma
mit kezdjek veled
repceföld saját égitestje

103.

e szétizzadt országban
veszprém fehér csupa fehér
hóval vont a be az állat
vastag dérrrel a pájeszét
metaforává öltözik
betuszkolja magát a változásba
berheli a bakonyi szeleket
de szájszaga
odvas sok foga
erőszakos nagy zabás szája
mint a kettős képnek

a zúzmarakabátban vacogó hasonlítóknak s a hasonlítottknak

12.

a kiadós hajnali eső után
1993. szeptember 25-én
reggel nyolc óra előtt
másodperccel varjúsárnycsapással
az óváros teret
a polgármesteri hivatal előtt
ahol vakmelegben a levendulák
megváltáskéken nyílnak
a zuhatag után közvetlenül
mint polgármesteri aktában
kibúttak az orgonák tövéen
a hosszúgyapjas tintagombák
s kilencre szétfröccsent
mindegyik duzzadt kalapja tönkje
nedves kisvárosunkat
veszprém veszprém
akár a hópapírt az írás
előntötte a tinta

23.

árnyékát nem érte utól
burkában
rejtőzik a barna mag
ahogy hintázik a várfokon
a gesztenye s a napsütés
a salakon motor fut
dalban a nyaralás
szalag nyújtja magát
az árnyéktól visszariad

miféle párbeszéd ez
az olaszbástya kilenc
veres köve alatt
csak a hangom ami hallható

24.

toporognak a várfalvédőversek

26.

a fok három gesztenyéje
már nem a várfoké
a belvárosi oláhcigányok
tüzelőnek kivágták
a korláton macska alszik
gyújtóványfű veti a szikrát

este ötkor kigyúlnak a házak
felcsapnak a lángok
a zsírfényű tetőkből
gesztenyefüst gesztenyefüst
takarja le a várost
visszalép cigányul beszélget
a várfok három gesztenyéje

33.

giliszták rózsás kötőtűi
villognak az esőfényben
átjárják az utca éjszakai változatát
ilyen októberben
a lassú gyűrűsférgesek
csillognak a kossuth utcán
aranyi rózsaszín tűk
kötik a házat a házhoz
a loncot a körishöz a mozit
az ispotályhoz néma sétához
félhosszú kardigán leszünk
egy sima egy fordított

68.

a magyar szent korona ékszershop
esőkoszos vitrinében
napra nap érik a sornyi gyöngy
mint igék az összetett mondatban
gyűjtik magukba a fényt
fakítják a napozóbársonyt
forognak a történelmi időben
az églében az italizmusban
igaznak csak így
a kirakatban
igazgyöngyként sorra fűzve lenni
hol egyes szám elsőben hol többesben
ide-odanyúlkaival persze
mint a disznó
érzékeny turcsi orra
szarral bevont rubinpiros négy patája

83.

oda-visszalépked aszfalton
a gyógyszertár előtt döng és lófrál
sebporiszürke bőr borítja
mint a vándorok lábán a cipőt
pikkelyes-foltos kopott
szétjárta nekünk a napot
amelybe hajnaltájt áttelepedett
a gyógyszertár előtt
az aggodás ösvényét kísértálta
testet öltött értünk

a városért lett unikornis
látom ásitó torkában
maradt még valami vigasz fény

93.

felfalja a látvány
fel a sokaság
nem elég a belváros jobbik oldala
kívánja a polgárházakat
a vöröskő kerékvetőket
az ablak lányait a muskátlikat
kellenek az ismétlő szelek
a teljes látványt akarja
a szorgalmas mozgókat
szorgos mozgásokat mozgatókat
kiharap minket felzabál
mint szövegből a jobb hasonlat
szöveget a zsíros fejezet

221.

akiben a teljes hét fellázad
éppen zuhogó vasárnap
meszet olt
foltoz hátat
a hőmérőbe tömött lázzal
az ostrom lépcső öt alatt házal

az eső olyan fajta
amilyen a ködben a vas nap kabátja
szürkébe a szürkét hogy beleszívta
varratok mentén fölreped

a vasárnap

a vasárnapi eső puha kesztyűje
nem tehet semmit se ellene
de érte se
rajta a vasárnap kabátja
benne a vasárnap szelleme

érte aki reggel hat óra a fehéredés
átformázza a hőmérő és a barométert

ő aki meszel és
ő aki a meszelés

270.

a vár felett repülő és varjak
ettől időtlen a helyszín
amelyben helyet foglalasz

némelykor kivilágítja magát
violamosolyával az asszony
a pestisoszlop arany királyszobra
az ányos pálból nőtt trombitavirág

zivatar után hüppögnek a kövek
nem hisznek megszemélyesítésben
csak a fényhájban
amely időlegesen bevonta őket
a testi hibás várfal tömege
mint levélben a súly
önmagát növeszti

244.

ez a város csupán a versben város

a nyelvet országot a vers teremtette

megettünk minden hazugságban
mint a napló főszerkesztői szobájában
az ám a felsorakozás

leszünk jegyzet
kulturális altanács
mítoszpor
manőverező vörös nyelv

milyen hely az amelyet a vers ír

milyen nyelv az amelyet ha leírtak
kilakoltatja a legtöbb szavát

felettünk több holdszínű segg függ

Ébert Tibor

HANGGÁ SŰRŰSÖDÖTT KIÁLTÁS

(Bartók)

Második rész*

(Hirtelen fény a bírósági tárgyalásra)

I. KALAIPOS (*ingerülten*) Ismertesse a vádpontokat!

II. KALAIPOS: A felperes a keresetben benyújtott alábbi vádpontok alapján kéri a bírósági tárgyalás lebonyolítását, kéri követeléseinek megítélését. (*Gyorsan, hadarva szinte, nagyon gépiesen, szárazon*) A vádlott furcsa modernsége, zenéjének érthetlensége, elrugaskodása a valóságtól, pontosabban egy valódi valóságtól, talajtalanlansága, alkotásainak a társadalomtól elidegenedett volta, tagadása a hagyományos kontinuitásnak, tehát forradalmisága, patológus morbid képződményei, destruktív lehetősége... Vonzódása a népdalokhoz, idegen népdalokhoz... Ez a vádiratpont külön részletesebb vizsgálatot igényel, mert kérdéskomplexuma sokkal áttételesebb, bonyolultabb, politikai vonatkozásában nagyjelentőségű... nem kétséges a vádpontok sorrendisége felcserélhető, mindazonáltal alá- és mellérendeltségük nyilvánvaló. Breve: egyik a másikkal szorosan összefügg... Nem húzható határvonal közöttük. Egyetlen ember, egyetlen agy szüleményei, torzszülöttei.

(*Zajongás, mozgolódás*)

I. KALAIPOS: Csöndet. A bíróság és az arra illetékesek hivottak eldönteni a kérdést!

II. KALAIPOS: A vádlott tevékenysége művészi, pedagógiai, tudományos, sorolhatnám a tevékenység szerteágazó különféle jellegét. Mennyire valóban művészi tudományos, mennyire felel meg valóban kultúrpolitikánknak, mennyire kötelességünk valóban beavatkozni, így vagy úgy, különféle lehetséges és jogi eszközökkel, mennyire terjedhet ki jogunk és kötelességünk vagy inkább mi a jogunk, ez a kérdés, a feladatunk ezt eldönteni. Ismétlem, a döntés etikai, esztétikai, szociológiai, politikai jellegű, mindezeket egybevetve komplex, általános, egyetemes vonatkozású... Indítványozom - mint az ilyen perekkel megszokott eljárás - a törvényszéki orvosszakértő, illetőleg hivatalos pszichológus-pszicháter véleményének meghallgatását.

BARTÓK: Tiltakozom!

I. KALAIPOS: Megmondtam! Kiüfittetem a termet! Be fogjuk bizonyítani, hogy ez a per a jog és a törvény alapján folyt le.

II. KALAIPOS: Megismétlem indítványomat az orvosszakértők bevonását illetően. A lelki zavarokat bizonyos dolgokra vagy dologra vezethetjük vissza. Esetleg gyermekkori traumára...

BARTÓK: Nem ért semmiféle trauma.

II. KALAIPOS: Azt ön nem tudhatja. Lehetséges, hogy nem is tud róla. A gyenge fizikum - és erre vonatkozólag számos dokumentum áll rendelkezésre - igen, a gyenge fizikum is előidézője lehel egyfajla különösebb, a normálistól elszakított, gyenge pszichés állapotnak. Nem volt ön gyermekkoraiban vagy ifjúkorában beteg?

ÉDESANYA: (*kétségbeesve*) Mi történt? Az Istenért, mi történt? (*Beszalad GAÁL MÓZESSEL.*)

GAÁL MÓZES: Kérem... Béla rosszul lelt az iskolában.

ÉDESANYA: Fiam, oly sápadt vagy, mint a pergamen.

BARTÓK: Majd meggyógyulok, mama.

GAÁL MÓZES: Már látta orvos, kérem, az iskolaorvos, Csáder úr.

ÉDESANYA: De mi történt? Már reggel is olyan vértelen volt az arca. Elza, gyorsan vedd meg az ágyat.

BARTÓK: Ne aggódj, rendbe jön minden.

(*Közben ágyhoz viszik BARTÓK-ot. Bejönnek a fiúk: NARRÁTOR, I. FIÚ és II. FIÚ. A bírósági rész a szereplőkkel a homályban.*)

GAÁL MÓZES: Csak óvatosan, óvatosan, kérem.

(*A fiúk segítenek levetkőztetni BARTÓKot, ÉDESANYA hálóingei húz rá*)

Megfázhatott. Ilyenkor itt az ideje. A szervezete még nem elég ellenálló talán... valami grippe. Kevéske vért is köpött.

ÉDESANYA: (*kétségbeesve*) Vért köpött.

BARTÓK: Hamarosán kutya bajom.

GAÁL MÓZES: Lehetőleg ne mozogjon sokat, és ne beszéljen, kérem.

ÉDESANYA: Ilyen nagy baj. (*Elzához*) Add ide a lázmérőt. S főzz egy teát!

GAÁL MÓZES: Legjobb, ha mi most elmegyünk. Ne fáraszuk. Bartók, vigyázzon magára! Maga fegyelmezett ember, kérem. Meg fog gyógyulni.

ÉDESANYA: Köszönöm, tanár úr, köszönöm, Péter, Laci, János.

GAÁL MÓZES: Kérem...

BARTÓK: Aztán hozzátok el a leckéket.

NARRÁTOR: Meglátogatunk.

I. FIÚ: Jövünk.

II. FIÚ: Viszlát, zeneszerző úr! Húsvéthétfőn együtt locsolunk. (*Kimennek*)

ÉDESANYA: (*a lázmérőt BARTÓK hónaljába teszi. Elzához*) Szaladj el Mártonka doktorért.

BARTÓK: Nemsokára ismét a dombokat járom.

ÉDESANYA: Pihenj. (*Fia csuklójára leszi kezét*)

BARTÓK: Szeretnék nemsokára lepkéket gyűjteni és növényeket a herbáriumomba.

ÉDESANYA: (*kiveszi a lázmérőt*) 39.5 (*Kimegy, BARTÓK elaludhat. Az édesanya egy porcelánlavórral tér vissza, karján fehér vászondarabok. Leteszi a lavórt, ujját a lavórba dugja, próbálgatja a víz hőmérsékletét. Borogatásokat csinál. Fia csuklójára, bokájára teszi. Leül BARTÓK mellé, nézi*)

Ilyen sápadtnak még sohse láttam. Megnyúlt az arca. Megint az a hörghurut? Megfázott. Túlerőlteti magát. Tanulás, felkészülés az érettségire, gyakorlás, tanítás... A Béla oly lelkiismeretes. Nemcsak nagy művész a fiam, de jó gyerek is. Hogy ver a pulzusa.

(*Belép MÁRTONKA doktor*)

MÁRTONKA: Csókolom a kezét, tanítóné.

ÉDESANYA: Vért köpött, vért.

MÁRTONKA: Majd rendbe hozzuk megint. Hemoptoe...

ÉDESANYA: Ilyen még sohse fordult elő.

MÁRTONKA: Nem kell mindjárt a legrosszabbra gondolni. Megvizsgáljuk a beteget.

ÉDESANYA: 39 volt a laza. Így hozták haza az iskolából.

BARTÓK: (mosolyogva) Doktor úr.

MÁRTONKA: Így megijeszteni édesanyát... egy kissé üljön fel.

ÉDESANYA: (*Segít BARTÓKnak*) Lassan, óvatosan, kaspaszkodj!

*A szereplők névsora 1998/5. számunkban olvasható

MÁRTONKA: *(Kopogtat, BARTÓK mellé helyezi fülét, hallgatózik. BARTÓK hátára helyezi fülét... Hallgatózik. Majd tréfálkozva.)* Borostás az arcom, ma nem volt időm megborotválkozni. Kissé szúr. Mint az egres. Bár nincs is szezonja.

BARTÓK: *(nevet, köhög egyet)*

MÁRTONKA: Jó-jó. Nem lesz olyan rettenetes. Lélegezzen. Még... még... Érdes... szörtyög... *(Megnézi BARTÓK pulzusát. Megveregeti a kézfejét.)* Meg fog gyógyulni... *(Feláll)* Bronchitis chatargalis. Néhány napig ne mozogjon. *(BARTÓKhoz)* Most tacet egy ideig, művész úr. Semmi fizikai megerőltetés, egyáltalán semmi zongorázás. Jó ideig. Majd meglátjuk. Tizennyolc éves, ugye?

ÉDESANYA: Tizennyolc. Veszélyes kor, a legveszélyesebb.

MÁRTONKA: A leginkinálóbb. Gyenge a tüdeje, bizony most szó sem lehet zongorázásról. *(Receptet ír)* És priznicet, priznicet... nem hideget, langyos állottvizet. Amíg le nem megy a láza. *(BARTÓKHOZ)* Magának most csak egy kötelese van: pihenni. *(ÉDESANYÁHOZ)* aztán majd elküldhet--k a szanatóriumba, hogy felerősödjék. Van itt egy: a Friedliche Hütte. Értenek a kúrához... Nem egy ilyen pácienset tökéletesen rendbe hozták.

(MÁRTONKA el, ÉDESANYA is kimegy. BARTÓK egyedül marad. Elsötétül a színpad: BARTÓK lázálma)

BARTÓK: Jégtábla... jégtábla... jégtáblák... Vizen... Folyón... Nagy vizen... Tengeren... Úsznak... Úsznak felém... A messziségből... A végtelenből. Egyre közelebb úsznak felém. . Úsznak... elúsznak mellettem... körülöttem... körülöskörül... visszafelé úsznak... körülúsznak... Jégtáblahegyek... Jéghegy, fehér, hideg jéghegy... jéghegyek... Nagy, fehér, hideg ágy... asztalok... szekrény...szekrények, székek, székek felfordítva... és egy nagy, fehér hideg zongora... Zongora... Fehér sötétség... Fehér sötétség... Fal, falak... S fehér ajtók nyitódnak... fehér ajtók csukódnak... Egy, kettő... három... öt... száz... *(Bejön ÉDESANYA, borogatást csinál)*

Mama, te jössz a fehér ajtókon át... Mama...Jössz fehér légmezőkön... *(ÉDESANYA borogatást vállal, kimegy)* Fehér... kések... tűk....

(A háttérben megjelenik a TÜNDÉR)

BARTÓK: Jössz fehér hideg légmezőkön... Messziről jöttél...

(A TÜNDÉR az ágyhoz megy... Mintha betakarná BARTÓKot)

BARTÓK: Ül le a zongorához.

(Zene)

Neked írtam ezt a darabot.

(Zene)

BARTÓK: Azt akartam, hogy neked játszhassem el. Te hallgasd meg először.

(Zene)

(A TÜNDÉR áll BARTÓK ágyánál, mosolyog. Bejön ÉDESANYA. Borogatást vált. Kimegy. Kivilágosodik a bírósági rész.)

II. KALAIPOS: Az orvosirodalom számtalan okról tud. Hajlam... Talán az. Nos, tisztázni kellene, milyen, mennyi felelősség terheli a vádlottat valóban. Állásfoglalása, kinyilatkoztatásai, ténykedése, munkája emberi fogalmak szerint normálisnak tekinthetők-e?

I. KALAIPOS: Indítványát egyelőre, de csak egyelőre nem tartom szükségesnek.

II. KALAIPOS: *(Meghajol)*

I. KALAIPOS: Felfüggesztem ezt a kérdést. Alperes! Kíván hozzászólni?

BARTÓK: *(halkan, monotonon, szárazon)* „Kell, hogy minden ember midőn férfivá fejlődött, megállapítsa, minő ideális cél érdekében akar küzdeni, hogy eszerint alakítsa

egész munkálkodását. Minden cselekedetének mindenműségét.”

I. KALAIPOS: Ez blabla.

BARTÓK: „Én részemről egész életemben minden téren mindenkor és minden módon egy célt fogok szolgálni: a magyar nemzet és a magyar haza javát. Eddig is tanújelét adtam e szándékomnak.”

I. KALAIPOS: Tanújelét adta.

BARTÓK: „Kevésbé jelentős és fontosabb cselekedeteimmel, melynek csekély erőmből kitellettek.”

(Taps)

I. KALAIPOS: Kitellettek.

II. KALAIPOS: Naná, hogy nem. Kitellettek, kitellettek...

I. KALAIPOS: Ön összehord itt mindenféle gondolatot, férfiúi fejlődést és ideális célt. Nos, nem kétséges, férfiúvá fejlődött, persze-persze az ideális cél a magyar gondolataiban és elképzeléseiben pubertáskori sturm und drang szellemi protuberancia.

II. KALAIPOS: Protuberancia. Úgy van.

I. KALAIPOS: Honnan tudja, hogy az ideális cél, amit maga ideálisnak minősít, valóban ideális és cél? Valóban, lehet önnek ideális és cél, azt meghiszem. De vajon a köznek is az? Mindenkinek, nekünk, a történelmi osztályoknak, a polgárságnak, a népnek, nemzetünknek? Nagy elhivatottság, valóságos messianizmus ezt így kimondani, állítani. Az lehet, elhiszem, hogy cselekedeteit ön által ideálisnak kikiáltott cél érdekében akarja kifejezni... Errare humánus est.

II. KALAIPOS: Vagyis tévedni emberi dolog!

I. KALAIPOS: Nem mindenki zseni, akit nem értenek. Korunk terhes az újításoktól, tele van görcsös keresőkkel, formabontó, formát adó, alkotó zsonglőrökkel, kóklerekkel, akikben nem érezni korunk valódi szavát, a megszokott és elfogadott, legitimizált és megtalált harmóniát, a mindenáron való újítás konvencióvá torzul, elvész a tartalom, a lényeg. Az idegenségek, az átplántált furcsaságok előtt való hajbókolás, divatszerű rajongása százados nemzeti tradíciót semmisítenek meg, egy ezeréves ország gondolatiságának maszszív erkölcsi rendjét akarják megcsúfolni és kipellengérezni: bevált törvények meglazulását szétesését jelenti ez a zsenialitás mákonya.

II. KALAIPOS: Mákonya. Áfiuma.

I. KALAIPOS: Egész életemben minden téren, mindenkor és minden módon, mindenáron állította a vádlott többszörös imperatívusként: egy célt fog szolgálni. És most jön a legmeglepőbb valami: a magyar nemzet és a magyar haza javát. Nem gondolkodott-e még el azon...

II. KALAIPOS: Hogy szüksége van-e magára, a maga céljaira, munkásságára.

I. KALAIPOS: Ne vágj a szavamba! Ideáljaira a népnek, a hazának?

BARTÓK: *(halkan)* „Dolgozni, tanulni, dolgozni és hallgatóni nyitott füllel, szívvvel, aggyal, és teljes lélekkel... Így elérhetnénk valamit. Kiléphetnénk évszázados elzárkózottságunkból, elmaradottságunkból, valódi magyarrá válhatnánk...”

II. KALAIPOS: Miket mond!

I. KALAIPOS: Micsoda képtelenségeket!

BARTÓK: És általánossá, egyetemessé, egyetemes érvényűvé, erejűvé, azzá, világképtté válhatnánk az emberiség nagy céljaiban.

I. KALAIPOS: Világképlet, általános, egyetemes...

II. KALAIPOS: Mindent összezagyvál, összekuszál!

BARTÓK: Ha a magyar népzene más népek zenéjével hasonlítjuk össze, meglepően kedvező ítéletet hozhatunk.

II. KALAIPOS: Még szép!

I. KALAIPOS: A magyar nóták a legszebbek!

II. KALAIPOS: A legeslegszebbek! Még szép!

BARTÓK: Amennyire én ismerem idegen népek zenéjét, a mienk nem áll alattuk kifejező erő, változatosság dolgában.

II. KALAIPOS: Micsoda üres frázisok!

I. KALAIPOS: Majdnem degradáció ez az összehasonlítás!

BARTÓK: „Ha egy paraszt, aki olyan melódiát komponál, mint amiket gyermekkorában parasztsorból kiállva tanult volna, biztos, hogy kiváló nagybecsű dolgokat alkothatna. Sajnos, ritka az olyan paraszt, aki tudományos pályára adná fejét, adhatná a fejét.”

II. KALAIPOS: Még az kellene: parasztinvázió...

BARTÓK: Intelligenciánk majdnem kizárólag idegen eredetű.

I. KALAIPOS: Visszautasítom!

II. KALAIPOS: Micsoda?

BARTÓK: Magasabb értelemben vett művészet? Úri osztályunkban nincsen erre képesség, s ha kivételek akadnak is ezekben a nemzeti művészet iránti szemernyi fogékonysága sincs. Haszontalan és tompa és indolens.

I. KALAIPOS: Figyelmeztetem!

BARTÓK: Csak akkor keletkezhet igazán magyar zene, ha lesz valódi értő magyar úri osztály.

II. KALAIPOS: Persze magából, ugye?

I. KALAIPOS: Megvonom a szót magától! Mit akar valószínűleg azokkal a népdalokkal, parasztdalokkal?

II. KALAIPOS: Sárszagú nótákkal?

I. KALAIPOS: Nincs magának invenciója?

BARTÓK: „Invenció? A nép invenciója a leggazdagabb! Felismertem, igen, felismertem, hogy a tévesen népdaloknak ismert dallamok a valóságban triviális népies műdalok.”

I. KALAIPOS: Triviális, amiket egy ország énekel, amiket apáink énekeltek?

II. KALAIPOS: A magyar nóták.

BARTÓK: Ne vegyék sértésnek, ezt a műzenét...

I. KALAIPOS: Mi az, hogy műzene? Zene!

II. KALAIPOS: Fülbemászó muzsika! Cigányzene!

BARTÓK: Ezt a műzenét az úri osztályból származó dilettánsok szerezték, közhelyeket tartalmaznak.

II. KALAIPOS: Méghogy közhelyek!

BARTÓK: Igen, azt hitték magyarokká válnak legott, hazafiakká, ha leülnek egy kávéházban cigányt hallgatni, s így sírnak, dalolnak, vígadnak... Sírva vígadnak.

I. KALAIPOS: Miért is ne?! Gúnyolódik?

BARTÓK: Nem, nem gúnyolódok. Hozzáfogtam az ismeretlen magyar paraszttzene felkutatásához. Mintegy 31 évvel ezelőtt néhány egészen fiatal zenésznek - köztük Kodály Zoltánnak - és magamnak figyelme a magyar paraszttosztály fele fordult.

I. KALAIPOS: No az a Kodály is olyan, mint maga.

II. KALAIPOS: Félnótás Kotkodály. Nagy hodályban kapirgál. (Nevet)

BARTÓK: „Valami vágyódás az ismeretlen után, valami határozatlan megérzése annak, hogy igazi népzene, csak a parasztközlet között lehetünk fel, vezetett bennünket első tapogatózásainkban. A városokban az ún. művelt körökben nem is sejtették, hogy egyáltalán létezik ilyen zene. Tán csak valami vágyódás volt az egész. Valami vágy az ismeretlen után, valami megérzés, intuíció, hogy létezik egy tisztább forrás, egy romlatlan valami.”

(I. KALAIPOS unalmában malmozni kezd az ujjával, II. KALAIPOS mást csinál, esetleg a körmét piszkálja. Mindketten ásitának...)

BARTÓK: „Olyan falvakat kellett felkeresnem, amelyek a lehető legtávolabb estek a civilizáció központjaitól. Erdélyben, a Felvidéken, másutt öregasszonyokhoz, öregemberekhez kellett fordulni. Ok szégyellték, hogy idegen urak előtt énekeljenek, féltek attól, hogy kinevetik őket. Meg kellett nyerni a parasztközlet bizalmát és barátságát. Az előbbi nehezen sikerült: annyi a régi sérelem, hogy bizalmatlanná váltak mindenkivel szemben aki nadrágos volt.”

I. KALAIPOS: (hirtelen felkapja a fejét) Osztyáharcot hirdet?

II. KALAIPOS: Ideológiát?

BARTÓK: Osztyáharcot, ideológiát...? Eletem legboldogabb napjai voltak azok, melyeket falvakban parasztközlet között töltöttem.

I. KALAIPOS: No lám, maga a mezítlábasok meg nem értett messiása!

II. KALAIPOS: Csakhogy csizmában és nadrágban! (Nevet)

BARTÓK: Hogy mit találtam falun, tanyákon...? Talán először is saját magamat... A hiábavalóságban az ösztönzést, aztán egy új eddig ismeretlen világot, szellemiségével, egy rég elpusztultnak vélt magyarságot... Meotisz ingoványa felett a csodálatos varázsgömböt, a napot, mely életet, meleget ad: hitet. És mindez elég volt arra, hogy a nép, a magyarság jövőjébe vetett hitem megújuljon. „Ez a régi magyar népzene és a latin szellem szabadított fel egyoldalú tájékozódásaimból. Esméltem, kibontakozott a lehetőség számomra, a művészetben látni, gondolkodni kényszerültem.”

II. KALAIPOS: Hát látott, gondolkozott!

I. KALAIPOS: Mennyi mellébeszélés, köntörfalazás...

BARTÓK: Az is Európa, melyet eddig eltakartak előlem.

I. KALAIPOS: Csak arról beszéljen, ami idevaló, ami a tárgyhoz tartozik.

II. KALAIPOS: És nem politika szócsöve.

BARTÓK: Szócsöve vagyok. Idevaló maga a tárgy: Magyarország, a magyarság. Találnának a dalok, „sárszagú nóták” népünk lelkének, ezek az őseredeti megnyilatkozásában feleannyi szeretetet, mint amennyit megérdemelnek. A magyar nem elég művelt és naiv, hogy ezek a dalok közelebb férközzenek szívéhez. Magyar népdal a termekben, hogy egy sorba kerüljön a világirodalom remekműveivel, magyar, szó, muzsika...

(Hirtelen: távolról tompa dübörgés, tam-tamok, dobok, nemet induló, morajlás. A színpad elhomályosodik: a tárgyaló termi bírósági kép a két Keménykalappossal, a félkörben álló szereplőkkel. BARTÓK lassan megindul az úton.)

BARTÓK: Esmélnem kell. Esmélni! Esmélésem világgossága... Utak türelmetlensége, kopottsága bennünk... Lépéseink, lüktetések végpontja, megszabott, kitűzött vége, megvalósulás, elért szándék... vágy, az eredmény, az, amiért vagyok: cél... Mi a cél, hol a cél...? Cél... célok kiinduló pontja. Cél, mely előrelelndít, elindít... Cél... nem létező nyugalom...

(Távolról dübörgés, morajlás... tam-tamok... német induló. Hátul megjelenik a két PARASZTASSZONY. BARTÓK szembeálkalmaz velük, megáll. A két PARASZTASSZONY is megáll. Így állnak mozdulatlanul. Tompa dübörgés, induló, dobok...)

II. PARASZTASSZONY: (Átad BARTÓKnak egy levelet) Örömmel, szerencsével aggya az Isten, hogy használja.

BARTÓK: Örömmel, szerencsével aggya az Isten, hogy használja (Felnéz) Soká jöttek?

I. PARASZTASSZONY: Soká jöttünk.

II. PARASZTASSZONY: De messze van ide Gyugyi Péntek.

I. PARASZTASSZONY: Kérdezi különben, mikor tetszik is-

mét kijönni, de ha jön, azt ajánlja, tesszen kocsival jönni, fiákerrel, jobb úgy átkocsikázni Hunyadról Körösfőre.

II. PARASZTASSZONY: Úgy van, igaza vagyon.

I. PARASZTASSZONY: Az úgy kényelmesebb.

II. PARASZTASSZONY: De sok dalt kicsalt belőlünk. Vót dalolás, ajajaj, dalolt mindenki. *(Dalolni kezd)* Ha kimegyek a nagyerdő tetőre...

(I. PARASZTASSZONY vele dalol. Egy ideig dalolnak, majd a dalolás átmeny csöngetésbe. A két asszony eltűnik.)

I. KALAPOS hangja: megkezdhetnék a tanúk kihallgatását.

II. KALAPOS hangja: Természetesen, ahogy méltóztatok Tanúk!

(Kivilágosodik a színpadnak, az a része, ahol a KALAPOSok ülnek, ülnek. Megjelennek a tanúk: mindegyiken keménykalap. Félkört képezve megállnak. Amelyik beszél majd, kilép az asztal elé.)

I. KALAPOS: *(felemeli kezét)* A szintiszta egyetlen igazságot!

TANÚK: *(felemelve kezüket)* A szintiszta egyetlen igazságot!

II. KALAPOS: Igazságot, igazságot!

TANÚ 1 : *(kilépve a sorból)* Az alperes évekkal ezelőtt magyar ruhában és harmónikás csizmában tüntetett magyarsága mellett, a mi szempontunkból teljesen időszerűtlen, kultúrkérdéseket tárgyal. Cikkei, állításai olyan adatokat tartalmaznak, amelyek fölött aligha lehet napirendre térnünk.

II. KALAPOS: Aligha.

I. KALAPOS: Si tacu isses... A tanúké a szó.

TANÚ 1 : Vajon mi történt vele? Va(on mi történí vele, akit ennyire érdekelnek az idegen dalok? Ehhez nem szükséges különösebb kommentár. Tanúskodom az alperes ellen. Tanúskodom a haza érdekében! Kívánatos volna, ha a kultuszminiszter alkalmat adna a „zeneszerzőnek, tudósnak, zongoraművésznek”, hogy nemzeti hovatartozása felől világosabban nyilatkozzék. *(Visszalép a sorba)*

TANÚ 2: *(Kilép a sorból, beszélni kezd, de ezt nem hallani BARTÓK a közönség felé beszél - vagy hangja magnóról)*

BARTÓK: „Nincs ugyan sok reményem arra, hogy érveikkel elérek valamit, amikor támadóim teljesen tájékozatlanok munkásságom felől, nem képesek megérteni, támadóim nem tudományos vitát, hanem személyeskedést akarnak felidézni. Elfoglaltak velem szemben.”

TANÚ 2: Sok mindent, ami magyar, nem hirdet magyaroknak!

BARTÓK: Valótlanság a támadás és nyilvánvaló a tendenciája. A művészetben nem mindig az az aktuális, ami a politikában.

(Visszhangozva.) A művészetben nem mindig az az aktuális, ami a politikában!

TANÚ 2: *(hadarva)* Mindegy a csűrés csavarás... okoskodás. Álokoskodás. Akárhogy van is, de ami rendes, nyugalmas korban talán egyszerűen tudományos kutatás és érdeklődés eredményének tekinthető, rendkívüli időkben hazafiatalan kútmérgezésnek bélyegezhető! Ezt tanúsihatom az alperes ellen.

BARTÓK: Kell nekik a magyar népzene? Kell nekik a magyar nép?

TANÚ 3: Miért nem a magyar dal érdekli? Persze, másfajta népzene ez, mint amit gyűjtöget. A magyar kormány adott és ad e nemes célra anyagi támogatást, ami hazafias érdek, ami magyar szükséglet, ami múlt, jövő... nem pedig arra, hogy magyar pénzen idegen népek dalaiból gyűjtögesen, tanulmányokat végezzen.

BARTÓK: „Ki a hazafiatalan? Az-e aki a magyar népzene megismerése körül több mint egy évtized óta fáradtságot nem ismer, vagy inkább az, aki ezt a munkát közönnyel, sőt ellenségeskedéssel és hamis vádaskodással fogadja? Kérdem, aki tudatlanságból, rosszakaratból vagy félrevezetési szándékkal, egy a magyarság ügyét szolgáló - cikkből a hazafiatalanság vádját meri kovácsolni, nem az a kút mérgező?”

TANÚ 3: Tanúskodom egész munkássága ellen!

BARTÓK: Micsoda koncepció!

TANÚ 4: Ír. Olyasmiről ír, ami a világon soha senkit nem érdekelt és nem fog érdekelni. Tanúskodom. Nevetséges szempontok, nevetséges érdekek! Százszorosán időszerűtlen és felesleges. Persze, hogy tanúskodom.

TANÚ 5: Most, amikor minden csepp erőnkkel integritásunk fönntartásáért kell küzdenünk, nem tartom megengedhetőnek, azt, hogy más népek kultúrájának bárminő ismeretetésével foglalkozunk. Az alperes eljárása több, mint elővigyázatlanság! Nem csodálkozom, hogy igen széles körökben igenis a hazafiatalanság látszatát kelti. Megállapításai igen vitathatók, gyenge érveken nyugszanak... De akármiilyen tudományos felfedezést is alá kel! rendelni politikai, kultúrpolitikai szempontoknak. Ezt a kérdési tehát nem a tudomány, művészet szempontjából kell és szabad megbírálni, hiszen magasabb szempontok állnak fölötte. Ezek az érdekek igenis mindennél előbbrevalók, mint a tudomány és művészeteknek egy különben sem nagy jelentőségű részletkérdése, mellékszempontja. Dictum, tanúsítom, tanúskodom, tanúskodom tehát.

BARTÓK: Rám zúdul a koncepció. A társadalom elszigetel. Nem tartozhatom közéjük, mint belpoklos... De ez a ki-rekesztés nem csak fájdalom, hanem lehetőség arra, hogy méltóságát, értékrendjét megőrizze. És a szinte számkivettségbe rejtőzött, a magányba menekült életerő - Ember - szembeállhasson az embertelenséggel.

(Beláncol - belép - az UTCALÁNY. Zene: a Csodálatos mandarin hívogató muzsikája)

UTCALÁNY: Embertelenség, magány? Miket beszélsz?

BARTÓK: Te is olyan vagy mint a Királykisasszony vagy Judit.

UTCALÁNY: Utcalány vagyok, prostituált. Stricikkel, stricivel.

BARTÓK: A társadalom által meggyalázott érzelem.

UTCALÁNY: Társadalom. Umbulda! Nem értek az ilyesmihez. Érzelem...? Ugyan dehogy! Csak úgy...

BARTÓK: Megtestesült erkölcstelenség... rablás, pénz, maffia.

UTCALÁNY: Dajer, muhar... Kocsonya... Gyere, le különös lény, mandarin. Még sose láttalak.

BARTÓK: A felébredt lélek talán megérti és megválthatja a másik lelket a szenvedéstől.

UTCALÁNY: Nem lelkiünk. Nősténységem kínálom.

BARTÓK: Elfogadlak. De meg kel! váltanod.

UTCALÁNY: Megváltani? Phá! Nem vagy sem Szűz Mária, sem Jézus Krisztus itt a placcon. A pénzed érdekel: olyan palí vagy, mint egy a sok közül.

BARTÓK: Emberséged emberségem része lesz, egyenrangú társa.

UTCALÁNY: Na ne vacakolj! Jössz, vagy nem?

BARTÓK: Mert rejtélyt hordozol: nem a Nőt, hanem az Érzelmet.

UTCALÁNY: Még hogy érzelmet! Érzelmem a vaginám, meg a szám, meg hónaljmag meg az ágyékom... Meg előlről meg hátulról meg fekve meg ülve meg állva... Ahogy akard: taxája szerint.

BARTÓK: Természetes vágyam: a gazembereken felül emelkedni.

UTCALÁNY: Minek az? Ha lefejelnek. Gazember vagy bankár vagy vállalkozó vagy államtitkár vagy kisiparos vagy zöldsegerkereskedő vagy... Mind egyforma.

BARTÓK: Felülemelkedni azokon, akik meggyaláznak.

UTCALÁNY: Nekem még ma több rundom is van.

BARTÓK: És beszennyezik a szerelmet.

UTCALÁNY: Javíthatatlan vagy. Szerelmet? Muhar! Dajer, körömlakk.. Szerelmet? Itt közönsz és kész. Mindenki azt csinálja. A figuráról beszélhetünk...

BARTÓK: Senki sem sülyedhet olyan mélyre, hogy valami ne adhatná vissza öntudatát.

UTCALÁNY: Nekem úgy jó, ahogy hogy van. Gondolod, hogy züllöttségemből - ha akarnám is visszakaphatnám „öntudatom”? Az „öntudatom”: kurva vagy, kurva, ringyó, akít naponta többször megdugnak.

BARTÓK: Tudom.

UTCALÁNY: Akkor ne prédikálj!

BARTÓK: Azért jöttem ide, hogy jelképesen győztes lehessenek. Nem a férfiasság diadala ez, hanem az élet lázadásáé a halálon. Megmutatni a mandarin példáját, az Ember diadalmaskodásának mementóját, korunk elállatiasodott, könyörtelen világának.

UTCALÁNY: Akkor menj a francba a dumáddal. Tulajdonképpen undorodom tőled!

BARTÓK: Ez az emlékezés a lázadás nagyszerűsége és merészsége. Tisztulás. Te is megtisztulsz általam és magad által.

UTCALÁNY: Tisztul a hóhér. Meg fogsz döglenni, ha nem jössz.

BARTÓK: Én vagyok a mandarin: a társadalmon kívüli erő, irrealitás, szimbólum, aki túlnő az apacsok, gyilkosok világán.

UTCALÁNY: Unlak, félnótás.

BARTÓK: Társam leszel... Meg kell halnom... Foszforszékáló, folyton csavarodó testem majd kapaszkodik: feléd, rád, körülöttem... örök mozgóként. *(A zene átvált a Csodálatos mandarin Hajsza muzsikájára)*

I. KALAPOK {zsebórájára néz} Vannak még tanúk? Elhúzódik ez a tárgyalás! *(Bartók követi az utcalányt. A tanúk, hogy kilépnek, lassan megindulnak Bartók felé. A két KE-MÉNYKALAPOK feláll, rámutatnak BARTÓKra, mint ítélethirdető)*

TANÚ 1 : {hadarva} Sokféle-fajta vád, a vádak nem egyforma súlyosak és hosszúak, de mind vád. Vádolok, vádolunk *(Megindul BARTÓK felé)*

TANÚ 2: {hadarva} A mi zseniális alperesünket forrongó tálentuma rávitte az ultramodernség útjára. Vádolok, vádolunk. *(Megindul BARTÓK felé)*

TANÚ 3: {hadarva} Öntudatlan rabja, vagy tudatos, fanatikus apostola lett egy új zenei evangéliumnak, melynek eddig csak hirdetői vannak, de hívei nincsenek! Vádolok, vádolunk! *(Megindul BARTÓK felé)*

TANÚ 4: Annyira nincsenek, hogy kipisszegik. A visszhang kegyetlenül hideg, tartózkodó. Vádolok, vádolunk. *(Megindul BARTÓK felé)*

TANÚ 5: {hadarva} A vádlott betegesen hisz a zenei fanomokban, alvajáró! Vádolok, vádolunk. *(Megindul BARTÓK felé)*

TANÚ 1 : Idegen szellem rabja lett. Egyéniségét kiölte a fölszívódott idegen hatás!

TANÚ 2: Így hajlott el a nyílegyenesnek induló pálya, melynek legutolsó görbületén utolsó művei kópiák, utánzások, agyrémek. *(A Hajsza zenéje telerősödik)*

TANÚ 3: Kaotikus hangkeverék, melynek felületén nem úszkál egyetlen gondolat sem!

TANÚ 4: Színkombinációk, kérdőjelek, kérdő|e|lek, csupa kérdőjel!

TANÚ 5: Miért, micsoda, hogyan? Miért, miért, miért?

TANÚ 1 : Csupa lármás ricsaj, semmi invenció, semmi saját. *(Visszhangszerűen)* Semmi invenció, semmi saját.

TANÚ 2: Zagyvaság, zagyvaság...!

TANÚ 3: Nulla, zéró, nulla, zéró, nulla, nullórum...!

TANÚ 4: Semmi, semmi...!

TANÚ 5: Felesleges, felesleges...!

(Körülveszik BARTÓKot, megállnak. Zene, vadul a Hajsza... Az UTCALÁNY körön kívül, valahol a színen...)

TANÚ 1 : Azt is mondhatnánk, Szahara forró homokja, homok, homoktenger, oázisok híján rettenetes tikkadtság, szomjúhozás... Talán a csönd, igen a csönd volna a megoldás, megnyugvás, feloldódás! Tacet! *(Ráugranak BARTÓKRA, zene nagyon hangosan)*

BARTÓK: *(felordít, hirtelen csend, zene elhallgat)* Megsüketülök! Megsüketülök! Ennyi harmónia, díszharmónia, karkofónia hallatán. *(Elsötétül a színpad, csak BARTÓK ül a színen)*

Süket vagyok *(fülét fogja, maga elé suttog)*. Süket. A süketség bepólyál... A süketségbe süppedtem... s ez jó... talán nagyon jó... Így a földhöz közel kérdezem, megkérdezem: menjek, ne menjek, mennem kell, nem szabad elmenni, elmenni, maradni maradni, olyan ez, lenni vagy nem lenni, imperatívuszok, infinitívuszok, menjek, ne menjek, mennem kell, nem szabad elmenni, elmenni, el—el—el, maradni, maradni, imperatívuszok, infinitívuszok kergetnek, üznek, tiltanak, tiltanak, nem szabad, maradni, maradni, maradni, menni csak, elmenni, elmenni, elmenni... menjek, ne menjek, mennem kell, maradni, maradni, elmenni, elmenni nem szabad, nem szabad, nemnemnem nemnemnem, lenni vagy nem lenni, felejteni a maradást, felejteni az elmenést, felejteni hogy el, felejteni, nem felejteni mindent, szavakat, hangokat, országot, országot meg hazát, csak a haza van az otthon, csak az otthon nincs, csak a haza nincs... nincs nincs nincs van van van nincsvan, vannincs, nincsnincsnincs vanvanvan felejteni menjek, felejteni maradjak, felejteni bizonyosság felejteni képtelenség, felejteni felejteni, felejteni magamat, felejteni magányosságom... *(Feláll)* „Engem, mint zeneszerzőt kivégeztek. Vagy nekik van igazuk, s akkor én tehetségtelen kontár vagyok, vagy nekem, s akkor ők hülyék. *(Zene: I. Zongoraverseny vagy más)*

Mindkét esetben köztem és köztük, zenéről szó sem lehet... Egészen természetes dolog, hogy engem a hivatalos világ kivégez. Vagyok nemzetietlen, kozmopolita, túlságosan paraszti, túlságosan idegen, túlságosan érthetetlen, túlságosan modern, túlságosan román, szlovák, arab, zsidó, túlságosan internacionális, túlságosan micsoda... Túlságosan magyar... magyar... Túlságosan valami... Micsoda? Kicsoda? Belenyugodjak tehát, hogy ezentúl csak az íróasztalom számára írok... belenyugodjak? Bele lehet ebbe nyugodni? Bele kell? Fáradt vagyok... Fáradt lettem... Sok-sok év hiábavalósága... Mit kell tennem...? Azt mondják, hogy a szeretel, a dolgokhoz való kötődésem azért van, hogy jobban kibírjuk a borzalmakat. Nem érdekel az elismerés, se a rang, se a siker... Értelmetlen külsőségek. Nyilvános szerepléssel egy térre szorítokozom: a népdalkutatás érdekében semmiféle fáradságot nem sajnálok. Igen, folytatom a gyűjtést. Itt erre van szükség: ilyen ragaszkodáshoz, hűséghez... Népdalt gyűjtők... aztán gyakorlatokat, darabokat javítgatok, revideálok növendékek számára, valamiből csak élni kell. *(Nevet)* Valahogy megélni... ez az ország talán olyan, mint a Jóisten,

nem hagyja éhen vészni égi madarait. *(Nevet)* Hát igen. Talán valahogy csak repülhetnek... szabadon... gúzsba kötve... földhöz kötve... mint valami pórázon... És zenét szerkeszt magánemberként, családi használatra, magamnak... *(Keserűen felnevet)* Ott a nagykapu: a méltóságos úr, Mihalovics meg a minisztérium, ezen a kapun és nehezen mehetek be. *(Nevet)* S ha bemehetek, canossázzak? Nem elég... Vannak barátaim... barátaim, társaim, Kodály, Dohnányi... Ha ők az én ügyem mellé állnak, csak káruk van belőle. Amit én akarok, amit én szeretek, amit én pártolok, a hivatalos, azt a zenei és más körök eleve gyanúsnak érzik. *(Felkiált)* „Vagy talán hagyjuk a szamarakat szamaraknak lenni és menjünk minden komolyabb szellemi produkcióval külföldre...!? Fulladjanak az itteniek a jánosvitézbe, a vigőzvegybe, a csárdáskirálynőbe, a zerkovitz-dallamba...?” A kérlek-alálassan kereplőkbe? Igazságtalan vagyok? Igazságtalan vajon? *(Mosolyogva)* Egy fecsketarncis. *(Távolról tompa dübörgések, morajlás, dobok)* Tölcséres, harang alakú virágai a levelek hónaljába állnak, szereti az erdős, nyirkos helyeket. Októberben is virít. Régen volt amikor növényeket gyűjtöttem. *(Elindul lassan)* Az ember olyan sok mindent tehet... Sorsom valóban ez, az elhagyatottság, a csalódás? Bukás, felbukás, siker, bukás, siker, kudarc... Sziszifosz... A legteljesebb kudarcig... A halálig... Virág... A gyermek szerencsétlen, ha elveszik almáját, játékát. *(Keserűen felnevet.)* A magasabb fokon levő felnőttet efféle csekélységek nem bántják, de nem tartósabb a szerencsétlenség, amelyet érez, ha becsvágya nem teljesül annyira, mint szeretné. *(Megáll)* Akit már a becsvágy sem érdekel? Ha abban sem lelő örömet, bánatát...? Vajon nem akar-e még akkor is valamit... Ellentmondások, lehetetlenség, látszólagosság... a szkeptikusok azt mondják, kételkedni kell mindenben. Úgy, de akkor kételkedni kell abban is, hogy kételkedni kell. Audio dicere Dominum: Nem ismerz engem. Hatalmat adtam neked, hogy kételkedj bennem. A kételkedés még Nagyobbá lesz engem! „El fog jönni egy szebb jövő számomra... *(Felnevet)* Igen, de ha későn jön el? Megérem? Eljöhét? Igen, de hátha akkor közömbös lesz számomra a szebb jövő valamint a felserdült ifjú hidegen tekint arra a játékra, amelyre, mint gyermek annyira örült.” *(Megáll)* Mégis. *(Felnéz)* Felettem a fenyves, nincs már messze, a fenyők tülevelei megkarcolják odafenn a szeleket. *(Távolról tompa dübörgések, moraj)* De innen is messzire látni a végtelenség térfogatába süppedve... Jó így belebámulni ebbe a völgybe, utoljára, ezekre a dombokra támaszkodva. Valóban búcsúzom... *(Megjelenik a két PARASZTASSZONY. Mozdulatlanok)* Még néhány lépés, ott a kereszteződés. *(Tompá dübörgés, dobok, az induló foszlányai).* Az embernek választani kell, merre menjen. Igen, választanom muszáj... Magunkal visszük az útjelzőket... *(Dobok erőteljesen)* Ha jobbra térek, visszakanyarodom a lépcsőkhöz, a Nagybányai útra. Ha tovább megyek.. *(Hirtelen csönd)*

(Megjelenik a két FIÚ. Mindegyikük fején papírcsákó. Átmasíroznak a színen, majd eltűnnek. Megszóla a Cantata Pro fana muzsikája. Hirtelen csönd. A két ASSZONY mesélni kezd)

I. PARASZTASSZONY:

Volt egy öreg apó,
Volt néki, volt néki
Kilenc szép szál fia.
Nem nevelte őket
Semmi mesterségre,
Csak erdőket járni,
Csak vadat vadászni.

(Ismét megjelenik a két FIÚ. Most azonban fejükön acél-sisak. Átmasíroznak a színen.)

II. PARASZTASSZONY:

És addig-addig

Vadászgattak addig:

Szarvasokká váltak
ott a nagy erdőben.

(Együtt)

És az ő szarvuk

ajtón be nem térhet

(Megjelennek a FIÚK, átmasíroznak a színen. És megjelennek körös-körül a darab szereplői fáklyával.)

I. PARASZTASSZONY:

A karcsú testük

Gúnyában nem járhat

Csak járhat az lombok közt.

A lábuk nem lép

Tűzhely hamujába.

(Kórus):

Nem lép

Tűzhely hamujába.

II. PARASZTASSZONY:

Csak puha avarba

A szájuk többé

Nem iszik pohárból

Csak tiszta forrásból.

(Kórus, visszhangszerűen)

Csak tiszta forrásból.

(Megjelennek a FIÚK, átmasíroznak a színen, a többiek mozdulatlanok. Zene: dobok, kérielhetetlen ritmusa, majd a dobok egyre halkulnak... Gyermekdobütések, egy ideig össze-vissza szólnak, majd kirajzolódik a ritmus.)

BARTÓK: Hároméves koromban dobót kaptam, s ennek nagyon-nagyon örültem. Anyám zongorázott, s én ott ültem mellette, zsámolyon a dob. Ujjaimmal ütemeztem a dobon. Doboltam. De akkor még fogalmam se volt, mi a kétnegyed és mi a háromnegyed. Csak ütemeztem, úgy ösztönösen. Anyám zongorázott, én kísértem.... anyám átment egyik ütemből a másikba. Követni akartam, követtem a megfelelő ritmusban.

(Zene: zongorázás kíséret nélküli dallam, primitív melódia)

Négyéves lehettem... S egy ujjal kipötyögtettem a zongorán a dalokat. Azt mondják negyvene is tudtam betéve. Ha valaki elkezdte a dal kezdő szövegéi máris kibillentyűztem. Valahogy így kezdődött.

(BARTÓK lassan megindul kifelé. Dobok kérielhetetlen ritmusa)

BARTÓK + NARRÁTOR: 1940. október, 1940 október hava, nemsokára, néhány nap múlva elhagyom Magyarországot... 1940 október, elindulok, megyek az utamon messzire, messze Magyarországtól. Megyek az úton, utakon, a végtelenbe. Végtelenül kattogó tizenhatodik sísteregnek majd sinek hangvonalain, talpfák taktusvonalai között, megyek, robogok... És nincsenek már taktusvonalak, nincsenek, nem lesznek, csak az út, út, úttalan útam... S a vizeken, tengeren, szárazföldön egyetlen hanggá - hangommá csomósodik a kiáltás: Magyarország! El kell hagynom Magyarországot...

(Német induló szól a dobokkal. BARTÓK kimegy, a többiek mozdulatlanok, hallgatják a Szonáta és ütőhangszerekre című zenét vagy a Concerto utolsó tételét. Közben elsötétül a színpad)

VÉGE

Pátkai Ervin

Parancs János
PÁTKAI ERVIN

A kusza gyökérzet
fuldokló zűrzavarában,
tapogatva és szimatolva
a sötétségnyirkos öbleiben,
hullámzó bársonyos falak oltalmában,
egyszál karddal a cet gyomrában,
ringatózva büszkén, mint a páva,
sodródva hazátlanul a lomha vizén

Kibukfencezve az álmok kosarából,
a sziszegő lángok zsilteppengéin át,
ahogyan a szélben megkapaszzkodó
evezők, uszonyok, szárnyak,
lángoló és örvénylő tekercek,
ahogyan a lebegő papírhajók,
a falba lüktető hajszálerek,
ahogyan a sziklát morzsoló,
SZÍVÓS és hajlékony gyökerek

Iránytűvel a kézben, bátran,
túl a köznapi gyakorló logikán,
az elhagyatott kopár partokon,
a szélsikálta csontok között,
a négy égtáj leláncolt kapuinál,
kőkoloncok, bálványok, betonerdők
sűrűjében győztesként megpihelve,
az éhségtől, a szomjúságtól szédelegve,
ahogyan az egykori vakmerő hajósok
követve az elúszó delejes látomást,
át a vízen a levegőégen át.

Cserba Júlia

A VÁROSÉPÍTŐ SZOBRÁSZ

Idén még csak hatvanegy éves lenne, és már tizenhárom éve, hogy meghalt! 48 éves volt, amikor tragikus körülmények között, a lakásában bekövetkezett tűzben életét vesztette. Rövid élete mégis elegendő volt arra, hogy maradandó életművet alkosson, és hogy a XX. század második felének szobrászatában jelentős helyet vívjon ki magának. Napjainkban már nincs komoly szobrászattal vagy városrendezéssel foglalkozó könyv, amelyben ne említenék munkásságát.

Pályatársai, barátai még ma is sokszor idézik emlékét. Hol humoros, hol szomorú történetek szólnak róla.

Egyik jó barátja, a szintén Párizsban élő Sipos Gyula¹ Pátkai halála alkalmából írt írásában Soós Imre nevét említi, a fiatalon öngyilkos lett színészét. Ez azért érdekes, mert valószínűleg Sipos is érzett valami rokonságot Soós Imre és Pátkai sorsa között. Nem azért, mert eredetileg Pátkai is színésznek készült (utólag mondhatjuk - az egyetemes képzőművészet szempontjából - szerencsére nem vették fel a Színművészeti Főiskolára), hanem azért, mert rá is ugyanolyan súllyal nehezedett az állandó bizonyítás terhe, a siker vágya, mint annyi más társára a Fényes Szék generációjából. Feladatát csak nehezítette, hogy idegen országban, egyedül, családjától távol kellett helytállnia. (Édesapja korán elhagyta őket, édesanyját kisgyerek korában veszítette el, nővére és bátyja nevelték fel.) Igaz, ő nem az öngyilkosságba menekült, hanem az alkoholhoz, de végül ez is az önpusztítás egy módját jelentette. Minél nagyobb volt munkájának elismerése, minél komolyabb megbízásokat kapott, annál nagyobb volt a belső küzdelem és kétség, vajon képes lesz-e megfelelni azoknak.

Nagyon vágyott a sikerre, a gyors sikerre! Ez már kezdő szobrász korában is így volt, és miután egy fiatal művész még nem rendelkezik sok alkotással, hogy minden fontos képzőművészeti eseményen szerepelni tudjon, olyan technikai megoldásokat keresett, amelyek gyorsan kivitelezhetőek, és természetesen nem költségesek. Kísérletező hajlama így egybeesett a szükséggel. Alkimisták módjára vegyített különböző kémiai anyagokat, kísérletekkel hajtott végre, kereste a „bölcsök kövét”, ami számára a gyorsan formába önthető anyagot jelentette. Egyik kezdeti módszere volt a parafinba öntött folyékony poliészter használata. A parafinlapot fűróval vagy gyertyalánggal formálta. Pátkai mindig negatívba dolgozott: a formába öntött folyékony műanyag kitöltötte a teret, és megszilárdult. Ezután meleg fürdőben leolvastotta róla az öntőformát adó parafint.

Egy másik technikai eljárással is szívesen dolgozott a kezdeti időszakban, sőt később vissza-visszatért ehhez a módszerhez. Ahogyan azt monográfusa, Denys Chevalier említi könyvében, szegényes padlásszobájában, a rezson olvasztott ólomból öntötte ki kisméretű, gipszbe vagy sóba mintázott figuratív, kubisztikus szobrai. Bronzszobrai készítésénél samottot is használt öntőformaként.

Érdemes felidézni az alábbi történetet², mert nemcsak mulatságos eset, de Pátkai kísérletező kedvét is jól jellemzi. Kabok Mátyás³ otthonában gyakran jöttek össze a magyarok, evés-ivásra, beszélgetésre. Egyik alkalommal, amíg a társaság a vacsora elkészültére várt, Pátkai a fürdőszobába visszavonulva egy kétkomponensű műanyaggal kísérletezett a fürdőkádban. A nyitott ablakon át az elviselhetetlen szag elárasztotta szűk utcát is, és a járókelők fulladoztak tőle. Egyszer csak szírinézó tűzoltóautók érkeztek a ház elé, és a tűzoltók az ablakon át beugráltak a vacsorára váró, meglepett társaság közé. A történet vége, hogy a házgazda a tűzoltókat is megvendégelte, akik közül néhányan hajnalig a társasággal maradtak.

Míg a fentebb említett technikai eljárások csak kisebb szob-

rok öntését tették lehetővé, addig az a módszer, amelyet 1965-ben kezdett kidolgozni, már monumentális alkotások kivitelezésére is alkalmas volt. Az 1-2 cm-es polisztirol csíkokat lentől felfelé haladva a kívánt formában egymásra helyezte, ebből alakította ki az öntőformát. A formákat felmelegített fémszállal vágta ki a polisztirolból. (Az akkoriban még újdonságnak számító módszer ma már igen elterjedt a szobrászok körében.) Belülre vasrudakal tett, majd a teret kitöltötte betonnal. Amikor a beton megkötött, lefejtette a polisztirolt. Így készült többek között a Grenoble-i olimpiai falu központjában felállított „Dialogues” című, 6 méter magas szökőkút és az azt körülvevő 26 méter hosszúságú fal.

Avélemények különböznek: egyesek szerint Pátkai formavilága az anyagból fakadó építkezésből ered. Mások szerint viszont, és ezt támasztja alá özvegyének, Christiane Garaudnak a visszaemlékezése is, fejében mindig készen volt már az alkotás, és ahhoz kereste azt az anyagot, a technikát, amivel annak megformálását a lehető legjobban meg tudta közelíteni. Ő maga így vallott az anyagokkal kapcsolatban: *„Manapság divat szembeállítani egymással az úgynevezett nemes anyagokat, amelyeknek már tradíciói vannak, például a fát, a követ, az elefántcsontot, melyeket közvetlenül munkálnak meg, a fémeket - legyen olvasztva vagy kovácsolva - az üveget, amelyet az üvegablakok művészete nemesített meg, a falikárpitot, stb..., a nem nemes vagy „szegény” anyagokkal, mint a beton vagy a nem régóta használt szintetikus anyagok. Szerintem, ez a megkülönböztetés nem jogos.”*

Pátkainak sikerült újszerűt, ma már állíthatjuk, maradandót alkotnia, és a kivitelezés módszerei tökéletes összhangban voltak azzal, amit ki akart fejezni. Polisztirotos technikával született vasbeton „katedrálisai” egészen új formavilágot teremtetek a 60-as évek szobrászatában. Az első ránézésre tömör, szimmetrikusan felépíteti, felfelé törő építmények áttörtek, levegősek, a számtalan nyílás ablakként engedi behatolni a fényt és tekintetet, a „katedrális” elnevezés nem véletlen, valóban a középkori, gótikus templomépítészet csodálatát fejezik ki, amelynek megismerése oly nagy hatással volt rá, bár a magyarországi barokk templomok sem hagyták érintetlenül, és egyes alkotásaiban határozott barokkos elemeket is felfedezhetünk.

Pátkai 1937-ben született Békéscsabán. Csak két hónapja járt az Iparművészeti Főiskolára, ahol Borsos Miklós és Medgyessy Ferenc növendéke volt, amikor kitört az 1956-os forradalom. Elhagyta Magyarországot és rövid ausztriai tartózkodás után Párizsba érkezett, ahol beiratkozott az Ecole des Beaux Arts-ra. Henri-George Adam tanítványa lett, aki ellentétben sok tanártársával, nagy szabadságot engedett hallgatóinak. Az első időben munkássága nagy hatással volt Pátkaira, amit az ez időből származó kubista szobrai jeleznek.

Az olyannyira áhított siker, ha nem is egyéni siker, első alkalommal 1961-ben érkezik. Professzoruk javaslatára Pátkai Ervin, Kílár István és egy francia szobrász, Feltrin, szobrot terveznek a Fiatal Képzőművészek II. Párizsi Biennáléjára (A kivitelezés építészeti munkáit egy bizonyos Francois Rabaneda nevű építészhallgató végezte, akit később Paco Rabanne néven ismeri meg a divatvilág.) A nagyméretű, belülről is körbejárható szobor, a „Kozmosz”, első díjat kapott, a főváros megvásárolta és a Modern Művészetek Múzeumában (Musée d'Art Moderne de Ville de Paris) állították ki két éven keresztül.

Pátkai már ebben az időben elkezdte kísérleteit, ám nemcsak technikai de formai keresésben is önálló útra lép. Viszonya megromlik mesterével, szakít vele. Ekkor készül *Madarak* sorozata,

amely egyfajta ellenreakció Adam irányadására, egy egészen új formavilágra való rátalálás, de még mindig csak útkeresés. Alkotásait a párizsi Nagycsarnokban vásárolt friss állati csontokból készíti, és ahogyan a festő Soutine a döglött nyúl- és baromtettek között, ő is elviselhetetlen büzben dolgozik. Közben rendszeresen részt vesz a jelentős képzőművészeti eseményeken, mint a „Salon de la Jeune Sculpture”, a „Salon du Mai”, a „Salon Grands et Jeunes d'aujourd'hui” kiállításain, és 1967-ben a lausanne-i Wiebenge galériában együtt állít ki a négy magyar származású képzőművész, Mark Anna, Hetey Katalin, Konok Tamás és Pátkai Ervin.

Bár Pátkai nem vallotta magát vallásosnak, de munkáin érezhető, hogy tudat alatt mégis annak hatása alatt állt, és hogy hajlamos volt a miszticizmusra is. Minden valószínűség szerint szobrain keresztül kereste a kapcsolatot a megismerhetetlen, titokzatos földöntúlvilal. Közvetlenül talán csak rajzai „árulkodnak” arról, hogy a vallás foglalkoztatta. Az 1987-ben Békéscsabán megjelent „Pátkai Ervin 50 rajza” című kis könyvben találkozhatunk például „Karácsony és Nagypéntek” vagy a „Golgota” című rajzaival. Úgy érezte, hogy a modern művészet elvesztette azt, ami a középkori, vallásos szobrászatban megvolt; a gondolat és a művészet egységét. Ezt a szellemet kereste, ezért is szakított a kubizmussal, amiről úgy érezte, hogy l'art pour l'art, formalizmus lélek nélkül.

Az ellentétek foglalkoztatták, a szimmetria kérdése és mindaz, ami a kubizmusban nem volt. Sok kortársától eltérően, Pátkai elvetette a pusztá esztétizmust, a szépség, a szép szobor nem érdekelte, ha nem volt mögötte lelki, gondolati tartalom. Saját munkájában az önkifejezés és az ismeretlen, megfoghatatlan láthatatlanhoz való közeledés volt az elsőrendű szempont. Ma már ez magától értetődőnek tűnik, és azt is nehéz elképzelni, hogy Pátkai szobrainak elfogadtatása nem volt könnyű dolog. Azonban olyan korban próbálta megvalósítani elképzeléseit, a 60-as évek Franciaországában, amikor az emberek főként a tárgyak szépségét szerették, emellett a tudomány robbanásszerű fejlődésének eredményeként mindent elvetettek, ami irracionális, vallási ihletésű, vagy spirituális eredetű volt. 1965-ben éppen e tendencia elleni fellépés volt az a „Requiem” címmel rendezett csoportos kiállítás a Transposition Galériában, amely Pátkai kezdeményezésére jött létre. Pátkai és művésztársai a címadó témái dolgozták fel, különbözőképpen, saját látásmódjuknak megfelelően, de arra törekedve, hogy alkotásaik a művészet megújuló szellemiségéről tanúskodjanak.

Munkásságának igazi kiteljesedései és egyúttal hivatalos elismerései a vasbeton szobrok jelentették. Egymás után kapta a megbízásokat, elkészüli a sénart-i, a grenoble-i, Clérmond—Ferrand-i monumentális alkotás. Az egy vagy több tengely köré felépülő, labirintusjáratokkal átszótt, áttöri szobrok, mint Babel tornya törnek a magasba, kifejezve a művész kettős vágyát: magasra emelkedni a sikerben, elismerésben, magasra emelkedve közeledni az égi titkokhoz.

A hetvenes évek elején már egyetemi előadásokai tartott, és 1974-ben a Párizs környéki Noisy le Grand új városrészének, a „Le Pavé Neuf”-nek kialakításához kérték fel művészeti tanácsadónak. (Közbevetőleg érdemes megemlíteni, hogy akkor, amikor Pátkai Franciaországban már kezdett elismertté válni, Magyarországon 1970-ben a Műcsarnokban az „XX századi magyar származású művészek külföldön” címmel rendezett kiállításán nem szerepelhetett, mert 1956-ban hagyta el az országot. Ez csak az utolsó pillanatban derül ki, amikor a becsomagolt szobrok már elszállításra vártak. Nanyira bántotta az eset, hogy emiatt sokáig nem akart Magyarországnak szobrot ajándékozni.) Alkotói tevékenységében és életében egyaránt új fejezet nyílt; más körből érkező emberekkel, elsősorban építészekkel, kellett együtt dolgoznia - csapatmunkában. Annak ellenére, hogy elképzeléseit csak heves viták árán, nehezen tudta elfogadtatni, hamarosan ő lett a közös munka karmestere. Harmóniát keresett az építészet és a köztéri alkotások közt. Az építménynek és a művészi alkotásnak össze kell tartoznia, egyik sem alárendeltje a

másiknak, vallotta. Az volt az elve, hogy a művésznek és az építésznek összehangoltan kell dolgoznia, és lényegesnek tartotta, hogy a szobor vagy más képzőművészeti alkotás számára ne utólag keressenek helyet, hanem szerves része legyen az építészeti együttesnek. Megint a gótikus templomok példájából indult ki, amelyek építésénél a falakkal egyidőben születtek a díszítőelemek, faragások, reliefek, szobrok. Nem tudom, ismerte-e Pátkai Karinthy Frigyesnek Az Emberiség Város című, több évtizeddel azelőtt írt rövid írását a jövő városáról: „A házakat remekbe építi az építőművészeti ambíció, az utcák minden köve, az épületek minden téglája művészek alkotása lesz.” -, de bizonyára ő is ilyesmiről álmodott. „A művész feladata, hogy lelket adjon a városnak” - írta⁵, és egy, az addigitól eltérő sorrendet állított fel: az általa készítette tervekben nem a képzőművész alkalmazkodik az építéshez, hanem fordítva. „Azelőtt az építészet az adott hely domborzati viszonyaihoz, klímájához, a rendelkezésre álló építőanyagokhoz alkalmazkodott, ami a városnak karaktert adott. Hasonló eljárást próbáltunk találni, de ez esetben nem a természetes tényezők megszorításait figyelembe véve, amelyek a modern építészeti technikával ma már kiküszöbölhetőek, hanem a közterületek művészek által megálmodott adottságaiból kiindulva.”⁶ Ezzel a nézetével az építészek természetesen nemigen értettek egyet, de végül mégis úgy alakult, hogy a „Le Pavé Neuf” tervezési munkáinál Pátkai volt az, aki meghatározta az épületek magasságát, kiterjedését, az utcák tengelyét, a terek helyét, és ő bízta meg a művészeket, köztük a magyar származású Román Viktort és Bíró Attilát, (aki Attila művésznéven vált ismertté), hogy bizonyos irányelvek betartása mellett szabadon, saját egyéniségüket megőrizve alkossanak közéri szobrok, homlokzati díszeket. Bár - elsősorban gazdasági okokból - nem minden úgy valósult meg, ahogyan azt Pátkai megálmodta, napjainkban a városrész sok ezer lakója éli mindennapi életét az átlagos lakótelepeknél lényegesen emberibb és esztétikusabb környezetben.

A Pátkai műtermében maradt szobrok sorsa éppoly tragikusan alakult, mint a művészé. Röviddel Pátkai halála után felesége, Christiane Garaud azt a felszólítást kapta, hogy 15 napon belül őrítse ki a helyiséget, szállíttassa el a szobrokat, mert az épület lebontásra kerül, és a helyén lakóházakat fognak építeni. Amikor egy teherautóval a helyszínre érkezett, hogy a szobrokat elvitesse, már csak azt láthatta, hogy bulldózerek török össze, és szántják be a földbe a hatalmas méretű betonszobrokat, a halóságok ugyanis elfelejtették értesíteni az építési vállalkozót a 15 napos haladékról. Csak néhány kisebb darabot sikerült megmentenie, és ezeket az alkotásokat - Pátkai Ervin emlékével együtt - ma is őrzi.

Jegyzetek:

- 1 Sipos Gyula Albert Pál álnéven közölte írásait a párizsi Magyar Műhelyben
- 2 Hetey Katalin szobrász és Konok Tamás festőművész visszaemlékezése
- 3 Kabok Mátyas festőművész, az ő támogatásával született meg a párizsi Magyar Műhely
- 4 Ember Mária: Pátkai Ervin 50 rajza, Megyei Könyvtár Békéscsaba, 1987.
- 5 Pátkai: Quelques réflexions personnelles sur l'homme et sur l'art, katalógus Patkai, Reims, 1979.
- 6 U.o.

Bibliográfia:

- Parancs János írása a Biennáléről, Magyar Műhely 1. 1962. május-június
Nouveau Dictionnaire de la Sculpture Moderne, Paris, Hazan, 1970.
Denys Chevalier: Patkai, Pierre Belfond, 1973.
Patkai-sculptures, Galerie Soleil, 1973.
Patkai, Sculptures, Chateau de Vesvres/ Maison de la Culture de Saint-Etienne, 1974. kiállítási katalógus
Michel Sephor-Michel Ragon: L'Art Abstrait 1945-1970., Maeght Editeur 1974. Paris
E. Benoit: Dictionnaire critique et documentaire des peintures, sculpteurs, dessinateurs et graveurs, Gründ, Paris, 1976. 387. old.
Exposition rétrospective Patkai, Musée St. Denis, Reims. 1980. kiállítási katalógus
Ember és város, Szépfalusi I. kiadása, Bécs, 1980.
Ervin Patkai „L'Espace du dedans”, Parc et Hall de l'Hotel de Ville, St. Ouen l'Aumon, 1986. kiállítási katalógus
Ember Mária: Pátkai Ervin ötven rajza, Békéscsaba, 1987.
Albert Pál: Pátkai Ervin emlékezetére, Új Látóhatár, 1985/1., újraközölve: Műhely, Győr, 1995/5.
Dictionnaire de l'Art moderne et contemporaine, Hazan, 1992.

„Én mindig azt festem, amit élek”

Heitler László

EGRY JÓZSEF KÉPEIRŐL

A Balaton festő poétájának világában negyven éve vagyok járatos, három évtizede pedig benne élek. A balatoni tájban is, és az Egrý-képek kifejezési világában is. E kettő bennem szét nem választható, mint a házban, úgy járok-kelek bennük. Róluk írva nem könnyebbsége ez munkámnak, ellenkezőleg; amit nagyon ismerni vélünk, arról szólni talán a legnehezebb.

A balatoni tájat, vulkánjait, erdőit, prэшázait, szőlőit, a tőkék közt vagy a vízen munkálkodó embereit, a levegő és a tó fény-színváltozásait, meg a látványukból, élményükből a festő által megformált képüket egynek érzem és látom. A természettől a festett színen-formán át vissza a kiindulásig az alkotó szellem útja Egrýnél magától értetődő és zavartalan. A teremtő személyiség megragadó ereje járja át ecsetje nyomán a megjelenített tájat és embert. Ezáltal mindkettő - bár a festő a mindennapos valóságból indul ki és munkájával azt idézi föl -, már a festészet műfaji kötetmei és a szabályokat megújító tehetség egyéni eljárásai szerint kap életre.

Mesterművek hosszú sorából melyiket válasszam a bemutatáshoz? Azt a párat, amelyik a többitől is hiteles hirt ad és kedvet ébreszt a velük való megismerkedéshez. Például a badacsonyi Egrý József Emlékmúzeumban vagy a Magyar Nemzeti Galériában Budapesten. Hogy elérjük a Mester szavainak beteljesülését: „Egy nemzetnél nem csak az a fontos, hogy vannak-e értékei, hanem az is, hogy vannak-e értékeinek megbecsülői.”

Balatoni halászkok, 1923

Az első eredeti mű volt, amit Egrý Józseftől láttam 1953-ban vagy a következő évben a keszthelyi Balatoni Múzeumban. Korai, de már igazi Egrý-kép. Korai? - Negyven évesen formálta meg a művész. Kikötői teherhordóit, mezei és szőlőhegyi munkásait, katonáit, tájait másként ábrázolta. A *Balatoni halászkok* a motívum festői átírása és átszellemítése a korábnál egyénibb és sikeresebb.

A napfény látszik a képen, amint fölülről a vízen végigsöpör, de a napkorong nem. Vihar utáni állapot ez, csendesülőben a hullámozás, oszladoznak a felhők, indulnak a vízre a halászkok. Rátételezve elsősül a mozgás kifejezését érezzük. A hullámokra merőleges a csónak kettős ívelő vonala. Ismétlődően mozdulnak az emberek is, ellenkező irányban pedig az evezők. Bonyolult és mégis világos a kép formarendszere; mintha halszemoptikával fényképezték volna, görbültni látszik az egész képmezőt betöltő vízfelület.

Színvilágában a kék uralkodik, hozzá kevés vörösesbarna tár-sul. A víz és a csónak és emberek színei ezek, de már függetlenedtek is a látványtól, a lényegre törő festői megnyilatkozás első markáns jegyei. Ahogy a csónak áttöri a megújuló hullámokat, a halászkok pedig nekifeszülnek az evezőknek -, ez a kompozíció és a ritmikus vonal harmonikus hármasa élte a képet. Általuk az ember és a természet összetartozásáról, zavartalan összhangjáról szól a festő.

Szent Kristóf-képek

Balaton terében minden figura valamilyen ünnepi megjelenésben magasztosul” - olvashatjuk a művész föl-jegyzései között. A halászkok munkáját naponta láthatta, de bibliai témáinak alapját is megtalálta a tó életében. A legenda szerint a kis Jézus vízen átvívó Szent Kristófét is. Két változatban festette meg a szálfatermetű erős embert, akinek nyakába ugyanúgy ültette a gyermek Megváltót, mint őt magát vitte édesapja annak idején egyik zalai faluból a másikba. A *Szent Kristóf a Balatonnál*

és a *Szent Kristóf a faluban* egyaránt 1927-ben keletkezett, és mindkettő a szivárványos színgazdaság kitűnő példája. Barátjának, a költő Keresztury Dezsőnek mondta róluk a művész: „*Szent Kristóf! De lehet az emberiség terhét és reményét cipelő szegény parasztember is.*”

Keresztelő Szent János, 1930

Keresztelő Szent János cselekedetének ábrázolásához is kapott közvetlen élményt Badacsonyan; hetven-nyolcvan évvel ezelőtt a tó és a körötte-vele élő emberek kapcsolata szoros és zavartalan volt. „*Láttam egy öreg parasztot, amikor bemártotta az ujját a Balatonba és keresztet vetett önmagára -, megható volt*” - olvashatjuk följegyzései között.

A Szentírás pusztában élő Jánosa, aki a Messiás eljövételét hirdette, a hozzá érkezett Megváltót fölismerte és a Jordán vízben keresztelte meg - ennyi a bibliai történet, amely ezen a képen balatoni jelenéssé lényegül át. Alkalmomá, hogy a tóról és embereiről valami lényegeset mondjon a festő.

A lehajló, aki vizet merít, János. De a két álló közül melyik Krisztus? A középső? És ki a harmadik? Az azonosítás aligha a legfontosabb feladatunk a kép előtt állva, melynek valódi éltető -- nem a bibliai történet, hanem Egrý választékos festői beszéde. Az ünnepi megjelenés valóban jellemzője a három figurának, távolban a fonyódi kúppokkal. A balatoni emberek, a halászkok, szőlőmunkások, pásztorok ünnepi pillanatát látom ebben a képben: a megtisztulás vágyát, a hitbeni megerősödés cselekedetét, önmagunk és egymás megbecsülésének szándékát. A küldetés vállalásának nyilvánítását. A példázatot. A példázat rólunk szól, hozzánk beszél, minket késztet állásfoglalásra. Enélkül az értelmezés, magunkra-vonatköztetés nélkül csak papír és festék a kép, bár sokkal többet akart a festő.

Egrý ezúttal különösen szűkszavú festőiséggel szól a bensőséges eseményről és általa keltett érzéséről. A 100 x 125 cm méretű, mára csontszínűvé változott papíron szinte csak két, nagyon eltérő alapszín szerepel: a kék és a piros. Ám a festékekkel alig vagy egyáltalán nem fedett felületek nem üresek, ellenkezőleg: a párával-fénnyel átjáró ég, tó, vízpart érzékletes kifejezői. A figurák árnyakkal jelennek meg, alakjukon áttűnik a víz. A teret határozottan kijelölő, de a szemnek és a képzeletnek szabad futást engedő vonalak és a légies foltok, lebegő színek sejtelmes játéka élte ezt a képet, melyen az emberalakok fölmagasztosultan állnak az ünnepi jelenésben.

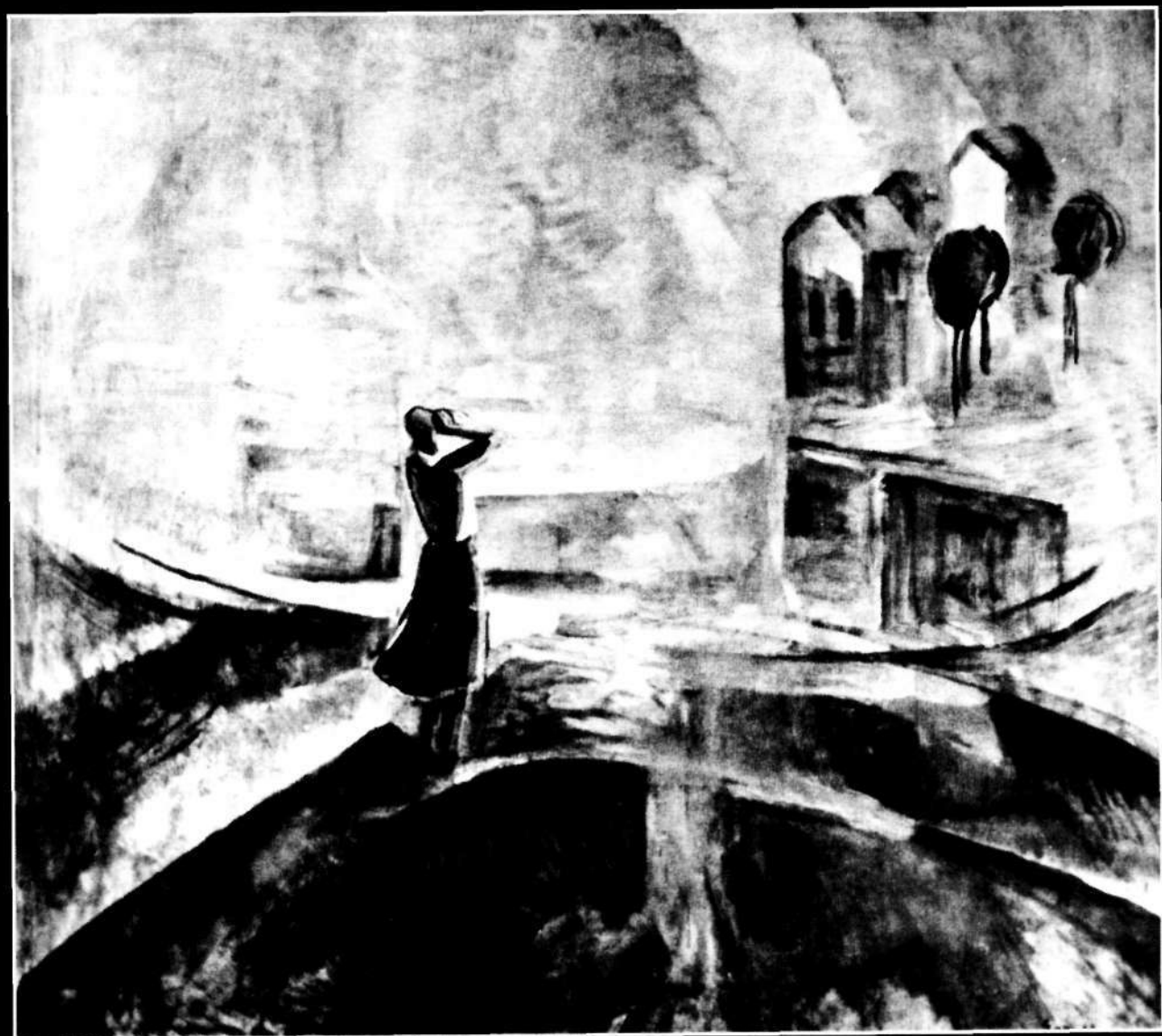
Isola Bella, 1930

Egrý József nevét e képének szürke reprodukciója alatt láttam legelőször 1951-ben, Petrovics Elek Magyar mesterművek című könyvében. Nem a Balatont ábrázolja, hanem a tengert.

Tüdőbajának gyógyítása érdekében ment Szicíliába a festő. „*Ha kissé más alakban is, mint északi hazájában, itt is megtalálta azt, amiből művésze táplálkozik: a levegő özönét és a fény játékaiknak villogását*” - írja róla Petrovics. „*Mint Egrý legtöbbször képe, az atmosféra illanó szépségének himnusza ez is.*”

A Taorminában készült képeket - jó néhány van belőlük - okkal látjuk a balatoniak édestestvérének. Találko magyarázatot ehhez a művésztől kapunk: „*Valahogy a Balatonnal úgy vagyok, mint az a balatongyenesi polgár, aki a múlt háborúban Szicíliában volt hadifogoly. Mikor a Balaton-parton beszélgettem vele, mondtam neki, na ugye szép volt az a tenger ott? Hát bizony szép lett volna, ha nem járt volna mindég a Balaton a fejembe.*”

EGRY JÓZSEFRŐL

Visszhang (Kiáltás)

Isola Bella

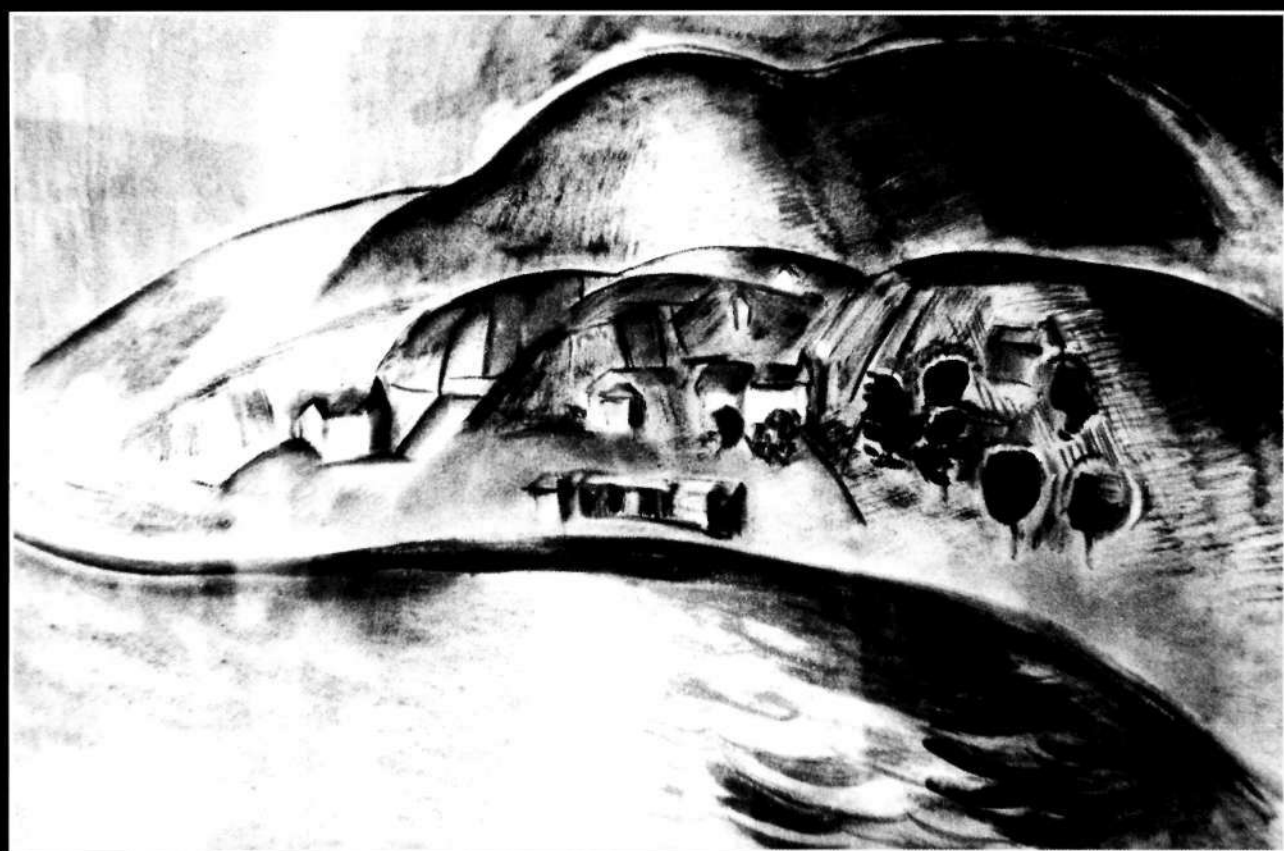
Rózsás fények

Kiderül

Keresztelő Szt. János

Badacsony, II.

Balatoni fények, 1932

Az atmoszféra illanó szépségét sokszor megfestették már korábban, de Turner és az impresszionisták műveihöz mérten Egry József másra és többre törekedett. „*Életem egyik legnagyobb élménye volt az az éjszaka, amikor a halázzal kimentem a vízre*” - írja önmagáról. „*Valami remegő pára kötötte össze körülöttem az eget és a vizet, és ekkor úgy éreztem, hogy valahol a végtelenség közepén vagyok... Szinte tárgyaltan volt az inspiráció, ami hevített, képeimből kimaradtak a záróvonalak, a színeim lebegőkké lettek, s arra törekedtem, hogy a mindenséghez való viszonyomat fejezzem ki általuk.*”

A Balatoni fényeket Delelés II. címmel is szokták jelölni. A parti vízben nyári délidőn állongó-hűsítő állatok Egry életében jellemzői voltak a balatoni tájnak. Nincsen kitüntetett szerepük a képen, az egész festmény a teljes tüneményről szól, mely a tágas térben forró nyarakon megjelenik. A távlat határtalanává vált, a fényjárta égbolt, víz és föld egymást tükrözi, az ívek, egyenesek, a hangsúlyos és a légies színfoltok az egész képfelületet festői egységgé alakítják. „*A fér és a végtelen érdekel*” - olvashatjuk a művésznél. „*Engem a fény maga izgat. Az atmoszféra, amely architektonikus. Nálam a fény, a pára formát nyer, mint maga a figura. Betölti a teret.*”

Visszhang, 1936 körül

Az ötvenes évek végén, amikor megismertem ezt a festményt, *Kiáltás* címmel is emlegették. A nőalak hangja fölbolygatja az öböl egész terét - a képre nézve ezt érezzük. Az a hiperbola, melyet az ég, a víz fölfelé és a domb, a föld lefelé hajló ívpárja mutat, a festmény meghatározó kompozíciós eleme. Ebbe a mértani formaképletbe állította a függőleges motívumokat a festő: a házcsoportot és a kiáltó alakot. A fény itt rejtettebben jelenik meg, átítatja a kép elemét. A felület egészét átjáró ívek, hullámok úgy hatnak ránk, mint a tájban ringó visszhang, ami a nagy balatoni térben szerencsével még ma is tapasztalható valóság.

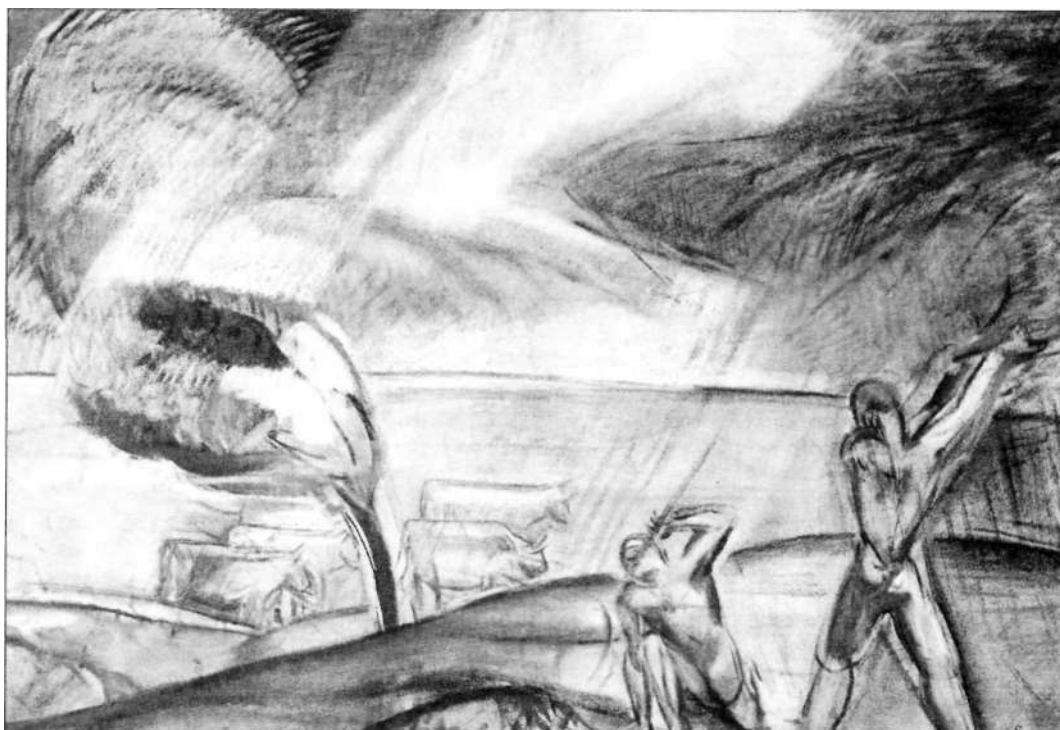
Badacsony, 1930

Nem csupán átköltve, de legjellemzőbb formáiban is megjelenik a táj Egry József művein; a Badacsony című festményt a hegy arcképének is tekinthetjük. Aki, mint e sorok írója is, a hegyet sokszor körbejárta, a festményt nézve utazási élményét érzi megelevenedni. Az óriás ív a képen, mely a hegy és a part formáit egyetlen lendületbe foglalja, Egry dinamikus kompozíciójának sorában is ritka szerkezeti váz. Ezen a kiszabott egységen belül ami még megjelenik - domb, szőlőtábla, ház, fa vagy a víz hulláma -, a portré legjellemzőbb vonásaival teszi teljessé a látványt.

Kiderül, 1931

Ha a Badacsony egyetlen motívum formáinak sok tapasztalatlából leszűrűt és szűkszavúságában is érzékletes jellemzése, a *Kiderül* akár a mai balatoni vendég által is átélhető jelenséget állítja elének. Az imént esett még, a zápor elvonult, a felhők szakadoznak, a nap fehér fényvel árasztja el a tájat. Átjár mindent, egyúttal összeköti a kép három vízszintes mezőjét. Színsora a fehértől a sötétkéig, a vörösöktől a zöldékig terjed, ahogy a tónusok két szélsője is egymástól távoli. Mindezek révén feszültség érződik, de nem dráma. A festő megjelenítő eszközeinek párbeszéde a sok révét kifejezéssel megteremtett harmóniát szolgálja. Szándékát hitvallásnak is beillő szavakkal így jegyezte le: „*A művészei a lélek ünnepe. Ünnepi ruhát veszek a lelkekre, ha festek. Ünnepi ruhám világos, tiszta, derűs. Ha magamra öltöm, általa nagyszerű kapcsolatba kerülök az egyedülvaló élettel. Aki pedig az élettel, a nagybetűs ÉLETTEL kapcsolatba kerül, nem tehet mást, mint hogy ujjong és mámoros, mert megadatott neki a csoda, hogy élhet, hogy láthatja a reggelt, a párás Balatont, hogy láthatja a napot, hogy láthatja az őszt és tavaszt. És nézze, hogy ilyen nagy és végtelen az élet jósága - még szívárványt is láthat az ember.*”

Zalai volt Egry József. Zalaújlakon született 1883-ban, 1916-tól Keszthelyen és Badacsonyban élt 1951-ben bekövetkezett haláláig. A balatoni tájról és embereiről szóló képein festői tehetsége a szülőföldjéről indult érzést és gondolatot emelte határokat nem ismerő művészi magasságokba.

Egry József • Káin és Ábel

Sándor János

A SZÍNHÁZÉPÍTŐ ZALA VÁRMEGYE

Kerek százhetven esztendőnek előtte 1828 októberében Vas vármegye elvetett egy magot, mely három év múltán, 1831 nyárára zalai honfiak gondoskodó szeretete nyomán páratlan gyümölcsöt hozott Balatonfüreden: a harmadik magyar közhírházat.

Téved, aki arra gondol, hogy csak e három állandó színház működött ekkor a két hazában! „Voltak állandó színházak tíz városban is” - írta Eötvös Károly. - „Szépek, nagyok, költségesek, díszei a városoknak. De német színház volt valamennyi. Magyar művészek ott föllépni, Árpád nyelvének ott fölhangozni nem volt szabad. Csak alázatos könyörgések után, csak kényre-kegyre, csak időnként és pénzért és rövid időre engedték meg ott magyar színművészek föllépését.”

Színészek a XIX. század kezdetén

Erdélyországnak már volt magyar színháza. Miskolc városában is felhúzták ekkorra a kartinát az új teátrumban, ám a színészek legtöbbje még mindig pálcás gyalogszínész. Az apostolok lován, jobb esetben Thália nyikorgó szekerén járja a hont, s csapszékekben, kocsmaudvarokon, meg kocsiszínekben tartja előadásait, minek köszönhetően spektakulárnak színi előadás lett a neve.

„Minden városban új színpadot állítunk, oda előre követeket küldünk, hogy az előjáróktól az engedelmet kinyerjük. A fogadósoktól természet kibérelni, akik a mi kényuraink, mert úgy zsarolnak, amint nekik tetszik, nyírnak bennünket, mint a juhokat, azonban egy bálért, mikor tetszik, kiteszik szűrűnket” - panaszkodik naplójában Balog István, a pálcás színészek nesztora.

S ha végül sikerül is megtartani az előadást, újra és újra menni kell tovább a trupp következő állomáshelyére.

„Három kocsi döcög F... városa felé vezető országúton.

Ugyan mi lehet e kocson?

Papiroség, festett város, vászontömlő, fakard, vaspléhből készült mennydörgés, deszkáló, fátolyföhlő, gyantavillám, csepűmenyky, dróton repülő angyal, hólyagból csinált nap, hold és csillag, szóval pingált mindenség. Egy színésztársaság utazik.

Hát a színészek?

Szinte a kocsin ülnek: összesen huszonhaton.

Hogyan? Huszonhat ember három kocsin?... Ha a jó emberek, vegyünk csak kettőt, egy dióhéjban elférnek; úgy meg nem foghatom, miért ne férne el huszonhat színész három kocsin? Akik pedig a kocsin el nem férnek, azok a kocsi mellett sétálnak gyalog...” - emlékezik hajdani vándorlásaira Szigeti József, a Pesti Nemzeti Színház nagysága. - „Nekem a gyaloglásból két hasznom volt: 1 —ör hogy nem fáztam, mint a többi; 2-or mert majd az egyik, majd a másik kocsi mellett haladva, hol innen, hol onnan kínáltak meg egy kis pálinkával, vagy paprikás borral. .

... Mint rossz lelkiismeretűl üldözött gonosztevők bujdokolunk egyik helyről a másikra, mindenkitől kigúnyolva, megvetve és eltaszítva...

... Mi, a magyar nyelv művészet és nemzetiség hirdetői.

Oh nemzetem! - oh nemzetem! ez nem jól van így!”

S ha rájuk esteledik találhatnak-e éji szállást?

A kérdésre Szilágyi Pál legrégebbi teátristáink egyiké ironikusan válaszol *Egy nagypapa regéi* című életrajzi írásában:

„Volt bizony hova fejünket lehajtani. Tessék csak megnézni ott azt a szép iharfát. Milyen tanyám volt nekem ott éjszakánként... Holmi csöndes eső álomból se vert föl, ha pedig záporosodott, a kocsmában töltöttem az éjszakát. Jó fekvőhely a kocsmasztal, jó ember a kocsmáros zsidó.”

A múlt század húszas éveire azonban szerencsére megszaporodott azoknak a magyar érzelmű embereknek a száma, akik felismerték az anyanyelv nemzetformáló erejét. Zalában e hazafiak egyik legkiemelkedőbb személyisége a költő és drámaíró Kisfaludy Sándor.

„Most van ideje, hogy hazájáért, nemzetéért, nyelvéért minden hazai tegyen, amit tehet” - írja a Nimfy dalok előszavában. - „... A mely nemzetnek nyelve nincs, annak nincs hazája csak szállása... és csak a szerencsés időnek tulajdoníthatja, hogy az ilyen nem nemzetet, hanem csoportot más nagy nemzet el nem nyeli. Nem a folyók tartják össze a nemzetet, hanem a nyelv... Nyelvünk nélkül egyenként ingadozó, gyökeret nem verhető, gyenge nádszálak vagyunk, melyeket a politikának legkisebb szelei kitekerhetnek, szóval a nyelv a lelke a nemzetnek.”

A külföldet is megjárt költő a teátrum jellemformáló erejét is ismeri. Erre vall Kun László című drámáját Zala vármegyének ajánlól, 1826-ban írt verse:

„A színjáték a hív tükre
Az emberszív s léleknek,
S a szikrákból fellobbanó
Jó és gonosz tetteknek,
E rajzolja a jó, szép s nagy
A rút s gonosz képének,
Legszebb s hasznosb találmánya
Az emberi elmének.”

Ám rögtön hozzátesszi: „Háttra ebben a magyar még!”

Mind ezek ellenére mégsem Kisfaludy, még csak nem is Zala, hanem Vas vármegye teszi meg az első lépést a füredi színház megalapítása felé. Könyves Máté a „nemzeti színjátszó Társaság sűgője” 1834-ben Buda-Pesten megjelent *Játékszíni Koszorú* című munkájában említést tesz arról, hogy az 1820-as évek elejétől Kilenyi Dávid szintársulatát a „tekintetes és nagyságos Vas és Zala vármegyék különös pénzbeli Summával is esztendőnként segíteni, közmegegyezéssel meghatározták.” Ezért cserében, a tekintetes vármegyék azt kérték, hogy „a Túl a Dunai Társaság azon környékben adja mutatványait.”

Később, 1828-ban amikor Komlossy Ferenc kiválik a székesfehérvári szintársulatból, melynek társigazgatója, Vas megyéhez fordul tartós pártolásért. Kisfaludy Sándor védőszárnyai alá véve Komlossyékot, a vármegye közgyűlésén kettős indítványt tesz: 1. a dunántúli megyék segítségével szerződtesse az állandó szintársulatot; 2. a Dunántúl színészete jusson állandó, tisztos hajlékhoz. Javaslatából az elsőt nyomban meg is valóstítják. A történeteket Kiss János, a Társaság sűgője az 1831-es esztendőre kiadott *Nemzeti Játékszíni Zseb Könyvben* így örökíti meg:

„A Dunántúli Színjátszó Társaság az 1828-dik esztendőben t. ns. Vas Vármegyében október 1-ső napján tartott közgyűlése végzése által vette eredetét, ugyanis akkor a t. Karok és Rendek által végeztetett, hogy ezen Társaság, a Dunántúli Színjátszó Társaság nevezete alatt, bór szűkebb határok között a nemzeti nyelv terjesztésére célzó munkálkodását, rendszabások szerint folytassa. Így állott fenn ezen társaság 1830-ik évig, amidőn Füreden megjelenvén, csekély tehetsége szerint deszka épületben kénytelen volt játszani.”

Füred az 1800-as évek elején

Az akkoriban Zala vármegyéhez tartozó Füred már a XIX. század elején is kedvelt gyógyüdülő volt, a tő egyetlen fürdőhelye. „Holt tenger volt a Balaton” - írta Eötvös Károly a *Balaton utazás*-ban, - „s még zárndokok se látogatták. Csak Balatonfüred állott és Keszthely és kissé távolabb Hévíz. Ez se régóta.”

Néhány elszánt úr silány deszkatákolmányok leple alatt ugyan mindenfélre megmártóztatt a felüldítő vízben, s a környező falvak lakói is megfürdtek benne - évente egyszer, ám azon túl egész évben kihalt pusztaság volt a part. Az 1800-as századfordulón Füred még csak 5-6 házból állt, de már nevezetes volt savanyúvízéről, melynek híre Bécsig is eljutott. József palatinus feleségének Mária Dorotya főhercegnőnek első ott üdülése azután a felsőbb körökben egy csapásra divatba hozta a gyógyfürdőt. A szegényes házak helyébe varázsütésre kastélyok, villák emelkedtek és seregleni kezdett Füredre a gyógyulni, szórakozni vágyók sokasága.

S ahol a napok múlására áhítozók jelen vannak, ott darab idő múltával megjelennek a teátristák is. Már 1816 után otthont talál a füredi bálteremben Kilenyi Dávid társulata, s 1821. június 29-től augusztus 2-áig Balog István játszik itt, előadva többek közt a legrégebb magyar operát: a *Béla futását* és Kisfaludy Károly *Kemény Simon-ját* is. Ettől fogva a dunántúli megyékbe vándorló színészek rendszeresen felkeresik Füredet. 1825-ben például a Horváth és Komlossy társigazgatása alatt működő együttes, öt év múlva pedig mint fentebb írtam, a fehérváriakból kivált és két évvel korábban állandósított Komlossy-féle társulat.

A körülmények azonban ekkor még rendkívül mostohák. Az előadásokat hevenyészve összeeszkábált deszkaépületben tartják. Az aktorok fából tákolat fészkerben nyomorognak, egymás hegyén-hátán, díszleteikkel együtt, derékajuk a pusztára hintett szalma.

Kisfaludy, aki 1830. júliusában társaságával Füreden tartózkodik, Guzmics Izidor papköltőnek a Magyar Tudós Társaság tagjának így ír Komlossyék fellépéséről:

„Az ott mulató hazafiak nagy keserűséggel láttuk, miként tengődik s nyomorog a magyar színjátszó társaság silány deszka kunyhóban, s miként vagyon az számkivetve önön hazájában, midőn a német társaságok

roppant palotákban kevélykedve lépdelnek... Én hazafiul mérges fájdalomban az ott levő közönséget egy Füreden építendő játékszínre felszólítottam."

A baráti kör pár nap alatt 1330 forintot ad össze, Kisjókai Szabó István, révkomáromi kereskedő 6600 zsindelet, Fülöp József az épület alapához 50 öl követ, Oroszy Pál füredi birtokos 50 köböl meszet, a füredi kismemesség és jobbágság pedig száz igás és ezer gyalognapszámot ajánl meg. Ez kezdetnek elég, ám a színház felépítéséhez kevés. Fülöp József veszprémi főpostamester és tanult építész tervei és költségvetése szerint ugyanis még 25 ezer pengő forintra lenne szükség!

Színházteremtő megyegyűlés

Kisfaludynak kapóra jön az 1830-as zalaegerszegi megyei közgyűlés és augusztus 9-én „hazafiúi mérges fájdalomából” fogant beadványnyal fordul Zala vármegyéhez.

„A nemzeti nyelv, nemzeti kultúra, általában a nemzetiség előmozdításának és terjesztésének egyik leghatásosabb módja és eszköze a nemzeti játékszín és színművészet, melynek léte, így játékszínnek szükségét és hiányát minden hazaszerető magyar már régen sajnos érzé, és ezen foglalkozás miatt az országnak nagyobb birtokosait méltó nehezettelés vádolja” - áll az írás bevezetőjében.

Mielőtt azonban négyponthoz jutna, nyomós érvekkel megemlíti külföldi tapasztalatát, mi szerint: „minden nevezetesebb és számottevőbb vendégek által látogatott ferdőknél és borvizeknél Európában célerányos játékszínnek mulattatják az egészségnél fenntartására és házi gondoknak felejtésére öszveseregő vendégeket.”

S miután Zalában Füred „az egyetlen hely, mely az országnak minden részéből, sőt néha még a külföldről is öszveseregő vendégek jelenlétével leginkább dicsekedhetik”, ezért ott kell felépíteni egy játékszín, mely a „nemes Zala vármegyének az egész nemzet előtt hírt, nevet és dicsőséget szerez.”

A tennivalókat négy pontban öszszegzi:

1. A visszaélés gyanújának elkerülése végett az eddig adakozottak listáját és készpénz-adományait a „Tekintetes Nemes Vármegyének alázaatosan bényújtja”, azt tanácsolva, ha a „szándék végre nem hajtható - kinek-kinek pénze visszafizetessék.”

2. Javasolja, hogy a korábban a pesti és a megyei színházak építésére gyűjtött pénzekből - miután azok eddig nem épültek fel - „inkább Füreden, megyénk kebelében álljon fel egy játékszín, mintsem Pesten, hol csak ritkán örvendhetne egy Zala vagy Balatonmelléki áldozatja gyümölcsének.”

3. Kéri, hogy „a Szent Mártoni főapát úrtól, mint a füredi savanyúviznek és körének földes uraságától” a Tekintetes és Nemes Vármegye „a játékszínnek egy célerányos helyet eszközöljön.”

4. Mivel „a fölállítandó játékszínnek és a benne játszó társaságoknak minden időben egy főkormányzóra lévén szüksége” javasolja, hogy a vármegye nevezzen ki a posztra egy arra alkalmas személyt.

Indítványa fogadtatásáról így számol be Fülöp Józsefnek, a teátrum tervezőjének, egy augusztus 13-án küldött levélben:

„A Füreden építendő teátrumról relációmát és javallatomat megté-

vén, a Statusok tapsolói örömmel fogadták a szép hazafiúi intézetet” és minden javaslatot elfogadva kimondták: „a füredi teátrum épületében soha más nyelven, mint magyaron játszani szabad nem léssen.”

Nem csoda, hogy Kisfaludy így példátlan gyorsasággal és sikerrel vizszi keresetű javaslatát, hisz oly kitűnő pártolói vannak mint Deák Antal és fia, Deák Ferenc, valamint a későbbi miniszter Csányi László, aki a megyegyűlésen így korteskedik a terv mellett:

„Meg kell védelmeznünk és lábra kell állítanunk édes anyai nyelvünket, s nem szabad elszenvednünk, hogy ezt a mi országunkban bármely idegen nyelv a maga háta mögé állítsa. Mert ha őseink szózatát elfelejtjük, s eképpen magyarságunkból kivetkőzünk: akkor nekem nem kell többé se alkotmány, se szabadság, de még az élet se kell!”

Augusztus 14-én Deák Antal Pozsonyból jó hírt közöl Kisfaludyal: „a teátrum épületjére szükséges fundust a szentatyák” - ugyanis a Tihanyi Apátság telkén vannak a fürdőházak, s a vendéglő, itt kell hát lennie a színháznak is -, „megajánlották úgy, hogy ahol az Urabátyámnak belátása szerint választatni fog, szabadon elfoglaltathasson, s ezen célra alkalmaztathasson.” S bár téglát és meszet nem, „fát azonban az egész teátrum épületre, amennyi csak kívánatik, Somogyban a kapolyi erdőn ingyen adnak.”

A nyilvánosan meghirdetett adakozásra a hazafiúi hévtől áthatott zalaik megnyitják máskor gondosan zárva tartott bukszájukat. Ad ki-ki annyit, amennyi telik tőle. Gróf Zichy Domonkos szányi plébános példának okáért 25 forintot, a pázmándi és nicki plébánosok öt-öt forintot, valaki névtelenül húsz forintot, Rosti Albert úr tizet ígér ugyan, de végül is csak öt forintra futja tehetségéből. Zala vármegye hivatalos gyűjtőívén százanként szerepelnek a szerényebb, de jó szívet tett adományok. A teátrumhoz a legkülönösebb hozzájárulást Kisfaludy feleségének, Szegedy Rózának unokaöccse, gróf Festetich László adja. Hat óriási oszlopot faragtat egy-egy hatalmas kötömbből a színház homlokzatához és azokat saját pénzen szállíttatja el Füredre.

A vármegye a szomszédos Győr, Veszprém, Vas, Somogy és Fejér megyéktől támogatásukat kéri s azok oly jószomszédi buzgalommal állnak a nemes ügy mellé, mintha Ismernék Kisfaludynak, a veszprémi káptalanhoz intézett sorait:

„Az a hazafi, ki értékét a haza és a nemzet javára áldozza, gazdagabban hal meg, ha teljesített hazafiúi kötelességének megmondolásában és érzésében sóhajtja ki végső leheletét, mintsem az, aki bajjal, nyugtalansággal zsongt vagyonát hálátlan, elégtelen örökösökre hagyja, kik jötevényüket néha még sirjokban is leszólják és becsmerezik telhetetlenségükben.”

S mindenek koronájaként a vármegye a teátrumot oltalma alá veszi és a költőt nevezi ki az intézmény főkormányzójának!

A nagyszerű eszme most már telté váltható!

Az építkezés

Még 1830 őszén kicövekelik a színház telkét, a XVII. századi kápolna közelében, a sétálóhely felső, fákkal, bokrokkal borított szélén. Az építkezés vezetését maga a tervező Fülöp József vállalja magára, s szorgos iparkodása nyomán a tél beállta előtt a falakat már két ölnyre fel-

Kisfaludy Sándor

Hivatal Anikó

Lendvay Márton

húzzák. A zöld idő beköszöntével az építkezést abbahagyják és egészen tavaszig csak a rengeteg anyagot hordják egybe.

Kisfaludy azonban fél attól, hogy az időközben innen is, onnan is csordogáló pengőforintok nem érik el a megkívánt summát, ezért 1831. március 15-én további adakozásra buzdító levelet intéz Vas vármegye notabilitásaihoz:

„Hintsük a hazafiságnak aranymagvait, szünet és kifáradás nélkül ott, ahol lehet; úgy, amint lehet, s akkor amikor lehet; Amint az idő, hely és körülmények engedik: bár vetésünknek arany termését arathatni talán csak késő unokáinknak engedtessek is.”

Igy azután onnan is áradni kezdenek az adományok. A hamarosan beköszöntő tavasszal azután olyan lendülettel látnak munkához a kőművesek, ácsok és mindenféle mesteremberek, hogy alig egy hónap alatt tető alá jut az épület.

A *Hazai és Külföldi Tudósítások* 40. számában egy 1831. május 9-én, Tihanyból küldött tudósítás jelenik meg:

„A Nagy Erdemű Közönségnek jelentetik, hogy Tekintetes Nagyságos Zala Vármegye Rendjeinek múlt esztendő augusztus hónapban költ Határozása szerint Füredi savanyó vízen az Uraságtól evégre kikért funduson most emelkedik egy pompás, ahelyett felettébb ékesítendő Nemzeti Színház épület... S bátran elmondhatni, hogy a Füredi savanyó víz nem csak gyógyító forrás - nem csak mulatóhely - hanem jóvára a Hazai nyelv Litteratura, és Tsinosodós egyik Nemzeti Iskolája léssen.”

A színházépítés a végéhez közeledik, ám Kisfaludy még most sem elégedett. Tudja művének Achilles sarkát: az állandó társulat hiányát. Összehívja hát a nemzeti színészet ügyében 1831. május 25-ére a kiscelli gyűlést. Ezen megjelennek Zala, Vas, Sopron, Veszprém és Győr követei és - a szó a már idézett Kiss Jánosé - „a Teátrum ügyében jeles határozat tételén, közös értelemmel az végeztetett, hogy minden Megyében két hónapot, úgyszintén Füreden is kettőt tartozzon a társaság tölteni, és azon hónapokban, melyeket keblében tölteni fog, a Megye a Társaságot fennállításáról, utazásáról teendő költségekkel fogja segíteni.” Ezután „rendes belső szerződéssel” Komlossy Ferenc színidirektor társulatát „társaságos szövetséggé” alakítják és állandósítják! Létrehozzák a színház állandó ruha és kelléktárát is, melyeknek ügyeit rábízák Kisfaludyra, kit „főkormányzóvá választanak a Dunántúli Nemzeti Színház Társaság minden dolgában”, végezetül pedig kitűzik a színház megnyitásának napját.

A színháznyitás

Tehetik, mert készen áll Thália fák ölelte, ógörög homlokzatú temploma, a 400 személy befogadására alkalmas, bejáratával a Balatonra néző teátrum Faszindelyes tetején kis torony nyújtózik az égre, tornáca fölött óra mutatja a futó időt, s homlokzatán e felirat díszel: „Hazafiság a Nemzetiségnek!”

Színpada a méretekhez képest tágas, s a mindenre gondoló építők öltözőket, szertárakat és lakosztályokat is kialakítottak benne.

Mint az előbbiekből már kitétszhetett Komlossy Ferenc igazgató Színház Társaságát éri az a szerencse, hogy a magyar színészet új és a kor minden kényelmével ellátott otthonában felléphet.

Komlossy, az ügyes komikus és karakterszínész, később a pesti Nemzeti Színházig viszi. Pályája során már volt könyvtáros, számvető, gondnok, és közel 200 fordítását játsszák a két hazában.

Együttesének oszlopa a hivatalnokból lett színész: Lendvai Márton, a magas, karcsú termetű, csengő hangú, eszményi hősszerelmes.

A férfinép szívét a 16 esztendő, szépséges Hivatal Anikó - egy év múltán Lendvai felesége -, a máris ünnevelt primadonna törli darabokra. Tehetségét jelzi, hogy vígjátékokban és zenés darabokban egyaránt sikert arat.

Pergő Celesztin a szálfatermetű, hatalmas orgánumú szerelmes és hős-színész, úttörő komédiásaink egyike is tagja a társulatnak.

A Dunántúli Színház Társaságnál lép még fel - többek között - Komlossyné, Körösné, Baranyi Péter, Hubenay Ferenc és a (legendák övezte, flegma, ironikus, jó humorú) Nagy Pista. Sűgőjük pedig a már többször idézett Kiss János.

A társaság az 1831-es esztendőben Baján kezdi játékait, majd Halas, Kecskemét, Pest-Buda, Veszprém, Kiscell, Sümeg, Keszthely és Zalaegerszeg után érkezik Füredre, hogy megnyissa az új színházat.

Az első előadás apját még Kiscellben július 3-ra tűzték ki. Igen ám, de közelegvén a neves nap, megindul a környék népe - kiknek ingyenmunkája nélkül a teátrum nem épülhetett volna fel - hogy ő is jelen legyen az első előadáson. Ennyi ember azonban nem fér el a nézőtérre, melynek különben is minden helyét megvette a főrangú társaság. Már-már kitör a botrány, mikor Komlossy direktornak remek ötlete támad: 2-án, szombaton tartsanak ingyen előadást az egyszerű népek; 3-án vasárnap pedig pénzért a nemességnek. És így is lett!

A színházavatás napjára Thália új templomát illően feldíszítik. Négy lobogó az épület éke. Középen a nemzeti zászló az országcímernel, mellette Veszprém, Vas és Zala lobogói a megyék címerével. Első bemutatóul a Társaság a *Magyar hölgy* című vígjátékot választja. Előbb azonban két prólóg hangzik el, mindkettőt Kisfaludy Sándor írta.

Az elsőt, a beszédet, Komlossy Ferenc magyar színigazgató olvassa fel:

„Hazafiúi buzgóságok tavaly ilyenkor azt mondotta: Legyen meg! - és: Meglett... Itt, hol még tavaly ilyenkor az ezen helyen állott fákat és fűszálakat a szél ingatta, most a nemzetiséget terjesztő színművészeti Intézet áll; - a tavaly gondolt Magyar Játékszín szép valóság lőn! És az önön hazájában eddig zsellérkedni kénytelenített magyar színművészség tulajdon házra vergődhetvén azt sóhajta: - Itt most tulajdon hazámban én is már itthon lehetek!”

Azután felzeng a második prólóg, a dal, ezt a Dunántúli Színház Társaság énekli:

„Adja Isten, hogy a magyart
A félvilág uralja
S vérrel szerzett szabadsága
Soha kárát ne valja.”

„Amikor ez a dal elhangzott” - írja Eötvös Károly - „1831-ik évi július 3-án délután 5 órakor felemelkedett helyéről a közönség, s örömkönnök közt éltet Kisfaludyt, a költőt. Délceg férfiak és ragyogó szépségű nők tolongtak hozzá, hogy vele kezét szorítsanak, s kezét, s ruháját megcsókolják.

A színpad hölgyei se tudták könnyeiket visszatartani. Ám ők a színpadról le nem mehetnek. Mindegyik felkapott hát egy rózsát és odahajítja a költő lábához...”

Ez hát Magyarhon első Nemzeti Színházának hiteles története.

A balatonfüredi színház

N. László Endre

A REGÉLŐ CSALLÓ- ÉS SZIGETKÖZ

A Csallóközről, annak múltjáról, hiedelemvilágáról kívánok beszélni. Nem sorolom ismert és nem keresem ismeretlen okait, miért foglalkoztak keveset ezzel a földdarabbal a történészek és a néprajzkutatók. Tény, hogy keveset és nagyon kevesen írtak róla; kevés mesét, kevés verset, kevés regényt, még kevesebb tudományos könyvet közöltek. Szép szigetünk egész irodalma nagyon kis helyen, néhány polcon elférne... Pedig évezredek óta lakott ez a terület, s lakói átéltek mindent, amit egy nép átélhet. Kevesek neveztek unalmasnak és tündérszépnek, derűsnek és félelmetesnek, mesésen gazdagnak és kétségbe ejtőn szegénynek, a boldogság honának, Tündér- és Aranykertnek csakúgy, mint a bánat földjének.

Hosszú-hosszú évszázadokon át szerető, gondos édesanyánk volt a Duna, ez a nagy folyam. Így tudja ezt minden csallóközi (és szigetközi) ember. Elhalmozott bennünket ajándékaival, biztosította mindennapi kenyerünket, mert munkát és életet adott, s ha ellenség támadt nápérezte, a menekülők tízezeinek nyújtott menedéket a vizek által oltalmazott száz és száz sziget... Ezernyi karjával magához ölelte népét, ugyanakkor vízi útvesztőivel, nádasával, lápjával elárasztotta ellenségeit.

Mivel ennek a tájegységnek mások voltak a természeti adottságai, mint a Kárpát-medence egyéb területeinek, lakosainak életmódja is másként alakult az idők folyamán. A honfoglaló magyarság és annak utódai itt évszázadokon át szabadon hódolhattak ősi hitüknek és három nagy ősfoglalkozásuknak: a halászatnak, a pásztorkodásnak és az aranyosásnak. A Duna rendkívüli halgazdagsága, a kora tavasztól késő őszig zöldellő rétségek és a gazdag aranyföveny viszonylagos jólétet biztosítottak a szigetségi lakosságának meg a legnagyobb aszályok és a hosszas háborúskodások idején is. A két első ősfoglalkozásról nagy tudásunk, Hermann Ottó szinte mindent megírt, a harmadikat - az évszázadokig üzött aranyosást - szinte napjainkig titok fedte, pedig hiteles kútfők, királyi rendeletek és oklevelek egész sora igazolja, hogy ezen a tájon egész falvak népe élt - szinte kizárólag a folyami hordalékból kimosott sáráranyból.

A Csallóköz nem egyetlen nagy sziget volt, ezért összefüggő védőtőltsérről - a honfoglalás után meg legalább hat-hétszáz évig szó sem lehetett. Először minden család, később egy-egy helység csupán maga - többé-kevésbé állandó jellegű - lakóhelyét védte körtöltéssel. Felszántott területekről - legalábbis nagyobb megművelt területeiről - akkoriban nem lehetett szó. A legelők titka pedig éppen a gyakori árvizekben, a talaj nagy nedvességtartalmában volt; a legelőnek, a kaszálónak inkább használt, mint ártott a víz.

Még a 1 / . században is (a török háború ellenére) Aranykert volt az Aranykert. A lecsapolt mocsarak, holtágak, az ezernyi sziget világa lassan kenyértermő rónává változott ugyan, de a mesterséges halmok mindmáig emlékeztetnek az avarokra, a hunokra, a besenyőkre, az őshitű magyarokra. Árpád unokájának, Tevel vezérnek a nevét helynevek őrzik, s szájról szájra szálló regék emlegetik. S nem véletlenül szerepel a helynevek között Koppány, Vatha, Bulcsu és Lehel neve sem, hiszen az erőszakos hittérítés idején a járhatatlan mocsarak és vízagak, a nehezen megközelíthető szigetek világában keresett menedéket a magyarság azon része, mely ősei szabad hitéhez körömszakadtáig ragaszkodott. Azért van itt Bálványszakállas, Bálvány-sziget, Pogány-sziget és -dűlő, hogy csak néhányat említsek a sok közül. Szent István templomokat építtetett ide, hogy harangszóval és tömjénfüsttel riassza el az őshit - utána még évszázadokig - kísértő szellemét, a nyugat és a kereszténység ellen lázadó szellemet ebből a zárt vízi világból.

Rege őrzi, hogy a már régen kiszáradt Ataturk vize mellett állott az az udvarház, ahová II. Endre királyunk leányát vette asszonyául egy csallóközi nemes. Hogy Aranyoson vadászkastélya volt IV. Bélának. Mutogatják a halmot, ahol Kun László megpihent, hazatérőben a győztes morvamezei csatából. Mátyást pedig az egész Csallóközben emlegetik. Vadászott a Gócs folyót szegélyező égererdőben, az Őrsújfalu melletti bükkerdőben, a madi tölgyesben, ahol azóta egyre a bicsakfát emlegetik. Megfordult Somorján, Várkonyon (ahol állítólag avar maradványok, a vár-kunok laknak), Királyfiatarcán, Felaranyoson, és a Komáromi várban jóslták meg közeli halálát...

„Kevéssel azelőtt - írja Bonfini -, hogy Bécsből Budára indultunk, s a király Komáromnál megállott, a komáromi várkapu felett emelkedő torony csúcsán egy gólyafészket láttunk, amelyből négy idegen gólya kimarta a fészek lakóit és egymással marakodtak érte. A király meghagyta, hogy néhány udvari emberrel együtt nézzem meg, mi történt ott. Én akkor, mintegy isteni sugallatra megjósoltam barátaimnak, hogy Magyarország nyugalma még ebben az évben megzavarodik, mert közel a király halála, Magyarország pedig négy pártra fog szakadni, mert négy király fog harcolni Magyarországgal. A király gyengélkedése megerősítette jóslatomat.”

Sokat beszélnek róla az öregek, hogy a Bács medrétől nem Smesse emelkedett a Máglyadomb, ahol a honfoglaló magyar törzsek fehér lovat áldoztak a Hadúrnak, s itt gyilkolta le Károly Róbert egykori híve (később ellensége) az utolsó magyar táltost. Károly Róbertnek e megölt táltos leánya szült először fiúgyermeket (aki később magas egyházi méltóságot töltött be), s a leány iszonyú bosszút állt apja gyilkosán, Zách Feliciánon: annak egész nemzetiségét kiirtotta...

Száll a rege ebben a regés kis „országban”, ahol tündérek sírnak az Ősisten szent ligetében... A tündér szó nagyon gyakran és igen sok alakban bukkan itt elő nyelvünkben. Hogy csak néhányat említsék, ilyen pl. a tündérszantal, tündérfátyol, tündérfenyő, tündérfürt, tündérhaj (árvalányhaj), Tündér Ilona, Tündérkert, Tündérsziget, tündérrózsza, tündértánc stb.

A Tejút a régi csallóköziek szerint a Tündérek útja, Tündérek járása, a Tejút egy részének neve pedig Tündérek fordulója. Egy csallóközi rege szerint a Göncölszékér nem más, mint a Tündérráknő székere. S ma már inkább csak az öregek tudják, hogy régesrégén Aranykertnek, Tündérrkertnek nevezték a Csallóközt...

Itt járt Tündér Ilona három, hét, a legtöbb változat szerint tizenkét szépséges és jóságos társnőjével, de itt tűnt fel Lidér is, a gonosz tündér. Egyes regeváltozatok szerint a tündérek Tündér Ilona leányai voltak. S vajon milyenek lehettek? „Aranyhaluk a sarkukat verte, aranyos ruhájuk tündöklött a holdfényben. Ha sírtak, szemükből gyöngyök, ha mosolyogtak, ajkukról rózsák, ha leptek, sarujukból arany hullott. Itt táncoltak, daloltak, mulattak, és minden éjjel egy pár aranyarut nyűttek el. Ha pedig avatatlan közelített, ki-mondták a varázsigt: Kód előttem, kód utánam, hogy engem senki meg ne lásson!”

A Karcsay által megőrzött változat szerint Tündér Ilona hatyú képében úszkált Csallóköz vizein. Csallóköz tája még olyan gyönyörű volt, hogy Aranykertnek nevezetett. Sok tündér lakta akkoron: a nagy Duna szigetei voltak legkedvesebb mulató lakhelyeik, ott járt hajdanta Tündér Ilona is, mint hatyú úszkálva a Dunán. Vízi tündérpalatáikban mondhatatlan fény és gyönyörűség uralkodott, aranytól és gyémánttól ragyogott ott minden, vízi tartományaik messze terjedtek el onnét, egész a tengerig.”

Ipoly Arnold gyűjtéséből megtudhatjuk, ki és hogyan kerülhetett be ebbe a földi tündérrhonba: „(...) ezen tündérországba (...) a néphit szerint csak ritkán juthat el halandó, tündérek kegyeltjeinek, választottjának kell lennie, aki csábjaik által odaédesgetetik, és akkor is csak bűvszerekkel, sanyarú próbák által érhet hozzájuk. Midőn a csallóközi csodálatos, bűbajos mesterségek által, vagy ha valakit különösen megkedveltek, elvették magukkal vízi tündérpalatáikba, és szolgálatukba vették: ki hozzájuk jutott, nehéz próbák alá vettetett, s ha szilárd hűséget mutatott irántuk, elhalmozták kegyükkel, de ritka állta ki sokáig: a hűtlent visszavetik bűvmóddal a sanyarú életre (...) és soha nem tudta meg, miképp került ki onnét.”

Az eddig idézett regék szerint tehát a Csallóközben akkor még csak tündérek és meglehetősen kisszámú kegyeltjeik laktak. Mintha a szigetséget a tündérek egyszerűen kisajátították volna maguknak, tilalomfákkal vették volna körül.

Hozzánk tartalmilag és érzelmileg lényegesen közelebb állnak, emberibbek, mélyebb és határozottabb mítoszi jelentéssel bírnak azok a csallóközi mondák és regék, melyek a tündéreknél a halandók közti megjelenését, az emberi dolgokba való jótékony áldásos beavatkozását örökítették meg. Ez a jelenség regénkben mindig a visszasóvárgott aranyok emlékeihez kapcsolódik, melynek megszűntét egy szomorú, sóvárgó érzés alaphangja kíséri.

Amikor honfoglaló őseink, a „kumáni magyarok” birtokukba veszik a Csallóközt, „avari” tündérekkel találkoznak, és nőül veszik őket. (A csodaszarvas regéjének egy csallóközi változata.) Árpád unokája, Tevel, aki Lehel vezér oldalán veszi életét a gyászos emlékü ütközetben, egy magányos tündért vesz feleségül, s az holdvilágos nyári éjszakákon, az aranyosi sziget csücskén, hosszú aranyhaját fésülgetve, mindmáig visszavárja a daliás Tevel vezért, akinek vezéri sátra a Tevelháton állott... A tündérek egy csallóközi molnárral örítik „színarany (nappal) búzájukat, színezüst (holdfényenél) búzájukat a színarany és a színezüst malomkövön”, s ezt hintik szét a parti fövényen az aranyászoknak. A tatárjárás idején többől levágták színarany hajukat (a jóságos Göncöl táltos színezüst szakállát), s belőle fontak aranyhidat, ezüsthidat a Dunán, hogy a Dunától a csallóközi rengetegben menekvést kereső emberek biztonságosan átkelhesse a folyamon. A hajuk pont hétszázhevenhét esztendő alatt nő ki (Göncöl szakála is), s addig nem mutatkoznak. De akkor visszatérnek, s velük visszatér a Csallóközbe a boldogság, az öröm, s a föld Aranykertté lesz.

Sok-sok regénk magyarázza, miért mentek el innét a tündérek. Az egyik szerint egy aranyász a halott tündér hajából is kímosta az aranyat, s ezért álltak távozásukkal a szigetségi egész lakosságán. A pozsonypüspöki rege röviden a következő:

„Csallóközben még azon időben, mielőtt Csallóközzé lett volna, szép aranyhajú tündérelányok jártak át a Macskaréven, a mogyorósi uraság földjére; egy agg fűza alatt, mely máig látható, teríték meg éjente asztalukat; kinek kedve tartá, a hozzáállhatott és jóllakhatott, távoztukkor sarujukból aranypor hullott a nyomukban, ki mennyit bírt, annyit szedhetett, s nem is volt akkor sem koldus, sem szegény az egész tájékon, de mióta egy gazember (aki természetesen - idegen volt) a tündérek asztalánál jóllakozva, háládatlanul rácsunyított, azóta sohasem látta senki a tündéreket. A macskarévi révész kompjában utánok egy aranypatkót talált, s azzal ki volt fizetve, a tündérek eltűntek, s a vidéken azóta gyakran nyomor és inség uralkodik: az Aranykert Csallóközzé lett.”

Egy másik változat szerint egy fiatal vadász elutalajdonította Tündér Ilona aranyfésűjét, s a tündérr királynő ezért haragudott meg az emberekre.

Anagy sziget (szigetségi) nevei: Csallóköz, Aranykert, Tündérrkert, Tündérsziget stb. is mítoszi vonásokra emlékeztetnek, csakúgy mint a Duna főenyében (az élő kavicsban és az őshordalékban egyaránt) mindmáig található aranypor. A néphit szerint az arany csak csoda, a tündérek jósága, és adakozó kedve folytán kerülhetett a parti főenybe a tündérek ruhájából, sarujából, hajából, vagy éppen a molnárr legény szítálja a napsugárból az aranyport, a holdsugárból az ezüstport. A magyarázat szép és kielégítő lehet a mese szempontjából, mert ha tudományos hitele nincs is, művészi hitele annál nagyobb, hiszen népünk teremtő képzeletének bizonyítéka.

Hová lettek a tündérek a csallóköziek szerint? „A csillagokba szálltak, s ha talán mégis léteznek, nem érintkeznek a halandó emberekkel, mert ezek mindig gonoszabbak.” Manga János egy másik változatot jegyzett le: „mióta egy részeg ember levágta Tündér Ilona haját, a tündérek eltűntek” a Csallóközben.

A rege egyre világosabb, emberközelebbi formát ölt, egyre inkább kötődik valóságos, meghatározott helyekhez. A következő változatban Illésháza neve is szerepel már:

„A tündérek királynőjükkal együtt az illésházi réven át jártak a Csallóközbe. Illésházán még mindig áll egy hatalmas nyárfa, mely a néphit szerint annak a nyárfának ivadéka, mely alatt a tündérek asztala állott.”

Már 1839-ben akadt valaki (Csapó Kálmán), aki megverselte a tündérrége egy másik változatát. Ennek tartalma röviden a következő:

Tündér Ilona és kísérete a Dunára járt le fürödni, s amikor távoztak, lábnyomaikban „termett” az aranypor. A mogyorósi uraság egyszer megleste őket, s azon nyomban halálosan beleszeretett a tündérr királynőbe. Esztét veszte rohant a habokba, hogy Tündér Ilonát karjába ölelje. De vágya nem teljesült. Tündér Ilona megátkozta az uraságot, s a szigetségi lakosságát is.

Egy másik regéváltozat alapján festette gyönyörű faliszőnyegtervét Nagy József festőművész. Ennek a regének a tartalma pedig a következő:

A vízimolnár jó termést ígérő búzaföldjét titokzatos éjszakai látogatók letiporják. Három fia van a molnárnak. Először a legöregebbet, majd a középsőt küldi ki éjszakára, de azok bizony elalszanak. Végül a legkisebb fiúra kerül sor, aki éberben figyel minden

neszre. Egyszer csak a nagy szárnysuhogást hall és látja, hogy vadludak ereszkednek alá a búzatáblára. És amint földet érnek, csodálatos szépségű leányokká változnak át. A legény mindjárt tudta, hányadán áll, hiszen eleget hallott már Tündér Ilonáról, akinek varázsereje csodálatos aranyhajában van. Odalopakodik és levágja a tündérr királynő haját.

E változat szerint a tündérr királynő ezért haragudott meg az emberekre, és ezért hagyta el a tündérr nép örökre a Csallóközt. Nagy József faliszőnyegtervén éppen azt a jelenetet örökítette meg, amikor a molnárr legény lenyírja a tündérr királynő haját, s társnői rémülten menekülnek. Cserbenhagyva királynőjüket, visszaváltoznak vadludakká. Van, amelyikük már egészen az, van, amelyik még félig tündér. Háttérül a megejtően szép csallóközi természet, az érdekes alakú, boszorkányos botlófák szolgálnak, melyek sötét, torz tömegükkel csak még inkább hangsúlyozzák a tündérek egyáltalán nem légiés, hanem érett, asszonyos, nagyon is földi szépségét.

Aregekör egyre bővül, gazdagodik, s foglyul ejti a tündéreket, nem engedi el őket a Csallóközben... Csiszolódik, mint a dunai kavics, vagy a folyam szállította arany szemcse, amit az aranyászok a főenyéből mosnak immár évezredek óta. Újabb és újabb változatok születnek a nép ajkán, melyeknek csak a a töredéke került eddig papírra:

... a tündérek egykori itt lakozásának bizonyítéka a Csallóközben egykor (s itt-ott még ma is) dúsan tenyésző árvalányhaj! Mi más is lehetne ez, mint a tündérek elhullajtott arany hajszála?

... Amikor a legény levágta a haját, Tündér Ilona abban a minutában elveszítette csaknem teljes varázserejét. Mivel megtetszett neki a szemrevaló molnárr legény, hús-vér asszonnyá változott társnőivel együtt. Mind a tizenhárom csallóközi legényekhez mentek feleségül... Bizony, az őregjeink azt mesélték, hogy a mostani csallóköziek ősanái tündérr asszonyok voltak.

... a jóságos tündérek annyira megszerették a becsületes, szorgalmas csallóközi embereket, hogy a vizek lecsapolása után virágokká változtak (Tündér Ilona vízililiommá, mely színével az embereket mindig is aranyra emlékezteti, hűga, Tündér Rózsa pedig tündérrózsává stb.), csak azért, hogy az emberek közelében maradhassanak az idők végezetéig.

De akad több olyan változat is, mely a mesebeli Tündér Ilonát történelmünk egyik legvonzóbb alakjával, Mátyás királlyal hozza kapcsolatba!

Mennyi ebből a valóság, és mennyi a mese?

Khin Antal, az első csallóközi múzeum alapítója és első igazgatója szerint a dunai aranyászok és halászok a hold csalóka fényénél a vízből kiemelkedő „magyar halat” (örhal, viziborjú, vi-za stb.; magyar halnak azért nevezték a Csallóközben, mert mielőtt elérték volna a vizák az osztrák határt, a halászok kifogták őket) nézték tündérnek, s mivel a parton akkoriban még igen sokan mosták a főeny kincsét, az aranyt és a „tündért”, összekapcsolták, s megszületett - megszülethetett - Tündér Ilona első regéje.

Szerintem a valóság ennél sokkal szebb!

Tudjuk, hogy a csallóközi leányok szép nyári éjszakákon, valamilyen elhagyott partszakaszon, ahol biztonságban és rejtve érezhették magukat, meztelenül fürödtek. S ha esetleg meglátta őket ilyenkor egy költőibb lelkületű aranyász vagy halász, már meg is születhetett a mese a csallóközi tündérr kérről, kikhez az „aranykörtés” adva volt. Nem is kellett hozzá túlságosan nagy képzelőerő. Kezdő pedagógus koromban Benyák Lajos bácsi, a szállásadó, akit öröklé Csallóköz múltjáról, meséiről faggattam, 1949 nyarán, egy este titokzatosan közölte velem, hogy valami nagyon szépét mutat, ha vele megyek. Mentem bizony, elmentem volna vele a pokol mélységes fenekére is, de nem oda vezetett, hanem a Dunához. S akkor én is láttam a csallóközi „tündéreket”. Olyan szépek voltak a holdfényben, hogy Tündér Ilona is bevette volna őket a csapatába. Ha már évszázadokkal korábban meg nem születik, hát akkor, 1949-ben megszületett volna az első rege Tündér Ilonáról és szépséges társnőiről.

Elhitték vajon a csallóközi aranyászok, halászok, hogy a tündérek hajából, köntöséből vagy sarujából került az aranypor a parti főenybe? Hát annyira hitték, amennyire hinni lehet, amennyire hinni kellett az életüket megszipító, a lelküket nemesítő mesék igazában, de a valóság szilárd talaja azért sohasem csúszott ki a talpuk alól.

Dr. Baranyay József ezt írja *A csallóközi aranyosás* című könyvecskéjében: „Az aranyásznak emberektől elzárt foglalkozásában képzelete csapongott, fantáziált, s látva azt a sok-sok arany szemet a homokban, kereste, kutatta, hogy hogyan került az

oda? Mit tudott ő, szegény, aranyat tartalmazó kőzetről, amelyet az idő vastoga mindig apróbb és apróbb darabokra porlaszt, s a víz lehozza a folyók partjaira. Ő ehhez nem értett. De hát magyarázatát akarta adni. Kigondolt ott a tűzesek unalmosságában egy szép mesét."

Megdöbbenő badarság!

A víz mellett és a vízből élő emberek mindenkinél jobban ismerték a vizet, a víz tevékenységé, mar jóval a honfoglalás előtt ismerték az aranyosás mesterségét, és itt is találkoztak aranyosokkal. Tehát nagyon jól tudták, hogy a távoli hegyekből hozza ide a nagy víz a nagyrészt alpesi eredetű aranyat. Ha ezzel nincsenek tisztában, soha nem mennek fel aranyászni (csallóköziesen „aranyászni”) a Duna felső folyásához és mellékfolyóihoz, ahogyan eljártak aranyat mosni Erdélybe, a Tisza felső folyására, a Garamra, az Ipolyra, Aranyosmarót környékére, még a Drávára és a Murára is. Hiszen ezeken a vidékeken (Erdély kivételével) nyoma sincs Tündér Ilona csodálatos mesevilágának!

Ezek a mesék, regék nem az itt élő nép tudatlanságának, hiszékenységének, hanem művészi értéket teremtő képzeletének, a valóságot a mesélés csodálatos egységbe ötvöző, alkotó és fenntartó erejének ékes bizonyágai! E mesék összülője a nép lelkében felbuzgó tiszta forrás, művészi érzék, igény, a szépség iránti csillapíthatatlan szomjúság volt. Az idő pedig százsor és ezerszer újjászülte, tovább csiszolta ezeket a meséket, regéket, míg kifortak magukból minden idegen anyagot, viszont magukba olvasztottak minden befogadható szépséget, s új elemekkel, változatokkal bővültek, gazdagodtak.

Nem! A csallóközi emberek nem keverték és nem is keverheték össze a mesét a valósággal! Viszont megéreztek azt, hogy e két csodálatosképpen kiegészíti egymást és kiteljesíti nehéz, küzdelmes életüket.

„... királynőnk fátyla a csillagos ég,
léptei alatt selyem a rét,
illatát lényegül minden virág,
szellő csókolja lába nyomát,
s a folyam suttog száz tündérréget.”

A csallóközi vizekből, ingoványokból gazdag termőföldet teremtő emberben jól megfér egymás mellett az élet minden vaszkos realitása és a valóságot megszépítő mese! A kemény - és sokszor irgalmatlanul nehéz - élet rákényszerítette őt a józan, előrelátó, apró leiekből is következtetni tudó gondolkodásmódra és cselekvésre. Tudta jól, mikor, hová és miért épít gátakat, töltéseket szinte emberfeletti munkával; de ha kellett, ha a szükség, a család vagy a nagyobb közösség érdeke úgy kívánta, önmaga rombolta szét ezeket, hogy a víz megközelíthetetlenül tegye tanyáját, faluját, és megvédje az ellenségtől, vagy akár az adószedőtől. Viszont, hogy életét szebbé, tartalmasabbá tegye, szájról szájra adta tovább a meséket, regéket, népdalokat az aranyász- és a pásztortűzek mellett, kukorica- és tollfosztás, vagy éppen az öreghaló javítása közben.

Csallóköz regévilágának másik csodálatos alakja Göncöl táltos. A róla szóló regékben ősvallásunk emlékei rejtőznek. Hiába irtotta a kereszténység tűzzel-vassal az ősvallás emlékeit, azok átvészelték egy teljes ezredévet. Igaz ugyan, hogy ma már csak az ősi hitvilág széthulló mozaikjait találhatjuk fel a Csallóközben, de töredékeiben is szép.

Göncöl táltos (csallóköziesen „tátos”) az egyik legérdekesebb és igen sokarcú alakja Csallóköz immáron feledésbe merülő regévilágának. Némely regék a magyarok isteneként, mások félistenként, nagyhatalmú táltosként, számánként vagy éppen nagy tudású öreg bölcsként emlegetik. Vannak változatok, melyek gyarló emberként is bemutatják, aki nem mentes a bor túlzott szeretetétől sem. Ha az alakjához fűződő regéket és regetöredékeket összegyűjtötenénk, feldolgoznánk, egy szép kötet kerekedhetne belőlük.

A csallóközi ember az ég csillagképei közül leginkább az Ursa maiort kedveli. Göncölszekérnek nevezi, míg a szegedi Döncörnek, Döncörnek, Döncüszekérnek, a szépszavú palóc pedig Kécsőnek. A csallóközi ember nevezi még Göncűnek, Göncőlnék, Kécsőnek szekerének, Göncöl táltos szekerének is. Azt tartják róla, hogy megbízható időjós. Ha ugyanis a csillagai „aprón ragyognak”, akkor verőfényes, szép idő várható. De ha a csillagai „nagyra nőnek”, az bizony rossz időt jelez. Eső, szélvész, vihar lesz és jó, ha már előre fedél után néz a „mezei” ember. (Így nevezték a Csallóközben azokat, akik nem földművelésből éltek, hanem pásztorkodásból, vadászatból, csőszködésből; vízi embernek a halászt, pákászt, csikászt, aranyászt nevezték.) A Göncölszekér rúdja meg legalább olyan

pontos időmutatója volt a csallóközi pásztornak, halásznak, aranyásznak, mint nekünk az óra. Ha a rúd föfelé áll, még „nagy éjjel” van, de ha lefelé, akkor már a közeledő hajnal jelzi, és nemsokára megszólalnak a madarak.

A híres-neves Göncöl táltos mintha rokonságban lenne a Kalevala hőseivel, Väinämöinnel is.

S egy igen érdekes véletlen. A Csallóközben ugyanúgy, mint az észak-amerikai indiánoknál - annak van jó szeme, aki látja a Göncöl rúdjának középső csillaga mellett az „aprócska” csillagot!

Hej, ez az égi szekér de sok gondot, fejtörést okozott a keresztény papságnak! Ha már egyszer s mindenkorra az égről le nem törölhetnék, máglyára nem vethették, élve el nem temethették, hát legalább átkeresztelték. Így lett a Göncölszekérből Illés szekere, Szent Péter szekere. Azaz, dehogyan lett! Itt éppen nem lett, mert a nép kitartott az ősi elnevezés mellett.

Ma már köztudott, hogy a kereszténység - nem mindig önkéntes - felvétele tulajdonképpen nem jelentett igazi és végleges szakítást az ősvallással. Az még évszázadokig élt, s törekvéseiben él ma is, főként az ősfoglalkozások valamelyikét űző emberek körében, akik vizek és mocsarak között, nehezen megközelíthető helyeken éltek, például a Csalló- ,a Zsiget-, vagy akár a Bodrogközben.

A Csallóközben így beszélnek Göncöl táltosról:

Göncöl táltos igen nagy hírű ember volt, ázsiai származású, aki tudott „prófétányi” is. Palotája egy magas hegy tetején állott (a Csallóközben ilyen nincs), ahonnan jól láthatta a csillagokat, amelyekből jövődőt mondott. Mert ő, aki igen nagy tudományú és igen szent életű ember volt, előre megjósolta az idők változását, az országok és az emberek sorsát, a közelgő háborút, a dögvészt és más nagy veszedelmeket. Egyaránt jól értette az állatok és a növények, a vizek és szelek, de még a tűz és kövek beszédét is. Akármikor eltársalkodott velük. A lombok suttogásából, az erdő zúgásából, égett csontokból és hamuból olvasta az elmúlt és az eljövendő idők minden rejtekirását. A szekerével a levegőben tudott járni, és jámborságáért az Öregisten azzal jutalmazta, hogy halála után - szekerével együtt - az égre került. A halhatatlan hősök lelkét azóta is ő viszi a mennyországba, a Nagy Fehér Országúton (a Csallóközben ismert nevei meg: Tejút, Isten útja, Hadak útja, Tündérek útja, Részeg ember útja), melyet Hóttak útjának is neveznek nálunk. És kísérik őt az idők végtelenségéig az ő hűséges bojtárai... Tehát a rege tanúsága szerint nem csupán papfejedelmé, hanem egyúttal pásztorfejedelmé is volt népének.

Egy másik rege szerint a Tejút nem más, mint Göncöl táltos hosszú fehér szakállja. S ezen a szakállon, a Nagy Fehér Országúton hajtják haza barmaikat az égi pásztrok. Ahol az út elágazik, ott a csorda, a nyáj, a ménes mindig kétfelé akar szaladni. Ezt a „térőt” pedig az Öregisten akkor teremtette, amikor egy este hazafelé mentében egy rézga ember jött vele szemben. Hogy ne találkozzon vele, gyorsan ezt a másik utat csinálta. Ez az Isten útja, a másik meg a Részeg ember útja. S azóta a csallóközi közmondás: „Részeg ember útjából még az Isten is kitér!”

Göncöl valószínűleg pásztorfejedelmé volt életében, és az maradt halála után is a nép képzeletvilágában. Alakja egyre nőtt, emberből félistené, talán istenné lett:

„... Nagyszakállú Göncöl tátos, Csillagporos szakálladon, A Nagy Fehér Országúton Csillagcsorda-csillagménes Soha kétfelé ne fusson! Vezér Szarvas, Táltos Bika Mindig jó utat mutasson! A Nagy Fehér Országúton Csordás kétfelé ne fusson!...”

S hogy miért görbe Göncöl „tátos” szekerének a rúdja? A csallóközi embert ebben az esetben sem hagyta cserben a képzelőereje, meseteremtő tehetsége. Ime, három változat:

„Azért, mert a gonoszok, az irigyek lehúzzák a föld felé!”

A másik, az érdekesebb változat szerint a rúd úgy görbült meg, ahogyan meggörbült, ahogyan meggörbülhetett, tehát eltörött. Hogy hogyan? Hát csak úgy, hogy egyszer Göncöl táltos a Csillagcsárdában mulatgatott, iszogatót, s amikor aztán már kissé kótyagosan hazafelé poroszkált, a lovai egyszeriben csak megálltak. A táltos mérgesen végigvágott rajtuk ostorával, mire nagy horkantással vágatni kezdtek, neki egy hatalmas tölgyfának! A rúd eltörött, s aztán már csak a „derékszijával” kötötte össze, ahogyan lehetett. Azóta olyan, amilyen.

A harmadik változat szerint még Göncöl „kölökorában” esett meg ez a dolog. Maszlagolt borral itatta meg a nagyapját, s az ezért hajtott neki a tölgynek. A kocsin levő zsákok lezuhantak és kirepedtek és a bennük lévő arany- és ezüstpor a Csallóköz fövényére szóródott, az aranyások nagy-nagy örömére!

Egy másik Göncöl-rege - Khin Antal jóvoltából - szinte épen maradt ránk, s alig szorul kiegészítésre. Ősiségében egy pilanatiig sem kételkedhetünk. Íme:

Ha éjjel arrafelé fordulunk orcánkkal, amerre a Nap sohasem jár, látunk egy nem nagy, de fényes csillagot. Ez a csillag nem mozdul el a helyéről soha, mert nem is csillag az, hanem egy leásott kőszobor (kőszlop). Tőle nem messze, egymás mellett két csillag van. Az ám, de ezeket is csak az avatlatlanok tarthatják csillagoknak. Nem csillagok ezek, hanem legelésző táltosparipák, melyeket Göncöl táltos dédapja kötött a kőszlophoz, majd ezt mondta hét daliás unokájának:

- Én most aluszom egyet. Mire felébredek, valamelyitek odozva el a két táltost és fogja be abba a kocsiába, amit innét nem megszire, a magas fűben elrejtettem! Amelyiteknek sikerül, az lesz minden titkaim örököse, tudója, annak adom át minden tudásom, minden hatalmam!

A vénséges vén sámán ezzel leheveredett és azon nyomban el is aludt, mint minden hétezer esztendőben egyszer

A hét deliszép unoka közül először a legidősebb próbálkozott, majd a második, harmadik, negyedik, ötödik, hatodik is. De csak próbálkozott! Mert akármilyen ügyesek, bátrak is voltak, és lóértők pendelyes koruk óta, a szemkáprázatóan tündökletes két fehér táltos rúgott, harapott, még csak közelíteni sem engedett magához! Közben pedig teltek-múltak az évek, az évtizedek, az évszázadok és az évezredek. Kerek hatezer esztendő telt el azóta, hogy a vénséges vén sámán álomra hajtotta ősz fejét

S ím, a legfiatalabb dédunoka, Göncöl megtalálta a magas égi fűbe rejtett, gondosan álcázott, aranyküllős-ezüstküllős szekeret. Ügyesen összerakta és befogott eléje négy pompás éjfékete paripát, s kerülgetni kezdte velük a két fehér táltost, amíg azok a szüntelen vigyázásba bele nem fáradtak, s meg nem szelídültek. Akkor aztán - mielőtt még a hétezredik év letelt volna - Göncöl az éjfékete paripákat kicsapta az égi legelőre, a szekér elejbe pedig befogta a két habfehér táltost. De ideje is volt már, mert letelt a hétezredik esztendő, dédapja felébredt és szeméit dörzsölgetve mondta:

- Na végre egy kicsinyt kialudhattam magam!

S alighogy ezt kimondta, az égről minden csillag eltűnt. Mert nem mások az égi csillagvirágok, mint csatában elhullott daliák, akik most, ebben a szempillantásban feltámadnak. S a feltámadott harcosokkal a sámán mindent megtehet, amit csak akar, mert a vi tézek láthatók, meg láthatatlanok is, ahogyan az öreg akarja. És semmiféle fegyver nem fog rajtuk.

Göncöl táltos alakja újra és újra felbukkan Csallóköz regévilágában. Egyszer csinytevő gyermekként, majd legényként, és sokszor, nagyon sokszor fehér szakállú, csodatevő, jóságos bölcsként. Járja a falvakat, a jókat megjutalmazza, a rosszakat megbünteti. De néha ő maga is segítségre szorul. Az egyik regében egy kinigli (küregi nyúl) segít rajta, s hálából az öreg táltos felteszi őt a holdra! Azóta is mindig nyulat látnak a holdon a legöregebb csallóköziek.

Nagyon érdekes egyezés ez. Ugyanis rajtuk kívül még az észak- és dél-amerikai indiánok, a mongolok, a hinduk és a ceyloniak szerint is nyúl látható a holdban. A mongolok hitregéjében egyik istenük nyúllá változott, hogy segíthessen az éhhalállal küszködő emberen (pontosan úgy, ahogyan a csallóközi kinigli tette Göncöllel), tettének emlékére jelent meg a nyúl a holdban, s látható ott mindmáig. A ceyloniak szerint a nyúl magát Buddhát akarta megmenteni az éhhaláltól.

Göncöl táltos csupán egy alakja a csallóközi regévilágnak, de a sok közül az egyik legősibb, legértékesebb. Regék tucatjaiban szerepel az igazságos Mátyás csakúgy, mint a zöld emberke, aki egyes regékben gonosz vízirem, máskor térfás kedvű vizimánó, ismét máskor jóságos öregember, aki segít a rászorulókon. Ez a zöld emberke azonban, aki alkotásra ihlette Csallóköz egyik festőjét, Tallós-Prohászka Istvánt (szül. 1896-ban Somorján és 1974. nov. 10-én halt meg a róna-fői szanatóriumban), nem csupán a csallóközi regékben bukkan fel újra és újra, hanem az egész palóc nyelvterületen. Tallós-Prohászka a csallóközi regévilágból meríti témáját következő alkotásaihoz: Kísértet, A kincset őrző kutya, Lángember, Boszorkányság, A tüzes szekér, Vizimánó, Az éjjeliőr és az ördög, Az alvilág kísértete, Kísértetmacskák, hogy csak néhányat említsek közülük.

Él a regékben a csodaszép, gonosz tündér, Lidér (Lidérke, Lidérc, Lidércke - talán ebből a szóból született „ledér” szavunk)

alakja, aki gyermekét kitette a lápra, hogy ott elpusztuljon, s azóta esztérvé bolyong itt egyre, gyermekét szőlongatja, s romlásba viszi az embereket. Él a Somorja gonosz bíráit szállító tüzes szekér története és Gútáé is, a gyilkos betyáré, akivel maga Herkó páter sem boldogult. Éneke itt a regékben, mesékben boszorkányok, garabonciások, igricek és kísértetek. Mert a Csallóköz mindig a regék földje volt, s ma is az. És a sok-sok cigány-mese, melyek szenvedő hőse nemegyszer a falu papja, kacagató hőse pedig az agyafűrt cigány. Vagy a számtalan mulatságos történet a bölcs és az ostoba bírókról, a megvesszőzöttetett ladikról, a világjáró csizmadiaokról, a Jókai családról vagy Jókai Mór bronzcsizmájáról... Sorolhatnám a végtelenségig.

A regék egy része biztatást, reményt, vigaszt sugároz. Elmentek a tündérek és elment Göncöl táltos? Majd visszajönnek, s akkor Csallóköz ismét Aranykertté lesz!

Igen, a tündérek eltűntek. A melengető, vigasztaló mesét felváltotta a rideg valóság, az úri bitangság, a kenyérpusztító aszály, vagy szennyes, hideg áradat, mely gyakran évente többször is pusztított a Csallóközben. De a szegény embert - a mindennapi élet realitásán túl - az álmok és a mesék is éltették. Hiszen a szegény ember álmodja a legszebb álmot, meséli a legszebb mesét. Ezért volt és van létjogosultsága mindig a mesének, amíg ember él a földön.

Az illésházi révész rozszant kompján még 1938-ban is ott fitygett egy jókora patkó. S az - szerinte - nem közönséges szerencsepátkó volt:

- Ez lenne a bizonyíték, hogy valamikor régen a tündérek itt laktak a Csallóközben. Amikor aztán távoztak, aranypatkót ajándékoztak elődeim egyikének, aki utoljára vitte át őket a Dunán.

- De hiszen ez nem aranypatkó!

- Most már nem az, de az igazi biztosan az volt! - így a révész, s ezt a hitét nem veheti el tőle senki.

„A varázsigéket már elstuttogták,
hát zengjenek új dalt, ősi legendát
szép szigetünkön a tündér-anyák,
a vén füzek, s a rezgő nyárfák!”

S ugyan kik azok az emberek, akik évszázadokon át szájról szájra adták tovább ezeket a regéket, meséket, mondákat? Erre a kérdésre feleljen a nagy tudós, Bél Mátyás!

„Ami a magyarokat illeti, az egész vidéken, amelyen széltében megfészkelte a nemzet, aligha találhatsz fajbélőbbeket, vagy akik jellemvonásaikat jobban megőrizték. Mikor fajbélieknek nevezem őket, amaz ősi fajt értem. Az a régi faj ugyanis, amíg egész Magyarországon köröskörül annyi csapás által eltörölve, előrlöve és egyebűnösen egészülvé ki, újjá alakult, a mi szigeteinken (akkor még Csallóköz több szigetből állott) kitartott: bár nem teljesen tisztán, mégis annyira hasonló maradvá magához, hogy csak az dicsekedhet azzal, hogy látott magyar embert, aki látott már csallóközi férfit.”

S mit ír Anonymus a csallóköziek őserőiről?

„(...) midőn Almos vezér magyarjaival az Urai-hegység alól kiindult, Ketel, a Kuma folyó mellett lakó magyarokkal, a kiváló hajós-, halász- és lovasnéppel ősz hazáját elhagyván, Kiov mellett Almossal szövetkezett (...) Ketel fia, Oluptulma (Alaptolma) a mostani Csallóköz sziget délkeleti csúcsán romban levő várt felépítvén, azt őrséggel ellátta, majd a Csallóköz keleti részét is megszállta... Ezek, noha a többi magyarokkal ugyanazon egy faj valónak, mégis megkülönböztetésül a többiektől, kumai magyaroknak hívtak, s az általuk elfoglalt erősséget Kumáromnak nevezeték.”

Ha egy népek, egy tájegység lakosságának valóban van múltja, tudnia kell, hogy történelemnek ismert kezdetét mindig az ismeretlen, vagy csak sejtett kezdetek hosszú-hosszú láncolata előzi meg. Ki tagadhatja, hogy minden történelmének kezdetei a mese őstevényében gyökereznek? Végtelenbe vésző évezredek tapasztalatait, tudását hozta magával a Kárpát-medencébe a honfoglaló magyarság, s így csodálatos mesevilágát is.

Múltjuk, hagyományaik őrzésére csak tudatosan ápolni nemzeti öntudattal rendelkező népek képesek ma már. E talpalatnyi föld maroknyi népe így őrzi - ösztönösen és tudatosan - minden csepp vérében, minden sejtjében szellemi örökségét. Ha nem így tett volna a múltban, régen feledésbe merült volna - sok mással együtt - a Csallóköz mesevilága. Ha nem így tenne ma, méltatlan lenne múltjára, méltatlan a jövőjére.

Mikszáth Kálmán BAROSS GÁBOR

(Részlet a Magyar Szalon, 1887. februári számából)

Mikor feljött képviselőnek, ügyes szónok volt, valószínűleg elég jó vidéke jogász is, de alig hiszem, hogy túlságosan sűrűn lett volna odáig liaisonja (viszonya) a gazdasági tudományokkal, Minden országgyűlésre szokott feljönni így vagy egy tucat új ember, mindegyiknek otthon nagy a híre, helyi tekintély és - magától értetik - kitűnő hazafi. A fellépés a fővárosban aztán, a rettenetes egy próba. Van, aki e próbánál elsüllyed, mint a színpadon ismeretlen színész, ki véletlenül rálépett arra a készülékre, mely a szellemeket vissza szokta transzportálni az alvilágba, és eltűnik, mielőtt alkalma jutott volna, hogy szerepének első szavát elmondja. Igaz, van olyan is, ki a vidéken kicsinek tűnt fel, Pesten pedig egy ideig ragyog - olyan, mint némely hőstenor, ki igen közönséges otthon és az utcán, de ha gazdag fegyverzetben megjelenik a színpadon, rajta felejt a szemét az egész hölgyvilág. Ezek is kis idő múlva eltűnnek, igen kevés az, ki a repertoáron tartja magát. Baross Gábor ilyen volt. De mennyi munka, mennyi önmegtartózkodás, mennyi erő és mennyi tehetség árán!

Akkor ismertem én meg, mikor már a ház jegyzője és egyik mérvadó embere volt a Szabadelvű Pártnak. Az Újvilág utcában lakott kis hónapos szobában, olyanban, milyent az első éves jogászok szoktak kibérelni. De azért abból a kis szobából intézte az összes képviselőválasztásokat és a legnagyobb urak nem restelltek oda fáradozni. Ez a hónapos szoba - pedig lakott ilyenben talán 70 hónapon át is - hozzátartozik a biográfiájához, és aki megérteni akarja az egész embert, annak ezt is számításba kell vennie.

Ezen a ponton a legtöbb ember már értékesíteni kezdi helyzetét, az egyik szűkségből, a másik türelmetlenségből, a harmadik hiúságból. A hónapos szobában ritkán fér meg egy is, ez képezi a vesztlüket. Mert a hatalom nem olyan, mint a tükör, amely ha ezer darabra törik is, azért minden darab úgy szolgál, mint az egész; a hatalom csak mint egész szép. Az igazi ambiciózusok

egyszersmind türelmesek is, megvárják, míg az egész kinnálkodik.

*

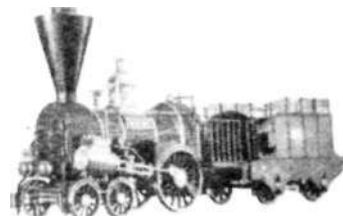
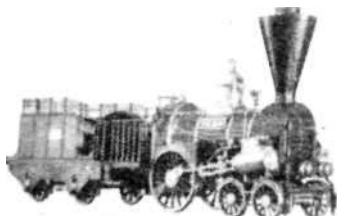
Mikor Baross Gábor kinevezték államtitkárnak, a legtöbb ember mosolygott. Mikor kinevezték miniszternek, nem mosolygott többé senki.

Kik először megszűntek mosolyogni, azok voltak, kik legjobban kitanulhatták: a hivatalnoktársai.

Négy évvel ezelőtt láttak megérkezni a minisztériumba egy aránylag fiatalembert, a külseje nem valami kellemes, magatartása katonás, nem kímélte önmagát, de másokat sem kímélt. Reggel 8 órakor már ott ült az asztalánál és esti 9 órakor még elnökölt a tanácskozányokban. Se a magyar bürokráciából, se a magyar parlamentből ilyen még nem került ki, mert soha magyar chauvinistában (hazafiban) kevesebb magyar temperamentum nem volt, mint ebben. Rövid idő alatt észreveték, hogy ez a laikus határozottan és céltudatosan halad ott, hol a szakférfiak megbotlottak, és látták, miként pontosulnak össze végre a kezében a kormányzati ág összes ügyei. A hivatalnok urak gyorsan megadták magukat.

Baross Gábor akkor győzött a bevallott ellenségeskedésen, de legyőznie kellett még azt az erőt, mely a csendes irigységben és a megrögzött előítéletben van - a fiataloknak ezek az igazi opponensei! Mikor ez idén válságos körülmények között Baross Gábor a pénzügyi bizottság előtt védelmezte közlekedési politikáját, az a szkeptikus (hitetlenkedő) testület is beismerte, hogy itt egy erővel és egy tehetséggel áll szemben. Vagy négy évig hallgatott - mikor először szólt, elcsodálkozott, mit tanult ez idő alatt. Azon a napon és azon a helyen lett miniszter. Elmondhatja, mint a katonák, hogy az ellenség színe előtt szerezte rangját. Így lesz az ember árvaszéki ülnökből miniszter.

Ha van otthon, aki ilyen, küldjed fel bátran, tisztelt megyei dzsentri - de jól megérts, ilyen legyen ám!

Szulovszky János

HÁROM BŐ ESZTENDŐ*

(Baross Gábor, a kereskedelemügyi miniszter)

A magyar fővárosban 1889 eleje óta a politikai kulisszák mögött egyeztetések folytak a minisztériumi struktúra átalakításáról. Az új struktúra napirendre kerülésében és kialakításában a bevallott cél helyett inkább az energikus és koncepciózus Baross Gábor személye volt a mozgató. Baross ambícióinak kedvező hátszelet jelentett, hogy a Földművelés-, Ipar- és Kereskedelemügyi Minisztérium ipar- és kereskedelempolitikájával sokan elégedetlenek voltak, soraiban is egyetértettek ezzel az elmarasztaló véleménnyel. 1888 szeptemberében a szegedi iparos értekezleten még a kormánypárti Ivánkovits János, az iparbarátként ismert országgyűlési képviselő is így beszélt: „Határozott pártállásom dacára is kénytelen vagyok kijelenteni, hogy szakminisztériumunk a hazai ipar felvirágoztatása érdekében nem tanúsított kellő buzgalmat, sőt, félek, hogy hazai iparunkat előmozdítani képes eszméi, megfelelő iparpolitikája ez idő szerint nincsenek”.¹ Amikor a vasminiszter 1889 júniusában az újonnan kialakított kereskedelmi tárca élére került, voltaképpen mintegy gazdasági csúcsmiszteri feladatot vett magára.² Nem volt szüksége 100 nap türelmi időre, hogy átfogó gazdaságpolitikai programot kialakítson, egyszerűen csak folytatta tovább - immár nagyobb felhatalmazással - azt, amit már korábban a közlekedésügy államtitkáráként, majd miniszterként megkezdett.

Mielőtt azonban ezt vázolnánk, szükséges 5+1 pontban összegezni, melyek voltak szemléletének meghatározó vonásai.

1.) **Valós országismeret.** A különböző parlamenti bizottságokban végzett szorgalmas munkája során jól megismerte a korabeli magyar valóság több szeletét is. Így például az 1870-es évek végén, a kérvényi bizottság előadójaként alapos betekintést nyert a magyar ipar viszonyaiba, amikor hivatalból *áttanulmányozta az 1872. évi ún. első ipartörvényt felülvizsgálatát szorgalmazó óriási iratanyagot.* (Lelkiismeretességére és vasszorgalmára jellemző, hogy az eléje került ügyeket nem a sablonos „irattárba helyeztetik” vagy „kiadatik minisztériumnak” javaslattal terjesztette elő, hanem az általánosabb érdekű kérvényeket érdemben meg is vizsgálta.)³

Az ország pontos megismerésének az eszközét látta a *Statisztikai Hivatal* tevékenységében. Baross tisztában volt vele, hogy a pontatlan adatok megnehezítik a kormányzati munkát. *Egyik első teendőjeként újjászervezte az Országos Statisztikai Tanácsot.* Jóllehet, pl. újra és újra nyomást próbáltak ár gyakorolni a kereskedelmi és iparkamarák, hogy könnyítsen a statisztika-készítési terheiken, ám mindig hajthatatlan maradt, s hangsúlyozta, hogy ez mulhatatlanul szükséges a helyes gazdasági döntéshozatalhoz. Arra is volt gondja, hogy a befolyt adatokat minél sokrétűbben használják fel: így pl. az 1890. évi népszámlálás anyaggyűjtésével együtt az üzleti kapcsolatok, a gazdasági élet segítése érdekében elrendelte az ország iparosai és kereskedői lak- és címjegyzékének összeírását is.⁴

2.) Nemcsak a gazdasági, hanem a **politikai szférára vonatkozóan is széleskörű ismeretekkel bírt.** Hiszen országgyűlési képviselőként 27 éves korától testközelből volt alkalma megismerni a parlamenti mechanizmust és megtanulni a hatásos retorikát, valamint az államapparátus működésébe is tökéletes betekintést nyert az államtitkárként, majd közlekedésügyi miniszterként eltöltött évek során.⁵ *Talán éppen ezért volt annyira bizalmatlan az apparátussal szemben, s akart mindent elsőkézből megismerni.*

3.) Azt vallotta, hogy **„a magyar ipar fejlődése lehetséges a közös vámterületen belül is”.** Ezt az 1878-as ki egyezés törvényjavaslatának előadójaként világosan ki is fejtette.⁶ Tagadta, hogy az osztrák ipar hatása megsemmisítő lenne a magyar iparra. A fejlődés főbb akadályát nem ebben, hanem inkább a szükséges előfeltételek hiányában jelölte meg. Úgy vélte, nem szabad és nem lehet az ipari és a mezőgazdasági érdekeket egymás ellen kijátszani.

4.) Az 1870-es évek végére már kirajzolódtak azok az erővonalak, amelyek a későbbiek során is befolyásolták az iparfejlesztés, az állami ipartámogatás alakulását. **Baross szabadelvű politikusként azon az oldalon állt, amely a kifejlődő ipari nagypolgárság és a liberális birtokos réteg támogatását élvezte.**

5.) A gazdasági és a társadalmi valóság pontos feltérképezése azért is volt elsőrendűen fontos számára, mert nem egy elvont eszme Prokrusztész ágyába akarta gyömöszölni az adott állapotokat, nem a liberális nézeteihez kívánta átfórnálni a valóságot, hanem mindig a konkrét helyzetet és a konkrét problémákat akarta szabadelvű alapon orvosolni. Vagyis **liberalizmusa nem önmagáért való ideológia volt a számára, hanem olyan eszme, amely a valóban közjót szolgálja.**

Az állam feladatát abban látta, hogy az *megteremtse a különböző rendű és rangú polgárai boldogulásának a feltételeit.* Mai szóhasználattal élve olyan menedzsernek vagy edzőnek a szerepét kell az államnak betöltenie, aki felismeri a játékosok adottságait és személyre szabott edzéstervvel kibontakoztatja és megerősít azok legjobb képességeit, s a különálló egyéniségekből összeszokott, ütőképessé csapatot formál. Tehát úgy kell helyzetbe hoznia a rábízott keretet, hogy az a nemzetközi mezőnyben is megállja majd a helyét. E felelősségteljes és magaslatos küldetés érdekében kell az államnak és annak tisztviselőinek - a hatalmi pozíciót használnia. Éppen ezért Baross rendkívül komolyan vette magát az államot - s talán ebben leiedzett önmagának, mint felelős miniszternek, a közjó szolgálatjának erős öntudata is -, s határozottan szembeszállt minden olyan törekvéssel, amely az állam mindenhatóságát, omnipotenciáját korlátozná.⁷ Liberális gondolkodóként azonban őrizkedett attól, hogy az állam a szükséges katalizátor szerepen túlmenve beavatkozzon a gazdasági életbe. Meglehet, a hatalomnak ez az óriási felelőssége is közrejátszott abban - no, meg a köztisztviselői kar iránti, többé,

* Elhangzott 1998. április 15-én Nagykanizsán, „A »vasminiszter« Baross Gábor” c. konferencián

kevesbé megalapozott bizalmatlansága -, hogy politikai küldetését szinte kizárólag saját vas-szorgalmára és legéndás munkabírására alapozta, s nem csapatmunkára. (Például a különböző testületekben, érdekképviselésekben is inkább elgondolásai elfogadtatásának eszközeit látta, s nem a partnereit.)

+ 1) Végül, de nem utolsósorban **Baross gazdaságpolitikai elgondolásait messzemenően meghatározta az 1870-es évek végén az európai kereskedelempolitikában bekövetkezett alapvető változás.** Franciaország és Olaszország példáját követve Németország 1879-ben szakított az addigi szabadkereskedelmi elveivel, és áttért a védővamos politikára. A meglévő szerződéseket Bismarck, a vaskancellár felmondta. Ausztria-Magyarországgal ugyan még két ízben rövid időre meghosszabbította az egyezményt, de amikor 1881-ben újra megindultak a tárgyalások, a kudarc már előre vetítette árnyékát. Bismarck még a külpolitikai szövetségeseivel szemben sem volt hajlandó enyhíteni a porosz mezőgazdaságot óvó védővámokon. A Monarchia tárgyalóküldöttsége a semminél csak alig tudott valamivel több eredményt felmutatni a Németországgal megkötött szerződésben. 1878. december 21 -én a magyar parlamentben a vaskancellár diktátumának tekinthető, kiábrándító tartalmú egyezmény bemutatásának hálátlan feladata Baross Gáborra hárult. Úgy vélem, ez a keserű élmény döntően hozzájárult ahhoz, hogy belőle a majdani vasminiszter kifermálódjon. Voltaképpen a német kereskedelempolitika eme kihívására adott barossi válaszként formálódott ki a 1) a vasúti tarifapolitikája, 2) a Vaskapu kialakításának, valamint 3) a fiumei kikötő fejlesztésének a koncepciója. (Az utóbbiakba a külpiacok felé vezető új utak kapu gyanánt szolgáltak.)

Találón írja a Gyömrei Sándor - Vértesy Miklós szerzőpáros az ambiciózus Barossról: „A vasúti államosítással két év alatt elkészül, mindkét tarifareform rövidesen tető alatt lesz, a Vaskapu-szabályozás is befejeződik néhány év alatt. Azután már csak a foltozgatás munkája marad meg. Impulzív természete új munkaterületet keresett. A közlekedési berendezéseket csak eszköznek tekintette, a cél a kereskedelem és ipar fejlesztése. Kezébe akarta tehát venni a gazdaságpolitika nagy kérdéseit, elsősorban a vám- és kereskedelem-politikát, az iparfejlesztést, hogy a közlekedéspolitikai eszközeivel együtt olyan hatalmat mondhasson magának, amellyel döntően befolyásolhassa Magyarország gazdasági fejlődését”.⁸

Valóban. Az államvasút hálózatának kiépítésével valósíthatta az egységes *állami vasútpolitikát*, amelynek eszközeivel (például a zónatarifa és a refrakcia), a kedvező szállítási díjsszabással fellendítette a kereskedelmi forgalmat. Az egészséges szárazföldi (vasúti) szállítási érrendszer megteremtése után a *viziutak* fejlesztésével (a Vaskapu szabályozással; a fiumei kikötő átépítésével a tenger felé irányuló kereskedelem elősegítése,⁹ a dunai és balatoni hajózás támogatásával¹⁰) még teljesebbé - és ezáltal függetlenebbé - kívánta tenni a magyar gazdaság infrastruktúráját. A korszerű hírközlés megteremtésével (telefonhálózat nemcsak Bécs-Budapest, hanem a nagyobb városok között is)¹¹ és a személyzet szaktudása emelésével (posta- és távíró szaktanfolyamok) ugyancsak a hazai üzleti világ versenyképességét igyekezett szolgálni.

Ezen intézkedései továbbvitelét, kiteljesítését jelentették a *külkereskedelmet* fellendítő lépései. De tudatában volt annak, hogy hiába indul meg a hajóforgalom az aldunai Vaskapun át, ha nem lesznek a magyar érdekeknek piacépítő képviselői Rátermett üzletembereket bízott meg a Magyar Kereskedelmi Részvénytársaság megalakításával, hogy annak lerakatai legyenek majd a magyar export támaszpontjai. A Budapesti Kereskedelmi Akadémián keleti tanfolyamot létesített, hogy az onnan kikerülő fiatal üzletemberekkel erősítse a magyar levantei kereskedelmet.¹²

A becsvágó Baross a 80-as évek végén, a 90-es évek elején sorra **lejáró kereskedelmi és vám-szerződések tárgyalássorozataiban is megmutatta képességeit.** Arra törekedett, hogy a magyar kereskedelmet a külföldtől minél jobban függetlenítse. Sorra sikerült kedvező szerződéseket kötnie - ám ehhez egy szerencsés fejlemény jelentősen hozzájárult. 1890 márciusában Bismarck beadta lemondását, s ez mintegy jelzésévé vált annak, hogy ha nem is áll vissza az 1878 előtti szabad kereskedelem légköre, de véget ért a merev védővamos korszak. A vaskancellár távozását követően a vasminiszter nyomban igyekezett a kedvező lehetőséget megragadni. Úgyesen „súgott” a gazdasági diplomáciában kevésbé járatos közös külügyminiszternek, gróf Kálnokynak, s így az osztrák-magyar diplomatáknak igen előnyös megállapodást sikerült tető alá hozni Németországgal. A Hamburger Nachrichten - Bismarck lapja - egyenesen azt írta: „A szerződés Németországra megalázó terhet ró és hadisarcra ér fel, amit a magyar gazdáknak kell fizetnünk”.¹³ Baross visszaadta azt a keserű pirulát, amelyet mint a gyalázatos emlékü 1881. évi német-osztrák-magyar szerződés előadójának tíz esztendővel korábban neki kellett lenyelnie. Noha időközben egy sor országgal - pl. Svájc, Belgium, Olaszország, Törökország, Bulgária -, kötött meg a szerződés, ez mind eltörpült ahhoz, amit a Németországgal, a legfontosabb külkereskedelmi partnerrel aláírt egyezmény jelentett. A vámpolitika, illetve a szerződések megkötése terén kifejtett érdemeiért Ferenc József a Lipót-rend nagykeresztjével tüntette ki.

(Iparpolitikája kettős alapja: ipari közgazgatás és iparfejlesztés)

Jóllehet, az 1889. június 16-án létrejött új minisztérium neve csupán a kereskedelemre utalt - amit az iparoskörök meglehetősen sérelmeztek is -, ám e tárca élén Baross tevékenységének súlypontja - olybá tűnik - az ipar ügyeire esett. A kibővült feladatköréből adódó teendőiről határozott és világos elgondolásai voltak Barosznak.¹⁴ Működésében két fő irányt fogalmazott meg:

I.) **Az egyiknek ipari közgazgatás helyes kezelését tekintette.** Az volt a véleménye, hogy az 1884. évi ipartörvény helyes keretet állapított meg, az ipari és kereskedelmi tevékenység számára, s a kereskedelemügyi miniszter egyik fő feladata az, hogy biztosítsa a törvény gyakorlati megvalósulását.

Baross felismerte, hogy a munkások helyzetére való odafigyelés nemcsak népjóléti vagy társadalmi-politikai kérdés, hanem hosszú távú gazdasági érdek is. Ezzel kapcsolatos a kiemelkedő jelentőségű s az általa kezdeményezett 1891. évi XIII. tc. a vasárnapi munkaszünetről.

Meggyőződése volt, hogy mind egyéni, mind nemzetgazdasági szinten az oktatásnak kulcsszerepe van a gazdaság versenyképessége növelésében. A második

ipartörvény tanonciskolákra vonatkozó rendelkezéseinek betartását és ezek színvonalának emelését nagyon fontosnak tartotta.¹⁵

II.) Második irányelvül a hazai ipar támogatását és fejlesztését tűzte ki. „*Nem olyképp értelmezem és gyakorlom ezt a támogatást, hogy az állam maga lépjen az ipari tevékenység terére, hogy a magántevékenység elől elfoglalja a tért, versenyre keljen, vagy jelentékeny állami tőkét oly iparvállalatokba fektessen, melyeket vagy önként, vagy kevés buzdítással a magántevékenység is felölelné. Affelé se törekszem, hogy erőltetett módokkal alkossunk ipart és terjesszük azt. (...) Kezdeményezés, buzdítás, jóakarató támogatás, gondos figyelemmel kísérése a közgazdasági élet lüktetésének, az ipari érdekeknek kellő gondozása, az elméleti képzés fejlesztése s magasabb színvonalra emelése, úgyszintén a gyakorlati élet alakulásainak és jelenségeinek megfigyelése, számbavétele és értékesítése, - az iparfejlesztésnek mindmégannyi eszközei.*”

Baross mind a háziipar, mind pedig a kis- és gyáripari szempontjából kulcsfontosságúnak tartotta a **szakképzést**. Éppen ezért a tárcájához tartozó ipariskoláknak két típusa volt: az egyikben főként szakképzett ipari munkásokat, és különösen munkavezetőket képeztek ki, míg a másikban elsősorban háziipari ismereteket oktattak.¹⁶

Nemcsak gyorsan felmérte az ipar helyzetét, hanem hamar felállította az iparfejlesztési politikája négy pillérét: az új iparfejlesztési törvényt, a közszállítások rendszerét, az ipari és kereskedelmi alapot és az Ipartanácsot is.

(1. pillér: új iparfejlesztési törvény)

Tudatában volt annak, hogy a 80-as évek végére az 1881. évi ipartámogatási törvény már elvesztette korábbi jelentőségét, mert annak szövege szerint 1895-ben az adható kedvezmények megszűnnek. Így noha csak alig két hónapja tartoztak hozzá az ipar ügyei, már átküldte az új ipartámogató törvény tervezetét a pénzügy- és a földművelésügyi minisztereknek.

A pénzügyminiszter, Wekerle Sándor alapján véve helyeselte minisztertársa elgondolásait, s csupán néhány (pl. a kedvezmények tervezett 30 éves időtartama helyett 15 évnél) dologban javasolt változtatásokat, amelyeket Baross el is fogadott. A földművelésügyi miniszter a saját területén a törvény jelentős kiterjesztését ajánlotta.

Az uralkodóhoz 1889. december 12-én felterjesztett törvényjavaslatot Ferenc József - az osztrák gazdasági körök befolyását féltve - elutasította. Miután Baross Tanácskozott erről a miniszterelnökkel és az érintett miniszterekkel, 1890. január 19-én kihallgatásra jelentkezett. Az uralkodó mind az adható kedvezmények körét, mind pedig a kedvezményeket igényelhető iparágak széles körét kifogásolta. Barossnak sikerült meggyőzően érvelnie a kedvezmény mértéke mellett, ám a kedvezményezetti kör szűkítéséhez a király ragaszkodott. Az így megszületett 1890. évi XIII. tc. végeredményben összevonta és meghosszabbította az 1881. évi ún. első ipartámogató törvényt és az 1887. évi III. tc. által felsorolt 38 iparág számára adható kedvezményeket. Ennek ellenére fontos új vonásai is voltak. Például nem a törvény életbeléptető, hanem az érintett gyár alapításától számították megadható kedvezmények futamidejét.

Baross eredeti elgondolásai ennek ellenére azonban csaknem teljes mértékben megvalósultak. Ugyanis briliáns megoldással lényegében mindazt, ami az uralkodói vétő által kima-

radt az ún. második ipartámogató törvényből, azokat az 1890. évi ún. iparbank-törvényben Baross visszaemelte.

Abécsi Bankverein Budapesten felállítandó iparbankra vonatkozó javaslatát 1889. július 15-én ismertetve a minisztertanács előtt, ahol kedvezően fogadták a kereskedelmi miniszter által melegen ajánlott lehetőséget. A tárgyalások során elhárult minden akadály - ennek érdekében ha kellett, a kormány engedett is - egy olyan pénzügyi intézmény létrejötté elől, amely elsődleges feladatának az ipar támogatását tekintette. Baross kivételes közgazdasági érzékéről tanúskodik, hogy felismerte a bank- és ipari tőke összefonódásának szükségességét. Ezért a második ipartámogatási, illetve az iparbank törvény jelentős mértékben bővítette a kedvezményekben részesíthető iparágakat s a megadható kedvezményeket. A vállalatok megalakulásánál immár komoly tényezőként jött számításba. Így az állami ipartámogatás az iparfejlődés egyik fontos, de nem egyedüli elemévé vált. A Baross által komplex módon felfogott iparfejlesztés rendszerében a közszállítások is szerepet kaptak.

(2. pillér: közszállítások)

Baross már a vasútügy kezelése során felismerte a közszállítások jótékony gazdasági hatását. Kereskedelmi miniszterként először is felmérte, hogy a különböző tárcák, illetve a fennhatóságuk alá tartozó állam intézmények szükségleteik fedezésére mekkora értékben szereznek be iparcikket. Az eredmény: több, mint 9 millió forint évente. Ezt az összeget tovább növelték az alsóbb hatóságok, városok, községek, közigazgatások által igényelt iparkészítmények értéke. Baross joggal állapította meg: „*a szállítási ügynek országos rendezése az ipari termelésre s ennek minőségére az legnagyobb hatást gyakorolhatja s egyike a legerősebb iparfejlesztési eszközöknek, ha az eljárás a helyes szempontok kellő méltánylásával szabályoztatik.*”¹⁷

Az állami szállításokban való részesítést olyan támogatásnak tekintette, amely az illető vállalatnak a biztonságos alapot nyújt, s lehetővé teszi, hogy „oly ipari célokat is kövessenek, melyek kezdetben legalább bizonyos kockázattal járnak”. Határozottan ellenezte viszont, hogy egyes gyárak kizárólag állami szükségletek kiszolgálására alakuljanak, mert azok az állami szállítmányokat így monopolizálnák.

Az 1891-ben megalkotott közszállítási szabályzat rendelkezett a nyilvános versenytárgyalásokról, valamint megtiltotta a legalacsonyabb ajánlati ár automatikus elfogadását. A közszállítási szabályzat hatására a magyarországi vasutak hazai beszerzései 1894-ben már meghaladták az összes beszállítás 90%-át.

(3. pillér: ipari és kereskedelmi alap)

A parlament 1890 őszén megszavazta az ipari és kereskedelmi alap létesítését, melynek feladata a már létező hazai ipar és kereskedelmi vállalatok segélyezése, illetve tanulmányutak támogatása volt.

Baross előterjesztését ekkép indokolta: „Azon számos igényeket, melyek tárczám keretében gyakorlati ipariskoláknak, tanműhelyeknek részint fenntartása, részint újonnan létesítése, külföldön ipari és kereskedelmi ismereteket gyűjtő fiatal iparosok és kereskedők ösztöndíjakkal és úti átalányokkal való segélyezése, új iparágaknak létesítése és a létezőknek támogatása végett napról-napra sűrűbben merülnek fel, az eddig engedélyezett 75.000 forintnyi hitelből csak igen korlátozott mértékben lehetett kielégítenem és azon helyzetben voltam, hogy számos sokat ígérő és való-

Dolgozni fogunk

A kidólt Herkules

Fejjel a Magyar Hírlapnak

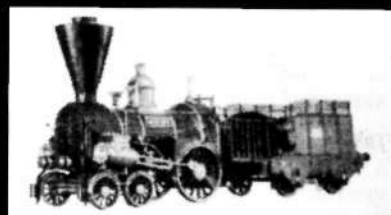
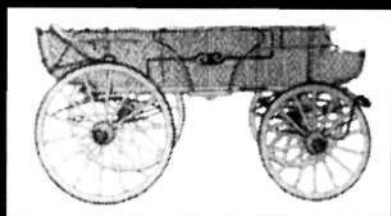
A halottas ágyon

Telefon a századfordulón

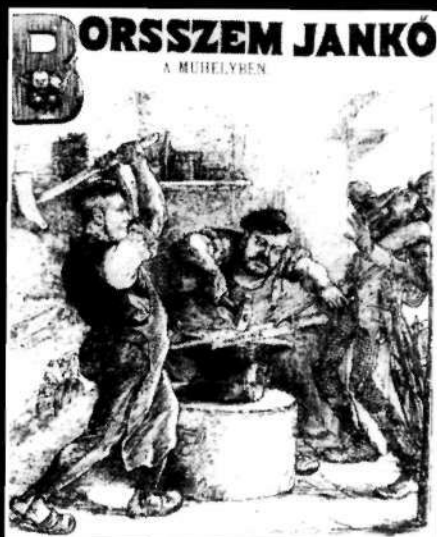

Magyar postás

M. u. G. r. a vas utolsó egymásotán lövi pályára a gép-csókát

Baross a magánvasút ellen

Baross a kovácslegény

ban szükséges kezdeményezést vagy általában ejtenem vagy a jövő évre utalnom kellett (...) A hazai ipar fejlesztésére irányuló törekvésem mellett mindinkább éreznem kellett egy oly állami alap hiányát, melyet a cél szolgáltatásban igénybe lehetne venni s ennél fogva gondoskodtam egy állandó (ipari és kereskedelmi alap) létesítéséről is, mely hivatalva volna újonnan létesítendő vagy már létező hazai ipari és kereskedelmi vállalatok segélyezésére szolgálni”.¹⁸

(4. pillér: Ipartanács)

1890-ben Baross létrehozta a 16 tagú az Országos Ipartanácsot. A tagok felét a kereskedelmi miniszter nevezte ki, másik fele a Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara, illetve az Országos Iparegyesület képviselőiből került ki. E tanácsadó testület feladata az ipar és kereskedelem ügyeiben (iparfejlesztés, a közszállítások, állami kedvezmények, ipariskolák és tanműhelyek, a háziipar, kiállítások, stb.) gyakori éles érdekellentétek elsimitása, az ésszerű kompromisszumok megteremtése volt. Az ipartanács két-három havonta ülésezett.

(A kereskedelmi és iparkamarák szerepe)

A kereskedelmi és iparkamarák fontos szerepet kaptak Baross elgondolásaiban. Egyszerre voltak az iparigazgatás fórumai, de az iparfejlesztés alkalmas eszközeiként is szolgáltak, ahol jó talajra talált a barossi „kezdeményezés, buzdítás, jóakarató támogatás, gondos figyelemmel kísérése a közgazdasági élet lüktetésének, az ipari érdekeknek kellő gondozása”.

A szabadelvű Barossal szemben álló konzervatív oldal kihasználva a kisipar és a nagyipar érdekellentéteit - nemcsak a földbirtok oltalmazójaként, hanem a kisiparosság védelmezőjeként is fellépett. Ahogy erre már egyik tanulmányában Varga László is felhívta a figyelmet, az ipari képviselők sajátos jellege folytán a kis- és nagyipar közötti ellentétek és erővonalak sokáig ellentmondásosan és elmosódottan jelentkeztek. Ugyanis hona az országos egyesületek kivétel nélkül a kisipar szervezeteiként jöttek létre, ezekben egyre inkább a nagypolgárság befolyása érvényesült. A nagyipari érdekképviselő komolyabb fórumaiként szóba jöhetek volna a kereskedelmi és iparkamarák, ám azok többsége meglehetősen szorosan kötődött a céhes hagyományokhoz - így a kamarák álláspontja végső soron az adott került tényleges iparosodottságával függött össze.¹⁹ Amikor az ipar és kereskedelem ügyei Barosshoz kerültek, talán éppen azért is törekedett a kamarákkal szoros kapcsolattartásra és jó viszony kialakítására, hogy ezáltal is befolyásolhassa őket.

Kiemelt figyelmet szentelt rájuk, s ügyes politikával már kereskedelmi minisztersége első heteiben sikerült a maga oldalára állítani a kamarákat.²⁰ Az egyetemes kamarai gyűlés összehívásával és azt követő két rendeltével megszerezte az iparos társadalom bizalmát, melyet tovább erősített a kisebb-nagyobb bajaira való folyamatos odafigyelésével, valamint azzal, hogy az elképzeléseivel, meggyőződésével nem ellenkező a folyamodványokat elfogadta. A bizalom megszerzésén túl a rendszeres kapcsolattartás következtében friss és széleskörű információkra tett szert. Azzal pedig, hogy megadta a kamaráknak a kamarai törvényben papíron létező hatósági jogkört, mint egy szűrő, kezelhetőbbé is tette a panaszokat. S végül, de nem utolsó sorban Baross a kamarákat politikai eszközül, hivatkozási alapul is felhasználta. Ügyesen, bölcsen és észrevétlenül manipulálta őket.

Nem tűnt fel senkinek, hogy a vasminiszter egy-egy tervét rajtuk mintegy „teszteli”, sőt a kamarák sugalmazott állásfoglalásait Baross a parlamenti vitákban mint az érintett, szakértő körök kezdeményezéseként tüntette fel.

(Az „egyszemélyes minisztérium” vége)

Baross a terveit és intézkedéseit meglehetősen függetlenül, szabad mozgástérben hajtotta végre, s nemcsak a pénzügyminisztérium, hanem még a minisztertanács sem befolyásolta különösebben elképzelései megvalósításában.

Rendkívül rövid idő alatt pontosan felmérte a terepet, kitűzte az alapokat (alapelveket) és felállította kereskedelem- és iparpolitika pilléreit - ám a tervei teljes megvalósulását már nem érte, nem érthette meg. Ugyan újra és újra elhangoztak jóindulatú figyelmeztetések, megmaradt közlekedés-, a kereskedelem- és az iparpolitikának „egyszemélyes minisztériumának”. Mivel egészségére még a legkisebb elővigyázattal sem volt, ez az ő erős szervezetét is felőrölte. Makacsa mellett talán éppen a saját vasminiszteri nimbuszának féltése is megakadályozta ebben. Ezért bár várható volt, ám mégis mindenkit váratlanul ért a hír: 44 éves korában, 1892. május 9-én délelőtt 11 órakor elhunyt.

Noha még 35 hónapot sem tett ki az az idő, amely a Vasminiszternek mint a kereskedelem- és iparpolitika irányítójának adatott, ez az alig három év mégis Magyarország három bő esztendejének számít. Bár Baross nem tehetett pontot sokirányú tervei végére, munkássága nem maradt torzó. Amit megkezdett, a modern magyar gazdaság feltételrendszerének kiépítését, azt utódai befejezték.

Jegyzetek

- 1 Iparügyek, 1888. szeptember 25. II. évf. 20. sz. 158.p.
- 2 Bővebben minderről: Szulovszky János: Kereskedelem, ipar. In: Baross Gábor. (Szerk.: Frisnyák Zsuzsanna) Bp., 1997. 98-117.
- 3 Gyömrei Sándor - Vértesy Miklós: Baross Gábor. Pb. 1937. 50.
- 4 Magyarország iparosainak és kereskedőinek cím- és lakjegyzéke. A nagyméltóságú Magy. Kir. Kereskedelmügyi minister úr rendeletéből a legutóbbi népszámlálás adatai alapján szerkeszti Dr. Jekelfalussy József Bp., 1892. XLVI. 2435. CIV. p.
- 5 Életművének legújabb monográfiájában jó összegzést ad a politikai tanulóéveiről Frisnyák Zsuzsa: Egy karriertörténete. In: Baross Gábor. (Szerk.: Frisnyák Zsuzsa) Bp., 1997., különösen 14-25. p.
- 6 Képviselőházi napló, 1878. jan. 28.
- 7 Vö.: Junius (Zilahi Kiss Gábor): Baross Gábor. In: Magyar Szalon, 1887. február, 472-473. p.
- 8 Gyömrei Sándor - Vértesy Miklós i.m. 144.
- 9 A Vadkapu szabályozása és Fiume kikötőjének fejlesztése már közlekedésügyi miniszterként is foglalkoztatta. Ld. pl. Országos Levéltár (a továbbiakban OL) K.27. minisztertanácsi jegyzőkönyv, 1887. jún. 4.-13.; 1888. május 29. - 5.; 1889. május 3.-7,9
- 10 Az 1880-as évek vége óta foglalkoztatta a hajózást, s a belső vizek hajózásának emelése. Mivel az osztrák érdekeltségű Dunagőzhajózási Társasággal a tárgyalásai elakadtak, ezért kereskedelmi miniszterként az egyik legelső javaslata külön magyar dunagőzhajózási társaság alapítására irányult. Rögtön alternatívát vetett fel a kabinetnek. Úgy vélte, az az olcsóbb, ha MÁV-ot kiegészítik hajózási üzletággal. OL K. 27. Min. eln. jvk. 1889. jún. 18. - Ld. még: OL K. 27. Min. tan. jvk. 1890. febr. 27. -5.
- 11 A távbeszélő intézmény fejlesztéséről ld. OL K.27. Min. eln. jvk. 1889. jún. 13.
- 12 Gyömrei Sándor - Vértesy Miklós i.m. 132.; V.ö. Petrovics László: Bellusi Baross Gábor volt magyar kereskedelmi miniszter élete. Eperjes, 1892. 54-55.
- 13 Idézi: Gyömrei Sándor - Vértesy Miklós i.m. 145-150
- 14 Ld.: A kereskedelemügyi miniszternek 1889. évi működéséről a törvényhozás elé terjesztett jelentése Bp., 1890. 105-06. (Az 1880-as évek végétől e jelentések nyomtatásban is megjelentek. A következőkben a „Ker. min. jel.” megjelölés után szereplő évszám nem a megjelenés, hanem a jelentés tárgyáévére vonatkozik.)
- 15 Az oktatásügy jelentőségével már képviselő korában megismerkedett, s részt vett az 1883. évi középiskolai törvény kidolgozásában is. - Mann Miklós: Trefort Ágoston élete és működése. Pp., 1982. 99.
- 16 Ker. min. jel. 1889. 184.
- 17 Ker. min. jel. 1889. 202-203.
- 18 Ker. min. jel. 1890.
- 19 Varga László: Az állami ipartámogatás a dualizmus korában (1880-1900). Történelmi Szemle, 1978. 200.
- 20 Ld. pl. Iparügyek, III. 10. sz. 1889. okt. 15. 147-149.

Urbán Gyöngyi

BAROSS GÁBOR HATÁSA A MAGYAR MŰVELŐDÉSRE

Baross Gáborról ismert, hogy 1883-tól 1886-ig közlekedésügyi államtitkár, 1886-tól 1889-ig közmun-ka- és közlekedésügyi miniszter, majd haláláig, 1892-ig kereskedelemügyi miniszter volt, de a művelődésre gyakorolt hatásáról talán kevesebben tudnak - pedig az iparosodás szakemberek, a városiasodás, demokratizálódás társadalmi mobilitás nélkül elképzelhetetlen.

A népnevelés ügye Baross már újságíróként is foglalkoztatta, a Vágvölgyi Lapok előfizetési felhívásában már arról írt 1873-ban, hogy az ország boldogulása, növekedése a népnevelésen múlik.

Az 1876-os országgyűlésen a népiskolai hatóságokról szóló törvényjavaslat vitájában is többször felszólalt, az ő javaslatára fogadták el például a tanköteles gyerekek kötelező összeírását.

Több országgyűlési bizottságnak is tagja volt, 1873-ban pedig a közoktatási bizottságban ő volt a jegyző.

Későbbi, már miniszteri rendeletei a szakemberképzésről szóltak.

A vasutak működtetése nagyszámú szakképzett munkaerőt igényelt, úgyhogy Baross itt kezdte meg az átalakításokat. Anekdoták szerint a Magyar Államvasút igazgatója így panaszkodott osztrák kollégájának: „Kedves barátom, gondolja meg, nekem az ország összes rosszul sikerült fiát alkalmaznom kell!” A Tisza-korszakban ugyanis a tönkremenő dzsentrireg tömegeit már nem volt képes befogadni a hadsereg vagy a közigazgatás, így kénytelenek voltak a korábban lenézett vasútnál elhelyezkedni. A pártfogókkal rendelkezők elárasztották az államvasúti hivatali állásokat, melynek következménye a szakmai színvonal süllyedése lett.

Az 1884-ben kiadott MÁV Szolgálati Rendtartás a hivatalnoki kinevezést már iskolai végzettséghez kötötte: főgimnáziumi, főreáltanodai, kereskedelmi akadémiai, illetve ezeknek megfelelő katonaiskolai képzettség kellett. A műszaki beosztásokhoz a műegyetemi diplomát, az igazgatási szolgálat magasabb beosztásaihoz az ügyvédi oklevelet írták elő, a számszaki beosztásokhoz az államszámviteltani vizsga letételét követelték meg. Az államosítás után a szakmai színvonalkülönbségek csökkentésére Baross 1887 januárjában megalapította a Vasúti Tisztképző Tanfolyamot. Ezzel Magyarországon vezették be először, hogy az elméleti képzés megelőzte a gyakorlati szolgálatot - külföldön ugyanis mindenütt fordítva volt, sőt általában a továbbképző tanfolyamok sem voltak kötelezőek. A 10 hónapos tanfolyamon a vasúti végrehajtó-szolgálatra vonatkozó gyakorlati tárgyakon kívül, öt elméleti tárgyat is oktattak: vasúti földrajz, a vasútügy története, vasúti jog és törvényismeret, kereskedelmi áruismeret, kereskedelmi számtan és vasúti könyvvitel. A tanulók tanulhattak még német vagy francia nyelvet. A „nyilvános rendes hallgatók” tanfolyam elvégzése után gyakorlati ismeret elsajátítására három havi próbaszolgálatra voltak kötelezve, és csak ezután következ-

zett a képesítő vizsga. 1889. október 1-jétől a forgalmi és kereskedelmi szolgálatnál hivatalnokokká csak ezzel a vizsgával rendelkezők voltak kinevezhetők. A tanfolyamot felszerelték szakkönyvtárral és múzeummal is.

1887 októberében Baross miniszteri leiratot küldött a magyar vasutak igazgatóihoz, melynek tárgya „a vasúti szakkérdések fejtegetésével foglalkozó, felolvasásra kerülő témákra pályadíjak kitűzése” volt. A miniszter szándéka az volt, hogy a tanfolyamot végzett tisztviselői kar számára biztosítsa a szakmai képzettség fejlesztésére irányuló igények kielégítését. A korabeli sajtó, a november 6-i Vasúti és Közlekedési Közlöny nagy lelkesedéssel fogadta Baross kezdeményezését: „A magyar vasúti tisztviselői kar úgy számánál, mint foglalkozásánál fogva nevezetes tényezője lehet a magyar közművelődésnek és aki e tisztviselői kar szellemi színvonalának emelésével, a kar kebelében létező értelmi és erkölcsi erők életre keltésével és működésbe hozatalával képesíti e kar feladata betöltésére, az elvéülhetetlen érdemeket szerez magának, nemcsak a vasúti tisztviselői kar, a magyar vasútügy, hanem a magyar közművelődés körül is.” A cikk a „vasúti egyesület létrejöttét is reméli a vasútügyi fölolvadások versenyétől, amely hivatva lesz átvenni a vezető és irányító szerepet a magyar vasúti tisztviselői kar szakképzettségének emelésére, a magyar vasúti irodalom megteremtésére és fejlesztésére irányuló actióban.” A cikk ismeretlen szerzője utal arra, hogy az egész országra kiterjedő vasúthálózat révén a hivatalnoki szolgálat „a közjólét emelését szolgálja és missziót teljesít”.

Hasonlóan jelentős Baross munkássága a posta- és táviratdatisztképzésben is. 1888-ban a posta és a távirat egyesítése után létrehozta a magyar postatisztképzést. A felvételin hasonlóan szigorú szabályok éltek, mint a vasúti tisztképzésben: érettségi, magyar állampolgárság, tökéletes nyelvismeret, feddhetetlen előélet és testi alkalmasság. A tanfolyamot is a próbaszolgálat, majd képesítő vizsga követte, és itt is bevezette, hogy 1890-től csak ilyen képesítő bizonyítvánnyal rendelkezők alkalmazhatók a postánál. A szakmai színvonalra jellemző, hogy a természettan és a vegytan tárgyak előadói a Műszaki Egyetem tanárai voltak, például az a Klupáthy Jenő, aki Eötvös Lóránd mellett volt tanársegéd, és aki később Berger Krisztiánnal először alkalmazta a hanggal történő távkapcsolást. Évente 40-50 nappali rendes és 20-25 rendkívüli hallgatót képeztek, akikből azután hivatalvezetők, illetve a számviteli és műszaki személyzet tagjai lettek. A tisztviselői tanfolyamok egy évvel később, 1889-ben az igazgatóságokon tartott segédtszti tanfolyamokkal egészültek ki. Igazgatósági szakkönyvtárakat is létesítettek a képzés segítésére, a főkönyvtáros Némethy Kálmán, a neves orientalista, az első török-magyar szótár írója volt.

A műszaki szolgálat színvonalas ellátása megkövetelte az elektrotechnikai újítások figyelemmel kísérését.

* Elhangzott 1998. április 15-én Nagykanizsán, „A »vasminiszter« Baross Gábor” c. konferencián

Gyakorlati alkalmazásukra Baross 1887-ben elrendelte, hogy a minisztérium posta- és távirdaszakosztályánál műegyetemet végzett mérnököket kell alkalmazni. Kolossváry Endre, Vater József és Balla Pál kerültek ide, kilenc mérnököt pedig az igazgatóságokhoz vettek fel. Hivatali esküt tettek és ők lettek az első postamérnökök. Baross rendeltére tapasztalataikról, javaslataikról emlékiratot kellett szerkeszteniük, gyakorlati alkalmasságukat pedig egy év elteltével vizsgán kellett bizonyítaniuk. Munkájuk nyomán 1890-re Budapest és Bécs között kiépült a távbeszélő-hálózat és a miniszter egyre több támogatást juttatott nekik: előbb mérőszobákat rendezhettek be a főposta épületében, majd ezekből 1890-re kifejlődött a Posta Kísérleti Állomás.

1890-ben intézkedett Baross a Távirdamúzeum megszüntetéséről, egyidejűleg azonban megalapította a Posta- és Távirdamúzeumot.

A századfordulóra kialakult műszaki ismertek és a technikai fogékonyság elterjedése Barossot igazolták: a Magyar kir. Posta alkalmazott először Európában gépjárműveket a postai szállításban.

Már kereskedelmi miniszterként a kisipar megmentésére és fejlesztésére intézkedéseket hozott, ezek között is első helyen volt a szakképzés. Felállította az Országos Iparoktatási Tanácsot, és az alsófokú ipari szakiskolák és a tanonciskolák bevezetésével igyekezett fokozni az iparosok szellemi és technikai felkészültségét. 1891-ben Magyarországon 16805 népiskolában 2057812 gyerek, 262 középfokú tanintézetben 50352 diák tanult, Ez a szám kiegészült a 296 iparos iskola és a 81 ipari tanműhely 58604 tanulóival, valamint a 183 kereskedő tanfolyam 4240 növendékével - így tehát megduplázódott az elemi oktatás után továbbtanuló magyar fiatalok száma. Ezek az ipariskolák teremtették meg az elavult céhesipar felszámolását követően annak a kisiparnak a személyzetét, amely a világhiállításokon a századforduló idején számos aranyérmert nyert el a világ különböző tájain.

Az a jólszervezett, szaktudásban, erkölcsiben kvalifikált közalkalmazotti réteg, amely a tisztképzéssel a vasútnál és a postánál kialakult, a közönség szolgálata során kultúrát közvetített a kevésbé művelt társadalmi rétegek felé, és pótolta a falvak kisszámú vagy hiányzó értelmiségét.

A vasútállomások, a posta- és táviróhivatalok építészeti megjelenésükkel. Központi elhelyezkedésükkel jelentősen hozzájárultak a települések városiasodásához. A postai szolgáltatások bővülése is a konformizmus irányába mutatott: a rovincsolás új szabályai, az amerikai lakat a vagyonvédelmet szolgálták, a sommáskezelés a gyorsabb feldolgozást és a szállítást segítette. 1886-ban Baross megalapította a Postatakarékpénztárat, mely ugyan kevesebb kamatot adott, de ez volt az első országos hálózatú takarékpénztár.

Minisztersége idején megnőtt az egy főre jutó levélposta, de főleg a hírlappostai küldemények száma. Ehhez járult a nemzetközi hírlapelőfizetői szolgálat bevezetése, mely az „európaiság” szempontjából rendkívüli jelentőségű volt, mert a bel- és külföldi lapok 42 illetve 49%-át a szaklapok tették ki. (Ez a szám ma nem éri el a 10%-ot sem.)

Baross a postai hálózatot közérdekű intézménnyé tette, elrendelte, hogy táviróikon ingyenesen közvetítsék a vízállást, árvizet, tűzvészt jelző híreket, a hivatalokban pedig kifüggesztették a Központi Meteorológiai Intézet „időjósításait”, melyeket a hivatalos személyzetnek kérésre hangosan fel kellett olvasni, mivel a lakosságnak közel a fele analfabéta volt. Az új szolgáltatások bevezetése és a tarifacsökkentések következtében megnövekedett forgalom a személyzet növekedését vonta maga után, amely elsősorban a parasztságból toborzódott. (A bakterek és a vonalfelügyelők félig paraszti sorban is maradtak, a bakterek például töltéskaszálással is tartoztak, a postamestereknek pedig postaföld járt.)

Atársadalmi mobilitás tekintetében a zónadijszabás bevezetését (1889) követően a vasutak kiemelkedő szerepet kaptak. 1888-ban még csak 6,2 millió volt az utasok száma, egy év múlva már 16, 1891-ben pedig több, mint 25 millióan utaztak a vasúton. A vasúttal egyre távolabb tájakat, kultúrákat megismerő emberek műveltségüket színesítették, gazdagították a hazai környezetet - így került pl. Magyarországra a rhododendron, és az olasz fagyaltok ízeit is így ismerték meg az emberek.

A személy- és áruszállítási tarifapolitikával a közönség kapcsolatba került a regionális központokkal, és a vonalak mentén megindult az alvóvárosok kialakulása. A fejletlen gazdasági térségekből nemcsak a munkaerő vándorolt a városokban, ipartelepekre, hanem lehetővé vált az idénymunkákra a távolabbi vidékeken élő parasztság szabad munkaerejének felszívása, a summáság terjedése. Természetesen fordított kirajzás is volt: vándorkereskedők, vándoriparosok indultak a falvakba, és sokszor le is telepedtek ott.

A vasutak fejlődése jótékonyan hatott a hazai és a nemzetközi turizmusra is, Baross kezdeményezte az angol COOK Utazási Irodával való kapcsolatfelvételt is.

Az infrastruktúraépítő Baross egyik legfontosabb érdeme a társadalom „mozgásba hozása” volt. Felismerte, hogy akár a posta, a távírda, akár a vasút csak a forgalom növekedése révén lehet nyereséges, vagyis a fizetőképes keresletnek kell megszabnia az árakat. A megnövekedett kereslet pedig új beruházásokra készítet, ezzel munkahelyeket teremt és hozzájárul az iparosodáshoz. Mindez lehetővé tette, hogy Magyarország félperiferiás helyzetéből egyre inkább a központba kerüljön, ennek legfőbb hajtóereje az egyre emelkedő közműveltségi szint volt.

Avasminiszter nemcsak másoktól, önmagától is megkövetelte a naprakész tudást. Amint egy anekdota feljegyezte, minden értekezleten és tanácskozáson, ahol elnökölt szigorúan ragaszkodott a tárgykörök alapos elemzéséhez, a témák sokoldalú megvizsgálásához. Ha a tanácskozási udvarias szemmitmondásokkal töltötték az időt, Baross leintette őket: „Én itt nem miniszter vagyok, hanem elnök. Tanulni jöttem Önökhöz, s nem tűrhetem, hogy az elnököt itt olyan dolgokkal traktálják, aminek a miniszter semmi hasznát nem venné, s ő maga szégyellné elmondani a miniszternek!”

Tarján Tamás
REJTEKAJTÓK

Lehota János: A nemzeti tudat drámája
(Bánk bán-értelmezés)

1998. szeptember 20. A nagyváradai magyar nyelvű színházi bicentenárius rendezvénysorozata új bemutatóval, a *Bánk bán* diszeloádásával veszi kezdetét. A színre állító tekintélyes személyiség: Kincses Elemér, a romániai magyar társulatok egyik vezető rendezője.

Egyszerű (kényszerűen olcsó) díszlet. Jószerivel egy vízköpő kút s a mendencéje, meg a hangsúlyosan színházi dobogók az udvari pompa és pazarlás minimális jelzései közepette. A fényeffektusok meghatározó eleme a homály, a félsötét, a sötét; a ferde metszésekkel aláhulló fénynyaláb.

A nagyúr vékony keretes szemüvegben, könyvet szorongatva érkezik: XIII. századi magyar Hamlet. Amikor gyanúi indulatba csapnak át, a szemüveget és a könyvet messzire hajítja. Kérdés: mostantól - az értelmiségi lét, a tudás, a kétely attribútumai nélkül - világosan lát? Mostantól lát világosan?

Ottó narancsokkal pajkosan labdázza csábítja Melindát. Gertrudis, trónján ülve, úgy tépi le egy narancs héját, mintha a földgolyót hámozná hatalomhétségeiben. Csorog a marcangolt gyümölcs vére. Kérdés: a királynénak léte végső percében, a Bánkkal való összezapáskor az-e a legfontosabb gondja, hogy törölgesse ragacos tenyerét (melyből a tör nyílván kicsúszna)?

A hazatért 2-ik Endre 'Magyarok' Királya megfontol, megért, megbocsát. Bánknak visszaadja a szemüvegét. Kérdés: a nagyúrnak nem volt tartalék szemüvege? Soma, Melindának és Bánknak a fiacskájok kapja az eldobott könyvet. Kérdés: vajon mit és miért olvasgat a gyermek anyja kiterített teteme mellett, pár méterre a királyné (színpadilag rímelő testhelyzetű) porhüvelyétől? S valamiféle stafétabot ez a könyv, melyet az evilági politikai és individuális pályáját megfutott, sorsa-bevégzett apától örököl a sarj?

A premierről s a premier ébresztette kérdésekről rögvést elkezdődött a vita, nem nélkülözve a rajongó hangokat és az ironikus felhangokat sem. A válaszokat keresve jó néhányunk fejében ott lüktettek a dramaturgiai szakirodalom egyik friss, fontos művének, Lehota János nagyszabású *Bánk bán*-tanulmányának egyes nézetei, sorai. A drámaelemző munka a színházi gyakorlatra alkalmazva is bizonyította értékeit. Annak ellenére, hogy koncepciója és előadásmódja számos ponton ugyancsak vitatható.

Az 1943-ban született szerző, a nagykanizsai Batthány Lajos Gimnázium pedagógusa évtizedek alatt fölhalmozott s érezhetően részint az iskolai negyvenöt percek során kipróbált, megbeszél, csiszolt- tudásanyagát foglalta kötetébe, 359 termetes oldalra. Egy, ma már régi vágásúnak mondható értelmiségi ideáltípust testesít meg: a tudós tanárét. Grammatikailag a többes szám első személyben: a „tanári többes”-ben situálja beszédhelyzetét. Kedvenc bekezdésindító fordulatait a „Nézzük meg”, szereti és alkalmazza - jóval a kívánatos mértéken felül - a „Láthattuk”, „Idézzük”, „Fontosnak tartjuk” stb. szövegeit. Monumentális magyarórára „ül be”, aki *A nemzeti tudat drámája* eszmeifuttatását föllapozza. Természetesen a virtuális tanár-diák kapcsolat a kérdezz-felelek kátéformáját is fő stílusesszékké avatja. Egy-egy bekezdés igen gyakran rajtol a célirányosan megfogalmazott kérdések ugrópontjáról: „Miből indult ki Bánk?”; „Mi roppantja össze Bánkot, hogy a végemiséget kell megélnie?”; „Mire gondol Gertrudis Izidóra közlései hallatán?” stb.

Akérdések garmadája Lehota János tárgyilagosan fűrkésző attitűdjéből is következik. Bár lelkesült csodálója Katona József zsenijének és elragadtatott híve a nemzeti tudat drámájaként (s így némiképp az „irodalmi nemzet” argumentumaként és zálogaként) felfogott *Bánk bán*nak, nem a mű advocatus diaboli, s nem enged a kritikátlan ítélet- vagy véleményalkotás hívásainak. Tárgyilagoságában, a nyomatók arányos elosztásában (s a tiszta tagolásban) mintha a *Bánk bán tanulmányokat író* - egyébként kissé mostohán ke-

zelt és ritkán citált - Arany János lenne a mintaadója. Lehota nem tekinti kultusz tárgyának a vizsgált opuszt. Távoll tartja magát a mű kiadás-, értelmezés- és előadás-történetének anekdotikus és legendás elemeitől, kerüli a vallomásos vagy esszéizáló hangot, a literátus szakralizálás minden kísértését. A darab analízisének tudományos forrásmunkáját alkotta meg, azzal (a jogos) büszke tudatossággal, hogy új és szüve-rén gondolatrendszerrel tár az érdeklődő elé. A *Bánk bán-értelmezés* alcím tehát egyáltalán nem jelenti, hogy a szerző össze akarná foglalni a nemzeti drámánkról eddig leírtak javát. A meghökkenően rövid (jellegében és asszociációiban kissé eklektikus) *Névtutató* is jelzi: Lehota mindvégig a saját eredeti nyomvonalán halad. (Innen nézve persze Arany ötszöri idézése sem kevés, hiszen csak a *Bánk bán* kritikai kiadásának sajtó alá rendezője, Orosz László, valamint Sötér István előzi meg hat-hatszöri citálással. A nem irodalomtörténész idézetek között sincs senki, akire a három és félszáz oldalon legalább tízszer hivatkozna. Az ihlető drámatípusoknak köszönhetően e lista élén, nyolc-nyolc hivatkozással, William Shakespeare és Johann Christoph Friedrich Schiller áll. Donatien Aldonse Francois marquis de Sade az egyetlen, aki mégiscsak büszkélkedhet tíz utalással, ehhez azonban egy kilenc lapon végigvonuló utaláshalmaz, pontosabban két regényének eltulzott terjedelmű bemutatása kell. A *Justine...* és a *Juliette...*, sajnos, a reméltnél kevesebb fényt vetnek a felvilágosodás morálfilozófiájára.)

A *Bánk bán* Lehotánál történelmi és történelembölcseleti beagyazottságában, valamint dramaturgiai működésében körvonalazódik. A *Bibliográfia*, *Történelem*, *jog*, *filozófia* címszavak alatti tételsora egymagában terjedelmesebb, mint a Dráma, és a *Bánk bán-irodalom* címszavak együttese. E nagyralátó törekvés egyfelől magát a cselekményt helyezi el a saját kora (a XIII. század eleje) történelmi térképén, politikai, vallási, erkölcsi, jogi és egyéb keretei között (többször kitérve a király személyének isteni felkentségére, illetve a királyt helyettesítő tisztségviselő hasonlóképp isteni személyének dilemmatikus pozícionáltságára. E kettős viszonylat tudomalmilag még soha nem nyert ily fontos szerepet a szakirodalomban. Lehotánál nagyban segíti Bánk döntéseinek, vétkeinek - és végzetének - nem személyes, nem „sértődéses” aspektusú megértését, a *Bánk mint „király”* átmeneti állapotának ténylegesen súlya szerinti felfogását). Másfelől a darab a keletkezés idejének történelmi és esztétikai jelenségeként, termékeként is karakterizálódik, történelmi - és részben dramaturgiai - értelemben is a hosszan vegetáló *még és a lassan érkező már* közötti mezsgyén. Azaz Katonánál a címszereplő még mint individuum nyilvánul meg, holott a francia forradalom után a történelmi idő már „önmaguk” szolgálatára helyett nézetek szolgálatát parancsolná a (köz)emberekre. Ehhez járulnak azok a sajtószerűségek, amelyek a schilleri dráma „mellőli” minduntalan visszautalnak a shakespeare-i drámára.

Lehota János - kissé elegye, de jól működő terminológiái készletének köszönhetően - a történelmi és a dramaturgiai értelmezést *egymásban* valósítja meg. A nyitó fejezetek ugyan a történelmi és jogi primátust sejtetik (*A történelem drámája; Az ész és az erkölcs dilemmái; Dráma és történelem*), ám már ezek is szakszerű előkészítései a közvetlenebbül, konkrétan drámaelemző fejezeteknek (*Új dráma születik: a befogatói tudat drámája; A megjelenítés kérdései; A dráma teljes világa; Bánk viszonyrendszere*). A drámai szerkezet működése: külön nagy (kettős) egység; olyan könyvharmad, amelyben - a Bánk-alfejezeteket is ideértve - az értelmezés ismételt „bejelenti önmagát”.

Voltaképpen két fölösleges - alighanem összegzéskény-szerből írott - oldal található a kötetben: a *Kelet népe nyugaton*. Hogy Lehotának nem a „tétélezés”, hanem a kifejtés az erőssége, az a (szintén rövidke) *Előszó* bicsaklásából is kiténik. Legalábbis jómagam idegenkedem az olyan tirádáktól, mint hogy „Ezeréves múltunk van, de hamis a tudatunk, tehát a történelmünk, jelenünk és jövőképzünk is az. Megkövetült koszorúink emléket nem tudjuk jelenné és jövőnké váltani, nincs meghosszabbításuk. Ragaszkodunk igazságukhoz, mert vérünk tapad hozzá, mert önként áldoztunk vért érte, és

erkölcsös parancsként adjuk tovább ennek hitelét és igazát. De ez a nép, ez a lélek egyre fogy, és lassan kisebbségbe szorul, és ha nem ébred rá a maga volt tévedéseire, gyengeségeire, hibáira, úgy fog elveszni, hogy helyette más lelkű nép fog gondolkodni és cselekedni". Ha valami nem, hát - szerintem ez bizonyosan nem a veleje a *Bánk bánnal* való negyedszázados, tartalmas viaskodásnak. Az pedig aligha a summája, hogy Katona, „a Kelet szülötte, és mélységesen keleti magyar, Gulliverként két világon állt, eszével és műveltségével már a nyugati polgári rend talajára vetette másik lábát. Mit látott ez az óriás ebben a változó világban? Látnia kellett, hogy azok az értékek, amelyek az Alföld népének lelkében évezredek óta élnek, idegen testté válnak egy új közegben, amely más Istent, más erkölcsöt vall magáénak. Látnia kellett, hogy ez a világrend feltartóztathatatlanul a maga képére formálja a régi világréndet".

Ez a sekélyes okfejtés, nyilván akaratlan napi politikai, publicisztikus szólamosságával, beteg sejt a könyv testében. Stílusán is zavaros, hiszen az „óriás” Gulliver-figura révén a régít és az újat, keletet és nyugatot, mindkét értékrendet „törpének” kellene gondolnunk. Az „idegen” szó ebben a szöveggörnyezetben kellemetlenül cseng, nem értelmezi önmagát, ráadásul nem a régi az idegen, hanem az új idegen a tradicionálisan értékesebbnek látott régi számára. A lezáró passzus nem származtatható a könyv logikájából, mivel Lehota különben soha nem egyszerűsíti a *Bánk bán*, illetve Bánk bán bármely konfliktusát magyarok és idegenek konfliktusára, nem egyszerűen bűnbaknak tekinti a merániakat, Gertrudist pedig - remek emberismerettel s találó műelemzéssel, elismerésre méltó intellektuális érzékenységgel - ki is emeli ebből a csoportozatból, alkalmanként a Bánkkal rokon formátumú tragikus hőst is leírva benne.

Lehota bizonyos mozzanatokot az eddigi *Bánk bán*-kutatás egészet felülmúlóan tudatosít és magyaráz. Ilyen a haldoklók drámai funkciója, illetve a haldoklás dramaturgiai ténye - az tudniillik, hogy Katona többször is él az „utólagos” kimondatás lehetőségével. Az új *Bánk bán-értelmezésben* nagyobb tér jut Endre elemző megjelenítésének. A király neve öt alfejezet címében hatszor fordul elő! - holott tudvalevően csak az ötödik felvonásban lép színre. Lehota struktúráként analizálja, bontja ki a művet: az erősen csomózott összefüggésháló nem engedi, hogy bármely alak mellékszereplőként hulljon ki. Megnö például Izidóra jelentősége is (három alfejezet címe tünteti ki öt nevének említésével). A most már a cizelláltságig finom Gertrudis-Melinda viszonylat föltárása mellett így a Gertrudis-Izidóra viszonylat is új megvilágítást kap. Petur és Tiborc figurája is élvezi a koncepció tágaságának és újszerűségének jótékony hatását. A sokoldalú, sokszólamú közelítés sajtóságos negatívuma, hogy kissé sok nagyjelenet rajzolódik ki a darabból - ezt azonban ellentételezi, hogy a szerző Katona legkisebb dramaturgiai mulasztását sem hagyja szó nélkül (mikrofilológiai, a szó legszorosabb értelmében irodalmi, nyelvi, stílárius elemzésbe relatíve ritkán bocsátkozik).

A textus erős sodrású, tudásgyarapító hőmpölygésében egy-egy állítás ugyancsak megtorpanítja a befogadót. Ilyenkor tanácsos lecövekelni a kérdéses bekezdéseknél, mielőtt a szöveg, a kifejtés lendülete magával ragadna minket. Vajon igazolható-e ez a tézis: „Modern drámának tartjuk a Bánk bánt azért is, mert ebben a lemeztelenített emberi világban a férfi és a nő is szembekerül egymással. A létharc a férfinnak a nő, a nőnek a férfi elleni küzdelmének elindítja, kiteljesíti. Ebben a lemeztelenített létharcban pedig a nemiség döntő szerepet, új funkciót kap. Nem az ember társadalmi léte határozza meg és szabályozza már azt, hanem annak felszabadulása, kiszabadulása hat ki a társadalmi viszonyokra. A nemi ösztön beleszól a társadalmi létbe, irányító, meghatározó tényezővé válik. A nemiség így már nem a természetes férfi és nő kapcsolatban marad és elégűl ki, hanem onnan kilép, és elferdülve az emberek társadalmi létének irányítójává, szervezőjévé válik. A *Bánk bán* e tekintetben a legmodernebb drámák, Camus, Genet előképe. Katonánál nem egyszerűen a nemiség kap társadalmi meghatározó szerepet, amely ebben a tartalomban is teljes elferdülése a természetnek, hanem

már az elferdült nemiség hat ki az emberi világra”? Ahány ki-jelentés, annyi vitapont. Általában mi a modern dráma? Férfi és nő „lemeztelenített” (nemi) létharc nem volt-e a kizárólagos tárgya már egyik-másik Arisztophanész-komédiának is? Valóban áthatja, szabályozza-e a nemi ösztön a *Bánk bán* világot (vagy csupán Ottó személye körül sisterség ténylegesen ez a fajta torz szexualitás)? Ha már netán Camus és Genet ötven-hatvan esztendeje írott darabjai „a legmodernebb drámák”, akkor ténylegesen melyeknek az „előképe” (!) Katona műve? (S csak úgy zárójelben: a nemiség társadalmi meghatározó szerepe - ha ez lehetséges egyáltalán - ténylegesen „teljes elferdülése a természetnek”?)

A kérdéskört bonyolítja Lehota legvitathatóbb - bár a *Bánk bán* szakirodalmában nem előzmény nélküli, csak itt másként megokolt - állítása. Szerinte Ottó férfiúi tehetetlensége folytán Melindával „nem történt meg a dolog”, de mert a királyné öccsének fenn kell tartania a „megtörténés” látszatát, a mindent tudó Biberach halálra van ítélve. A Katona-filológia általában ennek az ellenkezőjét vallja (nemrégiben az egyik legavatottabb mai *Bánk bán-szakértő*, Kerényi Ferenc is a „meggyalázás” kifejezést használta). Egy színházi Bánk-interpretáció megengedhetné magának azt az építkezést, amelyben Ottó tudja, hogy a csábítás nem sikerült, ám ezt elhazudja; Melinda tudja, hogy ártatlan, meg azt is, hogy nem hisz neki senki -vagy házasságtörőnek véli magát, noha nem az; Biberach tudja, hogy Ottó alkalmoszerűen vagy általában képtelen a hódításra stb. Mindez egy „dráma alatti drámát” indukál(na). Lehotánál azonban a Biberach szavaiból történő visszakövetkeztetésen kívül nincs más érv, amellyel valóban számolnunk kellene. Melinda dramaturgiai (és erkölcsi) státságában akkora elmozdulás történik, hogy az felborítja az egész színművet. S bár a nemiség társadalmi kihatású elferdülése nem a „megtörténésen” múlik, a meg nem történésével Lehotának a férfi-nő (nemi) létharcáról idézett tétele még akkor is sokat gyengül, ha okfejtése valamennyi fentebbi kérdésünket visszaverné.

E memoizgató, ötletadó, gondolatindító vonása, de nem egyértelműen erénye a könyvnek a túlkoncipiálás és az alulargumentálás. Lehotával néha elszalad a ló. Ilyen motívum a „büntetésre méltatlanság” kérdésének erőltetése, vagy egyes „párhuzam-drámák” belerángatása az okfejtésbe (például Shakespeare-től a *Troilus és Cressidaé*, mely újfent igaz, idézőjelesen - „modern” drámának mondatik). A hiányos érveléssel összefüggésben - hogy most már ne lépjünk egyetlen problémakörből - a (szexuális) becsület motívumát hozhatjuk föl. „A férj és a feleség kapcsolatának másik kérdéses vonatkozása a becsület - írja Lehota a *Bánk és Melinda* című alfejezetben. Ez az erkölcsi tartalom, amely elsődlegesen a férjet érinti, ha felesége hűtlenné válik. Veres Péter írja, hogy nálunk, magyaroknál ez rendkívüli erősségű érzés, a franciák erkölcsében korántsem bűn, ha az asszony hűtlenkedik. Bánk becsülete és Gertrudis erkölcsé is a magyar és Katona korának francia erkölcsének nagy különbségét idézi” (sic! Lehet, hogy a mondatcsúfító és értelemzavaró ragduplázás a szép küllemű kötet sajnálatosan sok sajtó- és tördelési hibájának egyike csupán). Ehelyütt jelöletlen, de egy korábbi pontról kislabilizálható, hogy Veres Péter - a régi európai királyi udvarok szexuális életének saját bevallása szerint is történelmi támpontok nélküli orákuluma... - a *Bölcs és balgatóg őseink* című könyvében vetett oda néhány észrevételt. Ezt a „felsőbbrendű magyar (udvari) erkölcs igazolásává tenni nem épp tudósi gesztus. A házastársi hűség férfijogú szempontú közelítése is elnagyolt. Másutt (A Bánk és Tiborc című alfejezetben) dobálózó kijelentés, hogy Katona csehovi „komédiába” való „divergens párbeszédet” alkalmazna (rosszul!) a két szereplő részint (Bánk oldaláról) monológyszerű dialógusában. Ráadásul a jelentenek lehetséges olyan olvasata is, mely épp azt tudatosítja, hogy Bánk nemcsak figyel Tiborc panaszára, hanem nyelvíleg Tiborc szavaiból vonja el a maga szavait.

Az ismeretlen *Bánk* - ezt a címet viseli az egyik alfejezet. Amiként Sándor Iván 1993-as *Bánk ban-könyve*, a Vég semmisség tudatta alcímével: nemzeti drámánknak, kin-

csünnnek tekintünk egy voltaképp ismeretlen alkotást, *A százhetven éve fel nem fedezett Bánk bán*. Lehota János ezt az „ismeretlenséget” erudícióval és intuícióval, sok pontos észlelettel és érdekes értelmezési ajánlással oldja. Nem ártott volna, ha egy segítőkész céhbéli, egy *Bank bán-kutató* irodalomtörténész kolléga lektori kezén is átfut a könyv - ám a helyenkénti igazítás és rövidítés híján is becses munkával gazdagodunk. Azt máris tapasztalatból mondhatom, hogy a darabban foglalkozó főiskolai és egyetemi hallgatók örömmel hagyják magukat megszólítani, kalauzoltatni Lehota János - egy tudósi szünetvély történetét és eredményeit summázó - könyve által.

(Pannon Tükör Könyvek, 1997.)

Vasy Géza

ICtARolt világ

(Tar Sándor újabb elbeszélései)

A magyar irodalomtörténet szűkebb jelenkorának, a nyolcvanas-kilencvenes éveknek kétségbevonhatatlanul Tar Sándor az egyik legnagyobb sikert elért alkotója. S az is bizonyos, hogy az ő esetében a siker szerencse-elemei mellett az esztétikaiak is meghatározó szerepet játszottak. Vagyis az érdem nyerte el jutalmát, ami megmutatkozott a kritikai visszhangban, a díjak sorozatában vagy akár abban is, hogy legújabb elbeszéléskötete, a *Lassú teher* eséllyel indulhatna a legszebb kiállítású könyvek pályázatán a Magvető Könyvkiadó, Pintér József tervező és a Gyomai Kner Nyomda jóvoltából. Viszonylag ritkán fordul elő, manapság, hogy kortárs irodalmi mű már megjelenésében is vonzó, s hogy a kötet a második átolvasás után nem esik szét darabjaira.

Aszokatlanul egybehangzón pozitív kritikai visszhangban mind ezideig következetesen tért vissza két tézis, mégha a megfogalmazás módjában voltak is eltérések. Az egyik azt a szembeötlő tényről rögzíti a posztmodern korában, hogy Tar Sándor írói világát szemleletében is, poétikájában is a realizmus határozza meg, ráadásul annak a szociográfiai indíttatású változata. Olyan valóságrajz tehát, amely minden „korszerű” elme számára ősi, lejáratott, semmitmondó lenne, s lám, Tar Sándor tollából mégis esztétikai élvezetet is nyújtó modern prózának mutatkozik. Mintha - többek között

Móricz Zsigmond folytatója lenne, pedig egy ilyenfajta minősítés vagy harminc éve legalábbis lesajnáló jellegű. Elsősorban - remélhetően nem Móricz életműve miatt, hanem azért, mert az az ötvenes-hatvanas években túlzott mértékben vált kánonná, s nem irodalmi, hanem ideológiai-politikai megfontolásokból. A túlzások azonban mindíg megbosszulják magukat. Semmiféle történelmi tapasztalat, semmiféle tárgyszerű érv nem szól amellett, hogy a művészetekben valami végleg korszerűtlenné válhatna, főként rövid távon. A „realizmus” azonban mégis ilyen minősítést kapott, s „fölmentéssel” igen kevesen dicsekedhetnek azok közül, akik továbbra is ilyenek, továbbá „népinek”, „elkötelezettek” bizonyultak. A kivételek közé tartozik Tar Sándor is. S ha kialakulhatott munkássága, személye körül valami zavar, valami - legalábbis számomra - nemszeretem dolog, akkor az ebből az általános irodalmi-művelődéstörténeti helyzetből következik. A posztmodern irodalom berkeinek legfőbb pásztora és jósai beengednek maguk közé egy-egy szemmel láthatóan nem közéjük tartozó, tehát lényege szerint nem posztmodern alkotót, s ezzel demonstrálják, hogy ők értékítéleteikben nem irányzatos elfogultságúak. Ugyanakkor azért azt is bizonygatják, hogy az illető művész szemléleti-poétikai elvei valójában rokonok az övékéivel. Ilyen jó báránynak számít Tar Sándor is, akár tudja ezt, akár nem, akár egyetért vele, akár nem. Vonzó dolog, hogy Tar Sándor könyveinek hátsó borítólapjain Esterházy Péter, Petri György és mások ajánlásai olvashatók, de tudnivaló, hogy ez egyúttal irányzatos irodalompolitikai reklám is, és sem a megnevezetteknek, sem más íróknak nem szokása, hogy rokonszenve, izlése ellenére pusztán az esztétikai érték okán dicsérjen, reklámozzon más kortárs írókat. Pe-

dig az igazán jó irodalmi helyzet az lehetne, amelyben Tar Sándor műveinek minősítésekor az általa alkalmazott ábrázolási módnak, írói technikának nem csupán egyedül kivételessége mutatkozhatna meg, hanem általános érvényessége, alkalmazhatósága is. Vagyis az, hogy bár irányt kijelölő vélemények ezt kétségbe vonják - a sokféleképpen leírható, meghatározható realizmus, valóságábrázolás, visszatükrözés, stb. nem vált halottá, s ha az epikának van hosszú távon jövője a polgári korszakban kialakult műformákban, akkor az nehezen képzelhető el a legtartósabb és legnagyobb hatású hagyomány nélkül. S ebben az értelemben Tar Sándor nem utolsó mohikán, nem csodabogár, nem ritka kivétel - legfeljebb a fogadtatástörténet szempontjából mutatkozhat ilyenek, -, hanem egy sok-sok évtizedes hagyomány életrevalóságának bizonyítója. S ez egyúttal és nyilvánvalóan azt is jelenti, hogy ez a hagyomány folytonosan meg is újul: a posztmodern korában és azáltal is.

A másik gyakorta olvasható tézis, visszautalva Dosztojevskijre, a megalázottak és megszorítottak írójának nevezi Tar Sándort. Első, második és harmadik olvasatra is igaznak bizonyul ez, s a legújabb kötet sem módosítja lényegében ezt az állítást. Egy vonatkozásban azonban, úgy látom, módosítani szükséges e megszilárdult tézist. A megalázottak és megszorítottak irodalmi ábrázolásának legalább másfél évszázados története azt tanúsítja, hogy e szociológiai szempontból a tér és az idő változásait figyelembe véve másként és másként leírható kör világának rendszerint volt ellentéte. Egyrészt a *lent* világa, amely a *lent* világának léthelyzetét döntő mértékben létrehozza és fenntartja, másrészt az önkörön belüli kitörés mégoly korlátozott lehetősége, amely megengedi a megtisztulást, a megigazulást, a lényeg szerint öntörvényű emberre válást. Ezekre az ellenpontokra a huszadik század irodalma egyre kevésbé figyel, részben azért, mert kétségbe vonja szerepüket, illetve létüket. Tar Sándor írói világában a fentiek, a hatalmon lévők mindig csak perifériusan jelentek meg, s bár egy szinte feudális jellegű hatalmi hierarchia körvonalazódott, éppen a láncolatserűség is elfedte a valóságos szembenállások határait. S még inkább így van ez az újabb elbeszélésekben, ahol már nem a korábban hangsúlyos helyszínek: a gyárak üzemcsarnokai, a nagy építkezések állnak a középpontban, hiszen ezek a mai magyar valóságban részben, Tar Sándor írásaiban egészében megszűntek, hanem helyettük éppen a munkahelynélkülség, a tengés-lengés, amelyben még virtuálisan sem lehet közel kerülni vagy szembeszállni a „fentiekkel”. A megalázottak és a megszorítottak világának ábrázolásában rendszerint jelen szokott lenni valamilyen mértékben a végzettségűség. Ennek egyfajta felfokozásával találkozhatunk Tar Sándor írásaiban. Nem csak a társadalmi folyamatok, nem csak az emberi természet vagy kiélezve: egyre kevésbé az - határozza meg az emberi sorsokat, hanem egyre inkább és mind teljesebbkörűen az a végzet, amely nem enged meg semmifajta kitörést az ember számára. Akkor sem, ha fiatal és frissen érettségizett, akkor sem, ha nyugdíjas, akkor sem, ha van munkája, akkor sem, ha nincs.

S még valamit célszerű észrevenni Tar Sándor megalázottjainak és megszorítottjainak világában. Ez sem nevezhető előzmények nélkülinek, de nála különös élességgel mutatkozik meg. Ezek az alakok nemcsak megalázottak, hanem megalázók és megalázkodók, nemcsak megszorítottak, hanem megszorítók is. Ez azt is jelenti, hogy a *lent* és *lent* világa nemcsak a társadalom nagy színterein különíthető el, hanem a kis közösségekben is: egy gyár, egy falu, egy utca, egy család ugyanúgy a rétegzettséget mutatja, s alkalmas kínál mindenfajta rosszra, embertelenségre. S jelenti azt is, hogy az írói világ alakjai egyúttal önsorsrontók is, s már nem is a „lássuk uramisten, mire megyünk ketten!” tragikomikus pátoszával, hanem a vegetáló lények gondolatlanul és cselekvésképtelen beletörődésével. A jelenkor megnehezíti az emberhez méltó életfeltételek megteremtését vagy megtartását. (De melyik korszakról mondható el az ellenkezője?) Tar Sándor alakjainak ezek a nehézségek olyannyira megoldhatatlannak, hogy többségükben meg sem kísérik a küzdelmet. S vá-

rakozásuk, vágyakozásuk is sivár. Bizonyos értelemben még annál is sivárabb, mint Beckett írói világa, ahol a figurák legálább Godot-ra várnak, aki ugyan lehet, hogy nincs is, de azért várni lehet rá. A Tar-figurák ugyanúgy letarolt világban élnek, mint Beckett-éi, de itt várni sincs mire, legfeljebb a hálóra: a magunkéra vagy arra a másik emberére, akivel együtt „kényszerültünk” élni. Rövid távon pedig minden nap: a kábító, gondokat feledtető részegségre. Ismeretlen fogalom a boldogság, s ezt jellemző módon árulja el, hogy ezt a kérdést a kismellőlaktól és az elbeszélésektől eltérően egy Descartes úr-hoz intézett, s egy korabeli „hercegnő” által írott levél veti fel.

gaszágtalanság lenne azonban az eddigi életmű és a jelen kötet tendenciáit abszolutizálni, annál is inkább, mert épp a legújabb munkákban mutatkozik meg, ha mégoly visszafogottan, sokszor visszavontan is, némi ellenpont. Essen azonban szó előbb arról, ami a leggyakoribb. A kötet címe, a *Lassú teher* a kötetet lezáró elbeszélésben egy tehervonat utal, egészségében azonban maga az élet mutatkozik lassú, mert évtizedeken át tartó tehernek, amelytől azonban megválni mégse nagyon akarunk. Ennek az életnek a fő színterei: a műhely, a lakótelepi vagy a falusi, tanyai lakás, az utca, a kocsmá. Jellegzetes alakjai: az elvált, a kismemmizett férj, a magára hagyott feleség, a munkanélküli, a hajléktalan, az egyedülálló idős ember, a beteg, a nyomorék, a haldokló, a szellemi fogyatékos. A meghatározó társas kapcsolatok: a szülő és a gyerek, a férj és a feleség, a férfi és a nő, s általában a családi, a lakóhelyi, a munkahelyi, a kocsmái emberek és csoportok közti viszonyok. Ezek közül az új kötetben felerősödik a családi belüli kapcsolatrendszerek és konfliktusok szerepe, szinte meghatározóvá válik a szülő és a gyerek, a férj és a feleség, általában a férfi és a nő mindig konfliktusos vagy olyanná váló élete. S amikor valami sikerül, illetve amikor pozitív emberi érzések és magatartások mutatkoznak meg, akkor is mindig ott van az ellenpont: a boldogság nem válhat teljes körűvé, korlátozott a szeretet érvényesülési lehetősége. Mert hiába a gyermeki szeretet, a haldokló édesanya mégoly gondos ápolása sem tehet csodát (*Mi késztet élni?*) Az idősecske lány odaadón ápolja édesapját, de ennek az lesz a következménye, hogy elhagyja az udvarlóját, végzetesen magára marad (*Varjak a hóban*). A nyugdíjaskor előtt munkahelyéről elküldött férfi városi lakásának árából tanyát vesz, új asszonyt is talál, talán még boldog is, de ennek az az ára, hogy meg kell szakítania a kapcsolatot felnőtt fiaival és menyeeivel, akik elleneztek ezt az „örültséget” (*Kis fehér ház*). A már nem fiatal, gyerektelen asszonynak szeretője lesz, s gyerekeket vár, de a férfinak csak alkalmi kapcsolata lehetett, az utcabeliek büntetésül jól megverik, a férje lekurvázta (*Örömhír*). A legszomorúbbnak talán az a két történet mutatja a helyzetet, amely a karácsony-motívumot is bevonja. Egy egész család kudarcokkal telített életútjának summájaként az mutatkozik meg, hogy hiába remélték évről évre azt, hogy majd jövőre másként lesz minden, a más mindig csak rosszabbat hozott, karácsonyról karácsonyra. Még a báty is karácsonykor halt meg, a gyermekkori család pedig volt-nincs (*Jövőre másként*). Az éppen elvált, s ideiglenesen a garázsban lakó férj karácsony napján néhány órát együtt lehetne kisfiával, de az asszony ezt az alkalmat használja fel arra, hogy végre bevallja: a gyermek apja nem a volt férj, hanem az új, s így a lakás értékének a fele nem lehet a fiúé, az jár neki. A férfi elemi egzisztenciális gondjai tehát megoldóhatnának, de magánya így totálissá válik (*A leghidegebb éjszaka*). S még az a történet, amely a legharmonikusabbnak mutatkozik, amelynek középpontjában a cselekmény és a „mese” szintjén is a szeretet áll, s amely talán egyedülként feloldással fejeződik be, az sem lehet ellenpontmentes, mert a történetben az anya és fiacskája közötti pozitív kapcsolat mögött ott van a végzetes szegénység, a mesében pedig, bár oldódik, de nem szűnik meg a kiskutya kiszolgáltatottsága (*Mese*). Az az elbeszélés pedig, amelyikben egy szinte édeni szerelem kezdhetne kibontakozni, tragédiával fejeződik be: a férfi közlekedési baleset áldozata lesz, éppen akkor, amikor a nagy beteljesülés szédülete őt is figyelmenlenné teszi (*Suhanó ájulát*).

A boldogság sorozatos ellenpontja tehát hol a teljes körű boldogtalanság, hol a boldogság elérhetetlensége, korlátozottsága. A boldogtalanság ellenpontjai pedig a mégis megfogalmazódó emberi álmok, remények, tervek, amelyeknek elérhetetlensége, kudarca, korlátozottsága minduntalan megmutatkozik. Úgy látszik azonban, hogy az írói világban egyre nagyobb az igény arra, hogy a boldogság elérhetetlensége ne tehesse azért abszolút érvényűvé a boldogtalanságot, legfeljebb csak egyes elbeszélésekben, elbeszélés-vonalatokban. Az embertelenség, a kietlenség sötét világán is áthatolhat némi fény, a kopár „színpad” csupasz fája csakazértis levelet hajt. S aligha véletlen, hogy a remény elemei a kisvilág társas kapcsolataiban mutatkoznak meg. Tar Sándor eddigi munkái, s a szociológiai elemzések is azt mutatják, hogy az utóbbi fél évszázad dinamikus és drasztikus változásai leginkább a családi közösségeket forgatták fel. Ugyanakkor itt maradt, őrződött meg leginkább annak a lehetősége is, hogy a mélypontra át lehessen lendülni. Még ha az Isten meghalt, még ha a karácsony szétdőlt, megcsúfoltatott is, az értékeket vissza lehet perelni.

(Magvető, 1998)

Ács József

A LÁTSZAT LEBONTÁSA

(Vasadi Péter: *Kinéz tengerre ablakon*)

Vasadi Péter vékonyka könyvének nyitóverse, az *Idő, időtlen*, nem csupán a kötet egyik legszebb darabja. Definiálja is azt a költői magatartást és világlátást, melynek talajából a többi vers sarjadt.

Ez a vers a világ elemeit azonnal elrendezi: „Kint poros utca (...) / Szemben zöld kerítés, egyszemű porta / Távlabbb feynő rongyosodik, / Jegénye inog. Villámlás síkít a / kanyarban.” Táguló körökben rajzolja elénk a tájat, ékként a körök középpontját is, a vers tájban feloldódó, a tájjal azonosuló alanyát. „Ablakom mögött negyven éve ülök” - micsoda eleve elrendeltség! Ablak helyett mondhatna akár szemüveget, vagy szemgolyót is, hiszen a kül- és a belvilág határsíkja azt, ami mögött helyet foglal... kicsoda is? Tegyük el ez a kérdést későbbre.

A tájleírás első része így fejeződik be: „Néha egy autó gurui el, nyomában az utca folyója összecsapódik”. Milyen egyszerű és mégis milyen finom kép! Mintha sötétítőfüggöny zárulna: „leülök s nézem a házfal síkját / vetítővásznamat”. A szűkebb környezet ezt: a belső világgal már keveredő, attól áthatott, átlekesített tárgyi szféra. „Nézem a rozsdafolyásos csatornát. / Csúsznak alá rajta a napfényfoltok / délelőttöm aranyhátú állatai.” Ugyanez másutt¹: „... a dolgok (szíve s odva) / semmiségükben ragyogva / mint a halraj, úsznak lassan... .. Persze valójában a gondolatok lassú áradásáról van itt szó. A fai, a csatorna még passzív szereplők, az ablakon kinéző személy meditációs objektumai, merengésének helyszínei. Egy réteggel beljebb a tárgyak már személyesek, léthesonlatok: „Oszlopok tartják a szomszéd ereszt / ahogy a törvények életemet”. A test a versben szintén csupán külső objektum: „Lábujjaimat a gondolat úgy / készleti reflexre ma is, mint valaha. / Ha bent egyet lobban, kimerednek. / Tőprengésre begömbülnek”. Lám, még a gondolat is külső tárgy, hiába írja a költő: „Ha bent egyet lobban”. Hiszen ki az, mi az, aki ezt a lobbanást megfigyeli? A hagyomány erre azt mondja: lényünk legbenső magja, mely maga a lerombolhatatlan, egyedi, egyszeri, megismételhetetlen, mégis egyetemes. Ennek a létezése vagyunk. Lényünk a tiszta üresség, melyen a világ képe torzítatlanul tükröződik.

Jólesően egyszerű kép következik: „Levest kanalazva ülök délben / egy asszony előtt”; ezek után azt sem kell feltétlenül szimbolikusan értenünk, hogy „ő az időm”. Egyszerűen meghozta a vacsorát. A térvizonyokra épülő vers először ábrázol időt: „Mint a kapubolt, áthajlik fölötte az est”. A most nem tárgyalandó zárósor, melyre talán *A hit* c. későbbi vers vehet fényt, teljesen absztrakt, el is üt a vers egészétől.

Összefoglalva az *Idő, időtlen* tanulságát: Vasadi Pétert ezzel a lassú szemlélődéssel egyszerre vonja ki magát a világból és köti hozzá magát. De vajon mibe kapaszkodik, hogy ne sodorják el az áramló dolgok, jelenségek? Honnan, szemléli a sárkányt ledőfni készülő Szerit Györgyöt? Ez az arkhimédészi pont számára a mindenben ott rejő *lerombolhatatlan*, mely azonban „Elrejlík, mint a magasság szomja / közönyben”³. A lerombolhatatlanra támaszkodni annyira, mint „Nem mozdulni. Ami tartozék csak, úgyis / leperreg”⁴. Vesztség tehát elképzelhetetlen: amit elveszíthetünk, arról éppen ezáltal bizonyosodik be, hogy nem is volt soha a miénk. És ez a vers is így kezdődik: „Leülni háttal a falnak. Hogy a sivatag / szembe legyen.” Vasadi mintha hátát az örök dolgoknak vetne és úgy hordozná körbe pillantását a róla lefoszlott, hamarosan szétporló esetlegességeken: „halottaimat koraeste összeszedem / bensőm temető”⁵.

A világ jelenségei mintha csak azért sorjázának elő, ahogy egy-egy kész gondolatnak érzéki testet kölcsönözzenek. Furcsa paradoxon, hogy itt-ott már túlságos bőségben áradnak, mintha Vasadi ezekkel a „költői” eszközökkel találomra lövöldöznék körül mondandóját, (pl. a *Palackzöld* c. versben a G-dúr sárkányrepülővel, a bőrdzsekis Mozarttal). A *kertet szokni kell* is ilyen talajtalán, felhőmagasban lebegő képekkel dolgozik: „Állj meg a csillag-kerítésnél / Csöngess be nevetésért. / Adj belőle a madaraknak. / Fizetnek füttyel s lábnymokkal...”. Vagy például a *Tizennégy állomás* V. részének zárósora csak stilsztikailag számít képeknek: „Két kéz hajnalodik emlékezetemben. Ezt a - talán szándékoltan - semmiben lógó képet önmagában képtelenség megjegyezni, magunk elé idézni: az ilyen, piktúra nélküli verssorok nyom nélkül tűnnek el olvasás után. Mintha ezzel demonstrálnak: a szavak végül is alkalmatlan építőkövek. A versek enigmatikussága nem csak a mondhatóság határainak feszegetéséből ered, de a szavakat kerülő, mégis szavak mögé rejtőzködő beszédmódból is. A hermetikus Vasadi mintha úgy akarna képeket teremteni, hogy közben ne teremtsen képeket, mintha úgy akarna beszélni, hogy közben ne beszéljen. Mikor a kész gondolat megtestesítésével próbálkozik, lemond a képek kohéziójáról is. Az olvasó így szüntelenül absztrakt térben lebegő, alanyukat, tárgyukat elhullajtott mondatokba ütközik.

A látszat lebontása, amire Vasadi vállalkozott, meglehetősen gyötrelmes feladat. Ezen a via dolorasán igazi előrelendítő a kétely. A kétségektől gyötrettetés szorongást kelt, s a szorongás leplezi le a konstrukciót. Ez tisztítólag hat a hitre, mert megfosztja hamis pátosztól. Íme az illúzióvesztés rémülete a *Koanidák* kétsorosában: „Metsző szél a valóság. / Lekapja a parókát”.

A gyötrődés egy egyetemesebb, spirituális tanácsalanság következménye. „Forgatom, illesztgetem, keresek / neki rest, időt, keretet. Nem / tudom elhelyezni, bár tőle / ered mind. Kezdetből. Örökig.”⁶ De mint épp a *Tizennégy állomás* keresztút stációihoz lazán igazodó szerkezete mutatja, Vasadi a mindennapok kálváriája mögött rejő értelmet végül is a keresztény szimbolika világértelmezési keretei közt keresi. Talán ezért sem törekszik „önmagában megálló” költészetre. Ám ha mindent erre az eszmekörre vonatkoztat, versel értelmet csakis ebben az összefüggésben nyernek - és ha eltávolodnak tőle, erejüket veszítik, valahogy úgy, mint a Hold, melynek nincs saját fénye, azt a Naptól nyeri - mikor éppen nyeri. Következésképp a vallási motívumok és alapkérdések ismerete - és átélése - híján ezek a versek szinte megközelíthetetlenek. Ugyanis eleve feltételezik, hogy az olvasó „velük egy talajon áll”.

A *Tizennégy állomás* szakaszai és a keresztút stációi csak áttételesen kapcsolódnak össze, valahogy úgy, mint Joyce Ulyssese és az Odüsszeia. Néhány példa: Az I. állomás a halálos ítélet kihirdetése. Itt egy csehő füstjében, sörbugyogásában, zavaros beszédében halljuk meg az ólom-mondat koppanását. A II. stáció, mely a kereszt vállra vétele, itt a játékautomata nikkeltarját rángató hálóharrisnyás nő valószínűtlen látványa, motyogása a pénzcsörögésben. „Dugattyúkkal nem lehet társalogni // Nemlét hul-

lámzik körülöttünk” A VI. stációnál Veronka kendőjével megtörli Jézus arcát. Íme az első sor: „Árnyékot lámpával nem lehet / elűzni, csak simogatással.” A fentebb idézett, tanácsalanságot tükröző VII. stáció Jézus második összeroskadása a kereszt súlya alatt. A költő a tanácsalanságtól eljut a felismerésig. „Előbb a hiányt fedezem föl / azután őt (...) / Nem mondatban a szót, mely az övé // hanem a mondat súlyát, ami ő.” A harmadik összeroskadást a IX. stációnál találjuk. A versben az ábrázolások közismert testtartása modern díszletek közé kerül: díványa mellett térdelő, síró alakot látunk, aki „Visszacúsztat a bokájára. Bőrét / végigdörzsöli a nyers takaró. / Ez vagy, üresség.” Hiszen, ahogy a II. stációnál láttuk, a kereszt terhe nem más, mint a körülöttünk hullámzó nemlét (a lét kínzó „érvénytelensége”). A X-XII. stációk: a levétköztetés, a keresztre szögezés és a halál az eddigiekénél közvetlenebbül jelennek meg a versben. A XIV. stáció: Krisztus sírba tétele. E szerint olvasva a vers utolsó szakasza, mely egy temetési menet és egy alkonyat képe, kimondottan háborgató élmény.

Vasadi azért távolodik a szavaktól, mert szeretné elkerülni a beszennyeződött és kiüresedett kifejezéseket s a nekihevíült és átgondolatlan beszéd csapdáit is. Ideálja: „Józan vagyok forrponatomon”. Mert ahogy a kálváriás vers VIII. része (mely a via crucis siratójelenetével párhuzamos) mutatja, forrnak odabent az indulatok: „Mondhatnám, hogy mennyire. / Hogyan. Minden előtt. És / minden után is. Kellenék / tán mondanom, gyűlnék // inyem mögött a szavak. De // táncol a vadság szívemen.” Ezek az indulatok mégsem szabadulnak ki a világba, talán mert visszatartja őket az, amiről A *pusztalákó* szép mert konkrété képességükben „működőképes” - sorai szólnak: „Tisztelem a fölület rücskét / kövek közt a malter kihajásodását / s a téglasort, vakolatlan. / Hagyjátok a világot annak / ami lenni szeretne.” Csak hát, tehetjük hozzá sóhajtva, a világot nem tisztelők aligha látják be, miért ne szeretne a világ olyanná lenni, amilyenné ők teszik. Már hogyné szeretne. Általuk! Ok a bizonyíték rá. Pilinszky Sztavroginjának szavaira gondolva megvilágosító lehet a *Tizennégy állomás* XIII. stációja (Krisztus levétele a keresztről). Íme a sors iróniája: „A tél, melytől Európa / fehérlík, nagy becsben / tartja a rózsát, ám villám- / gyorsan szagtalanítja”. Ugyanis: „Nem törődik az orrokkal. / Nem emlékezik az ősi / rózsatövekre.” A halálhoz való viszonya: „Pirosposzsgás halottainak / gomblyukába szegfűt tűz // s titkos alagútban csúsztatja / őket meredekre. Nincs már / halál sem...”

Ha egyszer Európa olyan életberendezkedésen munkálkodik, mely elrejtí az, ami kikerülhetetlen, Vasadi a kikerülhetetlen azzal érzékelteti, hogy az észrevétel elől rejtőzködőnek mutatja. Holott az úgynevezett „rejtett értelem” valójában: evidencia. Csak elfeledni lehet.

„Az üzenet... néma.”

(Kortárs Kiadó, 1997)

Jegyzetek

1 Visszatekintő 2 A katona 3 Fehér madár röpülése 4 Igenév 5 Koraest 6 Tizennégy állomás, VII. 7 Elemzés

Balogh Róbert

EPIKAI FÜTYKÖSÜNK MEGMEREVEDÉSE

vagy Potencia, Impotencia, Omnipotencia

„A közönséges Aphroditéhez tartozó Erősz csakugyan közönséges és azt műveli, ami éppen adódik.”

Így hát mindegyikünk az embernek egy másik feléhez hozzáilleszhető fele, mert ketté vagyunk vágva, mint a félszeg-úszó halak. Kettő lett egyből, s most szüntelenül keresi ki-ki a maga másik felét.”

Platón: Lakoma

Miért pont én? A fölkerésre ennyi az első reakció: mi az, amiben én akárcsak a pusztta lehetőségét is fölki-náltam egy ilyesfajta kritika megírásának? Mi az az immanens

erő, képesség, ami erre följogosít engem? Ahogy egy irodalmi mű esetében nem kérdőjelezhető meg annak megszületése, létezése okaként a szerző, mint egy predetermináló tényező - a ráció ellenőrzése nélkül is uralja tárgyát, előkészíti a logikus „gondolkodás útját”, teret biztosít a szekunder irodalom, a kritika, tanulmány, esszé... miegyéb számára. A másodlagos vonalon dolgozó „Kritikus” már kérdésesebb helyzetű. Egyenlőtlen szembeállítani a „Szerzővel”, hiszen Ő nem a bírálat fejében ír, és az elemzés, az ítéletmondás, az alkalmazott eljárások nem rendelkeznek (nem rendelkezhetnek) olyan imponáló kritikai megalapozottsággal, amelyek mindenki számára determináló erővel elfogadhatók lennének. Nem létezik olyan módszer az irodalomtudomány területén, amely egy maga üdvözítő elvként hatna, ebből talán következik, hogy a jó „Kritikus” törekszik a sokféleségből valamiféle szintézist létrehozni: objektív módszerek szubjektív szintézisét teremteni, a meghatározandó fogalom mind teljesebb tisztázására törekedve. Pragmatikus elme gyanánt a gondolatmenet folytatódik, következik a tercier szint: a feladatom tehát anyni, hogy ítéletet mondjak egy olyan alanyról, amely már maga is predikátum: állítás több alanyról. Prekonceptió nélkül nem lehetséges e recenzió írása, döntésre kényszerít, hogy a tanulmánykötet ítéletmondásáról, vagy ítéletmondása módszereiről értekeznek, netán a nyelviségéről, avagy a tanulmányíró páros szubjektív-objektív pozíciójáról, a férfi- és a nőírás létjogosultságáról, a nemek és irányzatok kezeltetéséről, vagy az elemzett könyvek egyes szereplőinek mélylélektani vizsgálatát is bevonhatom a vizsgálat körébe. Pálcát törni két kritikus pozícióban elhelyezkedő ember fölött, akik az adott irodalmi korszak egyetlen motívuma alapján szelektálnak, s értékelnek, átértékelnek ma egyetemi tananyagként funkcionáló tanulmányokat, emelnek be a vizsgálódás körébe ma már (még) újból irodalom határvidékének számító regényeket - nem egyszerű dolog.

Erotika. Kinek mi jut eszébe erről a témáról - saját élettörténetén túl, irodalmi vonatkozásban? Gondolhatunk a tabu határának folytonos változására, eszméletörténeti hatásokra, de akár pletykákra is, félig „hiteles” anekdotákra ... ilyenekre, hogy Móricz Zsigmond mit csinált Csibével, vagy hogy Arany János egy bőröndnyi kiadatlan „csúnya” verse a II. világháború idején semmisült meg egy budapesti pincében. A testi kapcsolat ábrázolása, ha nem is volt egyértelmű tabu, de a század első felében uralmon lévő keresztény kurzus jelentékeny öncenzúrát váltott ki, nem is beszélve a korábbi szemérmességről, amely az arról való hallgatás mikéntjével okozott izgalmat. Az író a szavak mögé értés, a sejtetés művészetével elősegítette olvasójának erotikus fantáziáit. Kialakultak eljárások, formák, egy szabályrendszer, amely segítségével írni lehetett a dologról, amely segítségével kikerülhet az erotikus diskurzus kínosabb, részletezőbb, leíró válfaja. A tanulmánykötet vizsgálta időszak alatt lezajlott változások több szinten jelentkeztek, olyan új ismeretek folytonos beépülése történt meg, amelyek mára vagy elvesztették legitimitásukat (freudizmus), vagy az élő irodalom állandóan változásban lévő viszonyai alapján a kánon részét képezik

A tanulmánykötet rövid előszóval és alig hosszabb bevezető résszel indul. A recenzió kiindulópontjaként is szolgálhat e két írás: megnevezésre kerülnek a felhasznált irodalomelméleti módszerek és célkitűzések. Azon inparkodtak a szerzők, hogy a könyv ne a szűkebb szakma igényeit elégítse ki, hanem: "... szélesebb, az irodalmat a mai videokultúra körülményei között még mindig élvező olvasóközönség érdeklődését is felkeltse." S valóban a tanulmánykötet olvasmányossága fölülmúl bármiféle várakozást. Az élvezetesen megírt tanulmányok azonban nem tudnak megmaradni tanulmánynak, átcusszannak az esszé büvkörébe. Ez kevésbé probléma a szélesebb olvasóközönség számára, csupán az időnként dölttel beszúrt idegen nyelvű szakkifejezések jelenthetnek gondot nékik. A voltaképpen hibrid (hol esszé, hol tanulmány) szöveg még egy gesztust tesz a szélesebb olvasórétegnek: tartalomföldmúlással segít fölőldéni az eseményeket. Azonban az alkalmazott eljárások sokfélesége nem teszi

e könyvet egyértelműen „könnyű” olvasmánnyá. Ki az a szimplán művelt olvasó, aki tudja, mi az a *close reading*, vagy, hogy mennyi köze van a freudizmusnak a dekonstrukcióhoz, a szemiotikához, miből áll a komparatistikai eljárás... A tanulmánykötet két szerzőjének igyekezete arra irányult, hogy minden regényt a megfelelő eljárás-együttessel vizsgáljon. Törekvésük szokatlan eredményre jut, egyrészt a marxista jelzővel illetett kritika utóhatásaira, torzításaira mutatnak rá, másrészt a tanulmánykötetekből hiányzó, vagy elkent erotika központú motivációkra. Föllépésük jellege az omnipotens jelzött igényli, elvakultan minden és mindenki mögé motivációként az erotika kerül, így szükségszerűen túldimenzionáltá válik helyenként a kérdés, s a hiba, amelybe belesnek pontosan ellenkezője a kvázi elkenő „poszt-marxista” kritikának. Az újat mondani akarás néhol görcsösnek tűnik, de ez talán következik abból, hogy az eddig alkotó kritikusok nem mind alkalmatlanok a pályára, s a mi két szerzőnk - *Kemenes Géfin László, Jolanta Jastrzebska* - elhítte magának, hogy mindezt csak ő látja jól. Érdekes még a kötet nyelvezetében jelentkező kettősség, a két szerző - két hang jelenség. Időnként közönséges szavak helyére olyan erős, vagy szokatlan kifejezések kerülnek, hogy magán a nyelvhasználaton kell csodálkozni, de még erősebb hatású a férfi és női szerepértelmezés férfi és női tollából.

A szerző-, és műválasztás is kettős szándékról árulkodik: új, helyesebb olvasatot adni a már létezőknél az erotikum tematikai középpontjából és a korábban politikai, esztétikai okok miatt még meg sem jelentetett szerzők regényeit újra látkörbe helyezni. Ezt az utóbbi válogatást nem egyértelműen a minőség irányította, ha Erdős Renée és Harsányi Zsolt, Földi Mihály mellé nem fért be sem Karinthy Frigyes, Füst Milán, sőt Szentkuthy Miklós, Határ Győző stb. egyetlen műve sem. Erőteljes a szerzők szándéka a korábban lektúrnek nevezett elhallgatásra ítéltetett főttebbi hármás átértékelésére. Én nem érzem összemérhető minőségűnek a Kaffka Margit, Móricz Zsigmond, Krúdy Gyula, Tersánszky Józsi Jenő, Babits Mihály, Kosztolányi Dezső, Márai Sándor, Németh László szövegeivel az előbbi három szerző munkásságát. Nem azonos a minőség. Ez érződik azon is, hogy a három regényíró munkái az olvashatóság határán vannak, erő és türelem kell ahhoz, hogy üres sablonjaikon végigrássa magát valaki, ha nem kifejezetten az ilyen irodalom után eszi a fene. Érdemes összevetni az irodalmunkban föllelhető nőírók és férfiírók munkáiban jelentkező nemi szerepekben található különbséget. A hármás regényei más szempontból tartoznak szorosan a témához: fölvetik a népszerű irodalommal való foglalkozás székszerűségét. Ha egy hajdan olyan népszerűségnek örvendett alkotót, mint Erős Renée vizsgáljuk, aki érzéki, látványos, hivalkodó, vibráló prózát ír, de összevetve a jóval halkabb, visszafogottabb Kaffka Margittal, aki nem kínál ilyen téren érdekességet, rájöhettünk, hogy két, mennyire különböző alkotói attitűddel van dolgunk, s két milyen más minőséggel. Azonban e három szerző munkái mégis fontossággal bírnak az irodalmi folytonosság helyreállítása szempontjából, bár hiányuk kevésbé nevezhető jelentősnek, mint mondjuk Márai Sándor kiesése, vagy a „láthatatlan irodalmiságba” visszahúzódtottsága. A mindenkor irodalmi folytonosság feltételezi az intertextualitás tényezőjét, bár e szerzők eredetisége a hozzáférhetőség a megjelenés lehetőségétől megfosztva el is halt, mégis szerepük van az irodalom hangnemének kialakításában (gondolhatunk pl.: Karinthy Frigyes Erdős pamfletjére). E három szerzőn kívül Márai Sándor is a magyar irodalmi köztudatba visszaemelték közé sorolható, hiszen az átpolitizált irodalom deliteralizált kritikája még a nevét sem igen emlegette. Kár, hogy az európai horizontú író egyik középszerű művének elemzésével találkozhatunk, bár igaz, hogy ezen a könyvön keresztül sok alapismérv bemutatható. A Válás Budán magán hordozza Márai epikájának klasszikus-modern inviduum-, és írásmódjának polgári szemléletét. A szereplőt belülről megközelítő Márai megengedi magának a lassúságot, a narratív szempontú kettősséget, s talán a balladából építkezés hatására. Az elemzés fölszínre hozza az intertextualitás eszköztárával a regényben lévő rétegzettséget,

kettősséget, párba állítja Babits Gólyakalifájával, mégpedig a lélektani alapstruktúráját. Bármennyire is kimondatott a bevezetésben, hogy a lélekelemzés nem élő, hús-vér alakok pszichéjében kutakodik, mégis rendszeresen elfelejtődni látszik, hogy a regényben minden történést az író felelőssége, s a szereplő csak teremtett pszichével rendelkezik. Ez leghangsúlyosabban a tanulmánykötet egyik legjobb elemzésében, a Kosztolányi Dezső Édes Annájában érhető tetten. Ebben a tanulmányban felelhető fel leginkább Szerzőink újat mondása. A *close reading* segítségével megoldható Édes Anna rejtélyes gyilkossága. A cselédlány erőszakolás is átértékelődik. A kérdés, amelyet fölvet a könyv e részlete többször, semmint a tanulmányelemzésem. Odafigyel-e a kritikus, amikor olvas? Ami egyértelműen leírt, rendelkezik bizonyos nyitottsággal, de egy mű recepciójában mennyi ideig ismétlődhet egy tévedés? Hasonló eset a magyar köztudatban Petőfi Nemzeti dal szavai a 1848. március 15-én. Nem létezett, mégis tényként kezelt dolog. Az Édes Anna történet eddigi vizsgálataiban alapvetően elkent a szexuális indítékek ilyen szeles körű vizsgálata. A folyamat leírása a következő, a cselédlány-gépből emberré lett lánytól nem várható el, hogy továbbra is gépként létezzen. Ez a konfliktus oka. A tanulmányírók szándéka a különálló tanulmányok összeszövése, ezt utalásokkal, intertextuális hálózat fölmutatásával, eszmerendszerek hatásának vizsgálatával érik el. Mint egész kort átfogó munka törekszik valamennyire a lejátszódó folyamat megnevezésére, szerkezetének fölvezetésére, sémaadásra. Az egész könyvben több lehetne a bevezető, értelmező és magyarázó rész. Hivatkozás a szélesebb olvasóközönségre nem elégséges indok, ha tanulmányról van szó. A fejezetekben el-elejtett összefüggések utalás, a módszeres „rendszerelenség” meg-megtörök szerencsére, s a rövid utószóban megkapjuk a kívánt összképet. A kötetben fölmutatott narratív módszerek bősége meglepő, s ez a könyv valódi ú(donsága, az, hogy rámutatott egy irodalomföltérképezési hiányosságra, arra, hogy olvasatukban az erotika, mint diskurzus meghatározóbb szerepet játszik a mai fölfogásunknál. Ez töménytelen mennyiségű fölszínre hozott aberráció, ferdeség és lelki nyomorúság az elfojtások és megnyomordások fémmeljezte irodalom, a magyar irodalom. Az epikai világtérképezési horizontok találkozásának e formája releváns érvel bír. Bár hiányoznak meghatározó erejű életművek, mint például Csáth Gézáé, aki az erotikus diskurzusban talán az egyik leglényegesebb szerepet tölti be a recenzens értékítéletében, és kevésnek éreztem a Krúdy Gyulát elemző részt is, teljességgel hiányzott az erotika érzékiségbe fordulása, a tompító szerek alkalmazása, de a kulináris szférának éppúgy jelen kellett volna lennie, mint Csáth epikájának. Mégis kivilágított az a horizont, amelyen lezajlott az erotikus diskurzus elmozdulása a XIX. századi elhallgatásokból a mai szókimondást megelőző útkeresésig.

Az utószóban Szerzőink egy *apafigura*-ra hivatkoznak, amely szerep megszüntetése zajlott le a század első felében. Az általam hiányolt szerzőkkel ez a kép jelentősen átrajzolódna, mivel az apafigura jelentős hiányával talánánk szembe magunkat (Karinthy) vagy másként jelenne meg (Csáth). A könyv még így, hiányosságaival is figyelemre tarthat igényt, olvasatában olyan minőség jelent meg irodalmunkban, amely eddig hiányával volt jelen. Az alkalmazott irodalmi módszerek, a kötet nyelvisége, érthetősége esélyt adnak egy olyan olvasóközönségnek (nem tudom, hogy létezik-e ilyen), amely nem szakmaként űzi az irodalmat, de nem középiskolás fokon ért. A kirajzolódó történet valamennyiünké. Az irodalomban lejátszódó folyamatot szembesíti a társadalmi mélystruktúrában történt mozgásokkal, a regények szereplőinek pszichéjét vizsgálva egy *nagy történet* rajzolódik ki, amely legpregnansabb Németh László Iszonyában csúcspontosul. A végső megnyilvánulás mintegy lezárása is a problémának. Az iszonyban a hősnő rossz házasságát megváltani csak az *apafigura*, jelen esetben a férj meggyilkolásával képes. A mű folyamán folytonos értékátrendeződés kétirányú lehetőségére történik utalás. Mivel az apafigura „meghal”, a zsarnok megbukik, nem továbbvihető az a szerepértelmezés, a társadalmi háttér kényszerítette tiltás a szex, s bármely más érzéki öröm

élvezésére. Németh László egyszerre szüntette meg és rekonstruálta is ezt a patriarchális szemléletet, amely 1947 előtti regényeiben megnyilvánul, az alkati meghatározottságot fölvaltja a belátás. Kell-e jobb vég? Várjuk a folytatást.

(Kemenes Géfin László, Jolanta Jasrtebska: *Erotika a huszadik századi magyar regényben (1911-1947)* Kortárs Kiadó, Budapest 1998.)

Bakonyi István

A CSAVARGÓ ESZTÉTIKÁJA

(Szakolczay Lajos könyve)

Két évtized írásait tartalmazza Szakolczay Lajos új válogatása. Egy fokozatosan érő irodalomtörténeti pálya dokumentumait. Több műfajú kötet: találunk benne tanulmányt, interjút, kritikát, publicisztikát. S miként egyik korábbi könyvében, az *Ótágú sípban*, ezúttal sem csupán a jelenlegi Magyarország területéről válogatta alyait és témáit, hanem felöleli a határokon túli magyarok sőt, testvérnépek) irodalmát és művészetét is.

Érdeklődése, ízlése jól látszik. Ám gyorsan tegyük hozzá, hogy nem csupán egyetlen irányra figyel. Darvas Józsefről és Balogh Edgárról éppúgy szói, mint Illyés Gyuláról, Juhász Ferencről, Buda Ferencről, Nagy Lászlóról, de foglalkozik Faludy Györggyel, Zelk Zoltánnal vagy Mészöly Miklóssal is. Talán elég ennyi név annak igazolására, hogy ilyen szempontból is jellemző rá a „sokágú” síp. S hogy még további tágulást jelezzünk: az irodalom mellett több képzőművészeti tárgyú írást is olvashatunk. Például Kondor Béláról, Kőrösi Dezsőről vagy éppen Szervátiusz Tiborról. Mindvégig jó stílusban, olvasmányosan, magyarul és tudományos igénnyel. És maig hitelesen, mégha egyes írások keletkezési körülménye már régen a múlté. Igaza van az ajánlásnak: valóban hiánypótló volt mind-egyik írás a maga korában, s érvényét nem veszítette el napjainkra sem. Pedig ezekben a műfajokban nem mindig jellemző az örökérvényűség.

A *csavargó esztétikájában* a miniprotré a jellemző forma. Rövid pályaképekben villantja föl Szakolczay Lajos egy-egy szerző életművének lényegét. Kiváló érzékkel emel ki fontos tulajdonságokat, erényeket vagy éppen gyöngéket. Így szól például arról az Asztalos Istvánról, akit Sütő András tart mesterének, s akiről oly kevés szó esik manapság. „Jóllehet életműve egyenetlen, s hosszú ideig a sematikus irodalom minden nyűgét magán viselte, legjobb novellái az egyetemes magyar irodalmat gazdagítják. S két regényét, az *Elmondja Jánost* és az *Újesztendőt* ma is gyönyörűség olvasni.” (27. p.) S általában jellemzi a kötetet, hogy szerzője fontos teret szentel azoknak, akikről mostanában kevesebbet hallunk. Közéjük tartozik Szilágyi Domokos, az erdélyi magyar költészet ma máiklasszikusnak számító, tragikus sorsú, jó két évtizede halott alakja is. Három verseskönyvéről olvashatunk kiváló elemzést. Az *Öregek könyvéről* többek között ezt: „... szépséges iszonyata abban van, hogy a görcsbötöppedségbe - ráncokba tántorgott öregség a testében hamar megromló, betegségek-től nehezült költőt hívja elő bajainak elősorolására: testamentum írására.” (67. p.) Ilyen szövevényes mondatokkal, egyben a sors szövevényeihez hűen közli mondandóját velünk a szerző. Másutt az esszé útját járja, s nem idegen tőle az a lírai hangvétel sem, amit Czine Mihály dolgozott ki eddig a legteljesebben.

Már jelzett sokoldalúságát igazolandó a *Faludy György* látomásai hasonlóan érvényes írás. (Azóta persze sok minden megváltozott „a legismeretlenebb ismerős” költő életében. Ez az írás 1982-es keletkezésű.) Még korábbi (1970-es) Juhász Ferenc *Anyám* című eposzának elemzése, s ez meg azért érdekes, mert akkoriban „jó sajtója” volt a költőnek. Ma ez kissé másképp van, és jó újra olvasni róla, aki mégiscsak megkerülhetetlen nagy egyénisége líráknak, s többek között éppen az *Anyám* által. Buda Ferencet meg az elnémulástól félti 1976-ban, s milyen jó -- bár szűkszavú a költő -, hogy ez nem következett be. Róla és másokról (pl. Kiss Benedekről

vagy Rózsa Endréről) frappáns miniportrékat rajzol Szakolczay, és minden esetben érezzük egy mély, árnyalatokban gazdagabb portré lehetőségét is.

Mindez aztán mar fejelemzettebben folytatódik a *Szöveg, hagyomány* c. fejezetben. Legfőképpen az *Illyés Gyula és az Ótágú sip* c. írásban. Ez a tanulmány egyéb-ként nekrológ 1983-ból, személyes hangon, szubjektíven, indulatokkal, ugyanakkor irodalomtörténeti és nemzettörténeti igazságok néhol hangzatos kimondásával. „A nagyvilággal és az övével is nyugodtan farkasszemet nézni tudó szellem embere volt. Nagy író és korszerű magyar.” (120.p.) Az ilyen mondatoknál ma már persze nem az újszerűség, az információ a fontos. Ám fontos a kiállás, a szándék, az „erős, dühös, kényesen tiszta szellem” dicsérete. Így van ez a *Kísérlet a bánat ellen* c., Nagy László jegyzetfüzetét méltató 1980-as írásban is. A „halál tényével klasszikussá érett” költőt mutatja meg Szakolczay Lajos.

Egyik legfontosabb és legizgalmasabb műve az, amelyben - Görömbei András monográfiája ürügyén - Sütő András pályáját tekinti át. Az életmű kiemelkedő értékeit elismerve kitér a vitatható, és a szakirodalomban kevesebbet hangoztatott mozzanatokra is. Azokra, amelyeket ma már nyilván Sütő is kritikával szemlél, s amelyek azt jelzik, hogy ő is megjárta a kacskaringós utat, mind esztétikai, mind politikai-társadalmi értelemben. (Egyszer egy kiváló erdélyi sors- és kortársától hallottam keserűség közepette, hogy el kellett a fél szemét veszítenie ahhoz, hogy tisztán lásson... Ha túlzás is eme gondolat, azért azt sem feledhetjük, hogy - miként oly sok író életében - voltak Sütő Andrásnak is olyan korszakai, amelyekből valóban hiányzott a tisztánlátás. Igaz, hogy ez nem a tragikus marosvásárhelyi események előtti közvetlen időre vonatkozik, hanem évtizedekkel korábban!) A kitérő után aztán természetesen ír Szakolczay Görömbei András könyvéről is, ami a Kortársaink sorozatban jelent meg. A monográfiát „alanya iránti tisztelet (már-már áhítat)” jellemzi, a kritikust kevésbé. Inkább a józan kívülállás. Néhány helyen ez a józanság már-már túlzó bírálattá fokozódik, mind Görömbei, mind Sütő irányában.

A *Híd* c. fejezet logikusan kapcsolódik a fentiekhez, hiszen itt kerül terítékre a határokon túli magyar irodalom több kérdése, sőt: Dobossy László Fábry Zoltánt vagy Cs. Szabó Lászlót megidéző gesztusa és más részletek mellett itt esik szó a román népballadáról vagy éppen Ioan Alexandru és Kányádi Sándor találkozásáról. Nem kétséges, hogy Szakolczay rendkívül sokat tesz a kelet- és közép-európai irodalmak érintkezési pontjainak fölmutatásáért, s persze ezáltal a népek „tejtisztviselésének” (Németh László) érzékeltetéséért. Ennek szép bizonyítéka a *Kivarrt gyolcs alatt* című, a román népballadáról szóló írás. Az ismert kelet-közép-európai viszonyok között különösen fontos az ilyen szellemű, a közeledést szolgáló írás. Mint ahogy hasonlóképpen értékes az *Egy magatartás iskolapéldája*, amelyben George Sbarcea *Befejezetlen emlékirata* ürügyén olyan gondolkodót méltat, aki kitüntetésnek vette, hogy szót érthetett a kisebbséggel. „Nem valamiféle különleges hőbortból, hanem önbecsülésük jeleként tájékozódtak a velük egy égbolt alatt élő népek kultúrájában” (168. p.) - írja róla és a hozzá hasonlókról Szakolczay Sbarcea a magyar kultúra nagyjaival való találkozásait örökítette meg. Ady, Bartók, Babits, Karinthy, Kosztolányi, Móra - ez a díszes névsor. Magyar oldalról meg Kányádi Sándor viszonya Ioan Alexandruhoz éppúgy ezt a közeledést szolgálja, mint pl. Dsida Jenő műfordítói tevékenységének bizonyos mozzanatait, így Eminescu Glosszájának átültetése. Dsidát persze egyébként is időszerű ébreszteni: Szakolczay Lajos szerint (1970-ben) „mindmáig nem érkezett be a köztudatba.” (177.p.) Az azóta eltelt közel három évtized természetesen módosított ezen a helyzeten, ám napjainkban sem mondhatjuk még tiszta lelkiismerettel, hogy a nagy erdélyi magyar költő úgy él a tudatunkban, ahogy az kijárna neki. Szakolczay egyik érdeme, hogy őt és másokat idejekorán emelt ki a hallgatásból - s ami még ennél is jóval fontosabb

- a közönyből.

Nem vitathatjuk, hogy a fentiekhez hasonló célokat szolgál a kötetzáró *Tájékoztató* c. fejezet mind-

egyik írása. Csak ezúttal nem a földrajzi kitekintés az elsődleges, hanem a testvérművészekkel kacérokodó szándék. Művészettörténezszekekről és művészekekről szól ezeken az oldalakon Szakolczay Lajos. Balogh Jolánról, Kondor Béláról, Korniss Dezsőről, Szervátiusz Tiborról, Entz Gézáról, Maurits Ferencről és Muzsnay Ákosról. Az irodalomtörténész persze nem büjlik ki a bőrből, és egyébként is: nem egy tárgyalat alkotónak sok köze volt és van a kortárs irodalomhoz, sőt, van, aki (Kondor Béla) költőként is ismert. Mások (például Szervátiusz Tibor) irodalmi hatásai (Nagy Lászlóra, Csoóri Sándorra vagy éppen Tamás Menyhértre) ugyancsak közismertek. Jó, hogy ezek a szellemi és baráti kézfogások létrejöhetnek. - S az is, hogy A *csavargó esztétikájának* szerzője fölfigyelt rájuk.

Több alapos interjú is találunk ebben a fejezetben. Az egyik Korniss Dezső műtermébe és szellemi műhelyébe kalauzol bennünket, számos vallomással és kortörténeti adalékkal. A *szenvedő szobrász* c. beszélgetés pedig Szervátiusz Tibort hozza testközelbe, s itt is tapasztalhatjuk, hogy Szakolczay riporteri adottságokkal ugyancsak megáldott ember. Könnyedén jut partnere közelébe, s jó érzékkel kérdez rá egy rendkívül érzékeny (helyenként sértett és sérült) személyiség rejtett titkaira, a kortárs szobrászat egyik legnagyobbját mutatva föl.

Láthatjuk tehát: a több évtizedes kritikai és irodalomtörténeti pályára már-már feledésre ítélt termékei állják az idő próbáját. (Balassi Kiadó, 1996.)

Koppány Zsolt

KÖZNAPI KIRAJZÁS, AVAGY E-MAILEN SZÓL A ZARATHUSTRA?

Két könyv. Negyvenkét szerző. Szerző? Van, ki már az. De ők is. A kezdők pöre didergésével. Mert aminek jönnie kell, az még csak most jön. Ha jön.

Köztéri multság - Fiatallírók antológiája

Az első. Volt már ilyen. Bár ott csupa prózáíró. 1980-ból. Benne *Nádas Péter. Isten tenyerén ülünk. Az Emlekíratok könyvéből a cím. Esterházy és Hajnóczy, Lengyel Péter és Sarusi, no meg Tar Sándor. Ma már a prózairodalom élvonalá. Meg aztán a tisztán verses válogatás. 1930-ból. Vajthó László válogatott. *Mai magyar múzsa* volt a címe. Feledhető és valóban el is felejtett költők. Köztük az akkor már érett József Attila. Egyetlen, mércéjéhez képest fénytelen verssel. De gondolhatunk az 1959-es *Tűztáncra* éppúgy, mint amolyan folytatására 1963-ból. *Tiszta szigorúság*. Szép cím. S a versek java tele szocialista derűvel, forradalmi buzgalommal. Aki nem így szerepelt, megnézhetette magát. *Gyurkovics Tibor*. Alig néhány verssel. De volt itt *Első ének* is 1968-ból; rá tíz évre folytatása, egy azóta legendává magasztosult rajzás: a *Madárúton*. 45 költő részint ma is a pályán. A Móra Kiadó Kozmosz-részlege ezt még megfejtelte A *költészet másnapja* című 1986-ban kiadott, fiatal, kötet nélküli költők reprezentálásával. A Szépirodalmi is ki-rukkolt 1969-ben. *Költők egymás közt*. 15 költő próbálgatta szárnyait. Majd 1971-ben jelentkeztek újabbak. A *magunk kenyerén*. Ők már „csak” 14-en voltak.*

Kell-e antológia? Túl azon, hogy minden esztendőben, az Őnnepi Könyvhét táján időtlen idők óta fölbukkan a Körkép, a Szép versek, meg a Rivalda? Mert mint tudjuk, akkoriban, a nagy átkosban ezért volt szükség antológiákra, hogy a kötet nélkülieket bevezesse az irodalom asztalához. Meg is szűrje a szerzőket. Ki lesz túrt, ki tiltott és ki támogatott. Meg aztán csökkent a műszóm. Így viszont, csokorba kötve, kiragadva, könnyebb a kiadás. Majd kötetnyi anyagot be lehetett tömködni egy-egy szerző neve alá.

De ma, kell-e az antológia? Amikor pályázatokon, csak lehet annyi pénzt szerezni, hogyha honoráriumot nem is, de könyvet (puha födelűt, hamar rongyolódót) és abból 150-200 db tiszteletpéldányt is lehet tenni az ifjú reménység elé, s el lehet indítani, nem harminc, de

tizen-huszoneves korban. Akkor hát? Kell antológia? Mint ez a mostani, az 1998-as Ünnepi Könyvhétre megjelentett könyv? Amely tizenharc szerzőt költőt-írókat enged kirajzani ebbe a méreggel permetezett világba, Rádadásul egy jól prosperáló kiadó, a *Palatinus* jóvoltából? Kell. Mint egy falat kenyér. Ahogy kellett a *Mozaik* (ELTE TFK, szerk. Vilcsék Béla) 1993-ban. Vagy a Stádium-antológiák sorát nyitó *A sivatag kupolája* 1994-ből. Majd ebben a sorban a *Lépcsők a csendbe* 1996-ból, majd ezt követte a *Huszonötödik óra* tavalyról, mely már címében is jelezte, valami nagy baj van készülöben. Meghal a líra? Nem, dehogysis. Csak a befogadás minősége és az odafigyelés leheli már az utolsót.

Jó, hogy mai is vannak antológiák. Mert az ember elmerenghet. Író és olvasó, recenzens és szerkesztő: vajon ki marad meg az indulók közül? Ki kerül rá máris az avulási listára, Fölbukkannak-e az egy-egy írással szereplők közül új és új József Attilák? Mert *elnézték* tehetségüket? Meg a felelősség kínja. Hogy most már szerepeltem egy antológiában! Mostantól súlya lesz a szónak. Mert figyelnek. Figyelnek? Nem. De elég, ha az Isten elemeli ujját a homlokunkról. Úgyhogy vigyázni kell. És kiteljesíteni a kiteljesíthetlent. Ezért is kell az antológia. Köztéri mulatság. Férfi munka. Átok és infernó. Szabadság és szabadulás. Hogy látva lássanak. „A Kiadóba mintegy hetven szerző művei érkeztek (természetesen a határon túlról is). A szerkesztők közülük választották ki a kötetben szereplő tizenharc szerzőt. Számos ígéretes tehetség maradt ki ebből a válogatásból, akik minden bizonnyal egy következő kötetben majd helyet kapnak. Két szerzőnk már kötettil is rendelkezik (Gerevich András, Crecsó Krisztián), szerepeltetésüket azonban mindenképpen fontosnak tartottuk.” A Kiadói Jegyzetből idéztem. Azóta *Cserna-Szabó Andrásnak* is megjelent első könyve a Magvetőnél, *Fél négy* címmel. *Fogarasi Zsolt* verseit vagy ő maga válogatta be, vagy a szerkesztőtárs, *Kovács Eszter*. Mindegy. Dicséretes az arányérzék. Noha, még mindig vannak méricskélők, akik fönnakadnak. Grammoznak, netán dekáznak. (Jó és pontos ízlésről beszélnek. Hát ezért).

Az antológia mégsem fradi-kolbasz. Hogy mindent bele! Mert vers és próba. Próza és költői próza. Összesimulva, összekapaszkodva. Gerincét a *Sárkányfű* című folyóirat szerkesztői és szerzői adják. *Greco Krisztián* 1996-ban, *Kárpáti Kamillótól* vette, vehette át a *Gérecz Attila-díjat*. Nagy elismerés. Ha a szigorú alapítóra gondolunk. Meg akinek nevet viseli ez a díj. Ötvenhat egyetlen költő-forradalmárát, mártírját. Méltónak lenni. *Greco* tehát elindult. Fura, egyszerű parafrázis: „sajtomat kiejtette szájából Holló / róka ragadta esélyeim, / jószágom ebuló szerzett, / rakásom szerencsétlenség, / sajtomat kiejtette szájából Holló, / javam, jussom, délibáb.” *Gerevich András* erőteljes képeivel már-már az *Ünnep* fele halad. „Nyelvem a bőrödön szelőd, / mint nyitott pongyola / a testen, ami mégis / túl meleg ilyen júniusi reggel. /.../ Testeden / a ruha kalitka, de a rácson / benyújtom kezemet, hogy / megsimogassam madaramat.” *Cserna-Szabó András* itt megjelentetett prózája fölényes folyam. Szürrealisztikus betéteivel fölemelkedik a hétköznapok passiójából. *Oda*, *Hozzá*, nem jut el, de nem is juthat, mert akkor Isten nem Isten lenne, hanem „csak” egy prózaíró. *Cserna-Szabó*nak van esélye, hogy „az igazat” mondja, „ne csak a valódit”. A *békás esete BB-vel* mulatságos, ugyanakkor szorongató olvasmány. Modern, de nem poszt. „Beácskát Schlosmann rátette egy raklapra és szálltak szerelmesen a város felett. Reggel felnéztünk az égre és ha a Duna feszített víztükre felett, esetleg a Hősök-tere szeles tetején Beácskát láttuk, akkor tudtuk, ma nincsen meló, ma szórakoznak a fiatalok.” Lányról, aki kövér volt és gusztustalan. Disznóvá lett, de emberként hempergett az ólban. Eszegetett. *Király Levente* verseit mallergé-i homály lepi. Mert nem filozofikus. Inkább gondolkodói, ugyanakkor mindez kellő spontaneitással megoldott líra. Elemezhetetlen, mert érzelmi. „A telet biz-

tos jelekben érzed / azt mondd tegnap óta ott van / valamire a kertben most is / zörög drótra lógatottan // száradó kabátok mellett / mert a fagyra készülni kell / nem gőzöl egy sem nem / tudni miért tűnik el // belőlük a meleg hirtelen / mint a könnyű gázok / leszded a csipeszket s én / mindent félremagyarázok.” Így láttat a *Tergetés*. És *Karafiáth Orsolya!* Mára a neve is. Pedig sosem láttam. Nomen est omen. Nevének bűvös árnya szépívű fejest ugrik valamelyik budai törökfürdő nem éppen mély vizébe. Mégis, milyen lehet? Kiderül a művekből? Ha éppen nem rejtőzködik. Akkor ki. Mintha folyton kijózanodna. És akkor szétoszlik a szerelmes homály. „Mint rossz presszóban délután, / vagy mint langyos sörön a hab... / szívünk csöndes, zavart: talán / még szenvedély. Rég láttalak. // Ez már a Mont Blanc és a jég? / Kiszáradó tündértavunk? / Se csönd, se válasz nincs elég. / Lehetne jobb, ha hallgatunk. /.../ Időnk kiszámított, sötét; / záróra lesz, sörünk apad. / Ne kíséj már tovább. Az ég / csillagtalan. Csak alkonyat.” Máskor meg, mint *Seressan*zonba oltott *Jacques Prévert*: „Az álom így lesz rémregény, / s erről a sok tömény tehet. / Múlté a lányos érzemény: / Rezső, nem élhetek veled.” Kemény nő. Költő. És akkor mindegy a nemiség.

Fogarasi Zsolt már rég kötetre érett. A *Sárkányfű* főszerkesztője. Ilyen fiatalon? Miért ne? Végre mindent a maga idejében. Végre nem a kontraszelekción. Majd ők. Megmutatják. „És nem jön figyelmeztetni / a zárásra mellényes alak, / mert embereim még odakint megölik.” Mintha akciófilmet látnánk. Pedig ilyen a világ. Így ábrázolódik. A világ sötét. Hiába a Nap. *Fogarasi* lírává szublimálja. *Wizner Vég Balázs* Kafkát és Poe-t idézi. Prózája lassan hőmpölyög, aztán fejbe kólint. Mint a brazil foci. „- Az agy részeit fogjuk szemléltetni. Sajnos nincs egyéb eszközünk rá, mint Józsi feje.

- Józsi mozdulni sem bírt.

- Ugye nem baj - fordult felé. - Az agyat nagyon nehéz térben elképzelni. Ugye megengeded, hogy használjam a fejedet, ha már te nem használod, fiam - tette hozzá.” Persze nem kell azt hinni, hogy Józsi fejét miszlikre vágják. Csak szemléltetik. De így is borzongató. *Varró Dániel* talán mindjűk közt a legérettebb szerző. Költő, aki mindent tud a versről. Még többet is. A szonett a kedvence. S mint a gyermek, kedves játékszerét, szét is szedi darabokra. És három újságíró. *Keréky György* remek novellista. Pedig az újságírás rég meg kellett, hogy egye zsigereiből a művészt. De nem. Úgy látszik, így is lehet. Nem úgy *Szárnyas Gábor*. Mintha ünneplőt öltene. Az *Elet és Irodalom* hasábjairól megszokott, már-már cinikus kritikus hang jól jönne akkor is, amikor művet ír. *Szerbhorváth György* hasonló hangvételű zsurnaliszta. Ő meg azzal próbálkozik, hogy a nyelvet végtelenül lesiá-nyítja. Amúgy fonetikus „A mama mongya meg, hogy hova űhet lö. Ő ül elű.” Ez persze nem baj. Csak az indulati töltöttség, ami cikkeiben bicskanyitogató, jól jönne itt is. *Baróthy Zoltán* novellái hagyományosabbak, megfontoltabbak, mint általában kortársaié. A kort, korunkat nemcsak Kafka fejezheti ki, hanem Thomas Mann is. Ő az utóbbi felé hajlik. *Hollósvölgyi Iván* verstanca ragad meg. „Annak a lánynak abrakadabra / tegnap a bárban van ma kalandja / van ma kalandja tegnap a bárban / abrakadabra mert az a lány van” - szól a *Van ma* első verszaka. A kötet címadó verse *Czifrik Balázsé*. A köztéri mulatságok utolsó perceit látjuk. Ahogy vége. Ahogy végünk. Szakrális tér. „és őszinte riadtságukban / nyelvük / megnyalja az ég hasadékat.” *Csender Levente* és *Demeter Szilárd* egy-egy novelláját olvashatjuk még. *Csender* igazi realista, valódi emberi érzelmek fűtik az írását. *Demeter* meg színeivel varázsolt.

Nem önkényesen, a hatás kedvéért viszi föl papírára a szó-színeket. Ilyen alkat. *Szűts Zoltán* a narancs-ízű *bugyi* költője a populáris „kultúra” izeit, szagát, s már elviselhetetlen banalitásait, mint fazékból langyos vizet, nyakunkba önti. *Végh Attila* verseiben talán a legtöbb, ami

szakrális. Ami transzcendens. Túl a mesterségen, ez az, ami a legtöbb. Amit dicsérőleg el lehet mondani. Pilinszky szentenciájára figyeljünk. *Minden művészet eredendően vallásos gyökerű. Épp ezért vallásos művészet nincs is.* Kevés az ilyen sor, az ilyen vers és próza ebben a könyvben. Vagy éppen az Isten hiánya mutat rá, nagyon nagy baj van!?

Az 1998-as év másik antológiája a *Mozaik-kötet* szerves folytatásaként jelent meg az ELTE Eötvös Kiadója jóvoltából, *Vilcsek Béla* szerkesztésében. Az

Igennem

talányos címével arra késztet, hogy a recenzió mohón fölülse az igen tetszetős, illusztrált könyvet. Hogy aztán a kitűnő kritikus és irodalomtörténész Vilcsek Béla válogatása helyénvaló-e, nem tudhatom. Nem ismerem ugyanis a *merítési lehetőséget*. Talán túlduzasztott a könyv. Ugyanakkor ugye, ott van a nagy számok törvénye. Érvényesül? Meg nem mondhatom. Delphoiban sincs az a jós. „A *Mesédre csönd felel* című rész darabjai jobbára a gyermekkor eseményeiből, élményköréből, motívumaiból táplálkoznak, a *Hagyd mélyre szívnom ezt* versei már a kamasz- vagy ifjúkor keruocacs, moriartys, lennonos vagy, ne menjünk oly' messzire, bereményis, csehtamásos, dinnyésjózsis világának hangulatából merítenek. A *Kolorizált dolgaimban* szereplő rövid írások a hétköznapok, általában figyelemre is alig méltatott, apró történései... (...) az *Őrült-őrült 20. század* carcosabb művei viszont a szűkebb-tágabb politika (...) dilemmáira próbálnak ezredvégi távlatból reflektálni, végezetül a *Beégett igék a csend* című záró fejezetbe azok a költemények kerülnek (...) amelyek magának a termékeny vagy telített pillanatnak (csendnek) az ihletettségében készültek.” Vilcsek Béla előszavának idézett néhány sora majdnem elveszi a recenzióсын kerényét. A struktúra konstrukciója táviatokban gondolkodik. Hiszi, hogy főnmarad a könyv. Hiszi, reméli, hogy a kirajzás nem lesz hétköznapi. Ünnepi magasban akarja látni-láttatni a köréje gyűlt tizen vagy épp a húszas éveik elején járó alkotókat. Huszonnégyen vannak. Lesznek-e ennyien? Vannak-e? Nyomuk marad-e a fejekben? Tizennyolcat veszünk szemügyre, mint a *másik* antológiánál. Nem a szerkesztő által fölvázolt álom-kronológia szerint. Nem. Itt is megvillan Karafiáth Orsolya. A költői mesterség talán legnagyobb szabású forma-csillagrácsa, a szonettkoszorú, ha csikorogva is, megcsillan a lapokon. Korai próbálkozás. Formailag csak kezdemény. Nyelve, művészi attitűdje már az érett Karafiáth-költészet prelúdiuma. *Tomkiss Tamás* a másik ismertebb költő az antológiából. Darabjaival számos lapban, folyóiratban találkozik az olvasó. A költő nem adja alább, minthogy szublimálja a jelent. A kort. Korszerű? Az. Persze a modern nem föltétlenül jelenti a korszerűséget is egyben. Amúgy is: olyan kor-szerű ez az egész. A szerűség itt a lényeg. Tomkiss azonban tovább lép, a modern felé. Mindennapi mocskainkat add meg nekünk ma. Meg is kapjuk. „Az én tájam igénytelen/ élő csótányok és/ döglött papírsárcányok/ borítják/ a nap huszonöt wattos/ a madár az párna/ az eső fekete / gyümölcsöm pálinka/ a szivárvány rúzs és szemfesték/ tegnapi nőmön/ a nóta az technorádió/ virágom bagó/ pipám kéndioxid/ borom szódával/ síkjaim Blaha Lujza tér/ hegyeim nincsenek// a világ végén buszforduló”. Tomkiss követi *Szabó Máté* „lányszobák panelben a város könyökén” és a „farmeres csokrok az aluljáróban” sorokkal. *Hétfári Andrea* Hóhullás című versével a képvers további lehetőségeit keresi. Tartójában karácsonyfa emelkedik. Ennél azonban sokkal szemrevalóbb, mai szóval élve vizuálisabb *Székely Tamás* fájdalommal teliaggatott fenyőfája, az ünnep fényjelén. A Gulagot megidéző versben az éhes vagy egyre nő, egyre hatalmasodik. Főntről-lefelé. Pilinszky Francia foglyára asszociálva hó helyett halál hull a tűlevelekre. Fejzetecimet ad *Hurubán Henrik* egyik sora ebből a részletből: „bilincsbet zársz de ráragyogsz/ beégett igék a csend/ veresre

vágyva hordozom/ de homlokodba karcolum”. Szép így is, bár a versszerető fül a hívórimre válaszolót várt volna. *Kolumbán Melinda* igazi tehetség. Bár őt is magával ragadja valami kényszer, hogy rajzos verssel álljon elő, de Istenem! Kipróbálja magát ebben a műfajban is! Erre nagy-szerű lehetőség a kötet előtt álló, még bizonytalan szerűség illetén maga-megmutatása épp egy antológiában. A *Változatok Radnótira* azonban már túlmutat a mérnöki komponáltságon. Bár itt is van matematika jócskán, de metafizikába ágyazva már költészet és nem egzakt számítás. „Huszonkét Krisztus vagyok!” majd a második darabban „huszonkét/ lánygal álmodtam éjjelenként” ami aztán a vége felé átalakul egy ilyen versszakká: „Ennyi idősen huszonkét éves/ vagyok. Szakállam szöke/ és a lányok nem nézhetek ki/ éjjelenként, amikor Krisztus/ álmodott!” *Marczinka Csaba* lehozza közénk az „Örököreg Sziszüphosz”-t. „Láttam Sziszüphosz bácsit,/ cipelte - S-sé görnyedve - szatyrait,/ bennük szelektált szemét,/ minden, amit használni remélt.” *Varga József* blaszfémianak tűnő, ám inkább fölemelő sorai „Úgy lopta be apám, Istent a szívembe,/ Ahogy Isten lopta apámat a szívembe be.” ill. „Én is csak egy vagyok:/ aki kérdez, s nem felel. / Én is csak egy leszek:/ kukaceledel.” Azt bizonyítják, hogy a *szépirás* nem föltétlenül korszerűtlen. A már-már elfeledett *igazi* költői, lírai hang szól ebből a *Szűjártó Péter-verséből*: „Galambok laknak az arcod alatt / Kirepülnek ha elmosolyodsz/ Délutánit teáznak ha sírsz/ Álmos a szemük ha ébredsz/ És alszanak ők is ha álmodod/ Szédítő szabadságát zöld egeknek”. Sok éves *szakmai* rutinnal majd oldható lesz a versbéli apró monotonía némi szörendcserés „trükkal”. *Kisérő* című Shakespeare-szonettje rendkívül szuggesztív. Föltetéséből idézünk: „Ugyanúgy születünk, ugyanúgy sírtunk,/ Ugyanúgy könnyezem anyákat hívtunk...” E sorok azt parafrázálják, hogy mindnyájan egyek vagyunk. Semmi különb nem vár ránk, csak Kosztolányival szólva, különböző. *Szabó István* beates hangon szól nagy felelősségtudattal: „Ementek végre a szásák,/ S nyalunk bűgva - versenyt bűgva,/ Eljöttek hát a burzsoák - / S most vagyunk ám seggbe rűgva!” Majd így fejezi be a verset: „Fel kéne már fogni végre,/ Mi toljuk a tönk szélére/ Hazánkat.” *Erdős T. István* mai fiatal létére a *Dont, '41 telét* idézi meg. Nem sírva-bűgva, de számonkérve. „Miért te? Miért veled/ Kell e csatát/ Megnyernetek?” *Kundermann Balázs* aforisztikává sűriti *Mikrokozmoszát*. Számvetést végez a Naprendszer bolygóiról. Bogarakhoz hasonlatos mindegyik. „... levesem találmora az egyiket. Bal kezem fejére rakom azt.” Kaffai metamorfózis. *Nagy Szilvia* invocációja a hétköznapiságot ostorozza: „Jaj nem merem leírni amit gondolok/ Múlt századi vagyok/ Ha nem a pócegödörből merítem a témát”. *Kánya Krisztina* mándysan elharapott versmondatai keltenek reményt. Hogy lesz még valami ebből a szövegszerkezetből is. Talán éppen próza! *Felső Ákos* is próbálkozik azzal, amivel majd' mindenki, főképp Apollinaire óta. Verset rajzol. Formákban tartalom. Hozzáigazítva. Karácsonyi díszek. Versek és prózák *Haraszi Mártától*. A hintaló és annak álma. Két karcolat. Két mese. Felnötteknek is. Szépen formázott karácsonyi ének. A vágy titokzatos tárgya. Az elérhetetlen. És mégis elérhető. S végezetül a prózairó *Finy Petra* és *Baranyi Béta*. Utóbbinak második elbeszélése, A csúcs mar felütésével jelez. „Bámulom a mélységet.” Hogy itt valami történik. Rém fontos az első pár szó. A mondat talányos-sága. Nagy zenékből kihallani a végkifejleteket. Finy három Gondolata futurisztikusan expresszív. „Sáros volt még az éjszaka, amikor Nem nekivágott a mindenségnek.” Az utolsó, 5. Pillanat egy sor. „Nem sírján Igen állt.” Mintegy megválaszolva mindenre. Hogy igenis: Igen! Kell minden, ami van. Így e két bemutatott könyv is. Mert szegényebbek lennénk nélkülük.

Ünnezdek, de mégis: Zarathustra nem e-mailon üszöl meg de *Richard Strauss* irtóztató robajával. „A mindenséggel mérd magad!” Na, ez az, ami még hiányzik. A kortól elszakadva. Kitejlesedni. Régi korok mű-

vész-vállain lépdelni. Ahogy mindig is tette mindenki, aki maradandó. Köznapi-e a két könyvből történő kirajzás? Nem. Mert ünnep a *megszólalás*. Reménykedjünk, hogy a lövből visszanezve csupa-csupa attribúció lesz az itt megjelent szinte valamennyi vers és próza az akkorra már gyakorlott költők-írók életművében. Hogy aztán ezek a kötetek majdan a megidézett antológiák fölé emelkednek-e, megjósolhatatlan. Az út kijelölve. Halál szegélyezi. Amelyen túl ott a föltámadás.

Gerencsér Zsolt

EZREDVÉGI AMBIVALENCIÁK

(Csornák Árpád: *Fagyosszentek*)

Az ambivalencia két ellentétes érzélem együttes megnyilvánulását jelenti egyazon személy vagy tárgy iránt; illetve egy időben két irányban való érvényességet (is) feltételez. Magyarán valami nagyon mai, nagyon ezredvégi lelki-szellemi alakzatot képvisel; hiábavaló erőfeszítésünket, hogy a dolgok mélyére lássunk, hogy a történések mozgatórugóit feltérképezzük. Ez tudathasadáshoz közeli állapothoz vezet, állandósuló döntéskényszerhez, öröklődő döntésképtelenséghez. Technokrata világunk csődjét is jelenti. És mi lehet ambivalensebb annál, mint amikor ebben a cserregő, kattogó, zakatoló és ziháló csödtömegben, ebben a folyton változó, mindent magába olvasztani szándékozó technikai zűrzavarban, valaki egy üres papírlap (nem űrlap, nem beadvány) fölé hajol, hogy a saját gondolataival töltsse meg?

Az író: író, nem vegyész, nem közgazdász, nem futballista, nem gyógyszerész; nincs más lehetősége, mint figyelni, látni, s a látottakat - képességeinek megfelelően - leírni, gondolatait szöveggé formálni, majd a nyers szöveget javítani. Ebben az értelemben feltaláló, reformer ő, hiszen látat, felmutat... Akarva-akaratlan rájöhét valamire, ami regen még - mondjuk - aprócska pörsenés volt, mára azonban újból és újból föltöltő kelevényné nőtte ki magát!... „Szikkadt fájú spineteken játszottak a nyugdíjas spionok” - olvassuk. - „Önnön tüskéikkel nyuvasztották a vén hangszerek poros húrjait. A spinetek oldalán pergett a fekete festék. Versenyt vonítottak velük a láncra fűzött kutyák. A spionok vénasszonyarcába, ráncos, papírvékony bőrükre pókhálók ragadtak. Nem kellett a múlton rágódniuk, mert spinéteztek. A spinetek őrjítő hangja vinnogásra készítette a kutyákat, de a spionok nem hallották a spinetek vinnogásától. Ez volt a metódus. Így jött létre a koncert... és látszólag rend és béke volt, és virult a művészet... de az arra sétáló hallotta a kutyákat is meg a spineteket is, és végigfutott a hátán a hideg. Hallotta, hogy a hangszerek nem értői sem a hangszereknek, sem a kutyáknak...”

Az író tehát nem vélemény nélküli, csak meg van kötve a keze. A képzelete lehet végtelen, de a lehetőségei végesek. Ennek ellenére veszélyes ember. Alkatától függően több fajta író létezik. Van, aki azt ábrázolja, amit látni szeretnénk, és van, aki azt, amiben (ahogy) élünk. Csernák Árpád az utóbbiak közé tartozik. Nincsenek hátsó szándékai, a mellébeszélés nem kenyere. „Meg kell fontolni... de ezután is mi marad? ... először talán sírnod kell, először talán felfogod a jelenet... a jelenés szépségét... hogy azt ne mondjam: költészetét és igazságát, de aztán, épp a durvalelkűség gyakorlása okán elszégyenled magad gyermeked pironkodásodon, lázas rajongásodon, amit a jelenet... a jelenés... nem, nem is... a mondat, a szavak, azok a (látszólag vagy valóban) szinte gyámoltalanul, esetlegesen, esetlenül egymás mellé kerülő szavak... hogy nem tudod pontosan miért?... megfogalmazni aztán végképp nem, csak azt érzed, hogy itt- mégiscsak - valami nagyon fontos dolog kimondatott... ennek az ürgének sikerült, de utána... itt is csak heg marad, a láz ütötte, a szépség égette seb utáni heg...”

Heuréka!

- kálthatna fel az író, hogy végre adni tudott, hogy mindaddig nem kért hiába, végre fel tud mutatni valamit, amiből

majd jobb, ártó szándék nélküli származik. Ó, áldott feltalálósors!... Ujabb ambivalencia: kit illet nagyobb dicsőség, az olvasó honpolgárt, aki „túléli” az író realitás szülte szürrealizmusát, vagy az író, aki képes meg-megújuló erővel, hittel ábrázolni az olvasó honpolgár ezredvégi vig napjait?... „... rád törnek, csöngetéssel, zörgetéssel, hírekkel, képekkel... gyanútlanul ülsz a képernyő előtt, teázgatva, zenét hallgatva, és egyszer csak azt látod a képernyőn, hogy egy csirkének levágják a fejét, és a test utána még ugrál, a szárny csapkod... nem sokkal később ugyanilyen váratlanul arról beszél egy nyomozótiszt, hogy egy tizenkétéves fiút kötéllel megfojtottak, majd egy konyhakéssel levágták a fejét, a vizsgálat kimutatta, mondja a nyomozótiszt, hogy a zsinogató idején még élt az áldozat... és mire észbe kapsz, és leküzdöd a szédülést, és a kapcsoló után nyúlsz, már megtörtént az atrocitás, a behatolás az agyba, a tudatodba, a zsigereidbe, hogy azt ne mondjam, a lelkedbe...”

Csernák Árpád azon kevesek közé tartozik, akik szavakat, mondataikat hittel fűzik össze, nem áll, nem szgyell a saját életéből, kudarcából-csodáiból meríteni, hiszen íróként másra nemigen van lehetősége. Alázat, rá ez lenne a legtalálhatóbb kifejezés.

Alázat a forma, a tartalom és az olvasó iránt. És aggodalom. Az olvasóért, a világ miatt. Ez az a belső készítés, mely képessé teszi az írókat arra, hogy láttassa, életre keltse a létezésében moccanatlan, ambivalenciától gúzsba kötött jelent. Csernák Árpádnak sikerült „megúsznia” a Kádár-korszak petyhüdt idiotizmusát, primitív atyáskodását, nem lökték kirakatra, nem lett felkapott, irodalmi fafej, báb sem; érzékelnitudta a körülötte érzéketlen tompaságra kényszerített tömeget. *Fagyosszentek* című kötete ennek az elmúlt ötven évnek a hiatalos krónikája. Számomra vetekszik a korabeli újságcikkekkel, az archív filmhíradókkal. Ne feledjük, nem csak attól jó egy író, hogy pontosan, precízen, élethűen megrajzol valamit (ezek csak körvonalak, megvastagított, vagy éppenséggel leheletfinomságúra sikeredett kontúrvonalak), hanem attól is, ha sikerül ezeket az amúgy üres lég-tereket igazi, igazabb tartalommal megtöltenie. Nagyfokú plaszticitás jellemzi minden egyes alkotását. Az embernek az az érzése, nem is szöveget olvas, hanem egy fotókkal teli albumot lapoz. Arcok merednek rá, sebek lüktetnek; a könyvet tartó ujjak alatt sérült, törött gerinceket érint, sérült, törött sorsokra tapint. Ebben a tökéletesre sikeredett, háromdimenziós irodalmi élményben szinte már csak adalék a nagy műgonddal megformált szövegkörnyezet.

De Csernák Árpádnál nagyon fontos minden mozzanat. Hangsúlyt kapnak még a látszatra csak odavetett mondatfoszlányok is. Vagy legfőképp azok... „Egész nap sírom kell. Nem értem... Na jó, reggel az a nagydarab, kopasz testépítő direkt nekem jött... na jó, ilyen már volt... néztem rá csodálkozva: Minek kell ez? Minek? nem is biztos, hogy egészen más a véleményünk...” Az író a témát keményen kézben tartja, mintha damilra fűzné a mondanivalót, nem enged lélegzetvételnél is időt sem magának, sem másnak, nem lazít, s a damil sem lazul, feszesen gördülnek egymás mellé a történet építőelemei. Az olvasó pedig levegő után kapkod, zihál, s amiben sikerül megkapaszkodnia, az egy újabb eseménysor pengeéles huzaldarabja, melyen máris tovaperagnek a következő történet kiméletlen igazlátással megfaragott eseményei...

A folyammered hősei

Talán éppen ennek az érdekesítő írástechnikának, és ennek az önérdék nélküli írói hitvallásnak köszönhető, hogy a Csernák-novelláknak nincsenek konkrét hősei. Szereplők vannak, meg főbb szereplői, de nincsenek vagy csak elvétve - a szó szoros értelmében vett, nem pozitív - hősök. Aki- ket már úgy megszoktunk és szeretünk. És akiket úgy szeretnénk Csernák Árpádnál is szeretni...

Csernák Árpád világában a hiányzó hősöket, sorsukat esendően megélt kismemberek alkotják. Azok, akik - ha kell - a mindennapok kovászában-katyvaszában nem mindennapi cselekedetekre képesek. „Az iguana kimászott a vízből és elin-

dult a város irányába... Csodálkozva vettem észre, hogy értem a nyelvüket. Eleinte félve, óvatosan közelítettem, aztán, mikor kiderült, hogy nem bántjuk egymást, egészen közel merészkedtem... Elmagyaráztam az iguana családnak, hogy -sajnos - tovább kell vándorolniuk, de ne a város felé menjenek, hanem ellenkező irányba, ott, a fűzfák felé mocsaras a vidék, és arafelé nincsenek emberek. Megfogadták a tanácsomat." Ez a másik felelősségtudat. Nem értem, miért létezhet még ma is olyan mű- és alkotóelemző felfogás, mely külön szemléli, sőt, egyenesen kötelezővé teszi, hogy különválasztva vizsgáljuk az alkotót alkotásaitól. Épp az lenne a lényeges, hogy a kettő vagyis az Egy! -, hogyan, miképpen érvényesül... A felelőség ne pusztán írói, emberi legyen! Csernák Árpád, nem hagy kétségeket bennünk, kézen fog, vezet - irodalom-birodalomban.

Különös, óriási világ ez, lapról-lapra táguló, létező univerzum ahol a szürreálisnak mondott képek, alakok (antihősök?) nem egy átlényegített, más dimenzióból ide szakadt-toloncolt-menekült balsejtelemből származnak - a sajátjaink. Kiderül - újabb ambivalencia; hála istennek?! -, hogy nem az író költői képzelete aberrált, a mi hétköznapi világunk ilyen ocsmány és iszonyú. Hogy is teremnének meg itt a hősök, mihez kezdenének?

Azt persze nem állíthatom, hogy a Csernák-birodalom csupa átlagemberből állna, akik - időnként - átlagon felüli teljesítményt nyújtanak. Vannak itt bizony szép számmal más teremtmények is, létünk perifériájára szorult állatok, növények, ősi (hősi) pozitúrában megörökítve. „Hatalmas lótuszvirágként nyílt ki a reggel, közepében ragyogó gyémánttal, elérhetetlen távolságban, mégis karnyújtásnyira, de a hajnal átmenete nélkül, egyik pillanatról a másikra, váratlanul és tündökölve megmutatva mindazt, ami eddig az éjszaka sötétjében rejtézet: madarak röptét, virágok szirmát, a darázs arany testét az orgona levelén, a fák égre rajzolódo agait, lovak vágóját, lobogó sörényüket, a halakat az áttetsző vízben, és egy különös fát, égre nyúló ágakkal.”

Aztán vannak még itt egyéb drágakövek is, időfolyam csiszolta, versformájú kavicsok. Nem véletlen, hogy a kötetnek is verscímet választott a szerkesztő, Péntek Imre (aki a hozzáküldött, elemeiben sem értéktelen paksamétából egy valószínűtlenül hézagmentes, mesterien megkomponált egészet alkotott). Egy másik dolgozat lenne alkalmas arra, hogy ezeket a verseket bemutassa, mi elégedjünk meg annyival, nemcsak kiegészítői a novellák célratörő elhivatottságának, hanem azokkal szétszakíthatatlan egységet alkotnak. E versekkel együtt a könyvnek sajátos, belső lüktetése van; rövidségükben is színes, eleven kadenciák. Jellemző példa erre A kép című, mely nem pusztán egy vágyott állapot teljesülhetlenségét ábrázolja, hanem a velünk, a rajtunk keresztül futó történések igencsak mai - tendenciózus - ambivalenciáját:

*Úgy szerettem volna egyben látni,
de egyre jobban szétesett,
dirib-darabra tört, szerte foszlott,
homályba tűnt, elveszett.*

Külön tanulmány

Kellene arra is, hogy feltárja a csernaki miliót átszövő „szelíd” humort. Ezt a különös adottságát a sorsnak (vagy inkább ezt a tudatosan kifejlesztett, lélekmelegítő reakciót?), melynek birtokában viszonylag könnyebben átvészélhető korunk szikkadt, torkot és lelket kaparó kátrányfüstje...

Fura, hogy eddig még nem fedezték fel Csernák Árpád írsaiban az őt méltatók, mekkora jelentősége van ennek a finomra árnyalt írói képességnek (vagy készségnek). Pedig a lényeg, ennek segítségével ragadható meg a maga teljességében. A humor az egyetlen eszköz (ezt egyébként Karinthy Frigyes óta illene tudnunk!), mellyel csontig, szerkezetvázig hatolhatunk valaminek a feltárásában, felismerésében. Persze, Csernák Árpád humora nem valami blőd hahota (Karinthyé sem volt az a kimondott, felhőtlen kacagás...), torz minden-napjainkra reflektáló vigyor ez, s ha tetszik, csak az arc vigyor-

ba torzulása: de mindenképpen ingerlő támaszt a nevetésre. „Sötétenlátásom története akkor kezdődött, amikor óvodás koromban fekete Mikulásokat rajzoltam. Szüleim azonnal elvittek pszichológushoz. Ő azt mondta: inkább vigyének szemészhez. Környezetemben akkor tudatosodott, hogy színvak vagyok, bennem pedig az, hogy sötéten látok. Eddig is sötéten láttam, de ettől kezdve már tudtam is.”

Nagy erény, ha egy író ma nevetni, nevetetni képes. Azt bizonyítja, nincs veszve minden, mert még mindig működnek bizonyos folyamatok: az író ír, az orvos orvosol, az olvasó olvas, ha akar. Vagy ez már csak az eltűnőben lévő korszak utóhatása, percekben belül kifulladás lendülete? Ki tudja?... Az utánunk jövők talán - legalább erre - megtalálják a választ. Majd megkeresik egy nagy könyvben, ha addigra a nyomdász még nyomtatni fog... „Az elkövetkező időkben szülők, pedagógusok lapozzák a gyermekek előtt, és elmagyarázzák, hogy így és így nézett ki a kökörtcsin, így az árva-csalán; ez a kicsi, kék virág volt a májvirág, kora tavasszal tömegesen virított az erdőben, nyirkos, üde talajon, patakok mentén, gyöktörzsét hajdanán még a népi gyógyászat is használta máj-, epe-vese- és hólyagbántalmak gyógyítására, ez pedig itt, és széles mozdulattal egy panel-albumra mutatnak: embergyűjtemény. Így nézett ki az ember a 20. század vége felé.”

(Berzsenyi Társaság, Kaposvár, 1998.)

Wehner Tibor GÉBÁRT SZOBRAI

Zalaegerszeg a közelmúlt évtizedeiben mar többször rendezett művésztelepet, de első alkalommal csak 1997 nyarán készültek olyan monumentális, a szimpozion-mozgalom jellegzetes alkotásaként megszületett munkák, amelyeket az állandóság igényével, összegyűjtve nyilvános térben állítottak fel. E kezdeményezéssel Zalaegerszeg csatlakozott azon települések sorához, ahol évről évre visszatérően, leginkább a nyári periódusban dolgozó szobrászok munkálkodásának eredményeként szoborparkok szerveződtek, illetve szerveződnek. Természetesen majd hosszú-hosszú esztendő múltával zárkozhat csak fel a zalai megyeszékhely a Sıklós-Villány, Dunaújváros és Nagyatád által fémjelzett, nagy múltú szobrászait együttesekhez, de 1997-ben az első lépést megtette a város, s 1998-ban a második művésztelep megrendezésével nyomatékosította művészeti szándékait, kiteljesítette a kortárs szobrászat továbbépítését szolgáló, hosszabb távú gondolkodást tanúsító programját.

1997-ben a nyugat-dunántúli település önkormányzatának meghívására, a Zalaegerszegi üzemek hathatos támogatásával négy szobrásművész dolgozhatott az ipari, nagyüzemi megmunkálásmódokat, a műhelyfeltételeket biztosító, kitűnő alkotói feltételek között. Ekkor a magyar szobrászat középgenerációjához sorolható, eltérő művészeti utakat járók, különböző szemléletmódokat képviselő szobrászok - Budahelyi Tibor, Horváth László, Orosz Péter és Péter Ágnes - dolgoztak a zalai művésztelepen. E négy művész munkásságának közös jellemzője csupán az volt, hogy mindannyian több alkalommal tevékenykedtek már szimpozion-, illetve művésztelepi keretek között: számos magyarországi és külföldi, az európai országokban működött-működő szobrásztelep munkában vettek részt a nyolcvanas-kilencvenes években, és ezt több, az életművükhöz kapcsolódó monumentális elképzelés realizálása kísérte.

A város festői szépségű, kis mesterséges tó víztükré köre települt gébárti szabadidő-körzetében, a népi mesterségek művelőinek otthont adó Kézművesek Háza mellett, szépen gondozott parkban első ütemben öt monumentális alkotás lelt ott-honra, és már ez az együttes sem teremtett - szerencsére - stilisztikai egységet. Mind a technikai megmunkálást az anyagválasztás és anyaghasználat -, mind az alkotói szemléletet, a formateremtést vizsgálva azt regisztrálhattuk, hogy a munkák e¹ térő jellegű, önálló karakterű művilágokat reprezentálnak.

Péter Ágnes lépcsős, kettős talpazatra szerkesztett, szét-tárt szárnyú - antropomorf jellegű, de madár-képzete-ket is keltő - acél-krómacél kompozíciója bálványserű meg-jelenésű, transzcendenciával áthatott, rejtelmes alkotásként valósult meg. *Budahelyi Tibor* a múlt századi svájci származá-sú magyar vasöntőmester és gyáralapító, Ganz Ábrahám emlékére készített és állított fel régi gépelemet satuszerű szer-kezetbe foglaló, háromszögformába komponált, geometrikus jellegű, mégis oldottságot sugárzó művet. A zalaegerszegi *Horváth László* háromszög alakú alapelemekből és gúlates-tekből szerkesztett, élénk színekkel lefestett két alkotása a ri-deg struktúráját hangsúlyozó, és a síkok és terek illuzionisztikus villódzását izgalmasan szintetizáló műként került a művészte-lepi állandó kollekcióba. *Orosz Péter* organikus, megmun-kált és „talált” természeti elemekből építkező szobrászatának zalaegerszegi, monumentális alkotása egy talányos létra, amelynek fokai tüskések, szűrőszak, ágas-bogasak, s így megmászhatatlanok: a mindennapi eszközt az abszurdítások szférájába emelte át a szobrász, úgy, hogy ugyanakkor kü-lönleges formát, feszült konstrukciót is létrehozott.

A századvég művészetének, szobrászatának szerteágazó törekvéseivel egyúttangzó, változatos együttes jött léte-re 1998-ban is. Ismét tevékenykedett a gébárti művésztelepen fémek és fát megdolgozó szobrász, és megint csak tér nyílt az autonóm művészi elképzelések nagyobb léptékű megvalósítá-sára: a két, a középgenerációt képviselő hazai alkotóhoz ez-úttal egy holland művész és egy fital, zalai kötődésű magyar szobrász kapcsolódott. Ebben az esztendőben is beigazolód-tott, hogy a szabad térben felállított művek lényeges mozza-nata az elhelyezés, a térbe illesztés, amely - a megrendelésre készült, „városi” köztéri alkotások helykijelölési módszerével ellentétben - itt a mű által diktáltan az alkotó önálló döntése révén körvonalazódik. Vagyis Zalaegerszeg-Gébárton érde-mes e szempontból is vizsgálódnia a befogadónak, s így olyan kitűnő megoldásokra lelhet, mint például Péter Ágnes művé-nek környezettel való harmonikus, együttes megszólalása.

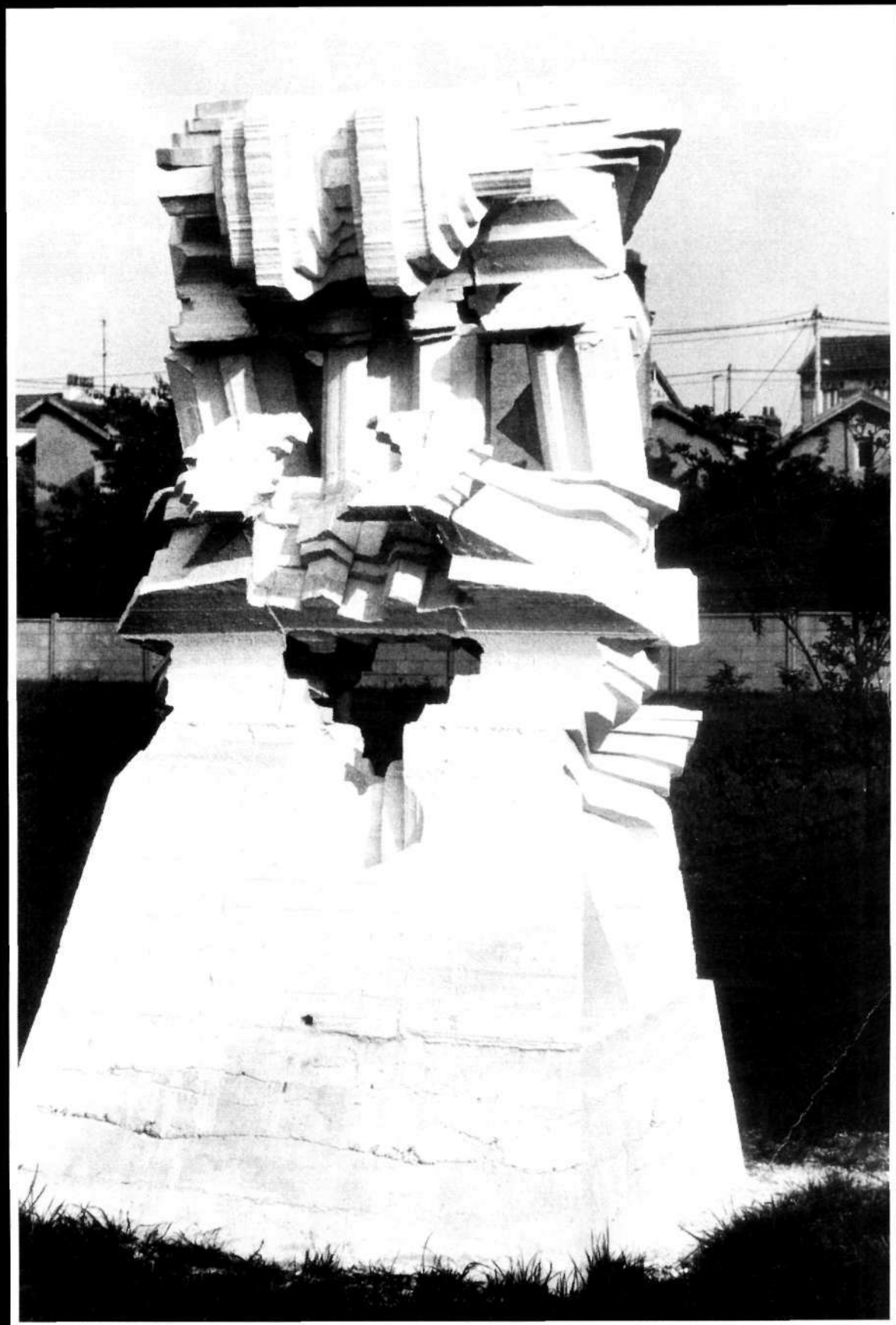
Jan Baetsen holland szobrász Mohácsra, a mohácsi tör-ténelmi emlékhelyre hivatkozó kompozíciója - amelyet az anyagi és technikai adottságok, feltételek miatt csak redu-kált változatban realizálhatott (és amely mű „folytatására” ta-lán az elkövetkező években lehetőség nyílik) - tipikus konst-ruktivista szellemiségű alkotás. A geometrikus jellegű anyag-és formaalakítással kemény acélból kivitelezett, érdekes meg-oldással a környezetbe helyezett - kissé ferdén felállított - sti-lizált kopjafa-variáció szobrászi tömondatokban megfogal-mazott műként fogadja a látogatót. *Várnagy Ildikó* festett le-mezplasztikája is a konstrukciót hangsúlyozó mű, de ló-meg-jelenítés nem szüksévszerűségekből burkolózó, de nem is realitá-sokra hivatkozó alkotás, ám mégis elbeszélő jellegű, a játé-kosságot és vidámságot sugárzó olyan kompozíció, amely üde színfoltként jelenik meg a gébárti természeti környezet-ben. *Varga Géza Ferenc* organikus szobrászatának legújabb, Gébárton végleges helyére állított alkotása mitikus hajó-képzet-teremtés: a durva fatömb-hajótestből, a felmagasodó rúd-árbocokból és az ezen elemekhez kapcsolódó vesszőkö-tegekben szervezett együttes térben és időben is határtalan, kalandos utazásra invitálja a befogadót. Az 1998-as kelte-zésű negyedik, munka *Drabik István* durva, hulladékszerű vas-darabokból hegesztett, tragikus, megtépettséget sugárzó figu-rája: az álló alak napjaink magányos, elfedett hőseként álldo-gál a gébárti park egyik fája alatt.

A két év termése - kiegészülve néhány már korábban itt állt alkotással - mint *Móder Rezső* izgalmas fémkonst-rukciója - a korszak tárgyalakító-térszervező művészetének rendkívül mozgalmas, érdekfeszítő belső mozgások által indu-kált teljes összképét természetesen még nem tükrözheti, egy-előre még csak viszonylag szűk keresztmetszetet tárhat, tár elénk. De a sokszínű együttes további bővítési lehetősége - akár a kőszobrászat alkotóinak és alkotásainak bevonásával - nyitva áll: reméljük, az évek múlásával újabb és újabb mű-csoportok zalaegerszegi-gébárti megszületését üdvözölhetjük majd.

SZERZŐINK

Ács József költő, kritikus - Budapest
 Balogh Róbert író, költő - Pécs
 Bakonyi István kritikus - Székesfehérvár
 Barna T. Attila költő - Dunakeszi
 Büky László nyelvész - Szeged
 Cserba Júlia esztéta - Párizs
 Csernák Árpád színész, író - Kaposvár
 Ébert Tibor író, költő - Budapest
 Fábrián László író, szerkesztő - Budapest
 Géczy János költő - Veszprém
 Gerencsér Zsolt író - Kaposvár
 Heitler László művészeti író - Pápa
 Kelemen Zoltán kritikus - Szeged
 Koppány Zsolt író - Budapest
 Körmendi Lajos író, költő - Karcag
 Laczkó András irodalomtörténész - Kaposvár
 N. László Endre néprajzkutató - Barcs

Makay Ida költő - Véménd
 Nagy Gáspár költő - Budakeszi
 Wehner Tibor művészeti író - Budapest
 Németh István Péter költő - Tapolca
 Parancs János költő - Budapest
 Polner Zoltán költő - Szeged
 Sárándi József költő - Leányvár
 Sándor János rendező - Szeged
 Szulovszky János történész - Budapest
 Tar Sándor író - Debrecen
 Tarnai László költő - Szeged
 Tarján Tamás irodalomtörténész - Budapest
 Urbán Gyöngyi történész - Budapest
 Váczy Jépoint Tamás grafikus, író - Budapest
 Vasadi Péter költő - Budapest
 Vasy Géza irodalomtörténész - Budapest

Pátkai Ervin szobra (1975) • Zaránd Gyula fotója

PANNON

INKOK

Kulturális folyóirat

KÖVETKEZŐ SZÁMAINK TARTALMÁBÓL

Bíró József, Cukor György, Czigó György, Hules Béla, Kiss Dénes, Labancz Gyula, Monosló Dezső, Násza Katalin és Tornai József versei * Gángoly Attila, Gerencsér Zsolt, Koppány Zsolt és Váczy Jépoint Tamás szépprózája * Az IGENNEM írói: Finy Petra, Haraszi Márta, Karafiáth Orsolya, Székely Tamás, Szijártó Péter versei, Baranyi Béla novellája * Írók a Kárpátalján * Zalán Tibor: Beszéd, köhögés, rőfögés * Alföldy Jenő: Versek a gályapadon.* Matei Visniec drámája * Göröngyös úton: Fejtő Ferencsel Cserba Júlia beszélget * Laczkó András: Kiss Dénes iskolái * Bedő Sándor művészete * Balatoni iratos házak * Egy petesházi tüzér a Don-kanyarban* Szemle

1998

Ara: 120 Ft